

AHMET ÖZER

**DOĞU ANADOLUDA
AŞİRET DÜZENİ**

Bu alışmamı
Doğu'daki aşiretlerin
ilekeř insanlarına ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

İkinci Baskıya ÖNSÖZ.....	vi
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM TANIM - SINIFLANDIRMA VE TARİHÇE.....	7
A. AŞİRETİN TANIMI VE YAPISI.....	7
1. Kan Bağları:	7
2. Belli Bir Alan:	7
3. Hayvancılık ve Göçebelik:	7
4. Kendine Has Yaşama Tarzı:	8
5. Aşiret Sisteminin Tarihte Başka Bir Yapısı.....	9
B. AŞİRETİN KÜLTÜRÜ VE BU KÜLTÜRÜN KAYNAĞI	10
1. Aşiret Kültürü.....	10
2. Aşiret Kültürünün Kaynağı	11
3. Kamucu Toplum Biçimi (Olarak Aşiret).....	11
4. Kadının Göçebe ve Yerleşik Hayattaki Konumu ve Statüsü	13
C. DOĞUDAKİ AŞİRETLER VE SINIFLANDIRMALARI.....	13
D. GÜNEY DOĞUDAKİ AŞİRETLER VE SINIFLANDIRMALARI	20
1. Güneydoğu'ya Dışarıdan Gelen Göçebe Aşiretler	20
2. Güneydoğu'da Yaşayan Göçebe, Yarı Göçebe ve Yerleşik Aşiretler	21
3. Aşiretler ve Yaşadıkları Yerler	22
3.1. Diyarbakır İli Sınırları İçinde Yaşayan Aşiretler ve Yaşadıkları Yerler	22
3.2. Mardin İli Bölgesindeki Aşiretler ve Yaşadıkları Yerler	23
3.3. Siirt İli Bölgesinde Yaşayan Aşiretler ve Yaşadıkları Yerler.....	23
3.4. Ş. Urfa Bölgesinde Yaşayan Aşiretler ve Yaşadıkları Yerler.....	24
3.5. Adıyaman ve Gaziantep'te Yaşayan Aşiretler	25
4. Bölgedeki Aşiretlerin Yaşama Biçimleri.....	25
5. Mezra ve Kom'u Ortaya Çıkaran Nedenler.....	26
5.1. Dengesiz, Kontrolsüz ve Hızlı Nüfus Artışı.....	26
5.2. Hayvancılık Yapma Eğilimi	27
5.3. Kan Davaları.....	27
E. KISA BİR TARİHÇE.....	28
1. Osmanlı Dönemi.....	28
1.1. Yavuz'un Doğu Seferi	28
1.2. Hamidiye Alayları	28
1.3. Bu Dönemde Brukan Aşiretinin Durumu	32
2. Cumhuriyet Dönemi.....	33
2.1. Cumhuriyet Döneminde Aşiretlerin Politik Yapısı	34
2.2. Reislik Kurumunun Cumhuriyet Dönemindeki Biçimlenişi ve ilişkileri:	36
2.2.1. Sadece Aşiret Reisleri.....	36
2.2.2. Dini Liderlikle Bütünleşen Aşiret Reisliği	37
2.2.3. Üçüncü Gurup Reislik	38
II. KISIM:	40
BRUKAN AŞİRETİNİN SOSYO – EKONOMİK, KÜLTÜREL VE POLİTİK YAPISI.....	40
I. BÖLÜM.....	41
GÖÇLER VE AŞİRETİN BÖLGEDEKİ KONUMU	41
A. KARACADAĞ, KAFKASYA, İRAN ÜÇGENİNDEKİ GÖÇ VE TÜRKİYE'DEKİ YERLEŞİM ALANLARI	41
1. Karacadağ'dan Göç.....	41
2. Kafkasya'dan Göç	43
3. İran'dan Göç	43
B. AŞİRETİN BÖLGEDEKİ KONUMU	45
1. Yönetimsel Konum	45
2. Coğrafi Konum	47
2.1. İklim	47
2.2. Yağış ve Bitki Örtüsü	48
3. Ulaşım.....	48
II. BÖLÜM	49
AŞİRETİN EKONOMİK POLİTİK VE TOPLUMSAL YAPISI	49
A. EKONOMİK YAPI	49
I. Hayvancılık.....	50

1.1. Pazarlama Biçimleri	51
1.2. Yaylaya Göç	52
1.3. Yayla Hayatı	53
2. Çiftçilik	55
2.1. Kiracılık.....	56
2.2. Marabacılık.....	56
2.3. Yarıcılık.....	57
2.4. Gündelikçilik	57
3. Kaçakçılık	58
B. TOPLUMSAL (SOSYAL) YAPI	59
1. Aile	59
2. Soy İlişkileri ve Akrabalık	62
2.1. Evlenme ve Akrabalık İlişkileri	62
2.1.1. Evliliklerin Yönü İç Evlilik.....	63
a. İç Evlilik	63
b. Dış Evlilik.....	63
c. "Berdeli" (Değişik) Usulü Evlilik.....	63
2.1.2. Evliliklerin Tipi	64
a. Tek Eşli (Kadın) Evlilik.....	64
b. Çok Eşli Evlilik.....	64
3. Aşiret İçi İlişkiler ve Hiyerarşi	65
3.1. Aşiret.....	66
3.1.1. Aşiret Yönetimi	66
a) Divan	66
b) Gelavilik	66
c) Aşiret Reisliği	66
3.1.2. Aşiret Reisinin Görevleri	69
3.1.3. Reislik Kurumunun El Değiştirmesi	71
3.2. Aşiretler Arası ilişkiler	71
3.2.1. Ekonomik ilişkiler	71
3.2.2. Sosyal ilişkiler.....	72
3.2.3. Siyasi ilişkiler.....	72
3.3. Yeni Bir Aşiretin Ortaya Çıkması	72
3.4. Kabile	73
C. SOSYO-KÜLTÜREL YAPI	76
1. Eğitim - Öğretim Durumu	76
1.1. İlkokul (ilköğretim)	77
1.2. Ortaöğretim (Ortaokul ve Lise).....	77
1.3. Üniversite	78
2. Gelenek, Görenek ve Töreler.....	81
2.1. Oyunlar.....	82
2.1.1. Halk Oyunları:.....	82
2.1.2. Cirit.....	82
2.2. Belirli Günler	83
2.2.1. Koç Katımı.....	83
2.2.2. Köse.....	83
2.2.3. Çille (Kırklık).....	84
2.2.4. Hıdır Nebi	84
2.2.5. Hıdır Elyas	84
2.2.6. Nevroz	85
2.2.7. Cemreler	85
2.3. Doğumdan Ölümüne Geçiş Pratikleri	85
2.3.1. Doğum	86
a. Ad Koyma.....	86
b. Çocuğun Cinsiyeti	87
c. Dış Hediyi	87
d. Nazardan Sakınma.....	88
2.3.2. Sünnet ve Kirvelik	88
a. Sünnet	88
b. Kirvelik.....	89
2.3.3. Askerlik	90
2.3.4. Evlilik ve Düğün	90
a. Düğün öncesi.....	91

i. Kız İsteme.....	91
ii. Söz Kesme (Belge).....	91
iii. Nişan.....	92
iv. Başlık.....	92
v. Çeyiz.....	94
b. Düğün.....	94
i) Rovi.....	94
ii) Kına Gecesi.....	96
iii. At Yarışı (Balgi).....	96
iv. Para Toplama.....	97
c. Nikâh.....	98
d. Gerdek.....	98
2.3.5. Ölüm.....	99
D. KAN BAĞLARI VE POLİTİKA.....	100
1. Genel Durum.....	100
2. Seçimlerin Niteliği.....	101
3. Merkezi İdare ile İlişkiler ve Parlamentoya Giden Yol.....	103
4. Sürgünler ve Reisin Politikadaki Fonksiyonu.....	104
II. BÖLÜM.....	108
KAN DAVALARI.....	108
A. KAN DAVASI NEDİR?.....	108
B. KAN DAVASININ SEBEPLERİ.....	109
1. Ekonomik Nedenler.....	109
2. Sosyal Nedenler.....	110
3. Kan Davasının Bazı Karakteristik Özellikleri.....	111
D. KAN DAVASI OLAYININ ÖNLENMESİ VE KAN GÜTMEME.....	112
1. Halk Tarafından Uygulanan Toplumsal Önlemler.....	112
2. Devlet Tarafından Alınması Gereken Önlemler.....	114
IV. BÖLÜM.....	115
AŞİRET YAPISINDAKİ ÇÖZÜMLER VE BU ÇÖZÜLMENİN NEDENLERİ.....	115
A. YERLEŞİK HAYATA GEÇİŞ.....	115
B. GELİŞEN (DEĞİŞEN) KOŞULLARIN ETKİSİ.....	117
1. Nüfus Artışı.....	117
2. Tarımda Makinalaşma ve Yeni Teknikler.....	118
3. Kitle İletişim ve Ulaşım Araçlarının Etkisi.....	120
4. Şehir ve Köy Arasındaki Mobilité (İç Göçler).....	121
5. Sanayileşme.....	121
6. Diğer Faktörler.....	122
SONUÇ.....	124
EKLER.....	126
EK – A: BRUKAN AŞİRETİNİN SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPISIYLA İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMANIN ANKET SORULARI.....	126
EK – B: TABLOLAR VE ŞEMALAR.....	129
EK – C: BİR AŞİRET REİSİNİN ANATOMİSİ: KİNYAS BEY.....	133
YARARLANDIĞIMIZ KAYNAKLAR ve KİNYAS BEY HAKKINDA BAZI NOTLAR.....	134
I- KARACADAĞ'DAN GÖÇ.....	144
II- KİNYAS BEYİN DOĞUŞU VE RUSYA'DAKİ DURUM.....	144
III-RUS İHTİLALİ VE TÜRKİYE'YE GERİ DÖNÜŞ (GÖÇ).....	149
IV-TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMELER VE YENİ DURUM.....	150
V- GENÇ KİNYAS'IN DÖNÜŞÜ.....	153
VI. SÜRGÜNLERLE AT BAŞI GİDEN POLİTİKA ve KİNYAS BEY.....	158
VII. GENEL DEĞERLENDİRME.....	162
EK – 4: VAN VE HAVZASININ SOSYO-EKONOMİK YAPISI HAKKINDA BİR ANALİZ (1999).....	166
KAYNAKLAR.....	176

İkinci Baskıya ÖNSÖZ

Elinizdeki çalışmanın ilk baskısı 1990 yılında Boyut Yayınları'ndan çıktı. Aradan geçen sürede Boyut Yayınları başka nedenlerle kapandı. Bu arada kitabın birinci baskısı çoktan tükenmişti. Şimdi Belgeden biraz gecikmeli de olsa ikinci baskısı çıkmaktadır.

Kitabın ikinci baskısında birkaç ufak değişikliklerle beraber bir de yeni bazı eklemeler yaptım.

Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni yayınlanmış ilk çalışmam, deyim yerinde ise ilk göz ağrımdır. O nedenle hem çok önemsiyorum hem de ilk olmanın bazı eksikliklerini yaşadım. Bu baskıda bunları gidermeye, düzeltmeye çalıştım.

Kitap ilk çıktığında çok tartışıldı. Özellikle konuyla ilgili olanlar ve aşiret mensupları arasında. Kimi bazı yerleri eksik bulurken kimi fazla buldu, kimi de çok subjektif yargılarla yaklaştı. Oysa bilimsel bakış subjektif yaklaşımları kabul edemez. O nedenle bu tuzağa düşmemeye, objektif olmaya büyük gayret gösterdik. Dolayısıyla yapılan müdahaleler ve değişiklikler, (sosyal bilimlerdeki zorluklarına rağmen), mümkün mertebe objektif bir yaklaşımla yapıldı. Çünkü bilimsel bakış, obje edindiği konuları sadece siyah ve beyaz gibi kesin kategorilere ayırarak incelemeyi, aradaki "gri tonları" da göz ardı etmeden açıklığa kavuşturmaya çalışır. Biz de bunu yapmaya çalıştık.

Bu baskıda ayrıca Doğuda yer alan Hertoshi aşiretinin yanı sıra Güneydoğudaki aşiretlerin bir listesini de bulacaksınız.

Elinizdeki çalışma iki kısımdan oluşuyor: Birinci Kısım, aşiretlerin teorik bir çerçevesini çizerken, İkinci Kısım buna bir örnek teşkil edecek olan bir aşireti, **Bruki Aşiretini**, ele alıp inceliyor. Bu nedenle, ikinci baskıya yaptığımız eklemelerden biri de Bruki Aşireti'nin reisi **Kinyas Kartal**'ın biyografisidir.

Bu biyografiyi iki nedenle ekledik:

Birincisi, bu çalışmayı yaptığım yıllarda, bu araştırma çerçevesinde Kinyas Bey ile ilgili bir çalışma yapmıştım, ancak bu çalışma Kinyas Bey'in ölümüyle yarım kaldı, uzun yıllar tamamlanamadı. Buna rağmen ve tamamlandığı kadarı ile fotokopi edildi, elden ele dolaştı. Daha sonra ise istenen düzeyde olmasa da çalışmayı sonlandırarak bu baskıya yetiştirdik.

Araştırmanın önemli bir bölümü Brukan Aşireti'ni kapsadığından ve reislik kurumunun da aşirette önemli ve belirleyici kurumlardan biri olmasından ötürü, bu kurumun biraz daha yakından tanınması ve incelenmesi önem taşıyordu. Bu, aynı zamanda aşiretin daha iyi tanınmasını ve kavranmasını sağlayacaktı. Bu eklemeyi yapmamızın birinci amacı budur.

İkincisi, Kinyas Bey, farklı ülkelerde uzun yıllar yaşamış renkli bir kişiliktir. Günahlarıyla,

sevaplarıyla artık aşiretin toplumsal tarihine mal olmuştur. Yeni kuşakların da bu kişiliği bilmelerinde ve tanımalarında ve kendilerine göre dersler çıkarmalarında yarar vardır. Kaldı ki bu kuşakların aşiret olgusunu reislik kurumu ile birlikte bir bütünlük içinde daha yakından tanımaları bu anlamda bilgilenmeleri hakları, bundan gelecek için toplumsal dersler çıkarmaları ise görevleri olsa gerektir. Bu yönüyle yararlı bir iş yaptığımızı düşünüyorum.

Sonuçta bu ekle bu çalışma daha da ilginç bir hal aldı ve bir eksiklik böylece giderilmiş oldu. Şimdi çalışmayı, bir bütünlük içinde okuyucuya ulaştırmaktan dolayı mutluyum.

Son olarak, bu çalışmanın yeniden yapılanmasında katkısı olan bütün dostlarıma, bilgisine başvurduğum aşiret mensuplarına, yayınlanmasında emeği geçen herkese en içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Ahmet ÖZER

2000/ Mersin

ÖNSÖZ

Doğu Anadolu'daki toplumsal yapı ve bu yapı içinde özel bir yeri olan aşiret sistemi eskiden beri dikkatimi çeken bir tamaydı. Hacettepe Üniversitesinde yüksek lisans yaparken konuyu daha derinlemesine ve detaylı bir biçimde inceleme olanağı buldum. Gördüm ki, bu sorun birçok sanatsal etkinliğe, filme, romana tiyatroya konu olmasına rağmen, asıl araştırılması irdelenmesi gereken bir alan olan bilimsel alanın merceğine tabi tutulup yeterince incelenmemiş. Bu alanda yapılan birkaç çalışma ise konunun boyutları (büyüklüğü, karmaşıklığı ve çok yönlülüğü) ile karşılaştırıldığında yetersiz kalmaktadır.

Bu nedenle Yüksek Lisans (Master) tezimi bu alanda yapmaya karar verdim. Amacım yapacağım araştırma ile bu alanda yapılacak çalışmalara ışık tutmak, sosyal bir olgu olarak konuyu bilimsel bir biçimde aydınlatmaktı.

İşte elinizdeki bu kitap, bu vesile ile 1988 yılında H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsüne verilmiş ve kabul edilmiş olan "Master" tezinin bazı ufak değişikliklerden sonra daha geniş bir okuyucu kitlesine sunulmak üzere hazırlanmış halidir.

Kitap okunurken bu noktanın hatırdan tutulmasının yararlı olacağı kanısındayım. Bilinmesi gereken bir diğer nokta ise şudur: Araştırma yaparken konumuz olan "Brukan Aşiretinin Sosyo Ekonomik ve Kültürel Yapısı"nı daha iyi anlayabilmek için genel olarak aşiret sistemini ve doğudaki aşiretlerin konumunu da ortaya serdik. Bir bölümü Batı İran'da ve Kafkasya'da da yaşayan aşiretin yalnızca Türkiye'de (Van ve Havzasında) yaşamakta olan kısmını inceleme olanağını bulduk. Gelecekte diğer bölümleri ile birlikte kapsamlı bir inceleme yapmak daha da yararlı olacaktır.

Dolayısıyla kitabın bu bağlamda, eleştirel bir gözle okunmasını, eksikliklerle beraber varsa yeni bilgilerin iletilmesi bizi memnun edecektir.

Son olarak şunu söylemek isterim ki, bu araştırmayı yaparken bana yardım ve teşvikleri ile destek olan ve araştırma boyunca hiçbir konuda yardımlarını esirgemeyen Brukan aşiretine teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca beni, bu çalışmayı yapacak düzeye getiren ve bu güne kadar maddi ve manevi desteğini esirgememiş olan aileme -özellikle babama-teşekkürlerimle birlikte şükranlarımı sunarım.

Ahmet ÖZER

GİRİŞ

Araştırmamızın konusu, genel olarak doğudaki aşiretlerin toplumsal konumudur. Bu doğrultuda teorik bir çerçeve çizildikten sonra "Sosyal Değişme Sürecinde Doğudaki Aşiretlerin Toplumsal Yapısı" incelenecektir. Bunu yaparken, bu arada, konuyu daha da somutlaştırmak ve sınırlarını belirlemek için bir adım daha ileri giderek Doğuda çok sayıda var olan aşiretlerden biri olan "Brukan" aşireti üzerinde detaylı durulacaktır.

Brukan aşireti, yaşadığı mekanda araştırılıp incelendiğinden çalışma, saha araştırması niteliği kazanmıştır. Ayrıca aşiret olgusunun bu gününün daha iyi kavranabilmesi için dünü, yani kısa bir tarihi geçmişi irdelenmiş, bu veriler ışığında, günümüzdeki konumu aydınlatıldıktan sonra gelişen ve değişen koşullar karşısında durumunun ne olacağı, bir anlamda, yarını da irdelenmiş ve incelenmiştir.

Araştırmamızın amaç ve hedeflerine gelince: Konu günümüze kadar detaylı ve sağlıklı bir biçimde ele alınıp incelenmemiştir. Bu alanda yapılan birkaç araştırma ise, bizce, yeterli ve doyurucu değildir. Sosyal bir olgu olarak konunun ilginçliğine, onca film ve romana konu olmasına rağmen bilimsel bir merceğe tabi tutulup irdelenmemesi hiç kuşkusuz bu alandaki bir eksikliği göstermektedir. Çalışmamızın bir amacı bu eksikliğin giderilmesine katkıda bulunmak ve bundan sonra bu alanda yapılacak çalışmalara ışık tutmaktır.

İkincisi, 20. yüzyılın son çeyreğinde dünya ulusları "atom" ve "kompüter çağına" girerken gelişmekte olan Türkiye'de hâlâ eski ve geleneksel toplum yapı birimleri diyebileceğimiz toplumsal yaşama biçimlerinin varlığı ilginçtir ve kuşkusuz bu büyük bir çelişkidir. Birçok toplumsal sorunu içinde barındıran ve çözülmesi gereken bir çelişki. Bu anlamda konu, birçok yönü ile problematiktir. Bilimsel bir bakış, toplumsal bir olgu olan konuyu anlaşılır kılacağı gibi, çözümüne de katkı sağlayacak ve alternatif çözümler için başvurulacak bilgiler ortaya koyacaktır. Çünkü genelde bilimin, özelde sosyal bilimlerin bir amacı da toplumdaki "sosyal olguları" araştırmak, bulmak, anlamak ve açıklamaktır. Bu yolla ulaşılan bilgilerin ve "bilimin uygulama sonuçları", yaşamımızı giderek artan ölçüde her cephede etkilemektedir. Bu nedenle bilimsel yollarla elde edilen bilgiler insanoğluna doğal çevresini kontrol altına alma olanağı sağlamış, problemlerini çözüme yardımcı olmuş ve nihayet bilgilerini daha rahat, daha güvenilir ve daha uzun yaşama yolunda kullanma yeteneğini vermiştir. (Yıldırım 1979: 11-12)

Bu düşünce ve inançla, bu çalışmanın başarıya ulaşması veya başarılı sayılması bilimsel bir fonksiyonu gerçekleştirilmesi bakımından anlamlı olacaktır.

Üçüncüsü ve en önemlisi - çalışmanın varsayımlarını da içinde barındıran bir konu olan-gelişen ve değişen koşullar karşısındaki aşiretlerin durumudur. Araştırmamızın bu yanının saha ile karşılıklı etkileşim içerisinde gerçekleştirilmiş olması çalışmanın bilimsel bir faaliyet olarak kendi içindeki amacına ulaşmasına da hizmet etmektedir.

Bu bağlam ve çerçeve içerisinde varsayımlarımız şöyle sıralanabilir:

Toplumsal Yapı

1. Sosyal bir organizasyon olarak aşiret, gelenekçi bir toplumsal örgüye sahiptir.
2. Aşiret kapalı bir toplum yapıya sahip olup, bu yanıyla, kültürel özelliklerini günümüzde de muhafaza etmektedir.
3. Aşiret içte gelenekçi bir toplumsal yapıya sahip olduğu gibi dışta da içinde barındığı toplumun gelenekçi olduğunun bir kanıtıdır.
4. "Otoriteye bağlılık", "mutlak itaat", "doğuştan gelen statü", "biz duygusu"na dayanan ilişkiler yaşama biçimine hakim olan davranış biçimlerinden sadece birkaçıdır.
5. Aşiret göçebe ve yarı göçebe bir yaşama biçimi ile, hareketli bir nüfus ve hızlı bir nüfus artışına sahiptir. Bu nüfusun ekonomisi hayvancılık temeline dayanır.

Sosyo Kültürel Yapı

(Kan davası, Eşkîyalık, Kaçakçılık)

6. Başta doğal çevreye (vahşi hayvanlara, doğaya, soğuğa, doğal afetlere) karşı sonra sosyal çevreye (insan gruplarına) karşı korunmak için insanların bir araya gelerek meydana getirdikleri aşiret birliği "aile - çadır - zom - oba - kabile" gibi birimlerden oluşmaktadır. Bu, oluşumun kökleri bozkır kültürüne dayanır.
7. Yukarıdaki 4. 5. ve 6. maddelere bağlı olarak aşiret, birlikte saldırı ve birlikte savunma mekanizması geliştirmiştir. Bu yöntem aşiretin başvurduğu doğal ve en büyük savunma aracıdır.
8. Sosyo-ekonomik ve kültürel sorunların neden olduğu öldürme olayları birlikte savunma ve birlikte saldırı zihniyetinin yardımı ile kan davasına dönüşür. *Kan davası* kendine has kurallarla işler ve *barışma* ile çözümleninceye kadar birkaç kuşağı kapsayarak devam eder.
9. Eşkîyalık, baskı unsurlarına, özellikle ağalık ve reislik rolüne karşı ortaya çıkan bir direnme biçimidir.
10. Kaçakçılık, sınır boylarındaki hızlı nüfus artışının ortaya koyduğu gerilimleri önleyen

bir *tampon mekanizmasıdır*. Bu mekanizma aşiretin dil, din, aile ve akrabalık kurumları tarafından desteklenmektedir.

Aile ve Akrabalık İlişkileri

11. Aşiret sisteminde kan bağı çok güçlü olup bu bağ, aile, akrabalık, soy ilişkileri ile birlikte aşiret içi ve aşiretler arası ilişkileri de belirlemektedir.
12. Aşiret, ataerkil bir aile yapısına sahiptir. Bu aile yapısı içerisinde erkek çocuğun yeri ve önemi çok büyüktür.
13. Aile içi ve aileler arası sosyal ilişkiler geleneksel olarak süregelen belirli örf, adet ve töre gibi normlara bağlıdır.

Politik Yapı

14. Bu sosyal ve ekonomik düzen içinde aşiret, kendine özgü kurum ve kuruluşlar geliştirmiştir. Aşiret reisliği, şeyhlik -kimi yerde reislik ile birlikte ağalık- vardır.
15. Zaman zaman kontrol altında tutmak ve bu gibi kurumlan ortadan kaldırmak için, aşiret reisleri sürgüne gönderilmiştir. Sürgünlerden sonra meydana gelen otorite boşluğu devlet tarafından doldurulamamış; böylece sürgünler reislerin güçlerini zayıflatacağı yerde, aksine otoritelerini pekiştirmiş ve saygınlıklarını arttırmıştır.
16. Çok partili sisteme geçilmesi ile birlikte aşiretler, birer oy deposu olarak, çok büyük önem kazanmıştır. Bu durum aşiret reislerinin politikada fiilen yer almalarına yol açmış; politika reislerin gücüne güç katmış sistemin işlemlerini -adeta- teşvik etmiştir.
17. Aşiret reislerinin bir kısmı merkezi idare ile çatıştıkları halde, diğer bir kısmı idare ile bağdaşmış ve bütünleşmiştir. İdare ile bağdaşanlar yalnızca reislik rolünü üstlenenler olduğu halde, karşı gelenler aşiret reisliği yanında ulusal liderlik ve dini liderlik fonksiyonlarını da benimsemişler.
18. Bu çatışmaların kökeninde ve çatışmanın yönünün şekillenmesinde, Alevi-Sünni çatışmasının rolü büyüktür.

Değişme Olgusu

19. Hızla gelişen ve değişen koşullar karşısında aşiretçi yapı her gün biraz daha çözülmektedir. Bu süreç, nüfusun hızlı bir şekilde artışı, sanayileşme-kentleşme, tarımda makinalaşma ile birlikte yeni tekniklerin kullanılması, gelişen ve yerleşen kitle iletişim araçları ve yeni kurulan alt yapı sistemleri karşısında, yakın bir gelecekte tamamlanarak aşiretçi ve gelenekçi yapıyı tamamen parçalayacaktır.

20. Halen göçebelikten yarı göçebelige ve giderek yerleşik hayata, hayvancılıkla birlikte tarımcılığa doğru da bir nüfus hareketliliği -göç- vardır. Bu mobilite bazı özel koşulların dışında sanayileşmenin, gelişen ve değişen koşulların bir sonucudur.

21. Yerleşik hayata geçiş, şehir ile köy arasındaki mobilite aşiretçi sistemin çözülmesini hızlandıran başka iki temel etkidir.

Yukarıda sayılan 21 varsayımın doğruluk ve yanlışlıkları her zaman araştırılabilir. Biz bu varsayımları araştırma süresince sınamaya çalışarak yanlışları ayıklayıp doğru olanları kabul edip doğruluklarını uygun bulgularla temellendirmeye çalıştık. Bunun için iki yol izlendi:

Birincisi, bu alanda yapılmış araştırmalar, yazılmış eserler ve dokümanlar incelendi; diğer bir deyişle literatür taraması ile birlikte gerekli mukayeseler yapıldı. Bu sürecin sonunda elde ettiğimiz bilgiler sağlam bilimsel bilgi olmaya aday olarak belgelendi (diğerleri ise reddedilerek elendi).

İkinci olarak, yukarıda belirlenen varsayımlar alanda kullanılan araştırma teknikleri yoluyla sınıandı.

İşte araştırmamızın en önemli ve belirgin olan amacı bu süreci başarı ile tamamlamak, diğer bir deyişle varsayımları sınavarak sonuca ulaşmaktır. Bir anlamda çalışmamızın başarısı bunu gerçekleştirdiği oranda söz konusudur.

YÖNTEM VE ARAŞTIRMANIN SAHA VE SÜRESİ

Brukan veya Bruki aşiretinin büyük çoğunluğu Van merkezinde, Van'a bağlı merkez köylerinde, Van'ın Muradiye ve Gürpınar ilçe ve köylerinde yer almaktadır.

1600 yıllarında, Diyarbakır'ın Karacadağ bölgesinde göçebe bir biçimde yaşarken bir olay üzerine göç edip Ağrı bölgesine gelmişler. Ağrı dağının eteklerinde iki kola ayrılarak bir kolu doğuya doğru İran'ın Maku ve Hoy mıntikasına, diğer kolu kuzeye doğru Kafkasya'ya (Erivan-Rusya) giden Brukiler, 300 yıl sonra, 1920-30 yılları arasında tekrar Türkiye'ye dönmüşlerdir. Çalışmanın yapıldığı 1990'lı yıllara doğru, toplam nüfusu yaklaşık 400 bine vardığı tahmin edilen doğunun en büyük aşiretlerinden biri olan Brukilerin önemli bir kısmı Sovyetler Birliği ve İran'dan dönerken bir kısmı geri dönmeyip oralarda kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin ve İran'ın sınırları içinde kalanlar aşiretin mevcut nüfusunun onda biri kadar bir bölümünü oluşturduğu tahmin edilmektedir.

Bilinen nedenler ve bazı olanaksızlıklardan dolayı araştırmanın yapıldığı alan aşiretin Van'da yaşayan bölümü ile sınırlıdır. Araştırmamızın yoğunlaştığı bölge ise aşiretin büyük bölümünün hâlâ yaşamakta olduğu Van merkez köyleri ile Muradiye ilçesine bağlı köylerdir.

Bu araştırma için veri toplama işine Temmuz 1987'de başlandı, bu iş aynı yılın sonuna doğru tamamlandı. Çünkü yaz ve güz aylarında aşiretleri her yönüyle, özellikle de göçerlik ve yaylacılık olgusunu tanımak açısından en verimli aylardır. Ayrıca bu aylarda aşiretlere ulaşmak daha kolaydır. Kış mevsiminin çetin ve uzun sürmesi veri toplamayı güç bir hale sokmaktadır. Bu nedenle, araştırmamızın alana dönük kısmı yaz ve güz aylarında yürütüldü. Bu sürenin dışındaki zamanlarda ise aşiretin Van merkezinde ve Ankara'da yaşamakta olan çeşitli bireyleri -özellikle reisleri- ile görüşmeler yapıldı. Böylece tüm veriler bir araya getirilip karşılıklı etkileşim ilerisinde değerlendirildi.

Araştırmamızda monografi yöntemi kullanıldı. Diğer bir deyişle araştırmamız hedefine monografi yöntemi rehberliğinde ulaştırıldı.

Veri toplamak için karşılıklı etkileşim içerisinde birden çok "veri kullanma tekniği" kullanıldı. Daha sonra bu veriler "veri değerlendirme teknikleri"nin yardımı ile değerlendirildi.

Bu çerçevede izlenen yol şudur:

a. Verilerin Toplanması

1. Aşiretin yüz binleri aşan tüm bireyleri ile konuşmak mümkün olmadığından araştırma evrenini (aşireti) temsil etme gücü yüksek (geçerli) ve yeter sayıda (güvenilir) birimler (örneklem) seçildi. Bu işlem için örneklem tekniklerinden faydalanıldı.
2. Tespit edilen geçerli ve güvenilir örneklem grubu veya guruplarına toplumsal konumu ve sosyal yapıyı (belki de gelecekte değişmeyi) tespit etmek ve ölçmek için anketler uygulandı.
3. Anketler zaman zaman -gerektiği yerde- mülakatlar yoluyla desteklenip zenginleştirildi. Bu kısımda özellikle aşiretin yaşlıları (ruspiler) ve tarih bilenleri ile görüşüldü. Objektifliği sağlamak için gerektiğinde başka aşiretlerden bilgi alma yoluna gidildi.
4. Ayrıca bazı kurumları ve sosyal olguları daha iyi tanıyıp tasvir edebilmek için hayat hikayesi tekniğine başvuruldu. Özellikle, aşiret reisliği müessesesi bu teknikle kavranmaya çalışıldı.
5. Bu sözlü kaynaklardan elde edilen bilgiler, yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilerle karşılaştırılıp pekiştirildi. Kaynak kişiler metin içinde numara verilerek gösterildi. Ayrıca, her bölüm sonunda kaynak kişilerin detaylı künyesi verildi.

b. Verilerin değerlendirilmesi

Araştırma sonunda elde edilen bilgiler hem nitel (kalitatif) hem de nicel (kantitatif) olduğundan değerlendirme yapılırken iki ayrı grup teknik kullanıldı:

1. Kalitatif özellikteki veriler için karşılaştırma, kavramsal şema ve muhteva analizi

teknikleri iç içe kullanıldı.

2. Kantitatif (niceliksel) özellikteki veriler ise istatistikler, grafikler ve tablolar yoluyla değerlendirildi.

Birincil ve ikinci grup teknikler birbirinden tamamıyla soyutlanmış biçimde değil aksine birbirini tamamlar nitelikte kullanılmıştır.

Sonuç olarak; diyebiliriz ki araştırma –bu konumu ile- iki kısımdan oluşuyor: Öncelikle doğudaki aşiretlerin bir dökümü, sınıflandırması, tarihi gelişimi kısaca açıklanmıştır. Bu kısım aynı zamanda araştırmanın teorik çerçevesini oluşturuyor. Brukan aşireti, bu teorik çerçeve içerisinde ele alınmış ve bu düzen iki başlı bir etkileşimle önemli bir fonksiyonu gerçekleştirmiştir. Şöyle ki; çizeceğimiz teorik çerçeve aşiret olgusunu dolayısıyla bu olgunun somut bir örneği olan Brukan aşiretini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

Sonra kendi sosyal gerçekliği içerisinde ele alıp incelediğimiz Brukan aşireti bu teorik çerçeveyi temellendirecek ve bu teorik çerçeve, sunulan -yukarıda saydığımız- hipotezleri sınama olanağı sağlayacaktır. Bu bağlamda araştırmanın bulguları ve sonuçları ana hatları ile biri teorik diğeri alana yönelik olan iki bölüm üzerine oturtulacaktır.

I. BÖLÜM TANIM - SINIFLANDIRMA VE TARİHÇE

A. AŞİRETİN TANIMI VE YAPISI

Aşiret, çeşitli kan balları ile birbirine bağlı, belli bir alan üzerine kendilerine has bir yaşama tarzı ile hayvancılık yaparak yaşayan göçebe insan topluluğudur. Ancak daha sonra bazı aşiretlerin kısmen yerleşik hayata geçmesi, yukarıdaki tanımlama içine yarı göçebe ve tarıma bağlı toplulukları da katmamızı gerektiriyor.

Şimdi bu tanımı bir çözümlemeye tabi tutup, tanımda vurgulanan 4 temel özelliği sırasıyla biraz daha açalım:

1. Kan Bağları:

Aşireti meydana getiren üyeler arasında çeşitli düzeylerde kan bağları vardır. Kan bağı, ana tarafından ziyade baba tarafının kan bağı dikkate alınarak oluşturulur. Bu nedenle, aileye yeni katılan bir gelin köken olarak içinden geldiği aşiretin mensubu olduğu halde, baba evinden ayrıldıktan sonra, gelin geldiği aşiretin üyesi sayılır artık. Kan bağlarını, aşiretin genişlik ve büyüklüğüne göre çok uzak derecelere, mesela 20-30 nesile (babaya) kadar götürmek mümkündür.

2. Belli Bir Alan:

Göçebe aşiretler her ne kadar geniş alanlarda hızlı hareket edebilme kabiliyetine sahiplerse de, bu hareket alanı doğudaki aşiretlerde aynı kalmakta ve belli zaman dilimlerinde bu dolaşım tekrarlanmaktadır.

3. Hayvancılık ve Göçebelik:

Aşiretlerdeki mobilite (hareketlilik) yaşanan arazinin konumuna sıkı sıkıya bağlıdır. Doğudaki aşiretlerin yaşadığı bölgeler dağlık, engebeli ve sarp bir coğrafyaya sahiptir. Bu konum hayvancılığı bir geçim kaynağı olarak gündeme getirmektedir. Aşirete göçebe karakterini kazandırıp onu hareketli yaşamaya sevk eden özellik budur. Bu koşullar hayvancılığı doğurur. Böylece hayvanları doyurabilecek otlakların aranması, aşiretleri yazın serin, kışın sıcak bölgeler arasında *konup-göçen* topluluklar haline getirir. Örneğin; Bingöl ve Elazığ dolaylarındaki bazı aşiretler kışın Diyarbakır Urfa, Mardin gibi sıcak alanlara inerken, yazın Bingöl yaylaları, Şerafettin Dağları ve Süphan'a çıkmaktadırlar. Van havzasındaki aşiretler ise genellikle aynı yörede, yazın daha serin olan yüksek yaylalara çıkar, kışın tekrar aynı (eski) yerleşim alanlarına (köye) dönerler.

4. Kendine Has Yaşama Tarzı:

Bu kendi içine dönük göçebelik hayatı, kapalı bir ekonomik yapı ile kapalı bir aşiret toplumu yaratmaktadır. Aşiret yaşamını idame ettirmek için, hem doğa koşullarına hem de diğer aşiretlere karşı savaşmak, gücünü ortaya koyup varlığını sürdürmek durumundadır. Bu yaşama biçimi, doğal olarak, kendine has gelenek, görenek ve kurumlar üretmektedir. Bu karakter tamamen ilk aşamadaki bir aşiretçi karakteri gösterir. Örneğin, aşiret hayatında kamu hukuku ve özel hukuk kavramlarına rastlanmaz. Bu durum aşiretin toplumsal güvenlik anlayışından kaynaklanır. Herhangi bir suça karşı, yalnız suçu işleyen değil, tüm aşiret suçlanır; aynı biçimde yalnız kişi değil, tüm aşiret suçlar. Bu olgu toplumsal güvenlik anlayışı sonucunu doğurur.

Bu katmerleşmiş yapı göçebeliliğin azalması, yerleşik hayata geçilmesi oranında yumuşar. Eski gelenekler çözülür, yerine yenileri gelip yerleşir. Söz konusu değişim, konunun bütünlüğü içinde yeri geldikçe vurgulanacaktır.

Genel hatları ile verdiğimiz aşiretin yapısı kendine has bir toplumsal organizasyon gösterir. Bu organizasyon tarihi süreç içerisinde basitten karmaşığa, homojen yapıdan heterojen yapıya doğru bir gidiş izlemektedir. Aynı hiyerarşik yapı aşireti meydana getiren birimler arasında da mevcuttur. Şöyle ki;

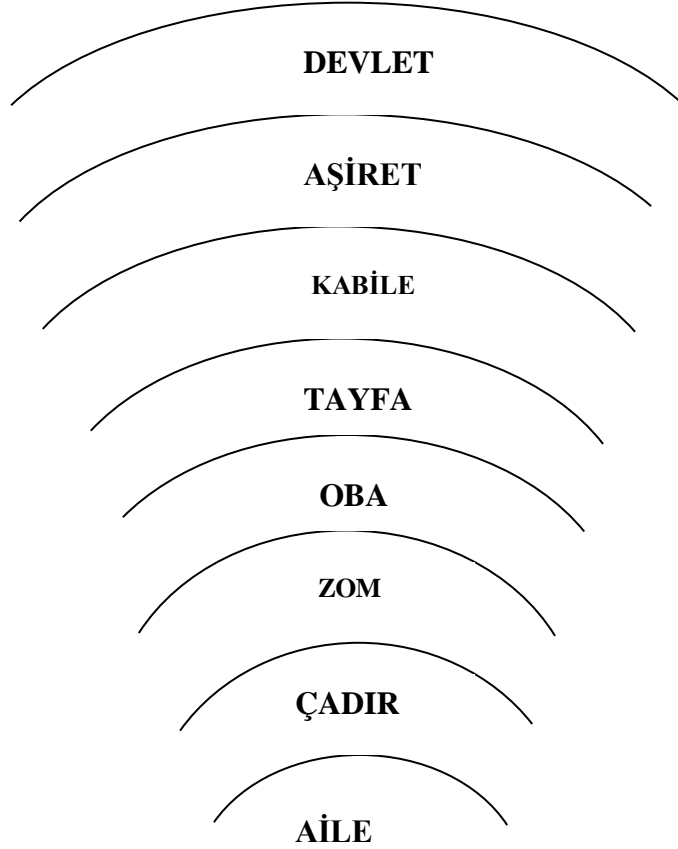
Aşiret, (hanedan) aile, çadır, zom, oba, tayfa ve kabile gibi bir sıra düzeninden oluşur. Aşiretin çekirdeğini (hanedan) aile oluşturur. Geleneksel aşiret reisleri de genellikle bu tür ailelerden çıkar. Hanedanlık, yönetme özelliğinin yanı sıra, büyük aile olma, zengin olma, çevre aşiretlerle ilişkilerde etkili rol oynama ve en önemlisi iç ve dış ilişkileri sağlama ve her an buna hazır olma gibi özelliklere sahiptir.

Birçok ailenin bir araya, gelmesi "zom"u oluşturur. Zom, çevre şartlarına adapte olmada, hasım gurup ve topluluklardan gelecek saldırılara karşı koymada birlikte hareket etmenin teminatıdır. Zom'un üyeleri hayvanlarını aynı sürede birleştirmek, mera veya yaylak kira bedellerini ortak ödemek gibi ekonomik nedenli biraradanlığa sahiptirler. Birkaç zomun bir araya gelmesi obayı oluşturur. Oba zom'a göre daha güçlü bir birliktir. Obalar kabileyi, kabilelerde aşireti oluşturur. Kabile, ekonomik, ekolojik ve kan bağlarının meydana getirdiği siyasi birlikler olma özelliğine kavuşurlar. Kabile bu siyasal özelliğini diğer aşiretlere karşı uyguladığı gibi aşiretin (kendi) içerisinde de uygular.

Her birimin bir reisi (lideri) vardır. Ama sonuçta bu reislerin tümü bütün birliğin reisi olan "aşiret reisine" bağlıdır. Aşiret reisine koşulsuz itaat etmekle yükümlüdürler. Aşiret reisliği birçok fonksiyonu ile kurumlaşarak aşiret reisliği müessesesini oluşturmuştur. Ancak şunu

belirtmeliyim ki yukarıda belirttiğimiz bölümlenme ve alt birimler her zaman birbirinden kesin çizgilerle ayrılmazlar, ilişkiler çok sıkı ve yoğun olduğundan, bu örgünün biçimsel yapısının tümüne bir aşirette rastlayacağımız gibi sadece birine sahip olan aşiretlere de rastlamak mümkündür. Önemli olan bu örgünün potansiyel olarak her aşiretin bünyesinde mevcut olmasıdır. (Bkz. Şema 1)

Şema 1. Aşireti meydana getiren birimlerin hiyerarşik yapısı

5. Aşiret Sisteminin Tarihte Başka Bir Yapısı

Yukarıda anlattığımız aşiretçi yapıdaki hiyerarşik yapının tarihteki başka bir biçimine baktığımızda ise, Oğuş, Uruğ, Boy, Bodun ve İl'i görüyoruz. Şimdi sırası ile bunların ne olduğuna çok kısa olarak bir göz atalım.

Oğuş (Aile): Monogami, exogami olup geniş bir ataerkil prensibe dayanır. Büyük çocuklar sırası gelince ayrılır. Küçük çocuk baba mirasçısı olarak kalır. Uruğ (Aile) Birliği: Ailelerin bir araya gelmesi ile oluşur.

Boy, Bod (Kabile): Aileler veya uruğların birliği olan kabile siyasi birliktir. Belirli bir arazi ve savaş gücü vardır.

Bodun (Boy Birliği= Aşiret): Daha çok boyların meydana getirdiği siyasi topluluktur. Siyasi olarak bağımsız olabilir de olmayabilir de.

İl veya El (İmparatorluk = Devlet): Bağımsız topluluktur. Yasama ve yürütme organları vardır. İl'in tümünde, yani memleket çapında vergi ve asker toplama, orduyu tanzim etme sevk ve idare etmenin yanında vergi hakları, İl'in mali, idari ve kültürel işlerini düzenleme yetkisi hükümdara aittir. (Kafesoğlu 1983:215-220)

B. AŞİRETİN KÜLTÜRÜ VE BU KÜLTÜRÜN KAYNAĞI

1. Aşiret Kültürü

Yukarıda açıkladığımız sosyo-kültürel yapı "bozkır kültürünün" bir uzantısıdır diyebiliriz. Bozkır kelimesinden de anlaşılacağı gibi, bu kültür ismini yaşanan yerin özelliğinden almaktadır. Çünkü insan çevre etkileşimi (ekoloji)nin yaşanan çevrenin coğrafi koşullarından bağımsız olması düşünülemez. Bu nedenle coğrafya kültürün vazgeçilmez temel bir unsuru olarak önümüze çıkar. Hele insanların çevrelerini değiştirmek ve ona hükmetmek için fazlaca imkanlarının olmadığı dönem ve yerlerde bu özellik daha da önem kazanır.

Her kültürde olduğu gibi bu kültürün de üç temel dayanağı vardır. Bunlar: 1. Coğrafya, 2. insan Unsuru, 3. Cemiyettir. Şimdi kısaca bu üç temel özelliğın -doğuda- nasıl olduğuna bakalım.

1. Coğrafya: Dağlık, sarp ve engebelerdir. Rakım kimi yerde 1000 metrenin üstünde iken, kimi yerde 2000 metrenin üstüne çıkıyor (Van, Ağrı, Erzurum, Kars, Hakkari gibi).
2. İnsan unsuru: Bu koşullara uyum göstermiş sert, kıllı, iri yarı, derisi kalınlaşmış ve esmerdir. Bu öğeler çevre ile canlı (insan) arasındaki etkileşimi göstermesi bakımından önemlidir.¹
3. Cemiyet: Bu coğrafyaya uygun topluluklar, aşiret, kabile ve obadır. Bunların temel özellikleri, hızlı hareket etme (göçebe-yarı göçebe) kabiliyeti, hayvancılığa bağlı ekonomi, özgün gelenek ve göreneklerdir (Kafesoğlu1983:202).
4. Araştırmamızın kaynağı olan Brukan aşireti de yukarıda tarif edilen coğrafya (Van, Ağrı, Kars illeri) üzerinde yaşıyor ve gene yukarıda tasvir edilen insan tipinin hakim olduğu bir aşirettir. Tabii ki bu kültür, tarihi bir gelişimin ürünüdür. Ancak, özel olarak Brukan aşiretinin kültürel özelliklerini anlatmadan önce, genel olarak, bozkır kültürünün kaynağına bakmakta yarar vardır.

---

¹ Bu özellik ekolojinin sosyal yapı üzerindeki belirleyici ve baskın yönünü göstermektedir diyebiliriz.

2. Aşiret Kültürünün Kaynağı

Bozkır kültürünün kaynağı, üç farklı teori (nazariye) tarafından, üç ayrı biçimde açıklanmaktadır.

1. İskit Teorisi (Nazariyesi): Bozkır kültürü atlı göçebelikten ibaret olup merkezinde at yetiştiriciliği ve çobanlık yer almaktadır. Alan Kuzey Karadeniz ve Kuzey Türkistan arası İskitler bölgesidir.² Bu atlı göçebe kültürü M.Ö: 5. 4. yy. doğup gelişmiştir (Kafesoğlu1983: 204)

2. İndo German Teorisi: Bu teoriye göre, Hint Avrupa Kavimleri³ çok erken devirlerde Asya'ya yayıldıkları, bunların göçebe oldukları, atın ilk defa onlar tarafından ehlileştirildiği ve dünyanın ata binme sanatını onlardan öğrendiği ileri sürülmektedir. Bu bakış açısını benimseyen S.Gallus, T. Horvath'ın ortak görüşüne göre hayvan ıslahı ile birlikte atlı kültür oluşmuş ve bu oluşumda en büyük rolü Mezopotamya oynamıştır (age. 205)

3. Altaylı Teorisi: Bu teoriye göre sırası ile kemik kültürü, hayvan besleme kültürü ve at yetiştirme kültürü yaşanmış, at yetiştirme kültürünü ilk defa Proto Türkler oluşturmuştur (age. 204, 205,208). Ayrıca W.Koppers, Atlı Çoban kültürünün kavimlerin gelişmesine etki ettiği gibi büyük devlet esaslı için gerekli şartları hazırladığı ileri sürmektedir.⁴

Çünkü yerleşik hayata geçiş aşiretçi yapıyı giderek ortadan kaldırmakla karşı karşıya bırakıyor, insan ilişkilerinin başka biçim almalarını ve giderek farklı toplumsal yapılar meydana getirmelerini sağlıyor. O halde at ve aşiret arasında çok sıkı bir ilişki vardır diyebiliriz. Görüldüğü gibi bu da bizi eskiye nazaran, biraz farklı olsa bile, bozkır kültürüne götürüyor.

3. Kamucu Toplum Biçimi (Olarak Aşiret)

"Edmond Demolins (1825-1907) dünya toplumlarını kamucu ve bireyci diye ikiye ayırır. Demolins'e göre bu tipleri yaratan başlıca neden coğrafyadır. (Şevki 1968,12)

Bozkır kültürünün yarattığı toplum tipi kamucu, ya da kamuya dayanan toplum tipidir. Çünkü bozkır ancak kendiliğinden biten otlara dayanan göçebe çobanları barındırabilir. Bu topraklar tarım yapmaya elverişli olmadığından ekip biçilemez. O nedenle buralarda büyük emek

² Bu bölgenin isminden ötürü bu teori İskit teorisi olarak anılır.

³ Bu kavimler Eski Hint, Mezopotamyalı, İrani ve Avrupalı kavimlerdir. Bunların atası Arı'lar (Arya'lar)dır. Doğudaki aşiretlerin kökü buraya dayanır. Bu yüzden bu teoriye Aryanizm veya Aryacılık da denir.

⁴ Nitekim at tarihte Partlar, İskitler, Hunlar ve özellikle de Moğollar tarafından çok ustaca ve etkili kullanılmış, bu sayede büyük devletlerin varlık nedeni olarak hayli önem taşımıştır. İranlılar atla yaptıkları Part atışı ile dünyada ünlenmiş, Atilla'nın Doğu Roma İmparatorluğu'na etki eden Hun imparatorluğu atlılarla sağlanmıştır (Doğu Roma surlarını kendilerini korumak için sırf bu yüzden inşa edildiği söylenir). Moğollar kuzeyden güneye, doğudan batıya atlar sayesinde ulaşmış, Çin şeddini atlarla aşmıştır. Bu birkaç örnek tarihte atın yerini ve önemini, kültür ve devlet ilişkisindeki etkisini fazlasıyla göstermektedir.

sarfetmeden bolca hayvan sürüleri yetiştirilir. Hayvan sürüleri için ise gütmek ve sağmaktan başka iş yapmak gerekmez. Bozkırın oluşturduğu göçebe bireyci toplulukta gütmek erkeklerin, sağmak ise kadınların işidir. Dolayısıyla göçebe aileler topluluğunun geçimini (pek yorucu bir iş olmayan çobanlık ve bu işi yapan) çobanlar sağlar. Otlar kendiliğinden bittiğinden toprağın işlenmesi için ürünün uzun zaman beklenmesi gerekmez. Nüfus çoğalıp da o bölgedeki otlar tükenince, başka bölgelere göç edilir. Bu nedenle stepde kişisel mülk yoktur. Stepde varolan sürüler ise ailenin veya aşiretin malıdır. Aile ataerkindir. Bireyi aile topluluğu besler, büyütür, korur; buna karşılık birey kendisi için değil aile topluluğu, aşiret için çalışır ve yaşar. Yani bu toplum tipinde birey ve bireysel özellikler gelişmemiştir. Bireysel teşebbüs yoktur. O nedenle de bu toplum bireyci değil, kamucudur.

Bu toplum tipinde coğrafya ve doğal çevre belirleyicidir. M. Ali Şevki'nin dediği gibi "İnsan toprağı işlemedikçe, kendiliğinden yetişen ürünü toplamakla yetindikçe; doğal çevre toplumsal çevreyi egemenliği altına alır, toplumun bütün kurumları donmuş bir hal alır; ilerletici düşünüş değil, durdurucu, statükocu, gelenekçi düşünüş ruhları sarar, egemen olur. Bu tür (göçebe, aşiretçi) toplumların ileri gitmemesi bundandır"

Nüfus çoğalıp, stepler zayıflayınca ve mevcut nüfusu beslemeyince etrafa göçler ve yayılma hareketleri başlar. Bunlar bir nevi istila göçleridir. İstilacı göçlerin ve akınlarının en korkuncu Orta Asya yaylalarından çıkmıştır. Burada başlıca taşıma aracı at olduğuna göre bu istilanın akınları da atla olmuştur. Ve bu göçleri de yolların ve coğrafyanın kendisi belirlemiştir. Orta Asya yaylaları bir yönüyle Türkistan, Hazar, Rusya ve Baltık'a uzanırken, diğer yönden (batıya doğru) Irak yoluyla Anadolu'ya uzanmakta olduğunu hatırlayalım.

Bu göçler, aile-aşiret ve aşiretler birliğinin kervanları biçiminde gerçekleşmiştir. Kervanın ordudan bir farkı yoktur. Tıpkı ordu gibi kervanlar da ve göç kolunda silahlı atlılar, yayalar bunları taşıyan, besleyen, konakladıkları yerde çadırları kuran, çözen, taşıyan tam bir orduyu andırır. Göç eden bu kervanlar herhangi bir dirençle karşılaştılar mı korkunç bir askeri güç kesilirler, kervan reisleri ise kumandan fatih olurlar, (Atilla gibi).

Göçebeler istila ettikleri yerleşik toplulukları, korumaya alır; koruma bedeli olarak aldıkları vergilerle geçimlerini sağlarlar. Başut kültür yerleşik olan olduğu için göçebeler yerleşikleri kendilerine benzetmek yerine zamanla onlara benzemeye başlamış istila ettikleri toplumların etkisinde kalarak onların toplum düzenine göre örgütlenmişlerdir.

Böylece göçebe atlı (ve silahlı) çoban vaktiyle geçimini sağlayan, kendini koruyan ataerkil aileye-aşirete olan bağlılığını kaybetmeye ondan kopmaya başlar. Aileden kopan bu kişiler bağımsızlaşmaz, bu sefer kılıcının zoruyla koruduğu ve geçimini sağladığı yerleşik topluma bağlı hale gelir. Bir nevi "kılıç hakkı" almakta ve giderek kılıç hakkı aldığı topluma bağımlı

hale gelmektedir. Böylece "Çoban çiftçi" karışımı bir aşiret ortaya çıkmaktadır.

M. Ali Şevki'ye göre Anadolu'ya hakim olan Selçukluların, Osmanlıların kökenini de burada, bu tarihi süreçte aramak gerekir. Doğuda yaşayan aşiretlerin gerek bu göç yollarının üzerinde bulunması gerekse de zaman zaman bu kesimlerle iç içe yaşaması karşılıklı bir etkileşimi ve etkilenmeyi göstermesi bakımından ilginçtir.

4. Kadının Göçebe ve Yerleşik Hayattaki Konumu ve Statüsü

Kadın göçebe toplumda çalışan yaratan bir kişi olarak belli bazı fonksiyonlara sahiptir. Hatta erkekler gibi pazarlık edip mal alıp satabilme yetki ve hünerine sahiptir. Bir anlamda erkek ile eşit haklara sahiptir. Ataerkil bir aile yapısı gösteren aşirette “nasıl olurda kadın erkek ile eşit olur?” Diye sorulabilir. Bunu kadının göçebe yaşamdaki çalışmasına ve yaratıcılığına bağlamak gerekir. Sürekli hareket halinde olan göçebe toplumun kadını çobanlık dışında her işi yapmakta böylece çevresine, doğaya hakim olabilmektedir. Örneğin, göçü yönlendirir, çobanlara ve hizmetçilere iş verir, onları denetler, sürünün sağımını ve gidişatını izler. Hasılı, fonksiyonları olan bir role sahiptir. Bütün bu işler onu erkekler karşısında konuşmaya, tartışmaya hatta etkin kararlar alma sürecine fiilen katılmaya hak kazandırır.

Ne zaman ki göçebe topluluk/aşiret yerleşik hayata geçer, o zaman kadın giyiminde kapanır, evinin dört duvarı arasında hapsolür. Çocuklarının annesi olmanın ötesinde hiçbir hakka sahip olmayan bir yapıya kavuşur.

Bu ilişkide şöyle bir tezat vardır: Yerleşik hayata geçerken topluluk daha üst düzeyde bir organizasyona geçtiği halde önceleri sahip olduğu daha olumlu bazı değerleri de bırakır, terkeder. Çünkü içine geldiği toplumun kadını (feodal toplumun kadını) evinde çocuklarına bakar erkeğin işlerine karışmaz, çalışmaz ve dört duvar arasına haps olmuştur.

Göçebe iken çevresine hakim olan kadın –bu sefer- içine geldiği toplumun sosyal yapısına, değer ve normlarına uyar. Bu değer ve normlar daha negatif olmasına rağmen baskın ve başat olan bir toplumun değer ve normlarıdır. Bu nedenle kültürleşme burada yerleşik toplumun lehine, göçebenin aleyhine işler. Kadın da, böylece, artık göçebe iken sahip olduğu statüyü kaybeder. Üretime karışmaz, çalışmaz, bağımsızlığını yitirerek daha belirgin bir şekilde –ekonomik olarak- bağımlılaşır ve bunun sonucu, erkek karşısında pırsar kalır.

Halbuki çağımızda kalkınmanın ana gereklerinden biri de kadının temel haklara sahip bir birey olarak çalışma hayatına katılması ve üretime katkıda bulunmasıdır.

C. DOĞUDAKİ AŞİRETLER VE SINIFLANDIRMALARI

Köklü bir tarihe sahip olan doğudaki aşiretler "Asya steplerinde ve Mezopotamya'da uzun bir

müddet dolaştıktan sonra Doğu Anadolu'ya gelerek bugünkü yerlerini almışlardır" (Beşikçi 1969: 18). Doğu Anadolu'ya gelip yerleşen bu aşiretler zamanla genişlemiş sayıları ve mensupları artmıştır. Bunları daha yakından tanımak için hangi aşiretler olduklarını ve akrabalık derecelerini açıklamada yarar vardır. Bunun için iki yöntem izlemek mümkün:

1) Tek tek aşiretleri belirtmek 2) Bunları çeşitli guruplara ayırarak incelemek. O halde bugünkü duruma bakarak var olan aşiretleri sayacak, daha sonra bazı kaynak ve kişilere dayanarak temel bazı sınıflandırmalar yapacağız..

Günümüzde, doğudaki, Van havzası ve güneyinde yer alan aşiretlere baktığımızda ilk etapta görebildiklerimiz şunlardır:

Alikan, Avasori, Barzan, Batıyan, Bedirhaniler, Berezan, Bekare, Bekırı, Beritanlı, Berjeri, Birimi, Bruki, Celali, Cıbran, Çekurlı, Davudıyan, Duderan, Garısan, Gevdan, Graviyan, Gudiki, Hertoşi, Heyderi, Hormek, Karakeçi, Kiki, Marhuran, Mamhuran, Mehmediyan, Memani, Milli, Milan, Mirekler, Mukuri, Pinyanış, Remedotki, Sipikan, Şavak, Şerefan, Şemsiki, Zeydan, Zilan, Zırkı, Zivikan aşiretleridir.

Bu aşiretler göçebe, yarı göçebe ve kimi tamamıyla yerleşik düzene geçmiş aşiretlerdir. Bunlar Ağrı, Bingöl, Diyarbakır, Van ve Hakkari yörelerinde yaşamaktadırlar. Bu yörelerin belli başlı yayla ve aşiret alanları ise Tendürek (Ağrı), Şerafeddin (Bingöl), Süphan, Keşkebulak, Süphanğöl, Aranık (Van), Avasor, Avaberhan, Nemrut (Bitlis), Cilo (Hakkari), Zavasor ve Sason (Siirt) yaylalarıdır.

İsmail Beşikçi'nin Ziya Gökalp'e dayanarak yaptığı sınıflama ise daha çok soy-sop esasına dayanmaktadır. Bu sınıflama soy-sop ilişkisine göre aşiretleri 4 guruba ayırmaktadır.

Bunlar: Mil ve Zil partileri ile Babakurdi ve Türkmen aşiretleridir. Tasnifleri, yaşadıkları bölgeler, bağlı oldukları tarikat mezhep ve medreseler şöyledir (Beşikçi 1969: 40,198).

Genel olarak bu, aşiretlerin yaşadıkları yer, yaylak ve kışlakların durumuna göre dağılımları:

DOĞUDAKİ AŞİRETLERİN KIŞLAK VE YAYLAKLARI

KISIM	KIŞLAK	YAYLAK	BÖLGEDEKİ AŞİRET
I	Urfa Ovası Viranşehir Ovası	Şerafeddin Elazığ Tunceli Munzur	Beritanlı Şavak
II	Kozluk (Siirt) Beşiri (Siirt) Kurtalan (Siirt) Batman (Siirt)	Kurtık (Muş) Zovasar (Muş) Sason (Siirt) Nemrut (Bitlis)	Alikan Duderan Üstükran Milan
III	Silvan (Diyarbakır) Hazro (Diyarbakır)	Suphan (Bitlis) Avabebran (Bitlis) Duav (Bitlis)	Mahmudyan
IV	Mardin Cizre (Mardin) Silopi (Mardin)	Vangözü güneyi Çatak (Van) Harakol (Siirt) Harakol (Hak.)	Milan, Soran Alikan, Zıvıkan Davudan, İspirti Batıyan, Kitan Garısan, Kıçar
V	Iğdır (Kars)	Aladağ (Ağrı) Tendürek (Ağrı) Sinek (Ağrı) Bulbulan (Kars)	Sıpakan Zilan Milan Celalı
VI	Yüksekova (Hakkari)	Şemdinli (Hak.) Uludere (Hak.) Beytülşebap Başkale (Van)	Ertuşi, Gevdan Şerefan, Zırkan Sidan, Gıravıyan Mamhuran, Pinyanış
VII⁵	Kars Ağrı Van Muradiye (Van) Özalp (Van) Gürpınar (Van)	Sarıkamış (Kars) Aladağ (Ağrı) Tendürek (Ağrı) Suphangöl (Van) Keşkebulak (Van) Aranık (Van)	Asi, Birimi, Memani, Şemsiki Heyderi, Remedotki Berjeri, Mukrı, Bekiranlı, Brukan, Beritan, Heloyi, Adamanlı, Atmaneki

⁵ Şemadaki VII. Kısım tarafımızdan eklenmiştir.

AŞİRETLER, BULUNDUKLARI YERLER, BAĞLI BULUNDUKLARI TARİKAT VE MEDRESELER

Aşiret ve Kabileler	Buldukları Yerler	Tarikatlar	Mezhep ve Medreseler
I. MİL PARTİSİ (Kumançolar)			
Garısan, Bateriyan Heyderan, Sıhhesenan Balaban, Hormek Lolan, Cıbran Yusufan, Alyan Hıran, Kureyşan Demenan, Şavak İzol, Koçgiri Arılı, Şadilli, Badıllı	Tunceli, Pertek, Pülümür Erzincan Bingöl Solhan, Karlıova, Kığı Muş, Varto, Bulanık Sason, Mutgi, Lice Garzan, Beşiri Batı İran	Şafii Nakşibendi Kadiri	Şeyh Abdullah (Solhan) Şeyh Şirin (Eleşgirt)
II. ZİL PARTİSİ (Kurmançolar)			
Kökleri Pınyanış olan Aşiretler			
Brukan, Milan, Şemsiki Hesenan, Heyderan, Ebdoyi, Takori, Zilan Şipikan, Zırkan, Şadilli Adenan, Torunlar Celalı	Van, Ağrı, Özalp, Erciş, Muradiye, Malazgirt Tekman, Hınıs Karayazı, Tutak, Taşlıçay Diyadin, Iğdır, Batı İran, Ağrı, Doğubeyazıt	Kadiri Şafii	Şeyh Sait Nakşibendi (Hani) Şeyh Ali (Palu)
III: BABAKURDİLER⁶			
I. Ertoşi olan Aşiretler			
Gevdan, Garısan, Ezdınan	Hakkari (Yüksekova)		
Alan, Şıdan, Şerefan Mamhuran, Berdan, Jirki Zırıkan, Dekşüran Zevki Kalıyan, Zeydan Mehmedan Tetkan	Başkale, Çatak Gürpınar Şemdinli, Çukurca Uludere Şırnak, Beytulşebap Pervarı, Cizre, Silopi, Eruh, Hızan, Güney Batı İran, Kuzey Irak	Şafii Nakşibendi	Seyit Ali (Hizan) Kufrevi (Bitlis) Norsanlı Hazret (Pervari) Şeyh Seyda (Cizre)

⁶ Bu kısım başka bir kaynağa göre ele alınmış biçimi olan (Hertoşi Kabileleri) için Şema 2'e bakınız).

Başka bir sınıflandırmaya göre doğuda şu aşiretler vardır:

Zilan, Karapapak, Adamanlı, Heyderanlı, Celali, Sazılı, Cemedanlı, Cıranlı, Zırkanlı, Cıbranlı, Sipikanlı, Hesenanlı, Mukrı, Milan, Şemsiki, Sukufi, Takuri, Mili, Karakeçi, Tay, Miran, Ertuşi, Kays, Berezan ve Hazeran aşiretleridir bunlar (Arvası1986:16).

Mehmet Eröz'ün, Doğu Anadolu Hakkında Sosyo-Kültürel Bir Araştırma adlı incelemesinde yaptığı sınıflama ise şöyledir:

"I. KISIM, KARAKEÇİLİLER: Bunlar Şihan Oymakları (Şihlar), Cereban Oymakları (Cebiler), Belekan Oymakları (Beldüler), Aminan Oymakları (Aminiler) olup Urfa, Siverek, Bilecik, Gaziantep Koçkar, Barak, Hacı Bayram köylerinde bulunurlar.

II. KISIM, MİREKLER: Suruç'ta

III. KISIM, ATMALI AŞİRETİ: Maraş, Diyarbakır, Ceyhan'da

IV. KISIM GÜNEYDOĞU ZAZALARI (DIMMILLI) olup Urfa, Diyarbakır, Tunceli ve Bingöl'de yaşamaktadırlar. 'Bunların tümü Siverek Karakeçilerini oluşturmakta olup birde Siverek Zazaları vardır. Bunlarda Siverek'te yaşarlar (Eröz: 19,22,41,51, 52,56)."

Ayrıca başka bir yaklaşım 14. 15. 16. yüzyıllarda yaşamış aşiretleri KARAKOYUNLAR ve AKKOYUNLAR diye ayırıp bunların bünyesinde de bir çok kabile sayan araştırmalar da vardır.

"KARAKOYUNLULAR: Karakoyunlu, Sa'dlu, Duharlı, Karamanlı, Çakırlı, Bahar, Alpagut, Ayunlu, Ağaçeri, Hacılı, Döğer, Bayramlı, Süleymanı, Zırkı ve Mahmudi kabileleridirler.

AKKOYUNLULAR ise Bayındır, Purnek, Musullu, Hamzahacılı, Karahacılı ve Gedin Hacılı kabilelerinden oluşmaktadır (Arvası1986:29-35).

Bütün bu araştırmalar her ne kadar, farklı biçimlerde farklı sınıflamalarla soruna yaklaşmaktalar ise de sonuçta birleştikleri bir nokta vardır. O da doğuda yaşamış ve yaşamakta olan bu aşiretlerin -üç eksik veya üç fazla- vurgulanması ve dile getirilmesidir.

Kuşkusuz Doğudaki aşiretler bu saydıklarımızla sınırlı değildirler. Yukarıda dile getirilen ama bugün artık bu isimle anılmayan, başka aşiretlerle birleşmiş, onların yapılan içinde eriyerek aynı ismi almış ya da günümüzde değişik bir isimle anılmakta olan aşiretler de mevcuttur. Bizim iddiamız ve amacımız burada bütün aşiretleri saymış olmak değildir. Zaten konumuz açısından önemli olan bu aşiretlerin sayısı değil, böyle bir toplumsal yapının şu veya bu aşiretin bünyesinde varlık gösterip tarihi süreçte süre gelmesidir.

HERTOŞİ AŞİRETİ

(Bir başka kaynağa göre kökleri, kaynağı, kabileleri ve dağılımı)

Hertoşiler “Han’a Mezin” (Büyük Han) denilen bir kökten geliyor. Bu büyük handan çıkan 5 kardeş aşiret var. Bunlar, Barzan, Muzuri, Mamedî , Zibari, ve Nirvey aşiretleridir. Bu büyük ve ünlü aşiretlerin büyük çoğunluğu Kuzey Irak’ta yaşıyor. Bunlardan Mamedî aşireti ise Hertoşi aşiretinin asıl dayandığı aşirettir. Kurucusu Mamed isimli kişidir. Mamedî ismi de Mamed’den gelir. Mamed’ten gelen, Mamed’e dayanan anlamındadır Mamedî. Zaten aşiretler genellikle kurucularının isimleriyle anılırlar. (Bir kök aşiretten veya aşiretin liderinin ya da ileri gelenlerinden birinin oğlu ya da oğulları silah, insan sayısı, ekonomik bakımdan güçlenip belli bir çoğunluğa ve organizasyona ulaştığında, bir kök olarak büyür sonra aşirete dönüşür ve aşiret o kişinin adıyla anılmaya başlar. Bu, sonraki kuşaklarda da böyle devam eder gider.) Bu süreç muhtemelen Mamedî aşireti için de böyle gelişmiştir. Hertoşilerin atası olan Mamediler’den zamanla 4 aşiret türemiş. Başka bir deyişle 4 kardeşin ayrı ayrı örgütlediği 4 kardeş aşiret meydana gelmiş. Bu kardeşler Bahdur, Hesen, Heyder, ve Mumxurdur. Bahdurdan Bahduran aşireti; Hesen’den Hesananaşireti; Heyder’den Heyderanaşireti, Mumxur’dan ise Mumxuranaşireti doğmuştur. Aşiretin kurucusu Mumxur, Mumxuranaşiretinin temelini Hakkari-Irak sınırına yakın Hertoş köyünde atmıştır. Bu nedenle bu aşiret ilk kökü olan köyün ismiyle anılır. Hertoşiler de kendi içinde iki kola ayrılır: Mend ve Hacı Mend kollarıdır bunlar. Mend kökünden (ya da Mend köküne bağlı) 6 kabile, Hacı Mend koluna da bağlı 6 kabile olmak üzere Hertoşi aşireti toplam 12 kabileye ayrılmış bulunmaktadır. Bu kabileler bu gün kimi zaman aşiret olarak da anılmakta ya da bir alışkanlık sonucu aşiret muamelesi görmektedir. İşin gerçeği ise, bu 12 kol birer aşiret olmaktan ziyade birer kabiledir ve bu 12 kabile birlikte Hertoşi aşiretini meydana getirmektedir. Bu kabileler ve yaşadıkları yerler aşağıya çıkarılmıştır. (Bkz: Şema 2’ye)

Mend koluna bağlı kabileler, kurucuları ve yaşadıkları yerler:

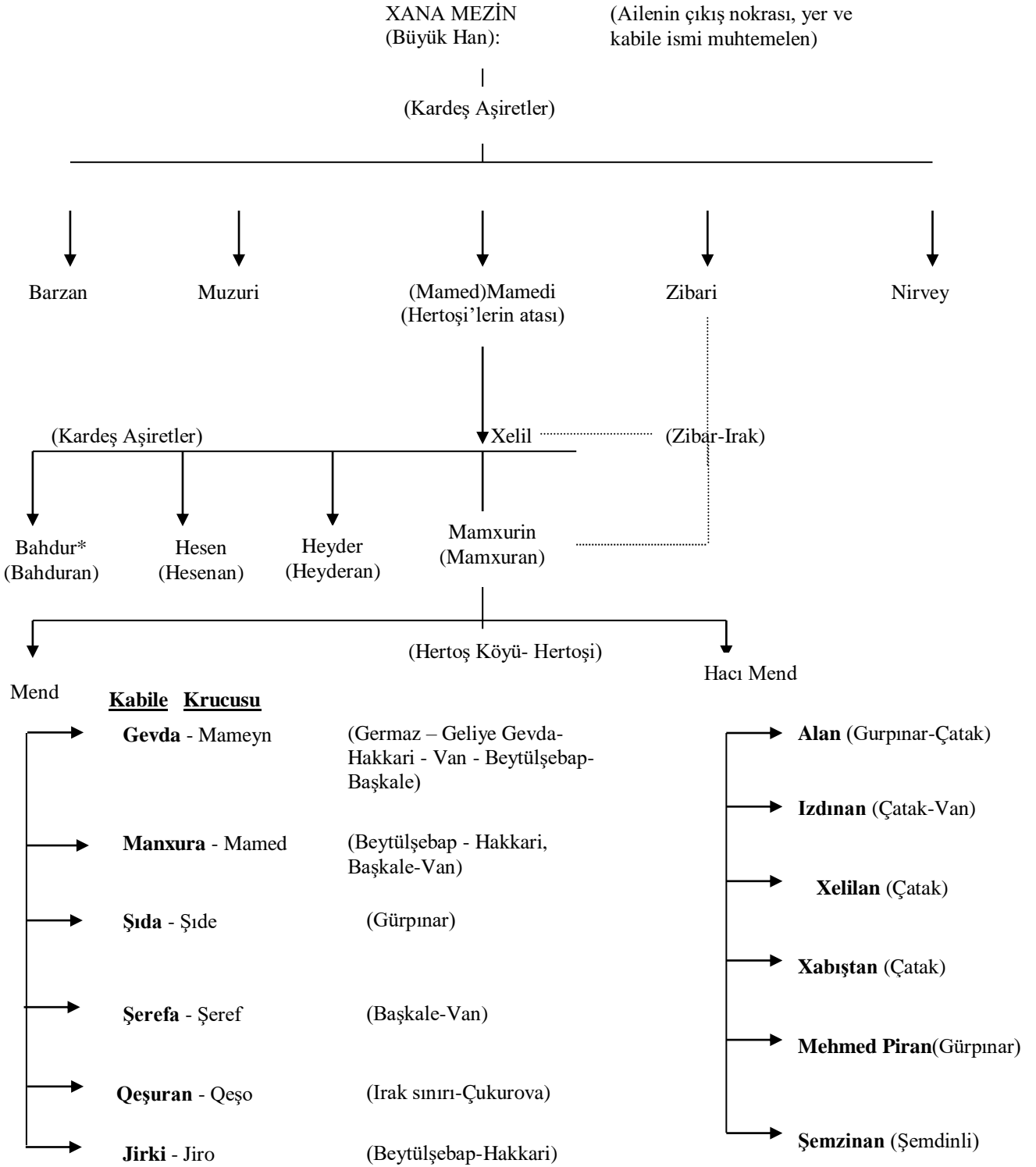
1. Gevda; kurucusu: Mameyn; yaşadıkları yerler: Germaz, Geliye Gevda (Gevda vadisi), Hakkari, Van, Başkale, Beytülşebap
2. Mamxura; kurucusu: Mamed; yaşadığı yerler: Beytülşebap, Hakkari, Başkale, Van
3. Şida; kurucusu: Şide; yaşadığı yerler: Gürpınar (Van)
4. Şerefa, kurucusu: Şeref; yaşadığı yerler: Başkale, Van
5. Qeşuran; kurucusu: Qeşo; yaşadığı yerler: Irak sınırı, Çukurova
6. Jirki ; kurucusu Jiro ; Yaşadığı yerler: Beytülşebap, Hakkari

Hacı Mend koluna bağlı kabileler ve yaşadıkları yerler:

(Bu kabilelerin de kurucuları büyük ihtimalle kabile ismiyle aşağı yukarı aynıdır. Ancak tam emin olmadığımız için buraya almadık.)

1. Alan (Gürpınar, Çatak, Van))
2. İzdinan (Çatak, Van)
3. Xelilan (Çatak)
4. Xabıştan (Çatak)
5. Mehmed Piran (Gürpınar, Van)
6. Şemzinan (Şemdinli (Hakkari)

Şema 2: HERTOŞİ AŞİRETİNİN KÖKLERİ ve KOLLARI

Kaynak : Arif ACAR
Görüşme : 01/08/1989

* Bahdur: Halal, Quliya, Seyda, Mehmeda, Zıtka (Irak), Zevki (Mardin-Silopi)

D. GÜNEY DOĞUDAKİ AŞİRETLER VE SINIFLANDIRMALARI⁷

1. Güneydoğu'ya Dışarıdan Gelen Göçebe Aşiretler

Bölgede yaşayan aşiretleri genel anlamda üç kısma ayırabiliriz:

1. **KISIM:** Bölgeye dışardan gelen göçebe aşiretlerdir. Bunlar yazları Doğu Anadolu Bölgesindeki yaylalarda konaklar, kışları sıcak olması nedeniyle Güneydoğu Anadolu Bölgesine inerler.

Temel geçim kaynakları hayvancılık olan bu aşiretler kapalı bir ekonomi, geleneksel bir yaşama tarzı ve sürekli bir yere bağlanmadan hareket etme-göç etme- özelliklerinden dolayı tam göçebe bir karakter göstermektedirler. Bölge ile ilişkileri bu bölgeyi kışlak olarak kullanmalarından kaynaklanır yazları ise tekrar sürüleri ile birlikte Doğu Anadolu'daki yüksek platolara, vadilere ve yaylalara çıkarlar.

Eskiden yaya veya binek ve yük hayvanları (at, eşek, deve, öküz vb.) ile göç eden aşiretler bu gün artık bölgeler ve iller arasındaki gidiş-gelişlerde genellikle kamyon kullanmaktadırlar. Kendileri, yükleri ve eşyaları ile birlikte hayvanlarını da kamyonlara yüklemek sureti ile yola çıkmaktadırlar. Bazen güç ve uzun olmasına rağmen ucuz ve verimli olması nedeni ile göçebeler sürülerini çobanlar eşliğinde otlatarak ve sürerek kışlaklara getirmeyi tercih etmektedir. Sonbaharın sonlarına doğru Ş.Urfa – Siverek - Diyarbakır karayolu kenarında sık sık sürülere rastlamak mümkündür.

Eskiden kışlak ve yaylaklar arasındaki gidiş gelişlerde mesafelere çok uzun olduğundan yol boyu veya bozkırlarda hedefe varıncaya kadar birçok yerde konan göçebeler bugün artan bu problemden-kamyonlar sayesinde kurtulmuşlar. Kamyonla yola çıkan göçebe aşiret hiçbir yerde konaklamadan asıl istediği yere bir gün içinde gelip ulaşmakta, kara kıl çadırlarını (konlarını) kurmaktadırlar.

Kışın sürülerini burada kiraladıkları otlaklarda otlatan, yaylaklardan getirdikleri süt, yoğurt, yağ, peynir ve kurutulmuş etleri tüketerek geçinen göçebe aşiret mensubu insanlar arada bir çay, şeker, giyecek vs. gibi ihtiyaçlarını karşılamak için en yakın şehir merkezine inerler. Satabildikleri, diğer bir deyişle, paraya çevirdikleri tek şey ise hayvansal ürünlerdir. İlkbaharla birlikte havalar ısınmaya başlayınca da gene kara kıl çadırlarını çözer eşyalarını denk eder, çoluk çocuk kamyonlara doluşarak yazı geçirecekleri yaylaların (Doğu Anadolu'daki illerin) yolunu tutarlar. Bu süreç böyle döngüsel olarak devam edip gider.

---

⁷ Bu bölüm, yazarın "GAP ve Sosyal Değişme" kitabından alınmıştır.

2. Güneydoğu'da Yaşayan Göçebe, Yarı Göçebe ve Yerleşik Aşiretler

II. KISIM: Bölgede yaşayan göçebe ve yarı göçebe aşiretlerdir.

III. KISIM: Bölgede yaşayan yerleşik aşiretlerdir.

Bu iki kısımda yer alan aşiretlerden bir kısmı göçebe bir kısmı yarı göçebedir ama çoğunluğu yerleşiktir. Bir aşirete mensup bazı kabileler veya kabileye bağlı bazı aileler göçebe yaşadıkları halde bazıları yarıgöçebe bazıları da yerleşik olabiliyor. Yani bir aşiret için “tamamıyla göçebe veya tamamıyla yerleşiktir” denemez. Bu aşiretin, kabilenin veya aşirete bağlı kolun yaşadığı yere, seçmiş olduğu ekonomik yaşam tarzına bağlı olarak biçimlenmekte ve değişmektedir.

Dolayısıyla bu yaşam tarzlarının kesin çizgilerle birbirinden (göçebe, yarı göçebe ya da toprağa bağımlı, yerleşik olarak) ayıramayız. Bu nedenle de ikinci ve üçüncü kısım aşiretleri bir arada incelemek daha uygun olacaktır.

Bununla beraber Karacadağ ve çevresine yerleşmiş olan aşiretlerin bazı bölümleri arazi koşullarından dolayı bu tarzı sürdürmektedir. Bunlar Viranşehir ve Siverek'te yaşayan Karakeçili, İzollu, Bablı, Bucaklı, Kırvarlı ve Milli aşiretine mensup göçerlerle, sürekli göçebe tarzı bir yaşam sürdürdükleri için bölgede “Köçer” (= göç eden, göçer demek) ve “muhacir” diye adlandırılan topluluklardır.

Bunlar yazın Karacadağ'ın yükseklerine çıkar, kışın Siverek, Viranşehir, Ş.Urfa ve Diyarbakır ovalarına inerler. Temel geçim kaynakları hayvancılıktır. Mülksüz ve arazisizdirler.

Yarı göçebelik ise göçebeliğe nazaran daha yaygındır. Yörede yaşamakta olan bütün aşiretlerde yarı göçebeleri görmek mümkündür. Çünkü bunlar hayvancılık yapmalarına rağmen genellikle dağ yamaçlarının ova ile bitişiği yerlerde kurulmuş yerleşkelerde yaşarlar. Bu yüzden az da olsa ovada birkaç dönüm veya birkaç dekar araziye sahiptirler. Hayvancılıkla beraber çiftçilik de yaparlar. Ancak yaptıkları çiftçilik Pazar ekonomisine yönelik değildir. Kıt kaynaklarla sınırlı düzeyde yapılan, tüketime yönelik bir çiftçiliktir.

Bunlar genellikle Harakol, Sason dağları ve yaylalarının, Karacadağ'ın ve Nemrut'un ovaya bakan ve ovayla bitişen yerlerinde ve yamaçlarında yer alan köylerde yaşarlar.

Yer yer yazın sıcağtan kurtulmak ve hayvan beslemek için başka yerlere giden/yaylaya çıkan ova köylerinin mevcudiyetinden de söz etmek gerekir.

Tamamen yerleşik olan aşiretler ise toprağa bağımlıdır. Tarım yaparak yaşamlarını idame ederler. Bu arada arazisi ve merası müsait bu tür köylerde hayvan beslendiği de görülmektedir. Ancak temel ilişkiler toprağa bağlı olarak biçimlenmektedir. Aşiretçilik de

giderek mülkiyet ilişkilerinin etkisinde kalır. Aşiretçi yapının dışında kalan, köyleri de dahil ettiğimizde kırsal alan yerleşim yapısı şöyle bir görünüm sergilemektedir.

Yerleşik durumda olan köyleri mülkiyet ve kan bağları ilişkisinde düşündüğümüzde ortaya 4 grupta toplayabileceğimiz köy tipi ortaya çıkar. Bunlar:

1. Ağa Köyleri: Şahsa, yani ağaya ait olan köylerdir.

2. Sülale Köyleri: Köyde aralarında kan bağı olan aynı aşirete bağlı aynı sülaleden birkaç ailenin oturduğu köylerdir.

3. Ahali Köyleri: Köyde mülkiyet farklılaşmasının çok az olduğu, köylülerin mülkiyet araçlarına aşağı yukarı eşit seviyede sahip olduğu, siyasi otoritenin muhtarda toplandığı köylerdir. Unutulmamalıdır ki ağa köylerinde muhtar ağa, sülale köyünde ise sülalenin ileri gelenidir. Muhtarlık bunların dışında birinde olsa bile siyasi otorite gene şahıslarda toplanmaktadır.

4. Karma Köyler: Ağa gibi büyük mülkiyete sahip olanların yanında hiç mülkiyeti olmayan veya çok az olan köylülerin bir arada yaşadığı köylerdir. Böyle köylerde siyasi otorite, resmi devlet kuruluşlarında çalışan ve mülkiyet ilişkilerini denetleyen kişilere geçer.

3. Aşiretler ve Yaşadıkları Yerler

II. ve III. Kısımda yeralan aşiretler ve yaşadıkları yerler bakımından dağılımları şöyledir:

3.1. Diyarbakır İli Sınırları İçinde Yaşayan Aşiretler ve Yaşadıkları Yerler

BEKİRHAN aşireti (Silvan ilçesi, Yayageçer, Görenköy ve Çevresu köyleri ile Kulp ilçesi, Hoşigen köyü),

MİLLİ aşiretinin **Gavesti** ve **Gamiri** kolları (Diyarbakır ve Silvan çevresi),

BADIKAN aşireti (Kulp ilçesi, Başbuğ, İnkaya, Kayahan, Yayık, Kocadağ, Kollukayak, Yarımca, Erenler, Unal, Yavuz, Karaorman, Alaca, Taysever, Yertutan, Şeyh-yapya, Cebeci köyleri, Silvan ilçesi ve Muş ili).

ÇARUMA aşireti (Silvan ilçesi, Malabadi, Bahçe, Sarıbaşak, Güzderesi, Akçeltik köyleri).

DODIKAN aşireti (Merkez ilçesi, Taşdirek, Yalankaz, Körtepe köyleri).

HANCUK aşireti (Hazro ilçesi, Gözebaşı, Kavaklıboğaz, Gözül köyleri ve Hanik mezarası).

HESENİ aşireti (Merkez ilçesi, Tiloli ve Kuşburnu köyü),

HEVEDAN aşireti (Kulp ilçesi, Bağcılar, Akbulak, Bayır, Güleç ve Taşköprü köyleri).

HİYAN aşireti (Kulp ilçesi, Hamzah, Uzunova, aygün, Sarıçoban, Akçayır, Yuvacık köyleri).

İZOL (Ergani ilçesi, Demirli, Alitaş, Daldalık, Kavak, Toytarlası ve İncehisar) köylerinde yaşayan aşiretlerdir.

3.2. Mardin İli Bölgesindeki Aşiretler ve Yaşadıkları Yerler

BUBELAN aşireti (Merkez ilçe: Tandır, Güneyli, Ahmetli, Esentepe, Yolbaşı köyleri).

ÇEMKARİ aşireti (Cizre ilçesi: Yeşilyurt, Düzova ve Dirsekli köyleri).

ÇEMNEHRİ aşireti (Mazıdağı ilçesi: Duraklı, Derecik, Kebapçı, Ömerli ve Gürgöze köyleri).

ÇAÇAN (Kızıltepe ilçe merkezi).

ÇAYI (Mazıdağı ilçesi: Şanlı, Gümüşpınar, Hazzas, Tanrıyolu, Çayönü, Atalar, İkisü, Evciler, Meşeli, Yalın ağaç ve Sağman köyleri)

ÇİTİ (Nusaybin ilçesinin doğu bölgesi).

DEKŞORİ (Midyat ilçesi: Merkez ve Dargeçit Bucağının Temelli, Kayalıpınar, Alayurt, Alagöz, Kısmetli, Çatalan, Çatalçam köyleri).

DEKŞURİ (Gerçüş ilçesi: Merkez ilçe ve Başarköy, Gürbüz, Yarıca, Basova, Günülki, Üçyol, Akyar, Karaköy, Gökçepınar, Düzmeşe, Meşeli, Rüzgarlı, Arıca, Doruk, Tepecik ve Gökçe köyleri).

TÜRK aşireti Mardin ve Derik ilçesi ve çevresinde yaşamaktadırlar.

3.3. Siirt İli Bölgesinde Yaşayan Aşiretler ve Yaşadıkları Yerler

DAVUDİYAN (Kışın Mardin ilinin İdil ilçesi bölgesinde, yazın Pervari ve Van ilinin Gevaş ilçesi yaylalarında yaşar, yaylaya iniş çıkışlarında Şırnak ve dolaylarında konaklarlar).

HACIBAYRAM (Şırnak ilçesi: Merkez ilçe, Toptepe, Geçitboyu, Cevizdüzü, Kumçatı, Kemerli, Balveren, Anılmış, Yoğurtçular, Boyunyaka, Araköy, Dağkonak, Başağaç ve Çakırsöğüt köyleri).

HİYAN (Sason ilçesi: Heybeli, Balbaş, Acar, Cağılı, Koçyaka, Günlüce, Binekli, Kaşyayla köyleri ve Yücedağ Bucak merkezi).

KEŞKOLAR (Kışın Çınar köyü civarı, yazın Bitlis ilinin Meydanandı yaylası).

KIÇAN (Kışın Cizre ve Silopi bölgesi, yazın Çatak ve Pervari yaylaları)

MALA DİBO (Beşiri ilçesi: Yazıhan köyü, Işıkveren köyü ile Kitüklü, Hanlı, Aydıncık mezraları).

MALA ŞERO (Kozluk ilçesi: Kolludere, Uzunyazı, Ünsaldı köyleri ile Çayırılı, Akkuş, Yemişlik, Kesmetaş, Çakırlar mezraları).

MEHMEDİYAN⁸ (Şirvan ilçesi: Özpınar bucağı, Merkez ilçe, Bostancık ve Kışlacık köyleri).

HEVERKİ ve DEKŞURİ aşiretleri Midyatta.

MEHMUDEKİ ve ATMANEKİ aşiretleri Savur'da.

MİRAN, DUDERAN; MUSAREŞAN (Çıksor bendi) aşiretleri ile,

BATURAN, ZİRKAN, KEJAN (Silif Bendi) aşiretleri Cizre, Silopi, Eruh dolaylarında yaşamaktadırlar.

3.4. Ş. Urfa Bölgesinde Yaşayan Aşiretler ve Yaşadıkları Yerler

DİNAYİ, SEDADİ, PİYAN, BEREZAN, HALTI aşiretleri Suruç ilçesi ve dolaylarında.

BAZİKİ, ŞİĞANLI, HİRTAVI aşiretleri Birecik ve Bozova ilçeleri ile bu ilçelere bağlı köylerde.

BADILLI; DİDAN ve ŞİĞAN aşiretinin bir bölümü ile **SORKİ** aşireti Ş. Urfa, Hilvan merkez ve köylerinde.

KARAKEÇİLİ (Siverek köyleri ve Karakeçili Bucağı ve köyleri).

İZOLLU (Ş. Urfa-Siverek merkez ilçe ve köylerinde).

BUCAKLI (Siverek ilçesi, Bucak Nahiyesi ve köylerinde).

BABLI veya BABİJLER, KIRVARLI, MİLLİ, BRODREJ; BAHSERLİ aşiretleri Siverek ve Viranşehir merkez ilçe ve köylerinde yaşamaktadırlar. Ayrıca;

BİNİZEYT,⁹ BİNİECİL, BİNİHAMAT, BİNİUBEYT, SİYALE, BİNİNAİMİ, CUMEYRİ, BİNİMUHAMMET, HUBEYTİ, İBADE, SELEMDE, BİNİ YUSUF aşiretleri Akçakale, Ceylanpınar, Harran Ovası Suriye sınırı boyunca uzanmakta olan ova köylerinde yaşamaktadırlar.

TÜRKMEN, KARAKEÇİLİ VE MİLAN aşiretinin bir bölümü Karacadağ ve çevresinde, **Deliki** aşireti Bozova ve Fırat kenarında yaşayan aşiretlerdir.

⁸ İkişine Doğru, 1987, Sayı: 51.

⁹ “Bini” kelimesi Arapça’da oğlu anlamına gelir. Binizeyt, Zeyt oğlu/oğulları demektir. İsmi önünde “Bini” sözcüğü bulunan aşiretler Arap kökenli aşiretlerdir. Aşiret oluşum süreci genellikle en güçlü kardeşin silah gücü, ekonomik ve nüfus olarak güçlenip ana aşiretten/birlikten ayrılması ve kendi adına bir birlik kurması ile oluşur. Böylece o birlik veya kabile zamanla güçlenerek aşiret haline gelir ve artık o kişinin yani aşireti kuran ve başına geçen kişinin adı ile anılır. Bu isimleştirme ve aşiretin güçlü ve prestij sahibi bir reis adı ile anılması Güney ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaygındır.

Ş. Urfa ve Bozova merkez ilçe ve köylerinde ise şu aşiretler yaşamaktadır.

DÜGERLER veya **DÜGERLİ** aşireti (Ş. Urfa merkez ilçe: Kabahaydar, Mağaracık. Tileyli köyleri ve çevresi ile Adıyaman'ın Tokris köyünde).

SEYİDİ¹⁰ ve bağlı kabileleri olan **ELOŞİ, ELŞEYHAN, CEMİKA; ELMUSAN; HESENKAN; HECİYAN** (Ş. Urfa merkez ilçeye bağlı Üstükale, Mustafacık ve Kırkpınar köylerinde).

BESKİ veya **BESİK** aşireti ile buna bağlı Gerger, Rastgeldi ve Rızvanoğlu kolları (Ş. Urfa merkez ilçede, Büyük Tülmen, Küçük Tülmen köyleri ve çevresinde).

COŞKUNLAR ve **HAMAVENTLER** (Ş. Urfa merkezinde).

MERSAFLAR ise Bozova ve Suruç sınırlarında yer alan köylerde yaşamaktadırlar.

3.5. Adıyaman ve Gaziantep'te Yaşayan Aşiretler

Adıyaman ilinin çevre köyleri ile Gerger ve Kahta'da ilçe ve köylerinde **KAVU; HİDIRSARI; DÜGERLER** ve **GERGERLER** aşiretleri Gaziantep ve dolaylarında **ELBEYLİ** ve **TÜRKMEN** aşiretlerini sayabiliriz.

4. Bölgedeki Aşiretlerin Yaşama Biçimleri

Bu aşiretler eskiden tam ve yarı göçebe yaşarlardı. Göçebelerde hayvancılık yan göçebelerde hayvancılığa yönelik çiftçilik yapılmakta idi. Çoğu silah ve askeri yönden de güçlü idi.¹¹

Bu gün bu aşiretlerin büyük bir kısmı yerleşik hayata geçmelerine rağmen diğer bir kısmı yukarıda da belirttiğimiz gibi hala tam ve yan göçebe hayatını sürdürmektedir. Yerleşik hayata geçen aşiretler için toprak ve tarım ön plana geçmiş aşiretçilikten feodal sisteme (toprak mülkiyet ilişkisi ve çelişkilerin yoğun olduğu sisteme) geçilmiştir.

¹⁰ Seyidi olmak Arapça'da Kureyşi Sülalesinden yani Hz. Muhammed'in soyundan olmak demektir.

¹¹ Örneğin : Milli aşireti tarihi süreçte yörenin büyük ve güçlü aşiretlerinden biridir. 1000 çadırlık aşireti ile Viranşehir Suriye Ş. Urfa üçgenindeki çöllerde at ve diğer binek hayvanları ile dolaşıp durmuşlardır. Çok geniş arazilerde hızlı hareket edebilme kabiliyetine sahip olan bu aşiret hayvancılıkla geçinmekte olup tam göçebe idi. Bu nedenle II. Abdülhamit bu aşiret içinden askeri amaçlı 5 alay (Hamidiye Alayı) kurar. Başına da bu aşiretin reisi olan İbrahim Beyi getirir, İbrahim Bey, 1891 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan aşiretlerden kurulan her biri 1200 aşiret mensubu süvariden, 1 miralay (Alay komutanı ki bu aşiretin aynı zamanda reisi idi) ve 8 kurmaydan (Bunlar da aşiretin ileri gelenleri idi) oluşan ve sayılan 36 olan Hamidiye Alaylarının güney kolunun Mirlivası (Paşası) olur. Ve tarihe İbrahim Paşa-yı Milli olarak geçer. Mahiyetine kendi aşiretinden 5 alay olmak üzere 17 aşiret alayı verilir. Bu da yaklaşık 20 bin kadar asker, komutan yani aşiret reisi, ileri geleni ve mensubu demektir.

Bu alaylar 93 harbine kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Daha sonra Milli aşireti (çeşitli sebeplerle ve İmparatorluğun dayatması ile) dağılmıştır. Bir kısmı Ş. Urfa Siverek'te kalırken bir kısmı Suriye'ye geçmiştir. Böyle bir organizasyonun ruhu, birliği ve bağları ile yetişen aşiret mensupları uzun süre bu yapıyı kıramamıştır. Bu da tarihi süreç içerisinde geleneğe sıkı sıkıya bağlı aşiretçi yapının nasıl olup da bu güne kadar geldiği ve çözülmeye olan direncin nedenleri konusunda bize önemli ipuçları vermektedir.

Bu yerleşik aşiretlerin sosyal-kültürel ve ekonomik açıdan nitelikleri, şehir merkezlerine ve yol kenarlarına yakınlık ve uzaklıklarına, yerleşik hayata geçtiği zamana, toprak mülkiyet ilişkilerine, mekanizasyona yaşadıkları yerlerdeki iletişim ve ulaşım olanaklarına göre değişmektedir. Örneğin yol kenarında ve Ş. Urfa'ya yakın Tülmen köyü özelliklerini fıstık üretimi yapan ekonomisiyle birleştirence dışarıya açılmış yani pazar ve para ekonomisini kurmuştur. Bunun sonucu olarak köyde doğurganlık oranı düşük (ort:5) eğitim düzeyi yüksek (okuma-yazma oranı %90, okula giden öğrenci çağ nüfusu %95, lise, ortaokul ve üniversite de okuyan çok sayıda öğrencisi var, bu köyün) sosyal yapı ve hayat standartlarda çevre köylere nazaran çok gelişmiştir.

Biraz daha içeride olan diğer köyler (örneğin Kırkpınar arazi mülkiyet ilişkisindeki dengesizlik sonucu köyün büyük çoğunluğunun sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi çok düşüktür) bu özelliklerine, arazi sorunu, ulaşım ve diğer hizmetlerdeki yetersizliklerde eklendiğinde Tülmen türü köylere çok tezat bir yapı arz etmektedirler.

5. Mezra ve Kom'u Ortaya Çıkaran Nedenler

Kırsal alan yerleşim birimleri olan köylerin dışında “mezra” ve “kom” diye adlandırılan yerleşim birimlerine yörede çok sayıda ve sıkça rastlanmaktadır.

Resmi rakamlara göre bölgedeki köy sayısı 4110'dur. Mezra, kom (ve yayla) gibi iskan biçimlerinin sayısı ise 5148'dir. Buna mukabil bölgedeki belediye alan yerleşim yeri sayısı 170'dir.¹² Bu rakamlar bize mezra ve komların yerleşim açısından bölgedeki ağırlığını ve hakimiyetini gösterir.

Mezra ve Kom şeklindeki yerleşme biçimleri bu kesimlerdeki mülkiyet ve üretim biçimlerine uyuma halinde olan yerleşme tarzının ortaya çıkmasının 3 ana nedeni olduğunu söyleyebiliriz.

5.1. Dengesiz, Kontrolsüz ve Hızlı Nüfus Artışı

Bu faktör ailenin iktisadi bir birim olmasına da bağlı olup sonuçta “arazinin bölünmüşlüğü” gündeme getirir. Bölünen araziye yerleşip işletilmek istenmesi yeni yerleşim birimlerinin doğmasına neden olur. Bu formülasyonu açarsak görünümü şöyledir:

Geniş, ataerkil aile yapısına sahip olan kırsal kesimdeki aile; nüfusun kendi iç dinamikleri ile dengesiz ve kontrolsüz olarak artması sonucu aile yapısı kısa sürede bölünür (Bu bölünme ailenin sahip olduğu arazinin de bölünmesi demektir). Yani evli erkek çocuk sayısının artması sonucu büyük evli erkek aileden ayrılır. Ayrıldıktan sonra ailenin sahip olduğu ve köyden

---

¹² 1989'da bölgedeki belediye sayısı sadece 90'dır.

uzakta yer alan arazinin/tarlanın bir kısmı (veya tamamı) kendisine “ayrılma payı” olarak verilir. Arazisini işletmek için (ayrılan kişi) kendine verilen tarlanın başına gidip bir ev kurar. Hayatını orada idame etmeye çalışır. Zamanla onu diğer kardeş ve akrabalar izler. Bir süre sonra da orada küçük bir yerleşim birimi -yani mezra- oluşur.

5.2. Hayvancılık Yapma Eğilimi

Mezraların özellikle de “kom”ların ortaya çıkmasına neden olan ikinci sebep hayvancılıktır. Hayvan beslemek müstakil ve meraların bulunduğu yerlerde daha rahat ve randımanlı olduğundan köylü aile hayvanları için köyün uzak bir yerinde “kom” yapar (Kom, aslında küçük baş hayvan barınma yerine verilen addır). Evini de buraya taşır. Sonra ailesi çoğalıp bölünür. Etrafında kendi çocuklarından oluşan bir küme meydana gelir. Derken kom bir yerleşim birimi haline dönüşür. Dikkat edilirse bu küçük yerleşim birimlerinde yaşayan aileler aynı sülaleden olup akrabadırlar (Sülale köyü).

5.3. Kan Davaları

Kom ve mezra gibi yeni yerleşim birimlerinin başka bir nedeni ise yörede yaygın olan “Kan Davaları”dır. Kan davası sonucu, ortaya çıkan duruma göre, taraflardan birin (genellikle öldüren tarafın) köyden çıkması gerekir. Çünkü artık “kanlı”larının gözleri önünde dolaşamaz ve aynı köyde yaşayamazlar. Bu nedenle öldüren taraf genellikle akrabaları ile birlikte gidip tarlasının başında veya aldığı bir arazinin içinde eve kurup yerleşir. Zamanla çoğalmak suretiyle burası bir yerleşim ünitesi olur.

Yukarıdaki üç nedenle her ne kadar ayrılma sebepleri ayrı ise temelde yeni kurulan yerin yerleşim birimine dönüşmesi nüfusun çoğalarak bölünmesinden kaynaklanır diyebiliriz.

Bu tür yerleşim birimlerinin genellikle,

- Dağınık ve uzak olması,
- Sanayi merkezlerin dışında yer alması,
- Tarımda Pazar ve para ekonomisinin kurulamaması,
- Kitle iletişim ve ulaşım olanaklarının kıt olması,
- Mülkiyet ilişkilerinin dengesiz olması ve bu ilişkileri denetleyenlerin aynı zamanda otoriteyi de elinde bulundurması, kır ve kenti keskin çizgilerle ayıran, kırsal alanı geri bırakmaya devam ettiren, kırsal alanın ve bölgenin toplum geneliyle bütünleşip gelişmesini engelleyen, dolayısıyla bölgenin kalkınmasına ayak bağı olan unsurlardır.

E. KISA BİR TARİHÇE

Mezopotamya'dan gelip Doğu Anadolu'ya yerleşmiş aşiretler uzun ve köklü bir tarihe sahiptirler. Bu tarihi süreci Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi altında ele alarak bu dönemlerde de birkaç önemli olaya değineceğiz. Çünkü günümüzdeki aşiretlerin (ve özellikle Bruki aşiretinin) yapısının biçimlenmesinde, aşiretler arası ilişki ve çelişkiler ve bu dönem olayları önemli rol oynamışlardır. Osmanlı döneminin konumuz açısından iki önemli boyutu Yavuz'un Doğu Seferi ve II. Abdülhamit'in kurmuş olduğu Hamidiye Alaylarıdır. Şimdi bunları biraz daha yakından inceleyelim:

1. Osmanlı Dönemi

1.1. Yavuz'un Doğu Seferi

Yavuz Sultan Selim Şiiliğin Anadolu'ya yayılmasını önlemek için 1514 yılında düzenlediği sefer, doğudaki Alevi ve Sünni aşiretler arasında büyük çatışmalara yol açmış bu çatışmalar Alevi Kürt aşiretlerin büyük kayıpları ile sonuçlanmıştır. Bu sonucun iki önemli nedeni vardır.

Birincisi, Osmanlı yönetiminin hilafet kurumunu içinde taşıyan Sünni bir nitelikte olmasıdır. Şii akımına karşı başarı elde etmek için Padişah, tebaasındaki din adamlarına "Şiilere cihat açma" yolunda fetvalar yazdırıp uygulama safhasına koymuştur. Bu fetvalar ve uygulamaları, Alevileri Şii sayan Sünni aşiretlerin bu aşiretler üzerinde baskı kurmasına yol açmıştır. Bu yüzden Alevi aşiretlerle Osmanlı yönetiminin arası açılmış mücadele alttan alta hep sürmüştür. Yavuz Sultan Selim'in Seferi ise bunu su yüzüne çıkarmış, Hilafeti alması ise olayı hem hızlandırmış hem de dramatik hale getirmiştir.

İkincisi, Yavuz seferi sırasında kendisine katılmadıkları bahanesi ile Alevi aşiretleri cezalandırmış, Sünni aşiret reislerine ise topraklar, sancaklar ve beylikler, vererek ödüllendirmiş, Sünnilerin Alevilere karşı uyguladıkları baskıları destekleyip teşvik etmiştir. Çaldıran Savaşının kazanılmasında bu Sünni aşiretlerin rolü büyük olmuştur. Nitekim Yavuz; İdrisi Bidlisi, Şeref Bey ve Murderi aşireti reisi Cemşid Beyle birlikte 16 aşiret reisini doğu ve güneydoğunun kontrol edilmesinde, savaşın kazanılmasında, Şiiliğin sızmasını önlemede ustaca teşkilatlandırmıştır. (Arvası1986: 38)"

Bu kontrol ve teşkilatlandırma Sünnilerin Alevileri kontrol etmeleri anlamına da gelmekteydi. Böylece doğudaki Sünni ve Alevi aşiretler arasında kolay kolay dinmeyecek olan çatışmanın tohumları atılmış, bu çatışma çeşitli biçimlerde günümüze kadar süre gelmiştir.

1.2. Hamidiye Alayları

Hamidiye alaylarının kurulmasında Ermeni ve Kürt meselesinin yanı sıra yukarıda belirttiğim

amaç (Alevilere karşı koyma amacı) da güdülmüştür. Asıl amaç ise Sultan Abdülhamit'in doğudaki Ermeni ve Kürt sorununa bakışından kaynaklanıyordu. Bu tarihlerde bir teşkilatlanma söz konusu idi. Bunu önlemenin bir yolu doğudaki aşiretleri örgütlemekten geçiyordu. Abdülhamit'e göre bu örgütlenme aynı zamanda, aşiretlerin de bu tür girişimlerini önlemiş olacaktı (Beşikçi 1969).

Bir başka kaynağa göre ise Hamidiye Alayları ile Kürtleri Rusya karşısında güçlü bir askeri siper, İran'a karşı ise saldırı aracı durumuna getirme amacı yanında "Kürt başıbozuklarının" önünü almak, Kürtleri Türk idari makamlarının sıkı gözetimi altında durmaya alıştırmak amacını da güdüyordu. Bununla birlikte Hristiyan ulusal azınlıkların özellikle de Ermenilerin yükselen özgürlük hareketlerine karşı kullanmak amacı da vardı.

Hamidiye Alaylarının kuruluşuyla ilgili değişik anlatımlar var. Bunlardan biri de aşiret mektebi mezunu Heyderan aşiretinden ve ilk dönem TBMM mebusluğu yapan Hasan Sıddık Heyderani "Hamidiye Alaylarından Köy Koruculuğuna" kitabında (Medya Güneşi Yayını, 1992 s. 54) şöyle anlatıyor: "Sultan Abdülhamit'in fikir ve düşüncelerine önem verdiği Şeyh Şamilin torunlarından Müşir Mehmet Zeki Paşa Van, Erzurum ve Bitlis taraflarına yaptığı bir seyahat dönüşünde Padişahın 'Anadolu'yu nasıl buldun' sorusuna şu cevabı verir: 'Padişahım, Anadolu her bakımdan ihmal edilmiştir. Hududumuzun öbür tarafındaki Moskoflar ise bize örnek teşkil edecek şekilde gayret göstermektedir. Mesela bir Kazak teşkilatları var ki, hakikaten örnek alınmaya değer. Ruslar hudutları içindeki aşiretlerden çok istifade ediyorlar. Bunları silah altına almıyorlar ama yılda bir buçuk ay belli bir yerde topluyorlar, talim ve terbiyeye tabi tutuyorlar ve sonra hepsini serbest bırakıp evlerine gitmelerine izin veriyorlar. Bağ, bahçe ve tarlalarında, sürülerinin başında çalışma imkanı veriyorlar.'" M. Zeki Paşanın bu raporundan hemen sonra padişahın emri ile İbrahim ve Kerim paşaların öncülüğünde Hamidiye Alaylarının kuruluşuna başlandı ve Alaylar Nizamnamesi yayımlanmadan kuruldu. Bu alaylarla ilgili ilk yasal düzenleme 1891, ikincisi 1896 ve son düzenleme ise 1910 yılında yapılmıştır. Ancak son nizamname, İttihat ve Terakki Partisi iktidarında yapıldığı için "Hamidiye" adı nizamnameden çıkarılarak "Aşiret Hafif Süvari Alayları Nizamnamesi" adını almıştır. Rumi 1308 yılında yayınlanan 53 madde ve bir de son bölümden oluşan alay nizamnamesine göre o güne kadar askere gitmeyen aşiretlerden Hamidiye Süvari Alaylarının oluşturulacağı belirtiliyor. Alaylarla ilgili kanunname Başbakanlık arşivi, Yıldız evrakı kısım 37, evrak no: 47-27, zarf 47, karton 113'de bulunuyor ve tam adı "Tenkiset-ı askeriye cümlesinden olarak Hamidiye Süvari Alaylarına Dair Kanunname"dir.

Kanunun ikinci maddesine göre kurulacak olan alaylar dört bölükten az, altı bölükten fazla

olmayacaktır. Her alay en az 512, en çok 1152 kişiden oluşacaktır. Üç, dört ve beşinci maddelere göre büyük aşiretlere bir ve birden fazla, küçük aşiretlere ise birkaç bölük kurma hakkı veriliyordu. Bu maddelerde en dikkat çekici nokta şuydu: Küçük aşiretlerin alay kurmak ve eğitim için bir araya gelmesi yasaklanıyor, sadece savaş halinde merkezi hükümetin veya ordu komutanının lüzum görmesi halinde birleşmesine izin veriliyordu. Hamidiye Süvari Alaylarını oluşturacak erkekler üç kısma ayrılıyordu: 17-20 yaş arası “İbtidaiye” (başlangıç), 20-32 yaş arası “Nizamiye” (ilk askerlik evresi), 32-40 yaş arası “Redif” (ikinci askerlik devresi) sınıfına dahil olacaklardı. Her alaydan iki çavuş Ordu-yu Hümayun merkezine gönderilerek “Mektep Alayı”nda eğitime tabi tutulacak ve sonra İstanbul’da veya başka yerde iki yıl hizmet yaptırılıp terfi ettirilerek alaylara gönderileceklerdi. Ayrıca her alaydan bir çocuk seçilerek İstanbul’a gönderilecek ve orada Süvari Mektebinde eğitim gördükten sonra mülazım (teğmen) rütbesiyle memleketine, alayına dönecekti. Hamidiye Alayları bizzat kendileri elbise, hayvan ve diğer takımlarını temin edecekler; tüfek, cephane ve stoklarını devlet verecekti (Erdal Şimşek, 12.01.2002, Yeni Şafak). Ayrıca Abdülhamit tarafından İstanbul’da bir Aşiret Mektebi kurulmuştur. Aşiretlerden devşirilen aşiret reisleri çocukları bu mektepte eğitim gördürüldükten sonra tekrar aşiretlerine ve alaylarına gönderilmekte idi.

1891 yılında kurulan 36 adet Hamidiye alayının örgüsü şöyle idi: Her alay ya da birkaç alay belli bir aşiretten teşkil olunuyor, her alaydaki erat sayısı 1200 kişiyi buluyordu: Bu 1200 kişilik alayın başında bulunan alay komutanı (Miralay) aşiretin reisi -yahut ileri geleni- olup aynı zamanda yörenin de idaresinden sorumlu kaymakamı sayılırdı. Çoğu okuma yazma bilmeyen alay komutanları alayın kumanda heyetini kendi akrabaları veya aşiretin ileri gelenleri arasından seçer ve yönlendirirlerdi. Bu kumanda heyeti, her alayda 2 binbaşı, 4 yüzbaşı, 8 mülazım ve bir katipten oluşuyordu.

Yaklaşık 43.730 kişiyi bulan bu ordu iki kola ayrılmış iki liva (Bugünkü karşılığı Tuğgeneral) tarafından yönetiliyordu.

Kuzeydoğudaki aşiretlerin -Zil Partisi- Livası Patnos'ta (Ağrı) oturan Heyderan. aşireti reisi Mirliva (Kör) Hüseyin Paşa idi. Bu paşanın komutası altında Muradiye, Patnos ve Van bölgelerinde oturan 5 adet Heyderan aşireti Hamidiye alayı, Ağrı’da 1 Heyderan ve 1 Takoriyan aşiret alayı, Merkezi Ağrı’da 2 Zilan ve 1 adet Celali aşiret alayı, Eleşkirt’te de 1 tane Sıpıkan aşiret alayı vardı.

Mil partisinin Livası ise Viranşehir bölgesindeki çöllerde 1000 çadırlık aşiret ile dolaşan Milan aşireti reisi İbrahim Paşa idi. Bu paşanın komutasında Varto, Karlıova ve Bulanık'ta oturan Cıbran aşiretinden oluşmuş 4 Hamidiye alayı, Malazgirt bölgesinde 6 Hesenan

Hamidiye alayı, Tekman, Koksı, Hacı Ömer bölgelerinde iki tane Zirkan aşireti Hamidiye alayı ve Urfa'nın Suruç ilçesinde 2 tane Berezan Hamidiye alayı ile 3 Bölge Alay Komutanlığı vardı.

Bunlardan başka Zilanlı Selim Paşaya bir mirlivalık rütbesi, Babakürdi şubesinde Mısto Miran'a Paşalık verilmişti. Bu alaylar sırası ile birden 36'ya kadar alay numarası ile sıralanmışlardı (Fırat 1981: 134). Bir başka kaynağa göre ise Şakir ve Zeki paşaların Sultan Abdülhamid'e gönderdiği telgrafta belirttiklerine göre aşiretlerin isimleri şöyledir: Birinci Liva, merkezi Karakulliya: Zilan Aşireti, Karakalpak Aşireti, Ademanlı Aşireti, Hayderanlı Aşireti, Celali Aşireti, Şazili Aşireti. İkinci Liva, merkezi Hınıs: Cemdanlı Aşireti, Cibranlı Aşireti, Zirkan Aşireti. Üçüncü liva, merkezi Malazgirt: Sipkanlı Aşireti, Karakalpak Aşireti, Husnanlı (Hasenan) Aşireti. Dördüncü Liva, merkezi Erciş: Hayderanlı Aşireti. Beşinci Liva, merkezi Başkale: Mukri (Muqri) Aşireti, Milan Aşireti, Şemsiki Aşireti, Şukufti Aşireti, Takuri Aşireti. Altıncı Liva, merkezi Mardin: Milli Aşireti, Karakeçi Aşireti, Tay Aşireti, miran Aşireti, Ertuşü Aşireti. Yedinci Liva, merkezi Ruha (Urfa): Kays Aşireti, Berazi Aşireti. Öyle ki Meşrutiyetin ilanı ile Hamidiye alaylarının örgüsü sürmüş, daha sonra I. Dünya Savaşında doğudaki cephelemleri Ruslara ve Ermenilere karşı tamamen bu aşiretler ve alaylar savunmuştur. II. Abdülhamit iradesiyle kurulan Hamidiye Alayları Sultan Reşat zamanında İttihatçılar yüzünden merkezle ilişkileri soğumaya başladı ama Rus harbinden, Kurtuluş savaşına kadar bütün savaşlara katıldılar.

Bir kez daha padişahın iltifat ve lütfuna mazhar olan bu Sünni aşiretler Alevi aşiretlerle amansız bir çatışma sürecine girmişler. Bu çatışmaların en uzununu ve şiddetlisi Karlıova yöresindeki Sünni Cibran aşireti ile Varto'daki Alevi Hormek ve Lolan aşiretleri arasında süre gelenidir. 1891'den 1908'e (II. Meşrutiyete) kadar süren bu aşiretler arası çatışmada, (zaman zaman diğer aşiretlerinde katılması ile) binlerce kişi ölmüştür. Bu göçebe aşiretleri örgütleyen "Abdülhamit aşiret reislerinin çocukları için İstanbul'da okullar açıyor, getirilen çocuklar bu okullarda (aşiret mektebinde) istenilen kültür verilerek yetiştirildikten sonra geri gönderiliyordu (Arvasi1986: 38). Ve padişah arada bir Hamidiye Alaylarının Komutanlarını, Mirlivaları ile ayrı ayrı hediyeler vererek ödüllendiriyordu.¹³

¹³ Bazı tespitlere göre Abdülhamit aşiretlerin birbirleri ile uğraşması hatta birbirlerine girmesini isteyen bir politika izlemiştir. Böylece aşiretler sürekli birbirleriyle meşgul olacak Ermeni veya Kürt meselesine ayıracak zamanları olmayacağı gibi istenildiğinde bastırılacak düzeyde zayıf olacaklardı. Bu durumu sağlamak için Abdülhamit, İstanbul'a çağırıldığı küçük aşiretlerin reislerine büyük, büyük aşiretlerin reislerine de küçük armağanlar veriyordu. Yaşadıkları bölgeye dönen reisler -özellikle küçük aşiret reisleri-padişahıtan aldıkları büyük hediyelerin yörenin büyüğü (lideri) ve hakimi sayılması anlamını taşıdığı ileri sürmüş ve egemen olmak istemişlerdir. Bunu hazmedemeyen büyük aşiret liderleri ise bu küçük aşiretleri ortadan kaldırmak için, en azından zayıf düşürmek için onlara savaş açmışlardır. Neticede çok kan dökülmüş, her iki taraf da zayıf düşmüş ve başka meselelerle ilgilenecek zaman ve gücü bulamamışlardır. Böylece Abdülhamit amacına ulaşmada başarılı olmuştur. (Beşikçi 1968: 206).

Bu ilişkilerin Saltanata, Padişaha ve onun şahsında dine meydana getirdiği bağlılıktan dolayı, daha sonra, bu aşiretlerden bazıları Kurtuluş Savaşında Sultanı destekleyip Cumhuriyetin yeniliklerine karşı direnme gösterecek; hatta merkezi otorite oluşturulduktan sonra bile onunla zaman zaman çatışacaklardır.

Bir başka kaynağa göre ise I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Hamidiye Alayları çok az bir fire ile devletin yanında yer aldılar. Osmanlı Devleti safları yanında savaşa katılan aşiret birliklerinin toplamı 32 alaydan oluşan 4 tümen ve bir yedek tugaydır. Bu arada aşiretlerin her iki balkan savaşına katıldıkları ve gösterdikleri muvafakiyetlerden dolayı ödül ve madalyalarla taltif edildiklerini, Uzunköprü'den İstanbul'a kadar halk tarafından sevgi gösterileri ve törenlerle uğurlandıklarını belirtmekte fayda var. 1915 yılında mektepli bir kumandan önderliğindeki bir avuç Hamidi bugün İran toprakları içinde olan Mahabad'a ilerlediler. Rusları Tebriz'e kadar püskürtüp bu şehri onlardan aldılar. Aynı yılda Zorlu Deresinde Kazak süvarileri tarafından kısırılan Cibranlı Halit Bey kendisinden on kat büyüklükteki Kazak Süvari Birliğini yeniyor ve birliğin komutanını bizzat kendisi öldürüyordu. Kazım Karabekir'in yönlendirmeleriyle Hamidiler Rus ordusunu Kafkaslara kadar kovalamışlardır. Kafka cephesinde Ruslara karşı savaşan Spikanlı (Binbaşı – Kaymakam) Abdülmecid Beyin bir avuç adamıyla bir Rus birliğine saldırarak topraklarını ele geçirmesi hala dillerde ve şarkılarda söylenmektedir. “Hamidiye Alaylarından bir kısmı daha sonra Kuvvayi Milliye hareketine katılmış ve bölgelerinde önemli fonksiyonlar icra etmişlerdir. Tam yüz yıl sonra 1990'lı yıllarda tarih adeta tekerrür edencesine bu birlikler bu kez Korucu Birlikleri adı altında kurulmuşlardır. 1985 Mayıs'ında “Eski Hamidilerle” devlet yetkilileri temasa geçti, Helikopterle merkezi Diyarbakır'da bulunan 7. Kolordu'ya götürülen Tahir Adıyaman, Hacı Öter, Ebubekir Aydemir ve Kökel Özdemir burada Kolordu Komutanı Korgeneral Kaya Yazgan ile anlaştılar ve Aşiret Reislerine Kur'an-ı Kerim'e el bastırılarak, Talak-ı Salise attırılarak yemin ettirildi. Daha sonra irtibata geçilen bazı aşiretler koruculuğu kabul ederken bazıları da yüzyılın ilk çeyreğinde kapanan defteri bir daha açmadılar (Şimşek, 14.01.2002, Yeni Şafak).”

1.3. Bu Dönemde Brukan Aşiretinin Durumu

Hamidiye alaylarının teşkilatlanması esnasında Brukan aşireti çoğunlukla, Kafkasya (Erivan) ve İran (Hoy ve Maku)'da bulunuyordu. Bu nedenle Abdülhamit'in alayları arasında Brukan aşiretini görmüyoruz. Ancak daha sonra Ruslar, bu örgütlenme biçiminden etkilenmiş olacaklar ki iki tane aşiret alayı kurmuşlardır. (Aslında Abdülhamit'in de bu örgütlenmeyi Kazak'lardan kopya ettiği söylenir) Ruslar bu alaylardan birini Zilan aşiretinden Güneş

ailesine kurduruyor, diğelerini ise Kafkasya'daki Brukan aşiretinden oluşturuyorlar. Zilan alayının başına Güneş ailesi, Brukan alayının komutasına ise dönemin Kafkasya Brukileri reisi Fethi Bey getiriliyor. Fethi Bey'in alayı 93 harbinde Ruslarla birlikte savaşa giriyor. Alay savaşta saf değiştirip Enver Paşanın Kuvvetlerine katılıyor. Ancak savaş Osmanlı kuvvetlerinin yenilip geri çekilmesi ile sonuçlanınca alay da dağılıyor. Daha sonra alaydan geri kalan 400 Bruki süvarisinin başına Fethi Bey.'in oğlu Bedir Bey geçiyor. Bedir Bey Kafkas cephesinde çarpışırken birliği ile birlikte Erzurum'da Rüştü Paşa komutasındaki 9. Kafkas Tümenine iltihak ediyor. Bu iltihaktan kısa bir süre sonra (3 gün sonra) bir çarpışmada vurularak öldürülüyor. Birlik de dağılıyor:

2. Cumhuriyet Dönemi

Atatürk Kurtuluş Savaşını bir yandan dıştaki güçlere karşı yürütürken, bir yandan da Saltanata karşı yürütmekte idi. Bu koşullarla başa çıkmak için seferberlik ilan edilmişti. Seferberlik ilanı ile asker toplamaya başlandığında doğuda bu konuda güçlük çekildiğini görüyoruz. Bunun nedeni yukarıda anlattığımız olaylara-dayanmaktadır. Çünkü askeri yeteneğe sahip olan aşiret insanları; Hamidiye alaylarında yetişmiş padişahattan ve padişahlıktan, yana eğilimleri olan insanlardı. Bunlar saltanatın saflarında yer almak zorunda hissediyorlardı kendilerini. Nitekim asker toplanırken bunlar ya askere gitmiyor yahut gittikten sonra firar ediyorlardı. Bu durum işleri aksatıp geciktiriyordu. Böylece amansız bir kovalamaca başlıyor. Jandarma dipçığı hissedilmeye başlanıyordu. Bu da meseleye çözüm getirmemiş sistem oturuncaya kadar bu türden olaylar devam etmiştir. Buna karşın Sünni aşiretler arasında özellikle Erzurum ve Sivas kongrelerinde Atatürk'ün yanında yer almış aşiretler ve reisleri mevcuttur. Hatta Erzurum kongresinde Mustafa Kemal'in Kongre başkanlığına, dolayısıyla liderliğine, Batı ve Karadeniz delegeleri karşı çıkmış ve istememiş olmasına rağmen, Doğu delegeleri desteklemiş ve onların yardımı ve oylarıyla seçilmiştir.

Saltanatın Aleviler üzerinde kurmuş, olduğu bilinçli baskı Alevi aşiretlerin Sultan ve Saltanata, kin bağlamasına neden olmuştur. Bu içten içe süren ama, saltanatın gücüne karşı da bir şey yapamayan "kin", Kurtuluş Savaşı sırasında doğal olarak Atatürk'ün yanına kanalize olmuş ve onun etrafında kümelenmiştik. Alevi aşiretlerin Atatürk ile işbirliği etmeleri, Atatürk'ün daha önce verdiği sözlerin ve kurduğu ilişkilerin onlara göre gereğini yerine getirmemesi başta Sünniler olmak üzere aşiretleri kızdırmış ve hareketin dini yanının meşruluğu tartışması gündeme getirilmiştir. Bu nedenle merkezi idare ile bazı çatışmalar olmuş ve bu çatışmalar daha sonra da devam etmiştir. Bunlardan biri de Şeyh Sait

hareketidir.¹⁴

Özellikle şapka giymenin, gayrimüslim bir iş olduğunu ileri süren -Sünni- aşiretler şapka giymeye karşı direnmişler (bunun üzerine) Ağrı ve Muradiye de çıkan çatışmalarda çok kan dökülmüş ve aşiretler bu çatışmalar sonucu Türkiye'yi terk ederek İran'a göç etmek zorunda kalmışlardır. Geri kalan bazı aşiret reis ve ağalar sindirilmiş ya da sürgüne gönderilmiştir. Sonra ortalık durulunca, İran'daki aşiretler, Atatürk'ün direktifiyle Van'daki Vali tarafından 1930'da geri çağrılmış, bu çağrı üzerine Brukan, Heyderan ve Takoriyan aşiretlerinin büyük bir kısmı geri dönerek Van'ın Muradiye ve Özalp ilçelerine yerleşmiş, bir kısmı ise İran'da kalmıştır. Aşiretin bu kesimi hala orada yaşama ya devam etmektedir.

2.1. Cumhuriyet Döneminde Aşiretlerin Politik Yapısı

"Aşiret reisleri çoğu zaman aşiret lideri, kimi zaman dini lider bazen de etnik ve ulusal liderlik iddiaları ile ortaya çıkmışlardır. (Beşikçi 1969:210)." Bu liderlik rollerinde yalnızca birini benimseyen (Brukiler - Kinyas Kartal- Van) aşiret reisleri yanında kimi yerde ikisini yani aşiret reisliği yanında dini lider olanlar da vardır. Ağrı ve Bitlis'te yaşayan Küfrevi ailesine mensup Kasım, Cesim Küfrevi kardeşler, Bitlis'teki İnan ailesinden Şeyh Selahattin ve Güney Doğuda (Hakkari) yaşayan Bradost aşireti reisi Şeyh Reşit buna örnek verilebilirler.

Bu iki liderlik rollerinin yanında üçünü de üstlenip benimseyen aşiret reislerini de görüyoruz. Bunun en tipik Örnekleri Şeyh Sait (Palu, Karlıova, Hınıs), Şeyh Abdullah (Solhan) ve Şeyh Ubeydullah (Şemdinli) dir.

Yalnızca aşiret reisliği rolünü benimseyenler, idare ile uyuşmuşlardır. Bununla beraber ticaret erbabı ile ilişki içine girip büyük yararlar sağlamış ve parlamentoya girmişlerdir.

Aşiret reisliği yanında dini liderlik (Şeyhlik) müessesini birlikte taşıyanlar da aşiret reisliği yanları ile merkezi idare ile uyuşmuş, ancak dini liderlik (şeyhlik) vasıflarından dolayı Atatürk'ün getirmiş olduğu yeniliklerle, genellikle de laiklik ilkesi ile çatışmışlardır.

Yukarıda anlattığımız üç rolü birlikte üstlenenler ise merkezi otorite ile çatışmışlardır.¹⁵

Bu çatışmalar sonucunda idare yeni politikalar tespit etmiş ve hızla uygulamasına geçmiştir. Bu politikaların başında mecburi iskanlar ve sürgünler yer almaktadır.

---

¹⁴ Örneğin, Sünni-halk, Malazgirt'te Hesenanlı Miralay Halit Bey, Karlıova'da Cıbranlı Miralay Halit Bey, Hınıs, Palu ve Piranda Şeyh Sait, Solhan ve Bingöl'de Şeyh Abdullah önderliğinde başlatılan isyanı desteklemiş ve bu hareketin askeri gücünü oluşturmuşlardır. Buna karşılık Karlıova ve Varto Alevi aşiretleri olan Hormek ve Lolanlar bu hareket sırasında merkezi idarenin yanında yer alarak adı geçen Sünni aşiretlerle çatışmıştır. Çatışmalarda çokça kan dökülmüş her iki taraf da ağır kayıplar vermiştir. Şeyh Sait Ayaklanması olarak tarihe geçen bu hareketin önderleri olan Şeyh Said, Şeyh Abdullah ve arkadaşları Diyarbakır'da, Cıbranlı Halit ile Yusuf Ziya ise Bitlis'te (bu iş için kurulan Şark) İstiklal Mahkemeleri tarafından asılmışlardır (15 Mayıs 1925).

¹⁵ 1925 Şeyh Sait, 1926 Zilan, 1930 Ağrı (Hesenanlı Halit, Zirkanlı Kerem gibi), 1938 Dersimli Rızo, 1894 Şeyh Ubeydullah bunlardan birkaçıdır.

Mecburi iskanlar bir köyü doğudan alıp batıya getirip iskan etme veya aşiretin bir kısmını bu yolla yer değiştirme şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Sürgünler ise daha çok ağa, aşiret reisi ve dini liderlere (Şeyhlere) uygulanmıştır. Bu sürgünlerin en ünlüleri 1926'da İzmir'e, 1937'de Trakya'ya, 1960'da da Sivas'a yapılmış olanlardır.

Iskan ve sürgünler -aşiretlerin reislerini sürmekle onları idaresiz bırakmış, ancak bu uygulama aşiretleri zaman zaman güçsüz düşürmekle birlikte sosyo-ekonomik yapıdan ve yapılan uygulamaların başarıya ulaşmamasından ötürü aşiretçiliği dağıtamamıştır. Çünkü aşiret reislerinin sürülmesiyle meydana gelen otorite boşluğu idare tarafından doldurulamamıştır. Dolayısıyla sürgünler aşiretleri ilk etapta güçsüz düşürmesine rağmen, reislere ve reislik kurumuna ise aşiret mensuplarının gözünde itibar kazandırmıştır. Ancak bu olaylara maruz kalan aşiretler bir süre politik güçlerini (büyük oranda) yitirmişlerdir.

Fakat, 1945 de çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte halk yığınları, özellikle oy deposu olarak görülen aşiretler büyük değer kazandılar. Çünkü politikacılar (dolayısıyla partiler) iktidar olabilmek için oy potansiyelinin büyük bir bölümünü ellerinde tutmak ve kendilerine kanalize etmek zorundaydılar. Bunun içinde halkla ilişki kurmak ve onları kendilerine çekmek gündeme gelip dayanmıştı.

Bunu Batı Anadolu'da sağlamak mümkündü. Ama Doğuda kalabalıklar kan bağına göre, doğal bir biçimde organize olmuş ve aşiretleri meydana getirmiş olduklarından, birlikte hareket etme ilkesi hakim kılınmış ve bu ilkeye sadık kalınmıştır. Bu yüzden aşiret reislerine tekrar ihtiyaç duyuldu. Uygulanan sıkı politika gevşetildi. Aşiret reisleri gündeme getirilerek partiler tarafından iltifat görüp desteklendi. Aşiretler, eski güçlerine bu dönemde tekrar fazlasıyla kavuştular.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Atatürk döneminde çözülme ve dağılma ile karşı karşıya olan ağalık (Şeyhlik) ve aşiretçi sisteme 1945'ten sonra tekrar işlerlik kazandırılmıştır. Bunun iki ana nedeni vardır:

1. Oy kaygısı. Politikacılar için tek tek köylere, kasabalara gidip halkla konuşup oylarını elde etmek yerine, kasabalara ve köylere hükmeden, onlara sözü geçen aşiret reislerini elde etmek, reisleri devreye sokmak daha kazançlı ve kolay bir yol olmuştur.

2. Birincisine bağlı olarak gelişen ortamda; halkı temsil edecek yerel kişilerin, politik güçleri yanında ekonomik güçleri de ellerinde tutan bu kişilerden seçilmesinin avantajlarının kullanılması şeklinde izah edilebilir.

Böylece "1965'de yapılan seçimlerde batıda katılma oranı %77 iken doğuda %82'dir" (Beşikçi 1969: 218). Bu oran, aşiret reisleri ile birlikte aşiretlerin siyasi arenaya katılmasıyla, siyasete getirdiği canlılığı ve dinamizmi gösterir. Bu dinamizmi siyasete katılan ağalar, şeyhler ve aşiret reisleri ayakta tutmuşlardır.

Burada çarpık bir gelişmeye tanık oluyoruz. Çok partili siyasi hayata geçiş, halkı güçlendireceği yerde ağalara, şeyhlere ve aşiret reislerine güç kazandırmıştır. Yani politika burada "ilerici" değil "gerici" bir fonksiyon oynamıştır.

2.2. Reislik Kurumunun Cumhuriyet Dönemindeki Biçimlenişi ve ilişkileri:

Üç çeşit aşiret reisliği, merkezi idare ve batılı hakim sınıflarla 3 çeşit ilişki içerisine girmişlerdir:

2.2.1. Sadece Aşiret Reisleri

Bunlar çok özel ve öznel bir neden olmadıkça merkezi otorite ile bir çatışma içerisine girmemişler, aksine idare ve batıdaki ticaret ve hakim sınıflarla işbirliği yapmış, bu yolla zenginleşmişlerdir. Bu özellikten dolayı, bunlar, değişmelere, özellikle 1923 yeniliklerine tepki göstermemiş aksine bütünleşmeye çalışmışlardır. Getirilen bazı yenilikler (laiklik-kıyafet devrimi gibi) bu aşiretlerin değer yargılarına ve dini inançlarına pek uymasa bile, merkezi idare ile çatışmamak için bu değişiklikleri benimsemiş yahut benimsemiş gibi görünmüşlerdir. Özünde bu aşiretlerin değer yargıları ahlaki ve dini yaşama biçimleri bu yeni getirilmiş olan yeniliklerle hep çatışma içinde olmuştur.

Merkezi idareye ve onun yeniliklerine başkaldırmadıkları için bu aşiretler -bir nevi- ödüllendirme sayılabilecek davranış ve ilişkilerle karşılaşmışlardır. Böylece bu aşiret reisleri batıdaki ticaret sınıfı ile ilişkiye sokulmuş bu yolla hem zenginleştirilmiş hem de yeni kültür ve değerler almışlardır. Bu yolla yaratılmış doğulu tüccar sınıf (bunlar aynı zamanda aşiret reisleridirler) şehirlere göç etmiş, şehrin olanak ve nimetleri karşısında şaşkına dönen feodal aşiret reisleri, bir daha kırsal alana dönmemiştir. Ancak şehirden, mülkiyet ve aşiret ilişkilerini yönetmeye devam etmiş, daha sonraları politikaya atılarak, bu geçiş evresinde sarsılan gücünü tekrar yenilemiş ve politikayla perçinlemiştir. Kendi lehine olan bu gelişmeyle beraber çocuklarını okutmuştur. Böylece ilk baştan, bey ve aşiret reislerinin etrafında ve onlara bağlı okumuş bir kesim meydana gelmiş, daha sonra bu gelişime kırsal alanda yaşayan aşiret mensuplarına da yansımıştır.

Okumuş kesim uzun bir süre aşiret ile devlet, özellikle de bürokrasi arasında ilişki ve diyalogu sağlamış ve hızlandırmıştır. Okuma oranı arttıkça bu diyalog kurma görevi de

azalmış, aşiret mensubu okuyanlar bürokraside ve diğer devlet işlerinde bizzat yer almış hatta giderek, aşiret ilişkilerini kullanarak, politikaya aktif olarak katılmışlardır.¹⁶

Böylece, merkezi idare ile uyum içerisinde olan aşiretler özellikle de aşiret reisleri, merkezi idarenin de yardımları ile desteklenerek geliştirilmiş kendi alanlarındaki mülkiyet ve insan ilişkilerini denetlemeleri, garanti altına alınmıştır. Bu durumun sağlanmasında iki önemli faktör rol oynamıştır. Bunlar maddi güç ve politik güçtür. Bir birini karşılıklı olarak ve geliştirici yönde etkileyen bu iki güç, insan gücü ile de birleşerek şehirde yaşayan -ve şehir yaşamının temelde ona aykırı ve onu çözücü bir fonksiyona sahip olmasına rağmen- ağalık ve aşiret sistemi ilişkileri kurumlaşmış, etkili ve uzun yıllar süreceğe benzeyen kalıcı bir yapıya bürünmüştür.¹⁷

2.2.2. Dini Liderlikle Bütünleşen Aşiret Reisliği

İkinci çeşit aşiret reisliği dini liderlikle bütünleşen aşiret reisliğidir Aşiretin yanı sıra bir tarikatın reisi ya da bir mezhebin lideri olan bu aşiret reisliği kan bağıının yanı sıra devreye dini duygu ve inançları da soktuğu ve bunu kullandığı için otoritesini daha fazla pekiştirmiştir. Hatta kimi zaman din, mezhep veya tarikat bağları kan bağlarına ağır basmaktadır. Böylece kan balları bu durumda sadece tarikat ve mezhebin oluşup gelişmesine aracılık eder duruma gelmektedir. Buna karşın tarikat ve mezhep bağlarının aşiret bağı sayıldığı durumlar da söz konusudur. Bu durumlarda tarikat kendi aşiret üyeleri ile sınırlı kalmaktadır.¹⁸

Bu yapıyı taşıyan aşiretler, aşiretçi yanlarından dolayı 1923 idaresi ile uyuşmuş ama dinci yanlarından dolayı ise aynı idare ile çatışma içine girmiştir. Özellikle laiklik ve kılık-kıyafet devrimlerine karşı koymuş, eski düzenin geri gelmesini savunmuşlardır. Ancak bu başkaldırı ve çatışmalar güce ve baştaki reislerin yapısına göre değişmiştir.¹⁹

Eğer aşiret reisi, dini.duygulardan çok aşiret değerlerine önem veren bir kişi ise, aşiretin menfaatini düşünerek herhangi bir uyumsuzluk ve çatışma içine girmemiştir. Tersine, dini duygularını ön planda tutan bir reis ise, idareye "cihat" açmıştır. Yeni durumu kabul etmeyi ise "kafir"likle itham etmiştir. Bu yüzden birçok çatışma çıkmış ve kan döküldüğü görülmüştür. Ancak şunu belirtmekte yarar vardır: Bu türden çatışmaların çapı küçük, sayısı

¹⁶ Büyük kentlerde okuyan, mürekkep yalamış aşiret mensubu öğrenci gençlik, bazı geçiş dönemleri ile toplumsal bunalımların yaşandığı 1950, 1970 ve 1980'lerde çeşitli tavır alışlar içerisinde yer almış ama temelde üniversite mezunu gençlik için yukarıda çizdiğimiz tablo değişmemiştir.

¹⁷ Öyle ki, 1987 seçimlerinde, Mardin'de Türk aşireti reisi Ahmet Türk, hapisteyken aday gösterilmiş ve SHP'nin liste birincisi olarak Meclise girmiştir.

¹⁸ Hakkari bölgesinde yaşamakta olan ve reisliğini aynı zamanda Nakşibendi tarikatı lideri de olan Şeyh Reşit'in yönelttiği Bradost aşireti bunun tipik bir örneğidir (Erdost 1987:42).

¹⁹ Bilindiği gibi başkaldırı bir güç meselesidir. Böyle bir niyetleri olsa dahi kendilerini güçsüz hissettikleri için merkezi idare ile çatışma içine girmemiş uyum içinde olmuş veya böyle gözükmüş aşiretler de vardır.

da azdır.

Buna karşılık bir aşirete mensup olmayan şeyh aileleri ve tarikatçı diğer aşiretler merkezi idare ile olan uyumlarından dolayı birinci gurup içinde, saydığımız olanak ve imtiyazlardan fazlasıyla yararlanmışlardır. Çünkü bu gruptakiler, aşiret bağlan yanı sıra din bağlarını da devreye sokmuş ve gerektiğinde kullanmışlardır. Değer yargılarına ve dini inançlarına - gelenekçi yaşantılarından ötürü- içten ve katı biçimde bağlı olan halk, kimi zaman din ilişkilerini aşiret ilişki ve çıkarlarından bile önde tutmuştur. Hal böyle olunca, insan etkilemenin söz konusu olduğu durumlarda, öncelikle politikada, şeyhlerin, şeyh veya tarikat başkanı reislerin daha başarılı ve etkili olduklarını görüyoruz.²⁰

2.2.3. Üçüncü Gurup Reislik

Üçüncü gurup reislik, aşiret reisliği ve dini liderliğin yanısıra etnik ve ulusal liderlik iddiasını da gütmüş olanlardır. Bunlar sürekli merkezi idare ile çatışmış ve doğuda meydana gelen birtakım hareketlere önderlik etmişlerdir.

Bu aşiretlerin reisleri zamanla yakalanmış, kimileri İstiklal Mahkemelerince asılmış (Şeyh Sait, Şeyh Abdullah -Diyarbakır, Şeyh Rıza-Tunceli) kimileri de muhtelif çatışmalarda ölmüşlerdir. (Yado-Bingöl, Rızai-Halit-Muş). Kimileri sınır dışına çekilmiş (Ağrı İsyanında İhsan Nuri, Heskı Bro Telli, Kerem'e Kolağası, Hesananlı Halit, Seyitxan-ı xer, Kerem-ı Zırrıki gibi).Bu reislerin aşiretleri de dağılmış, merkezi otoritenin şimşeklerini üzerlerine çektiklerinden dolayı bir daha toparlanamamışlardır.

Sonuç olarak yukarıda saydığımız üç liderlik türü ve meydana getirdikleri çatışmalar özel bazı nedenlerin (ki bu nedenler ulusal ve etnik niteliklidir) yanısıra gelenekçi bir yapıdan modern bir toplum yapısına geçerken toplumun gelenekçi yapısı ile modern yapısının çalışmasıdır diyebiliriz. Çünkü gelenekçi değerlerle modern değerler ve ölçütler birbirine zıttırlar. Bu zıtlaşmanın gündeme gelip dayandığı yerde iki çıkış yolu vardır. Ya yeni yapı ile eski yapı arasında çatışma görülür ve eski gelenekçi .yapı yaşama biçiminde değer ve alışkanlıklarında direnir, başarısı da gücü oranında olur; ya da modernleşme ve yenileşme yapan güçlerin gücü ve örgütlülüğü karşısında sesini çıkartmaz ona uyum gösterir. Ayrıca gerekli koşullar varsa ve hazırlanmışça, geçiş ve uyum daha hızlı ve daha rahat gerçekleşir. Nitekim, doğunun yanısıra Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, bu yenileşmeye karşı çıkmış hatta güçleri oranında çatışmış olan tepkiler gözlenmiştir. Fakat sonuçta hepsi etkisiz hale getirilerek, Cumhuriyet ve bu günkü Misak-ı Milli sınırları perçinleştirilmiştir.

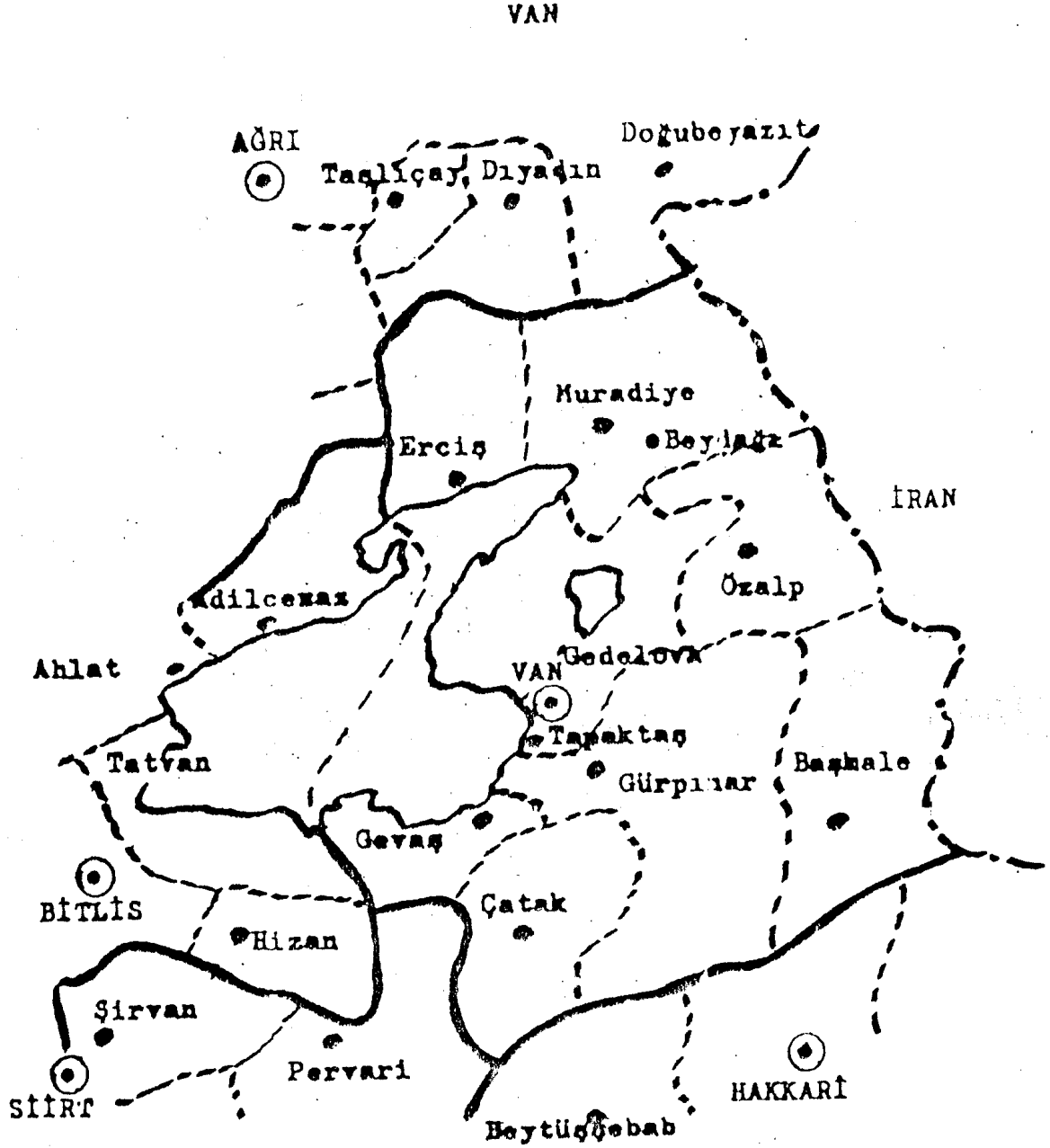
---

²⁰ Ağrıda Küfrevi ailesi, Bitlis'te İnan ve Mutlu aileleri, Van'da Arvası ailesi bunun en belirgin örnekleridir. Nitekim Kasım (ve Cesim) Küfrevi, Kamran İnan, Muhiyettin Mutlu, Aydın Arvasi birkaç dönem parlamenter olarak seçilmeyi başaran kişiler arasında bulunmaktadır.

Bu arada birçok aşiret reisi, şeyh ve batıdaki sermaye ile koalisyon yapan tüccar sınıf birçok alanda (başta mal-mülk, zenginlik ve politik olarak) güçlerini artırırken, öte yandan bu eğilimleri taşımayanlar sürülmüş, öldürülmüş veya asılmışlardır. Bir anlamda dış baskılar dinamikleri parçalamış, hatta, belirleyerek kendine uygun bir tarzda biçimlendirmiştir.

II. KISIM:

BRUKAN AŞİRETİNİN SOSYO – EKONOMİK, KÜLTÜREL VE POLİTİK YAPISI

VAN İL HARİTASI

İlçeler ve Araştırmanın Yapıldığı Köyler

I. BÖLÜM

GÖÇLER VE AŞİRETİN BÖLGEDEKİ KONUMU

A. KARACADAĞ, KAFKASYA, İRAN ÜÇGENİNDEKİ GÖÇ VE TÜRKİYE'DEKİ YERLEŞİM ALANLARI

I. Karacadağ'dan Göç

Brukan aşiretinin, bildiğimiz tarihi en son Karacadağ (Diyarbakır)'da yaşanan 1600'lü yıllara dayanır. Bu alandaki bilgiler için başvurulacak; yazılı bir kaynak yok. Eldeki bilgiler, kuşaktan kuşağa aktarılmış ve aşiretin ileri gelenleri ile Ruspileri (ak sakallıları) tarafından anlatılan sözlü tarihtir.²¹ Bizim bu kısımda anlatacağımız göçün hikayesi de aşiretin günümüzde, yaşayan reis ve ruspilerinden elde edilmiştir. Bu göçün öyküsü şöyle anlatılmaktadır:

Brukiler 1600 yıllarında Diyarbakır'ın Karacadağ mıntıkasında göçebe olarak yaşamakta iken, bir gün görevli olarak o dağlardan geçen bir Osmanlı müfrezesini konuk eder. Aşiret reisi Şemdin Bey emreder, hizmetkârlar seferber olur; koyunlar kesilir, aşiretin kıymet ve değer verdiği misafirlerine yaptığı ve ismine "goşt-bırınç (kavurma ve pilav) denilen yemekler yapılır. Bu yemeğin üstüne İran tarafından getirtilen seğme ve çekirdeksiz üzüm serpilir. Ayrıca geleneğe göre kesilen koçların kelleleri pilavın üstüne konur. Bu, kaç tane koçun kesildiğinin anlaşılması için yapılan bir jesttir. Hasılı, gelen misafirler makbul ve münevver kişiler statüsünde görüldükleri için hizmette kusur edilmeden ağırlanır.

Yemek esnasında müfrez kolunun genç komutanı, Şemdin beyin çok güzel, anlı şanlı kızını görür. Kızı çok beğenir ve istemeye karar verir. Biraz da cüretkar ve fütursuz bir tavırla dönüşünde ne pahasına olursa olsun bu kızla evleneceğini metazori bir şekilde dile getirdikten sonra obayı terkeder.

Bunun üzerine aşiret divanı Şemdin Bey'in başkanlığında toplanarak, karar alır. Böyle bir zorlama karşısında kızlarını başka bir "el"e vermek, kendi şanlarına yakışmayacağı gibi, bölgede prestijlerini de düşürecektir. Bu nedenle kızın verilmemesine karar verilir.

Ancak bir sorun vardır. Kızı vermedikleri taktirde gelen müfrez ve dolayısıyla Osmanlı imparatorluğu ile çatışmak zorunda kalınacak ve nihayetinde Osmanlı ile araları bozulacak, koca imparatorluğu karşılıklarına almış olacaklardır. Oysa, hızla çoğalan, zenginleşip büyüyen aşiret, devletle düşmanlık politikasını benimsemez.

Dönüşte müfrez kolu ve başındaki isteyen komutan obaya gelir. Anlaşmazlık üzerine çatışma

---

²¹ Ruspi'nin sözcük anlamı her ne kadar ak sakallı ise de bu kavramın asıl içeriği, görmüş geçirmiş ve bilen anlamındadır. Buradaki bilme etkinliği ise çoğunlukla tarihi bilgiyi içermektedir.

çıkar, istenmediği halde, komutan ve birçok asker çatışmada ölür. Bunun üzerine tek çıkar yol kalır. O da göç etmektir. Böylece Karacadağ'dan göç etme karan alınır.

Çadırlar çözülür, denkler hazırlanır, sürüler yola çıkarılır.

...Ve Karacadağ'dan göç başlar.

Göç esnasında aşiret bir Çok güçlkle karşılaşır. Mevsim sonbahar ve göçün yönü doğuya doğru olduğundan, soğuk havalar aniden bastırır. Yağmur, kar ve kışın giderek yaklaşması herkesi çok tedirgin etmiştir, Üstelik Diyarbakır gibi sıcak bir iklimden, doğunun 2000 metreye varan, yüksek sarp ve dağlık bölgesinin serin ve soğuk havası ile aniden karşılaşınca, birçok hayvan telef olur, çocuklar, hastalar yolculuk esnasında ölür. Şemsettin Ağa, Silvan üzerinden Cebel dağlarına vurur. Oradan Muş ve Varto'yu aşarak Hınıs dağlarına yetişir. Bu dağlarda bir müddet konaklar. Birinci konaklamadan sonra dağları aşp Ala dağın Tüci yaylalarına gelir. Sonra, Ağrı dağının eteklerinde İğdır ovasına, oradan da Aras nehrinin kenarına gelip konarlar.

Böylece Diyarbakır Karacadağ'dan sonra, Muş ovası geçilip, Tendürek (Ağrı) dağı aşılarak, İğdır (Kars) ovasına gelindikten sonra göç iki kola ayrılmak zorunda kalır. Bir kısmı kuzeye çıkmak isterken, diğer bir kısmı daha doğuya İran'ın içlerine doğru gitmenin hem kendileri hem de sürüleri için daha iyi olacağını düşünür. Göçün yönü konusundaki anlaşmazlık giderilemeyince de kollar burada vedalaşıp ayrı ayrı yollarına devam ederler.

Kuzeye gidenler önde Dil bölgesine, sonra Kafkasya' (Erivan, Bakü)ya gelip yerleşirler. Daha önce İran'ın elinde olan Dil bölgesi sonra sınır değişikliği yüzünden Rusların eline geçince, Brukilerin bu kolu da Rusya'nın sınırları içinde kalır.

Doğuya doğru yol alanlar ise İran'ın içlerine doğru gidip Maku ve Hoy bölgesine yerleşirler. Fakat bu iki kol (Kafkas-İran kolları) arasında ilişkiler hepten kesilmez, aralarında devamlı gidiş gelişler olur, birbirlerini sorar ve ararlar. Nihayet her iki kol 250-300 yıl sonra geri dönüp Van sınırları içinde bir araya gelir ve birleşirler.

1.1. Göçün Düzeni

Göç düzeninde atlılar en önde yer alır, bunların arkasında yüklü öküzler, arabalar, develer daha sonra gelir. Çocukların bir kısmı araba, at ve öküzlere bindirilirken diğer bir kısmı -özellikle dinç ve dinamik olanlar- göç kervanı ile birlikte koyun, kuzu, keçi, inek ve benzeri hayvanları sürerler. Göç kervanı bir hengame ve debdebe içinde yol alır.

Kervanın en ucunda aşiretin, en savaşçı ve binici gençleri yer alır. Bunlar öncü kollar şeklinde kervanın gideceği yolu keşfeder, önden giderek tehlikeleri saptar, göç yolunun uygun olup

olmadığını bildirirler. Gördükleri güçlük, zorluk ve tehlikeleri aşiret reisine rapor eder, gerekirse bu güçlükleri giderme emrini aldıktan sonra onlarla mücadele eder ve kervanın güvenliğini sağlarlar. Böylece kervan yoluna devam edip gider.²²

2. Kafkasya'dan Göç

Brukan aşiretinin Kafkasya kolu Erivan-Baku ve çevresinde yaşamakta iken 1917 yılının Ekim ayında devrim olur. Hızla bir rejim değişikliğine gidilirken iç savaş başlar. Birçok cephede karşı saldırılar meydana gelir. Kafkasya'nın kuzeyinde Kazaklar isyan eder.

Yeni rejime ve düzene uyum sağlamak hayli güç ve zor olur. Bu arada intibak, sağlayamayan, yeni rejimi benimsemeyenler çeşitli yollardan Sovyetleri terketmektedir. Yeni iktidar da çeşitli cephelerde savaşmakta olan askerlerini geri çekip içerdeki meselelerini halletmeye çalışır. Ve Osmanlı imparatorluğunun 9. Kafkas Tümeni Erivan'dan geri çekilir. Buradaki savaş dengesi, Ruslardan destek gören Ermeni çetelerinin lehine döner. Brukilerin lideri Bedir Bey bu savaşta öldürülür. Aşiret burada bir yıl daha kaldıktan sonra geri dönüşü kararlaştırır ve Kafkaslardan göç başlar. Ancak aşiretin tümü geri dönmez. Bir kısmı kalmaya devam eder (Bunlar halen orada yaşamaya devam etmektedirler). Türkiye'ye geri göç edenler çeşitli kollardan hudutları aşarak binbir güçlük ve belayı defederek Kars'a gelir (1920), Kars'tan; Iğdır'dan sonra yola devam edip Ağrı'dan sonra Van'a gelirler. Van'a bağlı merkez köylerine yerleşmeye başlanır. Bu arada bir kısım akraba ve aşiret mensubu Kars'ta, Iğdır'da ve Ağrı'da kalmayı tercih eder ve oralara yerleşir.

300 yıl önce Karacadağ'dan Kafkas'lara olan göç, bu sefer Kafkas'lardan Van'a doğru aynı güçlük ve zorluklarla 3 yıl devam ederek son bulur (1920-1923).

3. İran'dan Göç²³

Karacadağ'dan göç edip Ağrı'ya gelmiş oradan da İran'a geçen Brukiler çocukluk döneminde olgun davranışlar gösteren (Vırnı) Mamed ismindeki kişinin önderliğinde örgütleniyor.²⁴

Ve bu birlik daha sonra güçlenerek kabileye dönüşüyor. Kabile ismini kendini oluşturan reisinin isminden alarak Mamevirni kabilesi olarak anılıyor. Uzun süre İran'da yaşıyor Mamevirni kabilesi.

1920'lere gelindiğinde kabile Türkiye'ye geri dönmeye karar verir. Bu geri dönüşün, o dönem 3 temel nedeni vardır. Birincisi bu yıllarda İran'ın ekonomisi bozuktur. Halk açlık ve sefalet

---

²² Günümüzde göç mesafesi kısaldığından bu tür yöntemlerin geçerliliği artık kalmamıştır.

²³ Türkiye ile İran arasındaki mobilitayı iyi açıklaması açısından bir kabile (Mamevirniler) örnek olarak alınmıştır. Diğer kabilelerin de durumu aşağı yukarı aynıdır.

²⁴ Bu Mamed'in -muhtemelen- ismini daha önceki aşiret büyüğü olan Mamed'ten aldığı söylenir.

içinde yaşamaktadır. İkincisi, Doğu Anadolu Ermeniler tarafından terkedilmiştir. Terkedilen yerler boştur. Boş olan otlak ve yaylaklar yarı göçebe yaşam için uygun bir hal almıştır. Üçüncüsü Kafkas Brukileri, yani akrabaları, Kafkasya'dan Türkiye'ye (Van'a) geri dönmüşlerdir. Onların da dönmesi birliklerini daha da güçlendirecektir. Bu üç unsur bir araya gelince, İran Brukileri Van'a göç etmeye başlarlar. Türkiye'ye göç eden (geri dönen) Brukilerin Mamevirni kabilesi önce Van'ın Muradiye ilçesinin İran hudutlarında bulunan Sınd köyüne yerleşir. Sınd isminden de anlaşılacağı gibi bir Ermeni köyüdür. Ermeniler göç edince köy boş kalıyor. Dönen Mamevirniler de bu boş köye gelip yerleşiyorlar.

Ancak, Mamevirniler daha İran'da iken, Ermeniler göç eder etmez bu köye yerleşmiş olan Mirsiyaf isminde güçlü bir ağa vardır. Mirsiyaf ağa seferberlikte askere alınır. Seferberlik, Mamevirniler Sınd köyüne yerleştikten kısa bir süre sonra kaldırılır. Mirsiyaf ağa da köyüne döner. Bunun üzerine Mamevirniler oradan da göç edip Güneye inerler. Bu sefer, gene Ermenilerden kalma bir köy olan Korsot (Uluşar)a yerleşirler. Korsot coğrafi konum itibari ile hem Muradiye'ye hem de Van ve Erciş'e daha yakındır. Kabile Korsot'ta iki kış geçirir.

Bu arada İran'dan diğer akraba ve kabileler de akın akın gelmekte, Anzaf (Yumaklı)' ve Ut (Beydağı) köylerine yerleşmektedirler. Mamevirniler daha sonra diğer akrabaların gelip yerleştiği Azıkara köyüne gelip yerleşiyorlar (1922). Dört yıl sonra Şapka devrimi oluyor. Şapka devrimine tepkiler büyüyor. Şapka giymek istemeyen Mamevirni ve diğer kabileler tekrar İran'a dönüyorlar (1626). İran'da kabilenin ileri geleni ve en zengini olan Çerkez ağanın obalarına katılıyorlar.

1929'da Van'a “Vali Paşa” diye anılan bir Vali geliyor. Bu geçen süre zarfında Ermeniler Van'ı köyleri ve kasabalarıyla iyice boşaltmış şehir adeta boş bir görünüm kazanmıştır. Atatürk Vali Paşa'ya İran'daki Brukilerin geri çağırılması için talimat veriyor. Talimatı alan Vali Paşa harekete geçerek, İran'daki aşiret ve kabilelerin ileri gelenleri ile temas kurar. Brukilerin geri gelmesi konusunda reisleri ikna edince, Brukiler 1929-1930 yıllarında tekrar Van'a geri dönerler. Böylece son defa geri dönen İran Brukileri Van'ın Muradiye ilçesine bağlı Korsot (yeni ismi Uluşar), Sumtatos (Yalındüz), Angüzek (Topuzarpa), Anzaf (Yumaklı) ve Ut (Beydağı) köylerine yerleşirler. Bir kısmı da Van merkeze bağlı Azıkara köyüne geçiyor (1929-1931). Bir yıl sonra oradan da Sarımamet köyüne geçiyorlar (1923). Kabilenin bir kısmı en nihayet Ut (Beydağı) köyüne gelip yerleşiyor ve burada kalıyor. Mamevirni kabilesine bağlı olanların hareketliliği (mobilitesi) kronolojik olarak göç sırasına göre aşağıda verilmiştir:

1919-1920: İran'dan gelip Sınd köyüne yerleşme

1920-1922: Korsot'a (Uluşar'a) göç

- 1922-1926: Korsot'tan Azıkara köyüne göç
- 1926 : Şapka Devriminden dolayı tekrar İran'daki Hoy kentinin Serap köyüne göç
- 1929-1930: İran dan Türkiye'ye (Azıkara köyüne) göç
- 1931-1932: Sarımamet köyüne göç
- 1933 : Ut (Beydağı köyüne) göç

B. AŞİRETİN BÖLGEDEKİ KONUMU

1. Yönetimsel Konum

Aşiret Van gölünün doğu ve kuzey doğusuna dağınık bir şekilde yerleşmiştir. Van ilçe merkezi gölden 7 km. uzakta olup, deniz seviyesinden 1750 m. yüksekliktedir.

Merkez ilçe, güneyde Gevaş, Çatak ve kısmen Gürpınar, doğuda Gürpınar, Özalp ye kuzeyde Muradiye ilçe sınırları ile çevrili bir alan içerisinde yer almaktadır. Ayrıca Van gölü kuzeyinde yer alan ve Van'ın en büyük ilçesi olan Erciş'te de aşiret mensupları vardır.

Bu alan içerisinde aşiretin toplam 75 köyü bulunmaktadır. Köylerin büyük çoğunluğu tamamen Brukan aşireti mensuplarından oluşmaktadır. Geriye kalan küçük bir bölümünde ise diğer aşiretlerden insanlar olmasına karşılık büyük çoğunluk Brukanlıdır.

Aşiretin 75 köyünün il merkezi ile bucaklar arasında yönetimsel bakımından dağılımı şöyledir; Van-merkeze bağlı 49 köy, Muradiye'ye bağlı 5 köy, Gürpınar'a bağlı 9 köy, Gevaş'a bağlı 2 köy, Erciş'e bağlı 3 köy, Özalp'a bağlı ise 3 aşiret köyü bulunmaktadır. Ayrıca resmi kayıtlarda yer almamış 4 köy (2 Gatala, Irgatlı, Yeni Çavuş ve Yaylı kaya köyleri) vardır.

Van'ın Merkezine bağlı 49 köyden 7'si Gümüşdere bucağına, 11'i Erçek bucağına, 18'i Tımar bucağına, geri kalan 13 köy ise Merkez ilçeye bağlı olan köyleridir (Bkz. Liste 1)

Ayrıca Van merkezinde, Muradiye, Gevaş, Gürpınar, Erciş ve Özalp ilçe merkezleri ile Tımar (Gedikbulak veya Canik) ve Erçek bucak merkezlerinde de Brukan aşiretine mensup aileler vardır. Bu durumda aşiretin Van sınırları içinde bulunmadığı iki ilçe vardır. Bunlar Başkale ve Çatak ilçeleridir.

Aşiretin Van şehir merkezine en yakın köyü 5 km. ile Kalecik köyü, en uzak olanı ise 60 km. ile Gedikbulak (Canik) bucak merkezidir.

Aşiretin nüfusu 1000'i aşkın en büyük beş köyü ise şunlardır:

1. Karlıyayla köyü, Erciş'in Kocapınar bucağına bağlı, nüfusu: 1721

2. Uluşar köyü, Muradiye bucağına bağlı, nüfusu: 1370
3. Bakımlı köyü, merkez ilçenin Gümüşdere bucağına bağlı, nüfusu: 1116
4. Kıyıcak köyü, merkez ilçenin Gümüşdere bucağına bağlı, nüfusu: 1041
5. Bayramlı Köyü, Erciş ilçesine bağlı, nüfusu: 1028 (DİE, 1985)

LİSTE 1

NO	KÖYÜN ADI	NO	KÖYÜN ADI
	Van Merkez		
1	Adıgüzel	41	Kolsatan
2	Akçaören	42	Kozluca
3	Akşit	43	Köşk
4	Alabayır	44	Kumluca
5	Ansu	45	Meydancık
6	Aşağı Çitli	46	Ocaklı
7	Aşağı Golalan	47	Özkaynak
8	Ayazkapı	48	Şahgeldi
9	Azıkara	49	Tevekli
10	Bakacık	50	Topaktaş
11	Bakımlı	51	Yalnızagaç
12	Baklaepe	52	Yeni Çavuş
13	Bakraçlı	53	Yaylıkaya
14	Beşçalak		Muradiye İlçesi
15	Çalımlı	54	Beydağı
16	Çayırbaşı	55	Uluşar
17	Çiftören	56	Topuzarpa
18	Çobanoğlu	57	Kocasapan
19	Çomaklı	58	Yumaklı
20	Dereüstü		Gürpınar İlçesi
21	Değirmen	59	Çakınlı
22	Değirmenarkı	60	Erkaldı (Elkaldı)
23	Derüstü	61	Golardı
24	Dibekdüzü	62	Koyunyatağı
25	Dibekli	63	Parmakkapı
26	Dilkaya	64	Otbiçer
27	Dilimli	65	Yatağan
28	Doğanlar	66	Yolaşan
29	Dereüstü	67	Yoldüştü
30	Esenpınar		Gevaş İlçesi
31	Gedelova	68	Atalan
32	Gedikbulak	69	Kızıлтаş
33	Golkaş		Erciş İlçesi
34	Göl Yazı	70	Bayırlı
35	Güveçli	71	Görüşlü
36	Hıdır	72	Karlıyayla
37	Irgatlı		Özalp İlçesi
38	Kalecik	73	Haceli
39	Kaymaklı	74	Yukarı Akçagülle
40	Kıyıcak	75	Pimeyrem

2. Coğrafi Konum

Konumuza kaynak teşkil eden Van ili çevresi (ki burada Kafkas Brukileri yaşamakta) ile Muradiye ilçesi ve çevresinin coğrafi konumu şöyledir.

Van ili çevresi genel olarak bir ova görünümünde olup, bu ova kuzeye, doğuya ve güneye doğru gidildikçe kaybolur ve yerini engebeli bir yaylaya bırakır. Bu havzanın ortasında yer alan yayla ortalama 2200-2400 m. yükseklikte olup, üzerinde Erek Dağı, Cuh Dağı, Hazan Dağı ve Irgat Dağı gibi yüksekliği 2500 metreye varan dağlar bulunmaktadır. Bu dağların arasına sıkışmış irili, ufaklı ovalar ve derin vadiler vardır.

Yayla doğudan batıya doğru bir eğim çizmekte bu eğime paralel olarak akarsular Van gölüne dökülmektedir. Bunlardan Mermit ve Hoşap çayları aşiretin yerleşim alanları içinden geçer. Ayrıca doğuda Erçek gölünü besleyen Mamedik çayı vardır. Erçek gölü, Van gölünün 30 km. doğusunda yer alıp, yüzeyi 100 km² dir. Bu gölün deniz seviyesinden yüksekliği 1890 m. dir. Erçek gölünün doğusunda Erçek bucağı yer almaktadır, isminden de anlaşılacağı gibi göl, adını bu bucaktan almıştır (Van il yıllığı, 1967).

Muradiye ilçesi ise, Van gölünün kuzey doğusuna doğru uzanan burundan 17km. kuzey doğuda yer almaktadır. İlçenin doğusunda Keşkebulak yaylası ve Suphan gölü, güneyinde Pereşit dağı kuzeyinde Tendürek dağları yer almaktadır. Bu bölgede bulunan Brukan köyleri, ilçe merkezinin güneyi ile Van gölüne kadar uzanan bir yarım daire üzerinde 3'er km. aralıkla yer almaktadır. Bu köylerin önünden Van-Muradiye karayolu geçmektedir. Köyler yol ile dağlar arasında uzanan yamaçta dağ ile ovanın birleştiği noktada yer almaktadırlar.

2.1. İklim

İklim yörede yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve kar yağışlı olan karasal iklimdir.

Kar kalınlığı kışları yüksek yerlerde 2 m'ye kadar çıkmaktadır. Nisan ayı ile birlikte karlar erir ve bahar havası görülmeye başlar. Sıcaklık Temmuz ve Ağustos'ta en yüksek seviyeye ulaşır. Ocak ayı sıcaklık ortalaması 3.5, Temmuz ayı ortalaması ise 23.5 olup, yıllık ortalama sıcaklık farkı 26 derecedir.

Genel olarak Kasım ayı sonuna doğru sıcaklık düşmeye başlar. Dağlara ilk kar ise Aralık ayında -kimi yerde ise Kasım ayında- düşmeye başlar.

Kış, Ocak ayında bütün şiddeti ile hissedilir ve bu durum Mart sonuna kadar sürer. Bu aylar zahire (yiyecekleri) ve yemleri tüketen aylardır. Yöredeki Azeri köyleri "Mart'a girdim derde girdim, Mart'tan çıktım dertten çıktım" şeklindeki tekerleme ile Mart ayının sıkıntısını dile getirirler. Baharın başlangıcı Nisan ayıdır. Mayıs'tan itibaren de havalar ısınmaya başlar.

Temmuz ayında sıcaklık maksimum seviyeye ulaşır. Kasım'da ise sıcaklık düşer, sonbahar da ilkbahar gibi ılık geçer.

2.2. Yağış ve Bitki Örtüsü

Van'da yıllık yağış ortalaması 387.2 mm.dir. Yılın en yağışlı geçen mevsimi ilkbahar ile sonbahar mevsimleridir. En yağışlı ayları ilkbaharda Nisan, sonbaharda da Ekim ayıdır.

Bitki örtüsü daha ziyade step bitki örtüsüdür, ilkbaharda eriyen karlarla birlikte dağların etekleri ovalar ve yaylalarda otlar yeşerir. Bu yeşillik dağlık kesimde yaz boyunca da tazeliğini korur. Buna karşın ovalık kesimlerde -özellikle kurak geçen yazlarda- otlar sararmaya başlar. Bu nedenle hayvancılık ovaya nazaran yüksek yerlerde daha verimli ve daha yaygındır. (Kartal, 1972)

3. Ulaşım

Van'ı ilçelerine bağlayan yollarının tümü asfalttır. Köy yolları ise stabilize ve toprak yollardır, ilçeler ile Van merkezi arasında ulaşımı sağlayan araçlar otobüs, taksi, minibüs gibi araçlardan oluşmaktadır. Köy ile şehir merkezleri arasında ise çoğunlukla köy minibüsleri ulaşımı sağlar. Bunun yanında kırsal kesimde traktör ve kamyon insanlar için halen etkili birer ulaşım aracıdır.

Van ilinin en büyük devlet ulaşım yolu E-5'in devamı olan, Muş ve Bitlis'ten gelip eski ipek yolu ile birleştikten sonra Van üzerinden Erciş, Ağrı, Doğu Beyazıt ve İran'a geçen yoldur. Bu yolun bir ucu da Van il merkezinden ayrılıp güneşe, Hakkari'ye geçer.

Ayrıca Türkiye-İran demiryolu da bu bölgeden geçmektedir. Tatvan'dan Van iskelesine feribotla gelen vagonlar, Van iskelesinde lokomotifle takıldıktan sonra Özalp, Kapı köy gümrük kapısından geçerek İran'a gider.

Yazın ulaşım açısından pek sıkıntı çekilmemesine karşın, kışın sert geçtiği aylarda bazen özellikle köy yolları günlerce, haftalarca kapalı olur. Bu sürede şehir ve köy irtibatı kesilir. Bu durum, sağlık, eğitim, haberleşme hizmetlerinin aksamasına yol açarak olumsuz sonuçlar doğurmasına yolaçar.

II. BÖLÜM

AŞİRETİN EKONOMİK POLİTİK VE TOPLUMSAL YAPISI

A. EKONOMİK YAPI

Aşiret sistemi yapı olarak feodal gelenekçi yapıdan bir adım daha geride sayılır. Bu gerilik sosyal yapıda olduğu gibi ekonomik yapıda da söz konusudur. Üretim ilişkileri ve tarzı da bunu göstermektedir. Bu ilişkileri anlatmadan önce Brukilerin yaşadığı alan ve birimlere bakmakta yarar vardır. Çünkü ekonomik hayat ile yaşanan bölge-alan ve yer arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Bu ilişkinin açıklığa kavuşturulması, ekonomik yapının anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Göçebe aşiretlerin kabile, zoma ve obalar halinde yaşadıklarını daha önce belirtmiştik. Ancak daha sonra yeri geldikçe açıklayacağımız sebeplerden dolayı, Brukan aşiretinde tam göçebe olarak yaşayan bir kabileye veya köye şimdi rastlanmamaktadır. Tam göçebe yaşama biçimi eskiden aşirete -özellikle İran Brukilerine- hakim bir yaşama biçimi iken gün geçtikçe ve şartlar biraz daha iyileştikçe bırakılmış, günümüze gelindiğinde ise tamamen terk edilmiştir.

Bununla birlikte yarı göçebe yaşam halen hüküm sürmektedir. Yarı göçebelik Brukiler, için yayla hayatı demektir. Yaylacılık yazın serin ve yüksek dağlara çıkıp birkaç ay kaldıktan sonra soğukların başlaması ile, kışa doğru, tekrar köylere geri dönmekten ibarettir. Yayla hayatından aşiret halkının kolay kolay vazgeçemeyeceği anlaşılıyor. Çünkü aşiretçi, yaylada hem yazın sıcağından kurtuluyor, hem hayvanını besliyor hem de kışlık yiyeceklerini (zahireyi) oluşturuyor. Bu yaşama biçimini halen keyifle sürdüren köylere ve kabilelere rastlıyoruz bu nedenle. Fakat yarı göçebelik de yavaş yavaş azalıyor. Denilebilir ki aşiretin % 50'si artık yaylaya çıkmıyor. Onun için Brukileri temelde yaşadıkları yer bakımından iki guruba ayırıyoruz.

1. Tamamıyla Şehirde Yaşayanlar: Bunlar şehire yerleşmiş olmalarına rağmen köyde de bazı olanaklara (arazi-hayvan v.s.) sahiptirler. Tamamıyla yerleşik olup “kentlileşmişlerdir”. Giyim, kuşamları, yeme, içmeleri ve sosyal ilişkileri, şehir insanınki gibidir.

2. Köyde Yaşayanlar: Bunlar da yine göçebe ve yerleşik olmak üzere iki kısma ayrılır.

a) Yarı Göçebe, Yaşayanlar: Yaylaya çıkanlar bunlardır. Temel geçim kaynakları hayvancılıktır. Ancak çifti-çubuğu olanlar da vardır. Muradiye'deki Brukilerin % 90 ile Gürpınar Brukileri bu yaşama biçimini sürdürmektedirler. Van'a bağlı köylerinde ise bu yaşam biçimine çok sık rastlanmaz.

b) Tam Yerleşik Olanlar: Bunlar aralık yayla hayatını bırakmış olanlardır. Hayvan beslemekle birlikte daha çok tarımla uğraşmaktadırlar. Bu köylerin sosyal yapısı daha gelişmiştir.

Elektrik, su, PTT hizmetlerine sahiptirler. Bu yaşam biçimi Van merkez köylerindeki Brukiler ile ana yollar üzerine kurulu diğer Bruki köylerinde görülür.

Bu yerleşim birimlerini gördükten sonra ekonomik hayat ve geçim kaynaklarına bakabiliriz. Ekonomik hayat ve geçim hayvancılık ve çiftçilik üzerine kurulu olup yer yer kaçakçılık da görülmektedir. Şimdi bu temel geçim kaynaklarını tek tek ele alıp inceleyelim:

I. Hayvancılık

Hayvancılık Brukilerin en çok uğraştıkları, geçimlerini sağladıkları bir ekonomik yapıdır. Bunun da iki temel nedeni vardır.

1. Hayvancılık, göçebe ve yarı göçebe olarak yaşayan, aşiret yapısına uyan özellikler arz eder.
2. Tarihten kaynaklanan bir geleneği, arazi ve yaşama biçiminden kaynaklanan nedenlerle bir nevi alışkanlıkla sürdürülmesi söz konusudur. Tabii, bunun da ekonomik temelleri vardır.

Aşiretin yaşadığı yerleşim birimi olan koy ve yaylada, (oba-zoma ve el de denir) hayvanların kümeleştiği sürüler vardır. Bu sürülerin sayısı ve içinde barındırdığı hayvan sayısı değişmekle birlikte, her birimde on binlere varan küçük ve büyük baş hayvan mevcuttur. Hayvanların kişilere göre dağılımı çok farklı bir biçim arz etmektedir. Bir ailenin bazen tek başına bir veya birkaç sürüsü olduğu halde (Bu aileler genellikle kabile reisleri veya ileri gelenlerinin aileleridir) birçok kişinin bir araya gelerek ancak bir sürü oluşturması da söz konusudur.

Hayvanlar küçük ve büyük baş olarak ayrıldığı gibi, kısır ve sağımlik olarak da ayrılır. Büyük baş hayvanlar genellikle aşiret hayvanlarının az bir miktarını teşkil eder. Bunlar at, öküz, inek, eşek v.b. hayvanlardır. Çok eskiden deve besleyenler de varmış. Ancak şimdi aşiretlerden özellikle at, öküz ve eşek gibi hayvanların binek ve yük hayvanı olarak kullanılmasından dolayı yarı göçebe olan aşiret hayatında yeri ve önemi büyüktür. Bunun yanı sıra eskiden çiftte- çubukta kullanılan öküzler, bugün traktörleşme ile yok olmakta yerini bu alanda kullanılan makinalara bırakmaktadır. Fakat süt kaynağı olarak beslenen inek v.b. hayvanlar ise önemlerinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Zengin fakir -bazı istisnalar hariç- hemen herkesin en az bir ineği vardır. Bunların sayısı süt ihtiyacı ile sınırlıdır. Oysa küçük baş hayvanlar, yarı göçebe olan Brukan aşiretinde büyük bir sayıyı oluşturmaktadır.

Koyun, keçi, toklu, kuzu, koç gibi hayvanlar küçük baş hayvanlar, arasında en çok beslenenlerdir. Bunların dişileri süt ve ürünleri ile birlikte, bir dahaki dönemde sürüyü oluşturacak kuzuları için saklanır. Kısır (erkek) küçük baş hayvanları ise ticaret için beslenir. Bunlar bir veya iki yaz beslendikten sonra toklu veya koç olarak pazarlanıp satılır. Elde edilen para ile tekrar kuzu alınarak gelecek seneye satılacak olan sürü hazırlanır. Bu süreç aynı

döngü içinde sürüp gider. Hayvanların satılması ise iki pazarda gerçekleştirilir: Bunlar iç ve dış pazarlardır.

Dış pazarı, İran ve Irak oluşturur. Çok eskiden Şam'a ve Halep'e sürüler götürülürdü. Götürme ve satma işlemi, 1 ile 3 ay arasında bir zaman alır, bu nedenle gidiş ve dönüşler bir bayram havası içinde karşılanır ve ağırlanırdı. Daha sonra gelişen teknoloji ve iletişim olanakları bu pazarları, zorunlu bir biçimde sınırlandırıp daraltmıştır. Buna rağmen, İran ve Irak'taki tüccarlar yüksek fiyatlar verdiklerinden, aşiretin, bazı mensupları koyunlarını buralarda pazarlamayı ve daha yüksek kârlar elde etmeyi -bazı risklere rağmen- uzun müddet tercih etmişlerdir. Sınır geçişleri esnasında zaman zaman çatışmalar çıkmış hem aşiret mensupları hem de kolluk kuvvetleri kayıplar vermiştir.²⁵

1.1. Pazarlama Biçimleri

İç pazarda hayvanlar 3 çeşit pazarlama usulü ile satılmaktadır. Bunlar aşiretin yaşadığı yakın çevre tüccarları, et ve balık kombinaları ve özellikle son yıllarda hızla gelişen Antep pazarından oluşmaktadır.

1. Tüccarlar: Bu usûlde tüccar üreticinin ayağına gelir. Sürünün içine girildikten sonra koyun gözden geçirilerek incelenir. Kilosuna göre pazarlık yapılır. Pazarlık yapıldıktan sonra koyun artık satılmış sayılır. Tüccar koyunu bir iki gün içinde alır veya kendi çobanlarına teslim eder. Tüccar bu esnada mal sahibine, semaver veya bir top kumaş gibi "helat" denilen hediyeler, çobana da para veya bazen bir altın verir. Koyunu alan tüccar ya yurt dışında veya iç pazarlarda belli bir kârla satar.

2. Et Kombinasi: Birkaç yıl önce hizmete giren Van Et ve Balık kombinasi, şehrin çıkışında Erciş yolu üzerinde bulunmaktadır. Buraya getirilen hayvanlar tartıldıktan sonra belli bir rayiç bedel üzerinden alınır. Kombinanın hemen yanında bulunan hayvan pazarı (mezat) ise hayvan ticaretine canlılık kazandıran başka bir alım satım alanıdır. Burada alış-verişler günlük ve ayaküstü yapılır. Bunun yanısıra Van'da halen yapımı sürmekte olan Van-Et Entegre tesisleri inşa edilmektedir. Yetkililerden aldığımız bilgilere göre bu tesis bittiğinde Ortadoğu'nun en büyük et entegre tesisi olacaktır. Günlük kesim kapasitesi 1500-2000 koyun veya sığır olacak olan bu tesis, etleri paketledikten sonra dış ve iç piyasada satacak; deri, yün

---

²⁵ Bu olaylara Muradiye ve Özalp'in İran'la olan sınırlarında sıkça rastlanır. 1980'de Muradiye'nin Çaldıran bucağına bağlı Golesar köyünde 20 bin koyunun İran'a kaçak olarak geçirilmesi esnasında 10 saat süren çatışmada, 1 teğmen, 3 er ve 3 çoban ölmüş, 300 kadar da koyun telef olmuştur. Olaydan sorumlu bir sanık Erciş cezaevinde yatmaktadır. Burada bir noktayı vurgulamakta yarar var: Aşiret her türlü hasımlığı ve düşmanlığı yaşayıp- içine sindirdiği ve nice kan davaları yaşadığı halde, devletle çatışmayı -bu çatışmanın kendisine getireceği kayıp ve baskıları bildiğinden- göze alamaz ve böyle bir çatışmaya girmek istemez. Buna rağmen hayvanlarını kaçak olarak yurt dışına geçirmek istemesi ve devletle olabilecek çatışmaları göze alması aşiret için bu işin önemini vurgulamaktadır. Çünkü sınır boylarında yaşayan aşiret için önemli olan, hayvanlarını biraz daha fazla bir fiyatla satmaktır.

ve diğer yan ürünleri de ayrıca tesiste islenecektir. Halka açık olan bu tesisin en büyük ortakları Türkiye İş Bankası, Ziraat Bankası, Arap-Türk Ortak Yatırım Bankasından oluşmaktadır. Sermayenin %10'luk bölümünün sahibi ise yöre halkıdır. Bu tesis bittiğinde, hayvancılık ve besiciliğin teşvik edileceği ve modern bir tarzda hayvancılık yapılacağı ileri sürülmektedir.²⁶

3. *Gaziantep Pazarı*: Gaziantep, Türkiye'nin önemli hayvan ticaret merkezlerinden biri hatta en önemlisidir. Son yıllarda yabancı tüccarların -özellikle Arapların- burada karargâh kurup ihracat yapması bu önemi artırdığı gibi, koyuna olan talebi de çoğaltmış giderek fiyatların yükselmesine neden olmuştur. Bu nedenle üretici son yıllarda Antep pazarına yönelmiştir. Diğer yandan, (son zamanlarda) Özalp ve Muradiye'nin İran'la olan (sınırlarının mayınlanması) karakolların çoğaltılması, sınırlar üzerindeki denetimin artırılması, aşireti iç pazara dolayısıyla Gaziantep pazarına yöneltmiştir.

1.2. Yaylaya Göç

Aşiret, hayvanlarını barındırmak ve otlatmak üzere yazın yayla denilen geniş ve otları bol olan alanlara çıkar, buralarda 3-5 ay gibi bir süre kalır. Yaylalar ya aşiretin yerleşik olduğu köy veya mezranın ortak malıdır veya kiralanır. Kimi yerde tek başına yayla sahibi olan kişiler de vardır. Yayla kiralama işini eskiden aşiret reisleri şimdi ise kabile reisleri yürütmektedir. Yayladan kışa doğru -havalalar soğumaya başlayınca- geri dönülür.

Kış şartları Van ve yöresinde uzun ve çetin olur. Kasımın sonlarına doğru başlayan kış, Nisan'ın başında yerini bahara bırakır. Bu süre zarfında koyunlar içerde "Kom" veya "Ağıllar" da tutulur. Yazın biçilmiş ve hazırlanmış ot yığınları saman, arpa, yulaf ve küspe ile birlikte hayvanlara yedirilerek beslenir. Baharda karların erimesi ile birlikte koyunlar tekrar yaylaklara döner. Bu nedenle yayla, hayvancılıkla geçinen aşiretçi için çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü yaz boyunca Brukiler yaylada yalnız sürülerini otlatmakla kalmaz aynı zamanda kışın yiyecekleri zahire (=yiyecek) olan yağ, yoğurt, peynir, süt ve mamullerini burada tular. Ayrıca hayvanların yününden, derisinden, etinden faydalanır. Bu yönüyle konar-göçer olan Brukiler tam bir kapalı ekonomide yaşıyor diyebiliriz. Yiyeceklerini hayvanların etinden ve mamullerinden çıkaran aşiret, giyeceklerini de koyun yününden üretebilmekte, çadır ve kon (büyük kıl çadırlarını) da bu kıl ve yünlerden yapmaktadırlar. Yani, aşiret, şehirle uzun süre ilişki kurmadan kendi kendilerine yetecek bir ekonomi üretebiliyor. Bu ekonomik yapı göçebeliliğin azalması oranında azalmakta ve yok olmaktadır. Böylece toprağa ve şehir pazarlarına giderek artan ölçüde bir bağımlılık meydana gelmektedir. Bu da göçebelikten

---

²⁶Halkın bu tesisteki payı bilahare Bankaların artırılan sermayeden yüksek paylar almaları sonucunda %2.5 civarına düşmüştür.

yerleşik hayata doğru bir kaymanın olduğunu gösterir.

Göçebe yaşam büyük, ölçüde doğa, arazi ve iklim koşullarına bağlı olduğundan aşiretçi de ister istemez bu koşullara göre hareket eder. Havalar soğuyup kış başlayınca yarı göçebe kabileler (Hıçımki, Mamevirni, Elka, Namıra) sürüleri ile birlikte ovaya inip, orada kışlarlar. Yarı göçebe kabilelerin köyde kendilerine ait evleri vardır. Bu evler genellikle kerpiçten ve taştan yapılmıştır. Buralara gelip kışlayan aşiretçi bir yanı ile de toprağa bağlıdır. Diğer bir deyişle hayvancılık yanında tarımda yapılıır. Eğer aşiret tam göçebe ise -ki artık Brukiler içinde tam göçebe kabilelere rastlanmamakta- kendine ait bir kışlağı da yoktur. Kışlak ayrıca kiralanır.

Burada önemli olan bir noktayı vurgulamakta yarar vardır: Bu hareketli yaşama biçiminin insanı, ovada toprağa yerleşmiş "ağalığın" görüldüğü yerdeki insana nazaran daha "laik"tir. Bu durum üretim ilişkileri bakımından feodalizmden bir adım geride olan aşiretçiliğin bazı yönleri ile özellikle insan ilişkilerinde- ondan daha ileri ve pozitif yapıya sahip olduğunun göstergesidir. Nitekim feodalizm ve gelenekçi yapının hakim olduğu yörelerde kadın çok negatif bir statüye sahipken, bunun aksine aşiretçilikte kadın önemli ve pozitif bir role sahiptir. Bu rol onun çalışma, koruma düzenleme fonksiyonlarından kaynaklanır ve kadına büyük önem kazandırır. Öyle ki bazen kadın (özellikle eskiden İran Brukileri arasında) sivil olarak aşiret divanında yer almakta, kararlara bile katılmaktadır. Yörede bu tür kadınlara "hakimi kadın" (karar veren, karar verme sürecine aktif olarak katılan, hakim gibi kadın) adı verilmektedir.²⁷ Kadının bu fonksiyonlarını en iyi kullandığı yer yayla ortamıdır.

1.3. Yayla Hayatı

Yayla hayatı her yönüyle aşiret için büyük öneme sahiptir. Yayla kıl veya beyaz bez çadırdan oluşur. Bu çadırlara gücü yetmeyenler ise taştan örülerek yapılan ve ismine "kolık" denilen barınaklar yaparlar. Yaylaya zozan veya oba da denilir. Bu yörede Oba genellikle yeşilliklerle kaplı-yüksek-ama dağlarla çevrili düzlüklerde kurulur, Obanın ortasında aşiret reisinin, konu (çadırı) kurulur. "Kone Reş" diye adlandırılan ve büyük bir görkeme sahip olan reisin konağının önemi iç ve dış ilişkilerin burada örgütlenmesinden ve obanın en zengin "konu" olmasından kaynaklanır. Bu konularda misafirler ağırlanır, şölenler yapılır.

Brukilerin çıktığı en önemli yaylalar Suphan, Avabehran, Duav, Çatak, Tendürek, Suphangöl, Keşkebulak, Beydağı, Sirimgol ile Sidir, Gılıdağ ve Diyadin (Ağrı) yaylalarıdır.

²⁷ Bazı köylerde görüştüğümüz kadınlar bu vasıflara sahip kadınlardır. Çünkü bunların hizmetkarlara emir verdiğini, günlük işleri düzenleyip kontrol ettiğini ve göç esnasında göçü yönetip sorumluluk üstlendiğini görüyoruz. Bu da bize kadının ölen kocasının toplumsal rolünü üstlendiğini ve bu statüsünden kaynaklanan rolünü gereği gibi yaptığından yadırganmamakta aksine takdir edilmesine sebep olmaktadır.

Yaylaya çıkmadan önce köyün sürü sahipleri ve ileri gelenleri toplanıp göç gününü kararlaştırır. Bu gün en az 3 gün önce aşiret halkına duyurulur. Böylece hazırlıklar yapıp köydeki işler tamamlanır. Göç yemekleri ve helvalar pişirilir. Ortalığı bir heyecan sarar. Göçten bir gün önce koyunlar yaylanın yolunu tutar. Arkasından aşiret halkı göçe başlar.

Göçün yükünü genellikle at ve öküz gibi binek hayvanları çeker. Denk yapılan eşyalar atlara ve öküzlere yüklenir.²⁸ Sabahleyin şafakta yola çıkan göç yaylaya doğru yol alır. Göç genellikle 3 gün sürer. Ondan sonraki üç gün ise çadır açma yerleşme v.s. işleriyle uğraşılır. Üçüncü günün sonunda çobanlar ve kuzucular ev sahiplerinden aldıkları yiyecekleri bir yerde toplanarak şenlik içinde yerler. Buna "se rojk" (üçüncü gün) denir. Bu davete obadan kişiler de çağrılır. Aşiret halkı böylece göçün yorgunluğunu üstünden atmış olur.

Yayla yaşamının önemli bir yanını da yaylada yaşanan geceler teşkil eder. Bütün gün koyun-kuzu ile uğraşmış delikanlı ve kızlar ayrı yerlerde toplanır, kızlar kendi aralarında konuşur, türküler söyleyip iğ ile yün eğirirler.²⁹

Delikanlılar ise genellikle oynamak için obanın dışında bir yer tercih ederler. Orada oyunlar oynayıp türküler söyler ya da yüksek bir yere çıkıp kaval çalar veya ismine "kulam" denilen şenlikli aşk ya da ağıtımsı şarkılar söylerler. Bu esnada yaşlılar da bir çadırdaki toplanarak kışa-yaza-ota-samana dair sohbet eder veya yakılan ateşin etrafında hafızalarında canlanan anılarını anlatırlar.

Gündüzleri ise yaşam, çoğunlukla hayvanların peşinde koşturmakla geçer. Sağım koyunlar, öğle ve ikindi olmak üzere, iki kez sağıma gelir. Sağım işini, ismine "Berivan" (koyun sağan) denilen kadınlar gerçekleştirir. Bir kişi koyunların başını tutar biri de koyunu sağım yerine doğru sürüp düzene koyar.

Elde edilen sütlerden günlük yiyecekler çıkarıldıktan sonra arta kalanı yağ-peynir kurut yapıp kışlık zahireye katılır. Böylece bir yandan yazın serinliğinde koyunlar -beslenip tavlanırken bir yandan da kışa hazırlıklar (kışım/yiyecekleri) yapılır. Bu yanı sıra yayla ikili bir fonksiyona sahiptir diyebiliriz.

Yeterli derecede zahire tutulup, koyunlar beslendikten sonra soğuklar da yavaş yavaş bastırır. Artık güzün son aylarına girilmiştir. Dönüş hazırlıkları başlar. Yükler denk edilir, kon ve çadırlar çözülür, atlar kuşatılır, bir hay-huy ve şenlik havası içinde geriye doğru göç başlar.

---

²⁸ Bazen bu denklerin yükünü küçük çocuklar da oluşturur. Çocuklar, "Hurç" denilen torbalara konduktan sonra öküzlere veya atlara bindirilir. Bu olay göçe ayrı bir görünüm verir.

²⁹ İğ, yün eğirmek için tahtadan yapılmış bir araçtır. Aşiret arasında yünden yapılan mamul sayısı çoktur. Bu nedenle iğ çok yaygın kullanılan bir alettir.

2. Çiftçilik

Ziya Gökalp bir araştırmasında doğudaki aşiretleri 5 guruba ayırmaktadır.

1. Tam göçebe aşiretler
2. Yarı göçebe aşiretler
3. Yerleşik aşiretler
4. Ağa köyleri
5. Ahali köyleri

Bunlardan son dört aşiret biçimi çiftçilik yapan aşiretler kapsamına girer. Ancak bunların hepsinin toprağa bağımlılık derecesi ve dolayısıyla çiftçilik yapma derecesi ve biçimi aynı değildir. Göçebelikten yerleşik düzene -toprağa bağımlı bir düzene- geçildikçe buna paralel olarak çiftçilik yapma oranı ve düzeyi de yükselmektedir.

Brukan aşireti, büyük çoğunlukla, yarı göçebe bir aşirettir. Bu yarı göçerler, yaz aylarında yayla hayatı yaşarlarken aynı zamanda köy ve mezralarında bulunan arazi, bağ ve bahçe işleri ile uğraşmaktadırlar. Kış geldiğinde ise kendi mülkiyetlerinde olan yerleşim birimlerindeki (köy, mezra, şehirlerdeki) evlerinde yaşarlar. Bazı köylerde -özellikle Van merkezine bağlı köylerde- toprak unsuru önemlidir. Toprak unsuru işe karıştığı- oranda feodal ilişkiler görülmekte hatta giderek aşiret sistemini zorlamaktadır. Bu bölgelerde aşiret reisi veya kabile reisinin kimliğine bir de ağalık eklenmektedir. Aşiret reisi ve onun altında bulunan kabile reisleri veya ileri gelenleri en çok sürüye sahip olmanın yanısıra en çok toprağa da sahiptirler. Reiska kabilesinin ve aynı-zamanda Brukan aşiretinin reisi olan Kinyas Kartal, Kırmızıka kabilesinin lideri Mehmet Eryiğit, Kerka'ların lideri Ali Çavuş, bunlardan bir kaçıdır. Bu özellik -yani zenginlik- liderlik ve ekonomik güç arasındaki fonksiyonel etkileşimi göstermesi bakımından dikkat edilmesi gereken bir husustur. Reisin yerleşik mevcut gücü yerel ve merkezi idarelerle ilişki kurmasını sağlayıp gücüne güç katmaktadır.

Buna karşılık aşiret bünyesinde ağa köyleri, diğer bir deyimle tümüyle ağanın kontrolünde olan köyler yoktur. Her ne kadar yukarıda adını andığımız kişiler çok miktarda araziye sahiplerse de aynı köyde aşiretten olup toprak sahibi olan başka köylüler de vardır.

Sahip olduğu toprak miktarı bakımından aşiret mensuplarını şöyle tabakalandırabiliriz:

- a. Topraksızlar
- b. Az topraklılar (0-50 dönüm)
- c. Geçimlik toprağı olanlar (50-150 dönüm)
- d. Orta büyüklükte toprağı olanlar (150-300 dönüm)
- e. Büyük toprak sahibi olanlar {500 ve yukarısı} - (B.Kartal 1972)

Topraksızlar, toprak dağıtımından sonra aşiretin bulunduğu yere gelip yerleşenlerle aşiret nüfusunun kendi iç dinamizmi sonucu oluşan yeni ailelerden oluşmaktadır. Aşiret içinde ikinciler daha çoğunluktadır. Çünkü ailede evlenen erkek çocuklar belli bir süre sonra aileden ayrılarak yeni bir ev (aile) kuruyor. Eğer ana aile toprak sahibi ise aile reisinin rızası ile cüzi bir miktarda toprak kendisine verilir. Eğer ayrılan kişi topraksız veya az topraklı bir ailenin çocuğu ise bu durumda kendisine hiç toprak verilmemektedir. Bu nedenle topraksız ailelerin giderek aşiret içinde çoğaldığını görüyoruz. Bu aileler ya tarım işçiliği yapıp gündelikçi olarak çalınmakta ya da kurtuluşu şehre göç etmekte bulmaktadır.

Buna karşın büyük toprak sahibi kişilerin sayısı 20-30'u geçmez. Bunlar aşiretin en zengin ve en üst tabakasında yer alırlar. Modern tarım araçlarına sahip olan aileler kısmen de olsa şehre yerleşmiş, şehirde siyasal alanda olduğu gibi sosyal ve ticari alanlara da el atmış nüfuz sahibi ailelerdir. Kabile reisleri ve aşiretin ileri gelenleri bu tabaka içinde yer alırlar. Bu kesimin köydeki işlerini çoğunlukla kendi adlarına tuttukları temsilcileri yürütmektedir.

Aşiretin bu elit tabakasının altında bulunan aileler ise kendi arazilerini ekip biçmekte, işlerini kendileri organize etmektedir. Başkalarının yanında çalışmayan ve çocuklarını başkalarının yanında çalıştırmayan bu aileler aksine işçi çalıştırmaktadırlar. Bunlar da güçleri oranında modern tarım aletlerine -traktör, biçerdöver v.b.- sahiptirler. Bunların da aşiret içindeki sayıları çok fazla sayılmaz.

Bu üç kesimin dışında kalan kesim(ler) ise kiracılık, marabacılık, yarıcılık veya "gündelikçilik" yaparak geçimlerini sağlamaktadırlar. Yörede çokça görülen bu toprak işletme ve çalışma biçimleri şu esaslar üzerine kuruludur.

2.1. Kiracılık

İcarcılık da denilen bu usûlde topraksız kişi (veya fazla ürün elde etmek isteyen topraklı bir kişi de olabilir bu) büyük toprak sahiplerinin arazisinin bir kısmını belli bir ücret karşılığında kiralayıp işletmektedir. Kiralama, bir sezonluk, yıllık veya bir kaç yıllık olabilir. Burada esas olan şey toprak sahibinin kâr ve zarara karışmamasıdır. Kira bedelini aldıktan sonra kiralama süresince kiracıya karışmaz. Kiracı da işlerini rahat rahat yürütür.

2.2. Marabacılık

Topraksız ve çok çocuklu ailelerin rağbet ettiği bir işletme biçimidir. Bu aileler büyük toprak sahipleri veya orta büyüklükteki toprak sahiplerinin topraklarını tarla ve tohum karşılığı işletip ürünün belli bir miktarını alırlar. Marabacılık ürünün üretici (maraba aile) ile toprak sahibi arasında tarla ve tohum karşılığı paylaşılmasıdır diyebiliriz. Burada maraba aile bütün

işçiliği üstlenir. Yalnızca tohum ve tarla toprak sahibinindir. Sonuçta ürün paylaşılır. Bazen toprak sahibi tarlayı sürme ve ürünü çekme karşılığında samanı ve ürünün 2/3'ni alır. Bu anlaşmaya bağlıdır. Anlaşma fesh edilmedikçe her ürün döneminin sonunda otomatik olarak yenilenir ve bu süreç yıllarca böyle devam edip gider. Harmanlama işlemi, genellikle toprak sahibinin harmanında olur. Maraba ailesi toprak sahibine giderek bir bağımlılık kazanır.

2.3. Yarıcılık

Yarıcılık toprak sahibinden alınan toprağın üretici (yarıcı) tarafından ekildikten sonra diğer işlemlerin ortak yürütülmesidir. Burada toprak sahibi ürünün tarladan çekilmesine ve harman edilmesine ortaktır. Ürün de yarı yarıya bölüşülür. Bu sistem daha çok orta büyüklükte toprağı olanlar ile topraksızlar arasında gerçekleştirilir.

2.4. Gündelikçilik

Kol gücünden başka hiçbir şeyi olmayan kişi veya ailelerin toprak sahibi ailelerin topraklarında günlük olarak belli bir ücret karşılığında çalışmasıdır. Geçimini günlük kazançlarından sağlayan bu aileler aşiretin en fakir ve alt tabakasını oluşturur. Bu kesim tarımı daha çok karasaban, pulluk (kotan) gibi aletlerle yapmaya çalışmaktadır. Diğer yandan traktörleşme söz konusudur. Böylece modern tarım aletleri ile ilkel tarım aletlerini bu yörede bir arada görebiliyoruz. Ancak tarımın giderek hızla artan bir şekilde modern aletlerle yapılması bu tabakayı büsbütün işsiz bırakmıştır. Diğer bir deyişle tarımda makinalaşma - traktörleşme- işsizliğe bu da şehire göçe neden oluyor. Bu durum gündelikçiler dışındaki aileleri de etkilemektedir. Çünkü bir köyde çalışan bir veya iki traktör yüzlerce tarım işçisinin işini bir iki günde yapmakta dolayısıyla tarım işçileri işsiz kalmaktadır. Buna hızla artan nüfusu da eklersek durum daha da vahim bir hal almaktadır.

İşsiz aileler şehire göç ettikten sonra inşaat işçiliği, arabacılık, garsonluk v.b. işlerde çalışıyorlar. Ancak şehire yeni gelen ailelerin sorunlarla karşı karşıya geldikten sonra intibak edemeyişi yeni sorunlar yaratmakta ve tekrar geri dönüşlere şahit olunmaktadır. Ancak her şeye karşın şehre göç edenlerin ve göç ettikten sonra kalmakta ısrar edenlerin sayısı gün geçtikçe daha da artmaktadır.

Yarı göçer olan Brukilerin en belirgin Özelliklerinden biri de yaptıkları çiftçiliğin hayvancılığa dönük olmasıdır. Yani, bunlar geniş arazilerde modern tarım alanları oluşturmaktan ziyade (ki coğrafi ve iklimsel koşullar bunu zorlaştırmaktadır. Buğday, arpa, yonca, yulaf gibi bitkiler ekip biçerek kendilerinin ve hayvanlarının kışlık besilerini oluşturmaktadırlar. Yalnız son yıllarda sulama sistemlerindeki gelişmeler modern tarım araçları ve yeni gübreleme sistemleri aşiret mensuplarını ticaret ve (pazar) için tarım yapmaya yöneltmiş, şeker pancarı, fasulye gibi maddelerin ekimi artmıştır.

3. Kaçakçılık

Kaçakçı, komşu ülkelerden yasal olmayan yollardan muhtelif mallar getirip belirli bir kâr payı katarak satan, geçimini bu yolla sağlayan kişidir. Yukarıda hayvancılık ve çiftçiliği anlatırken toprağı ve hayvanları olmayan bir kesimden söz etmiştik. Bu kesimden bazı insanlar kaçakçılığı, marabalık, kiracılık ya da çobanlığa tercih etmektedir. Geçim şartlarının dayatması, olanaksızlıklar, kaçakçılığın bir nedenini teşkil ederken, İran ve Irak'ın komşu ülkeler olması ve sınır köyleri arasında yakın ilişki ve akrabalıkların bulunması kaçakçılığı teşvik eden diğer unsurlardır.

Kaçakçılık bölgede, genellikle yaya ve atlarla yapılır. Coğrafi şartlar başka araçları kullanmaya engeldir. Arazi sarp ve engebelidir. Kaçakçılar bu arazi şartlarından yararlanarak sırtla veya atlar ile yurda soktukları malları satmakta, karşılığında para almakta veya İran'da para eden kuzu yünü, koyun v.b. mallarla trampa etmek yoluyla kaçakçılığı sürdürmektedirler.

Bundan başka, büyük çapta kaçakçılık da yapılıyor. Büyük çapta dediğimiz kaçakçılığın araçları, malları ve miktarları da değişiklik gösteriyor. Bu kaçakçılar genellikle Doğu Beyazıt (Ağrı), Kapıköy-Özalp (Van) ve Yüksekova (Hakkari) geçiş kapılarını kullanıyorlar. Bu tip kaçakçılık geçim kaynağı olma yerine bir zenginlik aracı olarak gündemdedir. Van'da son yıllarda yükselen çok katlı binalar ve bir anda artan son model Mercedes arabaların sayısı bu gerçeğin bir sonucudur. Ayrıca buna -eskiden daha yoğun olan- aşiretin kaçak olarak sürülerini komşu ülkelerde biraz daha yüksek fiyatla pazarlamasını eklersek kaçakçılığın boyutları daha iyi anlaşmış olur.

Şunu da belirtelim ki müesseseleşmiş bir yapı olarak kaçakçılık, Van (Doğu Beyazıt ve Yüksekova) da aşiretçi yapıdan kapitalist ilişkilere geçişte, diğer bir deyişle, toplumun bünyesinde meydana gelen değişmelerde ve gerilimlerde bir "tampon kurum" görevini görmektedir. Veya bu geçişlerdeki kopuklukları gidermede tampon bir bölge oluşturmaktadır.

Şöyle ki, örneğin İran sınır hattı-boyunca üretimin ve gelirin düşük olduğu, eğitim ve refah düzeyinin de çok alt düzeylerde seyrettiği, gelenekçi bir toplumsal yapının hüküm sürdüğü söz konusudur.

Bu durumda, iç dinamiklerin etkisiyle hızla artan nüfus, kırsal alanda mekanizasyona geçmenin, etkisiyle büyük miktarda "boşta kalan iş gücü" meydana getirecektir. Öte yandan gelenekçi yapıdan kapitalist üretim tarzına geçerken, toplum zorlanacak, istihdam dışı o yoğun nüfus(unda etkisiyle) bazı toplumsal çalkantıların ve tazyiklerin meydana gelmesine neden olacaktır. Yörenin sınıra yakınlığı ister istemez kaçakçılığı gündeme getireceğinden,

boş işgücü herhangi bir yolla kaçakçılığa kanalize olacaktır. Dolayısıyla bu yolla hem istihdam sağlanmış olacak hem de bu işteki getirisi ile kapitalizm öncesi "bir tampon mekanizma veya tampon bölge" meydana gelerek/getirilerek "tazyikleri" dindirecek geçiş sürecini kolaylaştıracaktır.³⁰

Kaçakçılığın diğer bir özelliği, eşkiyalık da bağdaşması ve işbirliği içinde olmasıdır. Bu özelliğin eskiden çok yaygın olduğunu öğreniyoruz. Malını İran'a geçirecek olan sürü sahibi, eşkiya ile belli bir münasebete giriyor. Yapılan anlaşmada sürünün Türkiye'den belli bir yerden alınıp İran'a geçirilmesi eşkiyanın kontrol ve denetiminde geliyor. Bu geçişin karşılığında eşkiya belli bir pay alıyor.

Ancak günümüzde bu tarz kaçak mal geçirme çok azalmıştır. Eşkiyalık da, artık çocuklara anlatılan öyküleri süslemekten öteye gidemez hale gelmiştir. Tabii bu yalnız İran sınırındaki Brukler için geçerli. Bölgenin kuzeyinde ve güneyinde bu tür ilişkiler halen söz konusudur.

İran sınırı günümüzde artık sıkı kontrol ve denetim altındadır. Sınırdaki karakol ve asker sayısı eskiye oranla çok artırılmıştır. Bu nedenle İran'a geçişler ve küçük çapta kaçakçılık (bu kaçakçılık türüne geçimlik kaçakçılık da diyebiliriz) çok azalmıştır. Bu durum artık kaçakçılığı giderek bir geçini kaynağı olmaktan çıkarıyor. Böylece aşiretin kendi iç dinamizmi sonucu hızla artan nüfus fazlası başka alanlara kanalize olmaktadır. Bunlar ya yakın şehire göç edip yerleşmekte ya da evlerini köyde bırakıp batıdaki şehirlerde inşaatlarda çalışmaya gitmekte veya köyde yarıcı, ortakçı veya gündelikçi olarak çalışmaktadırlar. Bir ve ikinci şıkkı teşkil edenlerin sayısı çoğunluğu oluşturmakla birlikte gün gittikçe daha da artmaktadır.

B. TOPLUMSAL (SOSYAL) YAPI

1. Aile

Aşirete hakim olan aile tipi geleneksel geniş babaerkil aile tipidir. Aile fertleri birbirlerine son derece kuvvetli olan duygusal bağlarla bağlıdırlar. Kanbağı çok kuvvetli olmakla birlikte, sürekli gündemde tutulması, diğer ailelere ve giderek diğer aşiretlere karşı ailenin güçlü bir birlik olma eğiliminden kaynaklanmaktadır. Aile reisi genellikle ailenin büyüğü, yöneticisi ve otoritesi olan babadır.

Ailede belirlenmiş bazı ilişkilerle birlikte hiyerarşik bir düzen söz konusudur. Bu hiyerarşi ana-baba, kız ve erkek çocukların yer ve statülerini, ilişki ve evlenme biçimlerini belirlemektedir. Ayrıca evlilikte sıra gütmeye hâlâ Brukler arasında hakim bir geleneksel

---

³⁰ Bu tampon mekanizma, aniden sanayileşmeye geçen geri kentsel yapılarda (Örneğin; Zonguldak, Ereğli gibi yerlerde) aracı bir tüccar gurubun oluşumuyla fonksiyon görmektedir.

anlayıştır.

Aileler, kız ve erkek çocuklarını evlendirirken büyükten küçüğe doğru bir sıra güderler. Büyük olan erkek çocuk evlenmeden küçüğü evlendirilmez. Aynı şekilde ablası evlenmeyen bir kız çocuğu evlenemez. Sıra gütmeye uymayan aile, aşiret halkı arasında ayıplanır. Sıra gütmeye yalnızca hemcinsler arasında söz konusudur. Karşı cinsler için geçerli değildir. Yani bir kız çocuğu abisi evlenmeden evlenebileceği gibi erkek çocuk da ablası evlenmeden evlenebilmektedir.

Erkek evlatlar evlendikten sonra, sırası gelince, maldan-mülkten paylarını alarak ayrılır yeni bir aile kurarlar. En küçük erkek çocuğu ise baba ile birlikte kalır ve son aile mirasçısı olma özelliğini taşır. Baba öldükten sonra da ailenin başına geçip idare eder. Bu idare etme fonksiyonu, çoğunlukla ailenin kendi içindedir. Ani ve olağanüstü bir durumda -eğer baba yoksa- aile büyüğü olarak en büyük evladın aile otoritesini ele aldığı görülür.³¹

Karşılıklı itaat, koşulsuz boyun eğme, fedakarlık ve feragat ve biz duygusu aile içi ilişkilerine hakim olan gelenekçi toplumun değerleridir. Burada önemli olan bir nokta da, erkek evlatlar mirastan pay alma hakkına sahip oldukları halde, kız evlatlarının böyle bir hakka ve talebe sahip olmamasıdır. Cinsle göre yapılan bu ayrımın erkek evlada ailede, giderek aşiret içinde bir ayrıcalık bir üstünlük sağlamaktadır. Bu durum aile yapısının "pederşahi" olma özelliği ile ilgili olup aşiretin oluşumunun temelinde erkek çocuk üzerine inşa edildiğini vurgulamaktadır.

Aile çok fertten oluşan büyük bir birlik oluşturmaktadır. Bazen kardeşler evlendiği halde ayrılmamakta birçok evli kardeş, amcalar ve baba bir arada, uzun müddet kalıp geniş ve "hanedan" denilen aile ünlerini meydana getirmektedirler. Uç sayılabilecek ve bu aile örnekleri dışında kalan aileler de genellikle bu sayıda olmazsa bile bunlara yakın genişlik göstermektedir. Ailenin bu denli geniş olmasının nedenlerini şöyle sıralamak mümkündür:

1. Geniş (büyük) ailenin güçlü aile sayılması ve yöredeki aşiretlerin güçlerinin insan sayısının çokluğu ile ölçülmesi.
2. Emeğin yoğun bir şekilde kullanılması.
3. Hayvancılık yapan aşiretlerin hayvan besleme, bakma, satma, göç esnasında çabuk olma ve göçten geri kalmamak için gerekli tüm işlerin aile fertleri tarafından yürütülmesi.
4. Bir yanı ile toprağa bağlı olan ailelerde makinalaşmanın olmaması veya çok cılız olmasından dolayı bağ, bahçe işlerinde insana duyulan ihtiyacın aile fertlerince karşılanması.
5. Toprağın, bölünmüşlüğü ve sınırlılığının kişiyi bir geçim kaynağı durumuna getirmesi.

---

³¹ Bu da yaşa, yani büyüğe olan saygıyı göstermektedir.

6. Çok sayıda çalışanı olan ailenin güçlü olacağı inancı.
7. Bu aşiretçi ve gelenekçi sebeplerin yanısıra doğum kontrolünün olmayışı.
8. Modern bir yapının yani sanayileşmiş bir toplumun oluşmaması veya var olanın cılız olması, aile tipinin genişliğini yeterince açıklamaktadır.

Tarımda yavaş yavaş makineleşmeye geçilmesinin yaratmış olduğu işsizlik; sanayileşmenin gerektirdiği iş gücü talebi, kentleşmenin hızla gelişmesi sonucu (meydana gelen, bir takım olumsuzluklara rağmen) kentlerin sahip olduğu olanakların çekiciliği yeni nüfus hareketlenmelerine ve göçlere neden olmaktadır. Bu olgunun aşiretlerin yaşadığı alanları etkilemesi oranında geleneksel aile tipleri parçalanıp çözülmekte kendi yapısına uygun yeni tip aileler oluşmaktadır. Ailede kocanın yani babanın, kadının yani ananın ve çocukların kendilerine has görevleri vardır:

Babanın Görevleri: Üretim sonunda elde edilen ürünün pazarlanması, ekin ve otlakların sulama bakım ve biçimi, yanısıra taşıma ve harmanlama işlerini yürütmek; hayvanların alım, satım, beslenme ve barınma işlerini yapmak veya yaptırmak ve göç zamanı göçü yönlendirmek ve gerekli tedbirleri almak babanın görevidir. Ayrıca çocukları sevk ve idare etmek, okutmak, sünnet ve düğünlerini yapmak, askerdeyken finanse etmek -varsa- oğlunun ailesine bakmak da babanın görevleri arasındadır.³² Ancak belirtelim ki bu yardım ve ilişkiler çocuk, baba ile birlikte ise -yani ayrılıp ayrı bir ev bark kurmamışsa- söz konusudur. Çünkü erkek çocuk babadan ayrıldıktan sonra kendi ailesinin reisi olup aynı görevleri kendisi üstlenmektedir.

Yukarıda görüldüğü gibi baba ailede hayati önemi olan ve yaşamın idamesi için gerekli ve zorunlu olan işlerin yürütülmesinden sorumludur. Bu da onun ailedeki yerini ve otoritesini tartışılmaz kılmaktadır. Böylece erkek evin reisi olduğu gibi mülkün de sahibi unvanına kavuşur.

Kadının (Ananın) Görevleri: Ailede kadın her ne kadar babadan sonra ve ikinci planda gelirse de, evin düzeni, çocukların yeme-içme-beslenme, okuma ve yönlendirilmeleri açısından hayati bir öneme sahiptir. Kimi zaman, ailede ön saflara geçmiş aile divanında belli bir yere ve otoriteye sahip olmuş kadınlara da rastlarız. Bu kadınlar bilgi, beceri ve zekaları sayesinde yaptıkları işlerle kendilerini ailesine ve içinde yaşadığı topluma kabul ettirdiğinden, serbest davranışlarından dolayı, yadırganmazlar. Nadir olan bu tipe, aşiret içinde "hakimi kadın" denilir. Öte yandan çocuklara bakmak, ekmek pişirmek, yemek yapmak, yün eğirmek, kilim, halı, çorap, kazak, eldiven dokumak, evin temizliğini yapmak, koyun sağmak, çocuklara -

---

³² Aşiret içindeki inanışa göre babanın kendisi üzerinde ödenmeyecek kadar çokça hakkı bulunan (erkek) çocuğunun da baba üzerinde üç temel hakkı vardır: Bunlar sırasıyla oğluna toplumda horlanmayan bir (ad) isim bırakmak (vermek), sünnet ettirmek, evlendirmektir.

varsa- hizmetçilere görev vermek, düğün veya ölüm ziyafetlerinde kocasına refakat etmek ve göçü yönetmeye katkıda bulunmak da kadının başlıca diğer görevleridir. Bunun yanında gelir seviyesi düşük ve fakir ailelerde kadın çifte-çubuğa, harmana ve tarla işlerine da yardımcı olur. Zengin aileler ise kadınlarına bu tür işleri yaptırmazlar. Bu da aileler arasındaki sınıfsal statü farklılığını vurgular, zengin kadınlarına diğerlerine nazaran toplum içinde daha çok saygınlık kazandırır.

Çocukların Görevleri: Çocukların görev dağılımında erkek ve kız farklılığının önemi büyüktür. Bu nedenle çocuk olmalarına rağmen erkek ve kız çocuğuna verilecek görevler ayrıdır. Kuzu otlatmak, sağım zamanı koyun sürmek, harmana yardım etmek, tarla ve otlakta çalışan amelelerin yemeklerini götürmek erkek çocuğun görevleri arasındadır.

Öte yandan çocuk küçük yaşlarda ata bindirilir, göç zamanında kendisine bir kafile verilip sorumluluk aşılır. Böylece daha erken yaşlarda pişip olgunlaşması sağlanır.

Kız çocuğu ise evde annesine yardımcı olmak, küçük kardeşlerine bakmak, anne yokken evi gözetmek, düzenlemek, yürütmek, su taşımak, yün eğirmek, harmanda "döven" sürmek gibi görevlerle yükümlüdür.

Hem erkek hem de kız çocuğun görevleri her ne kadar yukarıdaki gibi ayrılmışsa da, bu ayrılık her zaman katı bir biçimde sürmez. Zaman zaman görevlerin birleştiği ortaklaşa iş yapıldığı da görülür.

Ancak çocuklar büyüyüp, delikanlılık ve genç kızlık çağına ulaştıkça görevlerdeki ayrılıklar da belirginleşip katılaşır.

2. Soy İlişkileri ve Akrabalık

2.1. Evlenme ve Akrabalık İlişkileri

Aşiretin en önemli özelliği soy ilişkileri üzerine kurulmuş olmasıdır. O halde aşireti oluşturan esas etken kan ve akrabalık bağlarıdır. Kan ve akrabalık bağı evlenme kurumu ile kurulur ve sürdürülür. Bu nedenle evlenme, soyun sopun sürdürülmesinde olduğu gibi aşiretin oluşmasında, gelişip büyümesinde de önemli bir unsurdur. Aşirette önemli olan iki tip evlilik vardır. Bunlar iç ve Dış evliliğdir. Öte yandan, Berdeli (Değişik) tipi evlilik de akrabalıkların pekişmesine hizmet etmektedir. Bu üç evlilik türü evliliklerin yönünü bize gösterir. Diğer bir açıdan baktığımızda ise tek ve çok eşli evlilikleri görüyoruz. Şimdi sırası ile bunları inceleyelim.

2.1.1. Evliliklerin Yönü İç Evlilik

a. İç Evlilik

Bir aşiret ferдинin aşiretin diğer bir ferdi ile evlenmesidir. Bazı aileler daha da ileri giderek kızlarını sadece kendi yakın akrabalarına vererek büyük aileler oluştururlar. Yani baba kızını kardeşinin oğluna vererek kızlarının dışarı gitmesini önler.³³ Bu aşiret halkı için, bir nevi akrabalığın tazelenip pekişmesi ve kuvvetlenmesi demektir. Çünkü aralarında kan bağı ve akrabalık derecesi kuvvetli olan aşiretler daha güçlü bir birlik oluşturmaktadır. Yakınlık derecesi arttıkça, sorunlara ortak çözüm arama diğer aşiret ve toplumsal birliklere karşı birlikte hareket etme ve karar alma süreci kolaylaşır. Fedakarlık ve feragat artar.

Aşiret içi evliliğin bir sebebi de aşiretin kendi içinde daha yakın bağlarla hızla çoğalması isteğinden kaynaklanır. Bu iki unsur akraba evliliklerinin çoğalmasına etki etmektedir. Hatta giderek bazı aşiretler kızlarını yabancıya vermeme gibi bir eğilim göstermektedir. Brukiler arasında da bazı kabileler (Hıçımka, Reiska) bu anlayışı diğerlerine nazaran daha çok benimsemiş görünüyorlar.

Ayrıca, aşiret ve birimlerinin kendi kendilerine yetecek bir ekonomik ve sosyal yaşama biçimi göstermeleri bu türden evliliğe zemin hazırlamaktadır.

b. Dış Evlilik

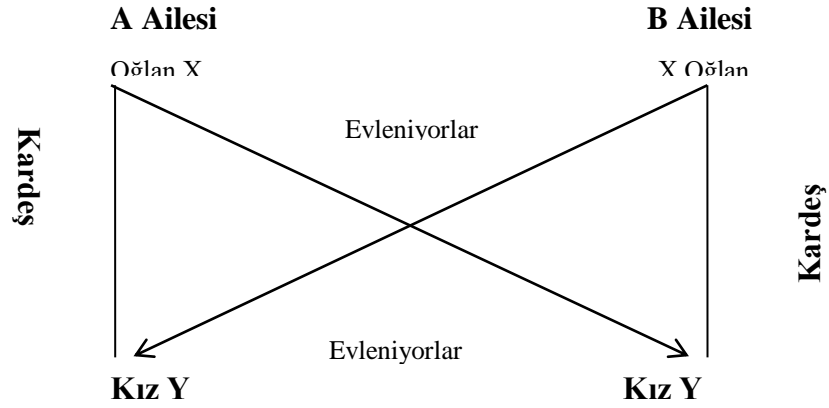
Dış evlilik, diğer aşiretlerden kız alma biçiminde gerçekleşir. Bu evlilik türü çoğu zaman aşiretler arası dostluklar sağlama, politik birlikler meydana getirme, eğer aşiretler çatışma durumunda ise barış sağlama amacına hizmet eder. Örneğin: Bir aşiret reisi oğluna diğer bir aşiret reisi veya ileri gelenin kızını alarak çevrede güçlü bir kombinezon oluşturabilmekte aşiretlerin gücünü maddi ve manevi olarak birleştirme yolunu seçebilmektedir.³⁴

c. "Berdeli" (Değişik) Usulü Evlilik

Bu aile tipinin meydana gelmesi için, evlilik çağına gelmiş bir kız bir oğlana sahip iki ailenin bulunması lazımdır. Böylece her bir aile kızını diğer ailenin oğlula evlendirmekte diğer bir deyişle kızları değiştirmektedirler. Yani her damat diğerinin bacısı ile evlenmiş olmaktadır. Bu usul başlık parasını ortadan kaldırdığından daha çok fakir aileler arasında rağbet görür. Ayrıca yeni pekişmiş ve derin dostluklar kurmak isteyen aileler de bu yola başvurmaktadır. Çünkü bu evlenme biçiminde çift başlı bir akrabalık meydana gelmektedir (Bkz. Şema 1).

³³ Bu usule hemen hemen bütün köylerde bir iki ailede rastlamak mümkündür. Topaklaş köyünde Çınar ailesi Topuzarpa köyünden Uçkan ailesi, Beydağı köyünde Biçer ailesi bu usulde evliliklerin olduğu ailelerdir.

³⁴ Bruki aşireti halihazırda, Berjeri, Takori, Mukuri, Asi, Gudiki, Milli, Livi aşiretlerine kız vermiş ve kız almış bulunuyor. Böylece bu aşiretlerle Brukan aşireti dayı-yeğen ilişkisi yaşamaktadır.

Şema 1.

"Berdeli" (Değişik) Usulü Evlenme Şeması

2.1.2. Evliliklerin Tipi

a. Tek Eşli (Kadın) Evlilik

Çevrede en yaygın evlenme tipi budur. Koca ve kadının teşkil ettiği bu evlilik türü, dini nikahın yanı sıra çoğunlukla resmi nikah üzerine kuruludur.

Erkek bazen istediği halde karısının üstüne kuma (ikinci kadın) getirememektedir. Bunun en bariz nedeni kocanın geçimsizlikten korkması, ilk karısının ailesi tarafından tecrit edilmesi korkusu ve başlık parasıdır.

Çocukları olan bir kişinin ikinci kez evlenmesi pek hoş karşılanmaz.

b. Çok Eşli Evlilik

Aşiret içinde birden çok kadınla evlilik yapan kişiler de vardır.³⁵ Bu tip evlilikler eskiye nazaran günümüzde daha azdır.

Kanuni olarak kişi ancak bir kadınla evli olabileceğinden diğer kadınlarla imam nikahı yaparak evlenebilmektedir. Böylece evliliği, içinde yaşadığı toplum ve aşiret tarafından onaylanmaktadır.

Aşirette en yaygın çok kadınlı evlilik 2 veya 3 kadınlı evliliklerdir. Ancak çevrede 9 karısı

³⁵ Araştırma yaptığımız bütün köylerde çok kadınlı evliliklere rastladık (Topaktaş, Gedelova, Beydağı, Topuzarpa köyleri gibi)

olan kişilere de rastlanıyor.

Çok evliliği teşvik eden iki belirgin neden vardır:

1. Zenginlik, 2. Kısırlık.

Zengin kişiler ev işlerinin çokluğunu ve yoğunluğunu gerekçe gösterip evlenebilmektedirler. Başlık parası da bu kişilerce önemli olmadığından, çok kadınlı evlilik zenginler arasında diğer aşiret halkına nazaran daha çok görülmektedir. Çok kadınlı evliliğin diğer bir nedeni de kadının kısır olmasıdır. Bu gerekçe yeniden evlenmek için yeterli ve gerekli bir sebeptir. Bu nedenle çevre, aile, aşiret hatta yeniden evlenecek kişinin karısı bile bu evliliği benimseyip kabul etmektedir. Aşiret içinde evlat edinme diye bir şey yoktur. Çünkü bu ilişkide önemli olan çocuğun babanın kanından olması ve zürriyetini sürdürmesidir. Bu ikinci şık ayrıca çocuğun erkek olmasını zorunlu kılar. Bu nedenle yalnız kız çocuğu doğuran annenin üzerine tekrar evlenmek de yaygındır. Koca, erkek çocuk sahibi oluncaya kadar diğer birçok çarenin yanısıra bu çareyi de dener ve erkek çocuğa kavuşuncaya kadar bunu sürdürür. Üstüne kuma (veya kumalar) gelen kadınlar da buna itiraz etmeyerek sabır ve sebatla katlanırlar. Bu durum, aşiret içinde erkek çocuğun önemini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

3. Aşiret İçi İlişkiler ve Hiyerarşi

Daha öncede belirttiğimiz gibi, evlenme bir sıra düzenine bağlıdır. Bu düzen çeşitli kurallarla yönlendirilir. Büyük çocuk evlendirilmeden küçük çocuk evlenemez. Çoğunlukla görücü usulü ile gerçekleşen bu evliliklerde evlenen kişilerin istek ve iradeleri önemli değildir. Önemli olan aile ve aşiretin yarar ve prestijidir.

Evliliğe, evlenen kişilerin iradeleri dışında aile ve aşiretin iradesinin hakim kılınması, bu nedene dayanmaktadır. Bu türden evlenmelerle meydana gelen aşiret yapısının başlıca kademeleri: Zom - oba -tayfa - kabile – olup zom, oba ve tayfaları kendi başlarına ayrı birer toplumsal yapı gösterdiklerinden toplumsal ilişkileri kabile ve aşirete bağlı olarak onların çevreleri içinde varolup gerçekleşirler. Bu nedenle akrabalık ve soy ilişkileri bakımından kabile ve aşiret ön plana çıkıp önem kazanmaktadır. Birer toplumsal yapı olan bu hiyerarşik organizasyonun dayandığı soy-sop ve kan bağı ilişkileri ise şöyledir: Aşiret evlenme yoluyla meydana gelen akrabalıkların bütünüdür. Bu bütünün temeli ise kabilelerdir. Kabilelerde tayfalara, tayfalar obalara, obalarda zomalara dayanmaktadır. Son üç birim.daha çok aşiret içindeki yerleşme biçimini gösterdiği halde aşiret ve kabile siyasi bir birlik gösterirler (Beşikçi 1986). Ancak kabile de bir üst birlik olan aşirete bağlıdır. Aşiretin büyüklüğüne göre kabile sayısı artmakta ya da azalmaktadır. Kabile reisi de sonuçta aşiret reisine kan ve siyasi bağlarla bağlıdır.

Brukan aşiretinin -bu bağlamda- sosyal örgüt hiyerarşisi şöyledir:

3.1. Aşiret

Kabilelerden meydana gelmiş birliktir. Bir aşiretin büyüklüğü veya küçüklüğü bünyesinde barındırdığı ve o aşireti oluşturan kabile sayısı ile ölçülür. Aşirete bağlı kabile sayısı arttıkça aşirete o denli büyür. Bu birliği evlenme yoluyla meydana gelen akrabalık ve kan bağı oluşturur. Toplumsal bir örgüsü ve örgütü olan aşiretin yönetim ve siyasi kurumu divandır.

3.1.1. Aşiret Yönetimi

a) Divan

Aşiretin sorunlarının görüşülüp çözüme bağlandığı ve aşiretin yaşayış ve ilerleyişi ile ilgili kararların alındığı bir nevi meclistir. Bu meclisin (divanın) başkanı aşiretin de reisidir. Divanın üyeleri olan kabile reisleri aşiretin nüfuzlu ve ileri gelenleri ile ruspilerinden (ak sakallılarından)³⁶ oluşur. Divan, kış aylarında toplanır çalışmalarını sürdürür, yazın göçebelik dönemi ise çalışmalar tatil edilir. Tatil döneminde aşiret reisi aşiretten sorumludur. Ancak kabile reisleri, aşiret reisine siyasi danışmanlık ederek bu sorumluluğu paylaşırlar.

Bruki aşireti Kafkasya'dan ve İran'dan Türkiye'ye döndüğü döneme kadar, hatta döndükten kısa bir müddet sonraya kadar üst yönetim kurumu olan divan tarafından yönetilmiştir. Ancak yarı göçebe hayatı ile divan yerini başka bir yönetim biçimi olan Gelaviliğe bırakmıştır.

b) Gelavilik

Daha çok Kafkasya'da görülen bir yönetim biçimidir. Bir nevi nahiye müdürlüğü olan gelavilik aşiret halkının seçimi ile oluşan bir kurumdur. Gılave, başkan sıfatını taşır. Ayrıca Gılaveye bağlı 4 üye aşiret halkı tarafından seçilir. Böylece "Gılavelik" aşiret reisi ve divanın yerini alır ve aynı fonksiyonları yerine getirir.³⁷ Daha doğrusu aşiret reisliği ile gelavelik kaynaşp tek bir şahısta birleşiyor. Bu iki yönetim biçimi de artık tarihte kalmış olup yerini Aşiret Reisliği kurumuna bırakmıştır.

c) Aşiret Reisliği

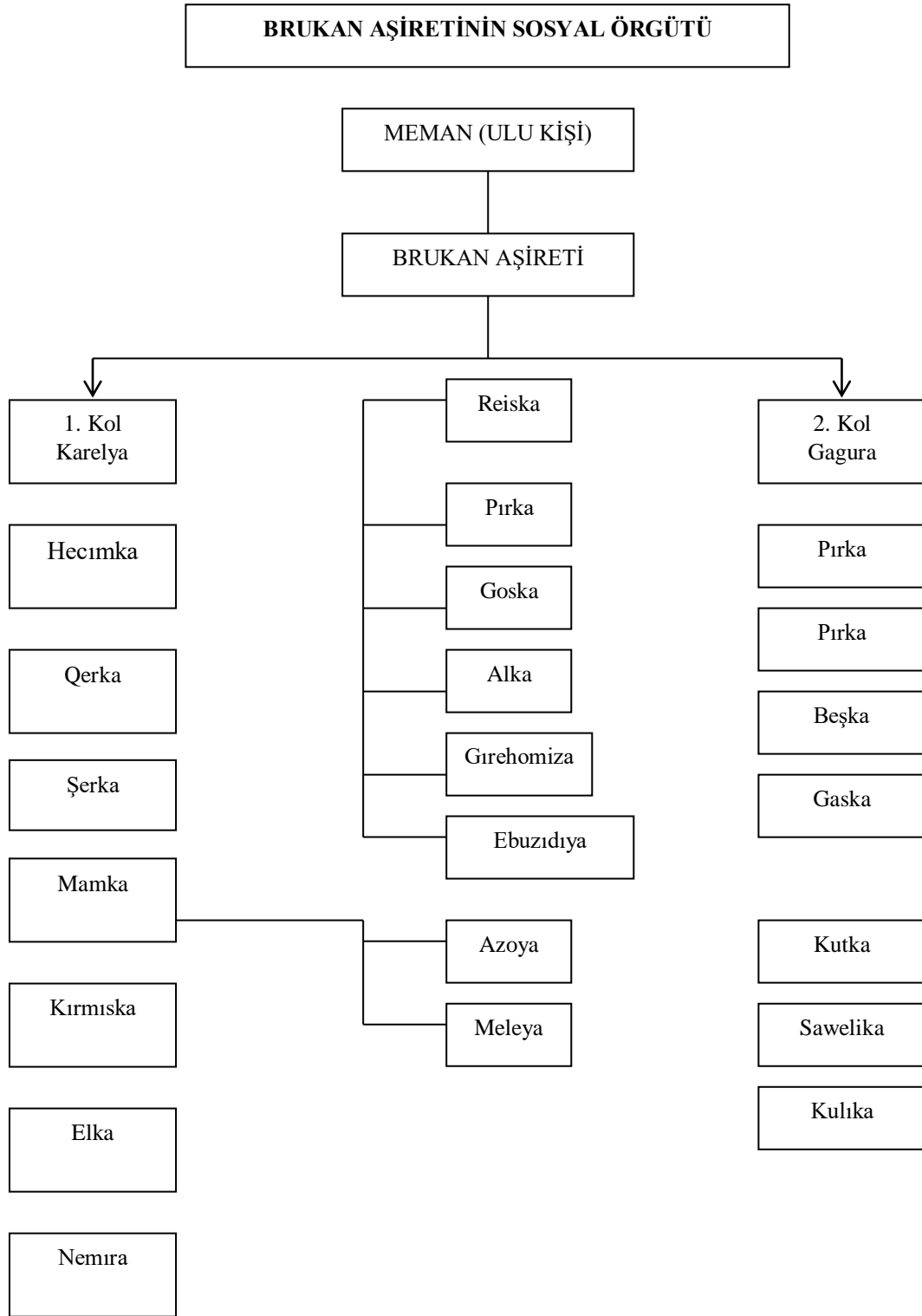
Günümüzde "divan" ve "gılavelik" artık kalkmış yerini aşiret reisliğine bırakmıştır. Aşiret reisliği de aşiretin en üst yönetim organı olması dolayısıyla taşıdığı fonksiyondan ve oynadığı rolden dolayı giderek kurumlaşmıştır. Bu kurumun temsilcisi ve lideri aşiret reisidir.

---

³⁶ Ruspi, genellikle, ekonomik durumu iyi olan çok şey görmüş geçirmiş, tecrübeli ve bilgili kişilere denir.

³⁷ Gelavilik, aşiretin Kafkasya döneminde uygulamış olduğu bir yönetim biçimidir.

"Aşiret reisi, aşiretin yönetiminden, öteki aşiretlere karşı soy-sopu, devamının sağlanmasından, üstünlüğün korunmasından sorumludur. Aşiretin kabileleri arasındaki ahenkli ilişkilerden ve bu ilişkilerin geliştirilmesinden sorumludur. (Beşikçi 1968: 225).

Not : Bu tabloya bazı İran Kabileleri dahil edilmemiştir.

Brukan aşiretinin günümüzdeki reisi Kinyas Kartal'dır. Bugün, 1988 yılı itibariyle 88 yaşında olan Kinyas Kartal'ın "Biri ölmüş, 9 çocuğu, 21 torunu var. Bildiği yabancı diler arasında Rusça, Fransızca, biraz Almanca biraz Arapça vardır.

Kinyas Kartal Rusya doğumludur (1900). Kartal, Çarlık Rusya'da bir arada olup adına Gımnaziye denilen ilk ve orta okulu bitirdikten sonra, 1918 yılında Tiflis'teki Askeri liseden mezun olur. Daha sonra Bakü'deki Harp Okulunu bitiren Kartal, Çarlık Rusya'sında Teğmen olarak görev alır. 1917 ihtilalinden sonra "Kızıl generaller" kursuna çağrılan Kinyas Kartal bu kursa katılmaz. Yeni devrimi içine sindiremeyen ve onunla bütünleşemeyen Brukan aşiretinin büyük bir bölümü 1920 yılında Türkiye'ye geri döndükten iki yıl sonra Kinyas Kartal da Sovyetler Birliğini terk ederek Türkiye'ye (Van'a) döner (1922) (Bkz. Ek:C. Bir Aşiret Reisinin Anatomisi).

Genç Kinyas bu yaşlarda kendini çeşitli davranışlarıyla gösterir ve daha sonraki yıllarda koskoca Brukan aşiretinin Kafkas kolunun başına geçer. Bu yeni reisi İran Brukileri de benimser. Böylelikle tek ve rakipsiz lider olarak aşiret reisliğini üstlenen Kartal reisliğini sürdürerek günümüze kadar getirmiş bulunmaktadır (Kinyas Kartal'ın hayatı ile ilgili bilgiler, kendisinden, "Erivan'dan Van'a" adlı kitabından ve Güneş Gazetesinin 7 Aralık 1986 tarihli sayısındaki hayatından derlenerek aktarılmıştır.) Kinyas Kartal, Rusya'da Çarı, geçiş dönemi yönetiminde Lenin'i iktidarda görmüş, İran'da Şahlık rejiminde bulunmuş, Türkiye'de Atatürk, İnönü, Bayar, Gürsel, Sunay, Korutürk ve nihayet Evren'in Cumhurbaşkanlığı dönemini yaşamış ve hâlâ yaşamakta olan bir aşiret revidir. Bu zaman zarfında sayılan yüzleri aşan Başbakan, bakan, milletvekili ve diğer üst düzey yetkililerini tanımış, 15 yıllık parlamenterlik hayatında bunlardan, kimisinin çalışma ve mesai arkadaşı olmuştur. Böyle bir renkli kişiliği ve etkinliği olan ve aşiretin gücünü politik güce ustaca dönüştürüp birleştiren Kinyas Kartal'ı, Çarlık Rusyası'ndan kaçtıktan sonra Brukan aşireti reisliğine getiren ve ona yukarıda çizdiğimiz tabloyu yaşatan iki temel etmen vardır. Bunlar:

1. Ailesinin mülkiyet ilişkilerini kontrol etmesinden doğan üstünlüğü.
2. Kinyas Kartalın karizması.

1). Ailenin Mülkiyet İlişkilerini Kontrol Etmesi: Kinyas Kartal'ın ailesi aşiretin en zengin ailelerinden biridir.³⁸ Bu nedenle -baştan beri- mülkiyet ve sosyal- ilişkileri zaman zaman bu aile denetlemiştir. Ve Türkiye'ye gelip yerleştikten sonra en geniş (başlangıçta 20-30 bin dönüme varan) araziye bu aile sahip olmuştur. Bu durum genç Kinyas'a reislik yolunda en önemli avantajı sağlamıştır.

---

³⁸ Daha önceleri mülkiyet ilişkilerini elinde tutan başka bir önder gurup (ki bunların çocukları -Özgökçeler- halen Kalecik köyünde yaşamaktadırlar) Kafkas Brukilerini bir süre yönetmiştir. Ancak Türkiye'ye döndükten sonra mülkiyet ilişkileriyle birlikle reislik de el değiştirmiştir.

2). *Kinyas Beyin Karizması*: Bunu da ikiye ayırmak lazım Birincisi, Kinyas ailesinin okumuş nadir çocuklarından biridir. Ve üstelik aşiret tarafından önemsenip benimsenen askeri okullarda okumuş ve hatta Sovyetlerin subayı olmuştur. Bu özellik onu emsallerinden ve ailenin diğer fertlerinden ayırmış ve ona tartışmasız bir üstünlük sağlamıştır.

İkincisi, Kinyas Beyin kişisel karizmasıdır. Zeki atak ve cesurluğu ile çocukluğundan beri göz doldurmuştur (Bu nedenle ta Kiev'e, Bakü'ye askeri okullara gönderilmiştir). Meziyetlerini gerçek yaşamda yer yer göstermiş ve Sovyetlerden kaçıışı bu uygulamalardan biri olarak görülüp değerlendirilmiştir. Öğrenimi yanında birkaç dil bilmesi, yeni durumu çabuk kavrayıp öğrenmesi, gelecek ile ilgili kestiriler de (öndeyilerde) bulunması, genç yaşına rağmen bu yolda uyarılarda bulunması, onu giderek ön plana çıkarmıştır. Nihayet uzun boyu ve kendine has fiziği de (Nitekim bu gün 88 yaşında olmasına rağmen halen sırtı kamburlaşmamış ve yaşlılarında görülmeyen bir fizik ve dinamiğe sahiptir) onun kişisel karizmasını etkileyen bir faktör olarak saymak lazım. İşte bu nedenlerle Van'a döndükten sonra kendi konumunda olanlar ve yaşça daha büyük olanlar arasından sıyrılarak başa geçmiş daha doğrusu başa geçirilmiştir.

1927'de İzmir'e, 1938'de Sivas'a ve 1960'da Trakya'ya olmak üzere üç kez sürülmüştür. Bundan sonra geçen zaman -sürgünlerin sağladığı prestij ve politikaya fiilen atılmak- Kinyas Kartal'ın reisliğini daha da pekiştirip güçlendirmiştir.

Böylece, dönüşte Türkçe bile bilmeyen genç Kinyas'ın yaşamı -serüven demek belki daha doğru olacak- genç reis olarak başlamış "Kinyas Bey" olarak sürmüştü, nihayet Türkiye Cumhuriyeti parlamentosunda Meclis Başkan Vekilliğine (1979) kadar uzanmıştır.

3.1.2. Aşiret Reisinin Görevleri

Aşiret reisi aşiretin yönetiminden, öteki aşiretlere karşı üstünlüğün korunmasından aşiretin kabileleri arasında ahenkli ilişkilerin sürdürülmesinden sorumludur.

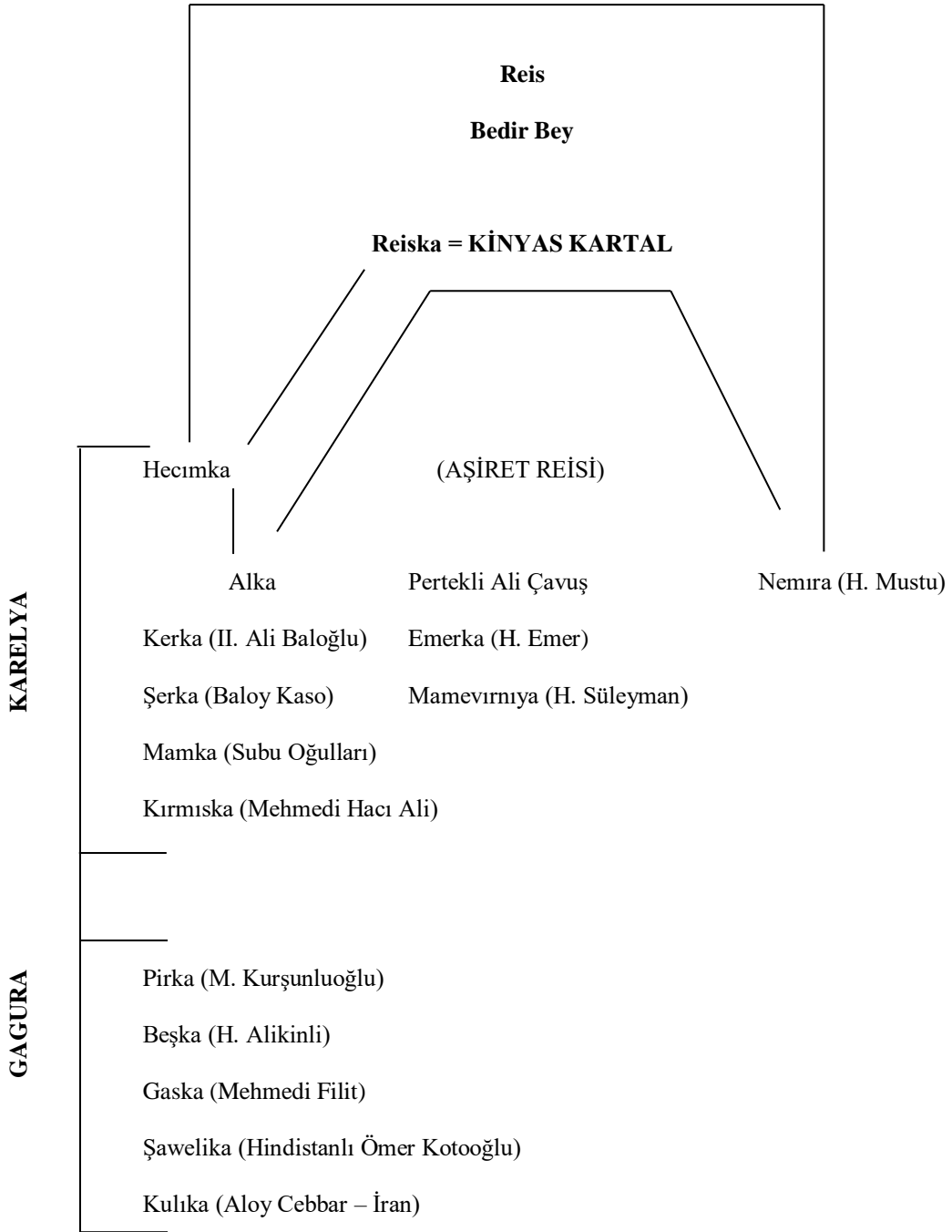
Reisin siyasi sayılabilecek bu faaliyetlerinin yanı sıra, otlak kiralama, yayla seçme, kuraklık ve kıtlık dönemlerinde önlemler alma gibi görevleri de var. Bu işlerin yürütülmesinde yukarıda bahsettiğimiz çevresine danışır. Bazen birkaç aşiretin arasındaki çatışmaları çözüp diğer aşiretlere karşı bir birlik sağladığı da görülür. Bu birliği sağlayan kişi ya da aşiret reisi de bu konfederasyonun (birliğin) başına geçer. İşte bu kişi bu özelliği ile büyük reis yahut "ulu kişi" unvanına kavuşur.

Aşiret reisinin etrafında oluşan bir gurup vardır. Bu gurup reise siyasi, ekonomik ve diğer aşiretler arasındaki ilişkilerinde bir nevi danışmanlık yapar. Bunlar aşiretin ileri gelenleridir. Öte yandan kabile reisleri de aynı zamanda aşiret reisinin doğal yardımcısı ve danışmanı durumundadırlar.

Şema 2.

Kabileler ve Reisleri

Burukan

3.1.3. Reislik Kurumunun El Değişirmesi

Aşiret reisliği iki türlü el değiştirmektedir. 1. Aşiret içinde bir gurup sivrilerek öne çıkar ve üretim ilişkilerini denetler. Bu gurubun lideri de aşiret reisi olur. Bu tarz değişiklik daha çok aşiretin anlaşmazlık içinde olduğu buhranlı dönemlerde gerçekleşir. Anlaşmazlık aileler ve kabileler arasında olabilir. Bu durumda liderliği ele alan ve reis olan kişi karizmatik özelliklere sahiptir.

Kinyas Kartalın reisliği de böyle buhranlı ve krizli bir döneme rastlar. Çünkü aşiret Kafkasya'dan yeni gelmiştir. Ekonomik sosyal sorunları ile birlikte, ülke koşulları ve çevre aşiretlerine uyum sorunu vardır. Bu arada aşiretler arası çatışma ve aşiret içi çekişmeler vardır. Rusya dönüşünde reislik bugünkü Kalecik köyünde çocukları oturan Hüseyin ağanın elindedir (1922-1926; 1930-1940). Böyle bir ortamda Kinyas Kartal karizmasını kullanarak, daha sonra, başa geçmiştir.

2. ikinci tarz değişiklik ise, olağan geleneksel gidişle gerçekleşir. Reis ölünce yerine oğlu geçer. Bu bir nevi kalıtımla reisliğin babadan oğula geçtiğini gösterir. Bu yolla başa geçen kişide önderlik için gerekli ve üstün yeteneklerin olması (ille) aranmaz.³⁹

Ancak her iki durumda da reis olma ya da reisliği sürdürmenin mülkiyet ilişkilerini denetleme, yani maddi olarak güçlü olma ile yakından ilişkisi vardır. Bu nedenle ekonomik olarak güçlü olan, reisliği ele geçirmekte aşireti sevk ve idare etmektedir.

3.2. Aşiretler Arası ilişkiler

Aşiretler arasında siyasi, sosyal ve ekonomik olarak değerlendireceğimiz bağlar, ilişkiler vardır.

3.2.1. Ekonomik ilişkiler

Bu ilişkiler koyun alışverişi, birlikte tarım yapma, birlikte ticaret yapma ticarethane açma biçiminde görülür.

Koyunculüğün yoğun olduğu Muradiye Bruklileri çevrede bulunan ve kendileri gibi koyunculukla uğraşan Mukuri, Şemsiki, Asi, Berjeri, Gudiki, Sipiki, Birimi, Abdoyi gibi aşiretlerle sürekli bir canlı hayvan alışverişi içindedirler. Ticaretin giderek artması ve yoğunluk kazanması aşiretçi duyguları artık yavaş yavaş arka planda bırakmaktadır. Bu nedenle yüksek düzeyde kâr elde edebilmek uğruna kendi aşiretinden kopan, hatta ortaklığını bozup başka aşiretlerle ortaklık kuranların sayısı artmaktadır. Bu da bize yeni durumun

---

³⁹ Kinyas Kartal bir gazetecinin "aşiret reisliği sizce nedir?" sorusunu şöyle cevaplamıştır. "Dededen, babadan, intikal eden bir müessesedir. Sevgi ve saygıya dayanır. Ne kanunu, ne anayasası ne nizamı var. Yazılı olmayan kuralları vardır. Sevirlersen, seversen yaşarsın (7.12.1986 Milliyet. Röportaj: Yener Süsoy).

aşiretçi sistemin önüne geçtiğini ve aşiretçiliğe rağmen para ve ticaret ilişkilerinin ağır bastığını göstermektedir.

3.2.2. Sosyal ilişkiler

Bu bağlar aşiretler arası yapılan evliliklerle oluşturulan hısımlık (kadına dayalı akrabalık) ve yeni akrabalıklarla oluşan bağlardır. Aşiretler arası evlilikler üç amaca hizmet eder.

1. Yeni akrabalık ve kan bağı kurularak ailelerin genişletilmesi yoluyla prestij ve güç sağlanması.
2. Aşiretler arasındaki anlaşmazlık veya kan davası gibi sorunların çözümünde etkili bir araç olarak kullanılması.⁴⁰
3. Aile, kabile ve giderek aşiretler arası siyasi güç birlikleri oluşturmaya zemin hazırlanması. Ulu kişi (Büyük reis)lerin önderliklerinde birleşip konfederasyonlara ulaşılması.⁴¹

3.2.3 Siyasi ilişkiler

Aşiretler arasındaki savaşlarda birbirleriyle anlaşabilen veya güçlü bir aşiretin otoritesini kabul eden aşiretler bir araya gelir ve en güçlü bir kimsenin başkanlığını da kabul ederler. Böylece öteki aşiretlere karşı çıkarları aynı olan bir siyasi birlik doğar (Beşikçi 1986: 225). Bu konfederasyonun başkanlığı da bu birliği sağlayan aşiret reisine geçer, önemli olan bir hususta şudur: Bu birlik zamanla tek bir aşirete dönüşebileceği gibi en güçlü ve birleştirici aşiretin ismi ile de anılabilir.⁴²

3.3. Yeni Bir Aşiretin Ortaya Çıkması

"Herhangi bir aşiretin bir kabilesi kuvvetini civarda hissettirmeye başladığı zaman aşiret oldu demektir. Zira aşiret olmak nüfus bakımından kalabalık olmak, ekonomik olarak güçlenmek ve silahlanmakla ilgili bir husustur. Zaten aşiretler çoğu zaman kendi reislerinin adı ile anılırlar.⁴³ Bu reisten doğan çocuklar kuvvet ve prestij durumlarına göre kabileler meydana getirmekte, bunlardan da sivrilenler, yani nüfus ve silah gücünü artıranlar aşiret olmaktadır (Beşikçi 1968:229). Çünkü aşiret kan bağı esasına dayanan bir birliktir. Bu birlik sosyal ve ekonomik olduğu kadar siyasal bir birliktir aynı zamanda. Böyle bir birliğin koşullarını yerine getiren toplumsal yapılar, o süreçte başkaldırıp kendini kanıtlayarak -önce kabile- sonra aşiret

⁴⁰ Topuzarpa, Uluşar, Yumaklı, Beydağı köylerinde çevredeki Şevi, Mukuri ve Şemsiki aşiretleri ile olan "kan davaları"nın çözümünde karşılıklı kız alıp vermeler vardır.

⁴¹ Muradiye'de bulunan Memani aşireti, mensupları bazı Mukuri kabileleri ve Remedotkiler, Brukilerle dayı yeğen ilişkileri içinde koordinasyon ve güç sağlamaktadırlar.

⁴² Yörede bulunan Memaniler Brukilerin bünyesinde birleşmiş bu yörede artık Bruki diye anılmaktadır. Ayrıca Muradiye'de 13 köye sahip Mukuri aşireti ile Bruki aşireti arasında 1965'ten bu yana zaman zaman siyasi birlik sağlanmış, seçimlerde bu aşiret hep Kinyas Kartal'ı desteklemiştir. Bu birliktelikte Mukuri aşiretinin 1980'de siyasi nedenle Ankara'da öldürülen aşiret reisi Selahattin Mehmet Ağaoğlu'na çeşitli etkin görevler verilmiştir.

⁴³ Brukan aşireti de, aşiretin bilinen ilk öncüsü olan Büro ya da Biro adlı bir şahıstan geldiği söylenir. "Kan" eki de mensupluk ekidir. Brukan, Büro'nun tayfası, ona bağlı (ona mensup) olanlar demek oluyor burada.

olabilmektedir.

Nitekim, yukarıda adı geçen Memani aşireti çok önceleri Meman isminde birinin önderliğinde Brukilerden ayrıldığı, daha sonra bu ayrılmadan yarar görülmediği için tekrar yuvaya döndüğü iddia edilmektedir. Öte yanda günümüzde aşiretler, gelişme yerine çözülme ve giderek yok olmayla karşı karşıya olduklarından yeni oluşan aşiretlerden bahsetmek mümkün görünmemektedir.

3.4. Kabile

"Kabile birbirlerine kan akrabalığı ile bağlı olan bir yapıdır. Evlenmede esas kabiledir. Fakat ikinci dereceden aşiret içindeki öteki kabilelerden de evlenme olabilir. Kabile içinden evlenme aşiret içinde kabileleri bir varlık haline getirip kuvvetlerini artırmaktadır" (Beşikçi 1968:224).

Aşiretlerin birleşmesinden aşiretler birliği, kabilelerin birleşmesinden ise aşiret meydana gelir. Aşiret içinde en güçlü kabile aşiretin "Serkani" (öncü) kabilesidir. Aşiretin ve dolayısıyla o kabilenin reisi de genellikle bu kabilenin en güçlü, en zengin ve en köklü ailesinden çıkar.

Brukan aşiretinin Kafkas kolunun öncü kabilesi Hecimkilerdir. Bu kabile daha sonra diğer kabilenin de birleşmesinden meydana gelen Brukan aşiretine öncülük yapmıştır. Hali hazırda Brukilerin reisi olan Kinyas Kartal aşiretin "Kerelya" kolunun "Hecımka" kabilesindedir.

Brukilerin bir de İran kolu vardır. Bunlar da Cumhuriyetin kuruluşu ile Türkiye'ye gelmiş, Van'ın Muradiye ilçesinin köylerine yerleşmişlerdir.

Türkiye'deki Brukiler esas olarak ikiye ayrılıyorlar. Ve bunlar son geldikleri yerin (devletin veya bölgenin) adıyla anılıyorlar. Kafkas Brukileri ve İran Brukileri diye.

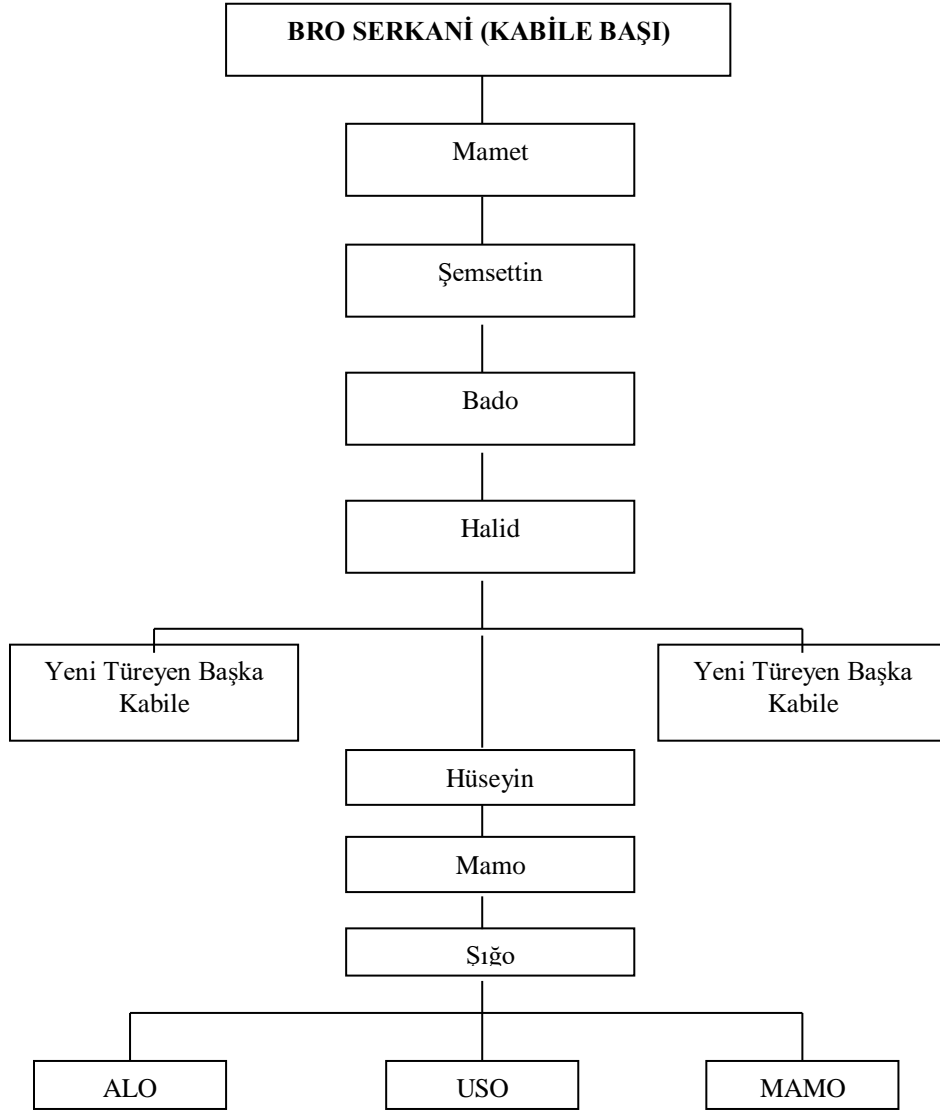
Kafkas Brukileri, Kerelya ve Gagura (Öküzü post edenler) kolu diye ikiye ayrılmaktadır. Kerelya koluna bağlı kabileler Kerka, Şerka, Hıçımka, Mamka, Kırmızka ve Elka kabileleridir. Gagura koluna bağlı olanlar da Pirka, Beşka, Kaska, Kutka ve Şavelika kabileleridir.

İran Brukileri ise Mamevirniya, Emerka, Nemıra ve Kulika kabilelerinden oluşmaktadır (Bkz. Şema 5). Bu kabilelerin birliği Brukan aşiretini meydana getirir. Aralarındaki bağ hem kan bağı hem de siyasi, kültürel ve ekonomiktir. Ancak aşiretin üç kola ayrılması, bir kola bağlı kabilelerin diğer kola bağlı olan kabilelere kıyasla birbirine daha yakın ve daha sıkı bağlarla bağlı olduğunu gösterir. Kaluka kabilesi İran'da yaşamaktadır. Diğer kabilelerden Mamavirni ve Nemıra kabilelerinin bir kısmı İran'da, bir kısmı Türkiye'de, geriye kalan kabilelerin ise

bir kısmı Türkiye’de, bir kısmı Sovyetler Birliği’nde yaşamaktadır.⁴⁴

Türkiye’deki yerleşme genel olarak kabile ve ona bağlı sülale esasına göre oluşmuştur. Yani, bir kabileden olan insanlar bir köye veya birbirlerine yakın olan köylere yerleşmişlerdir.

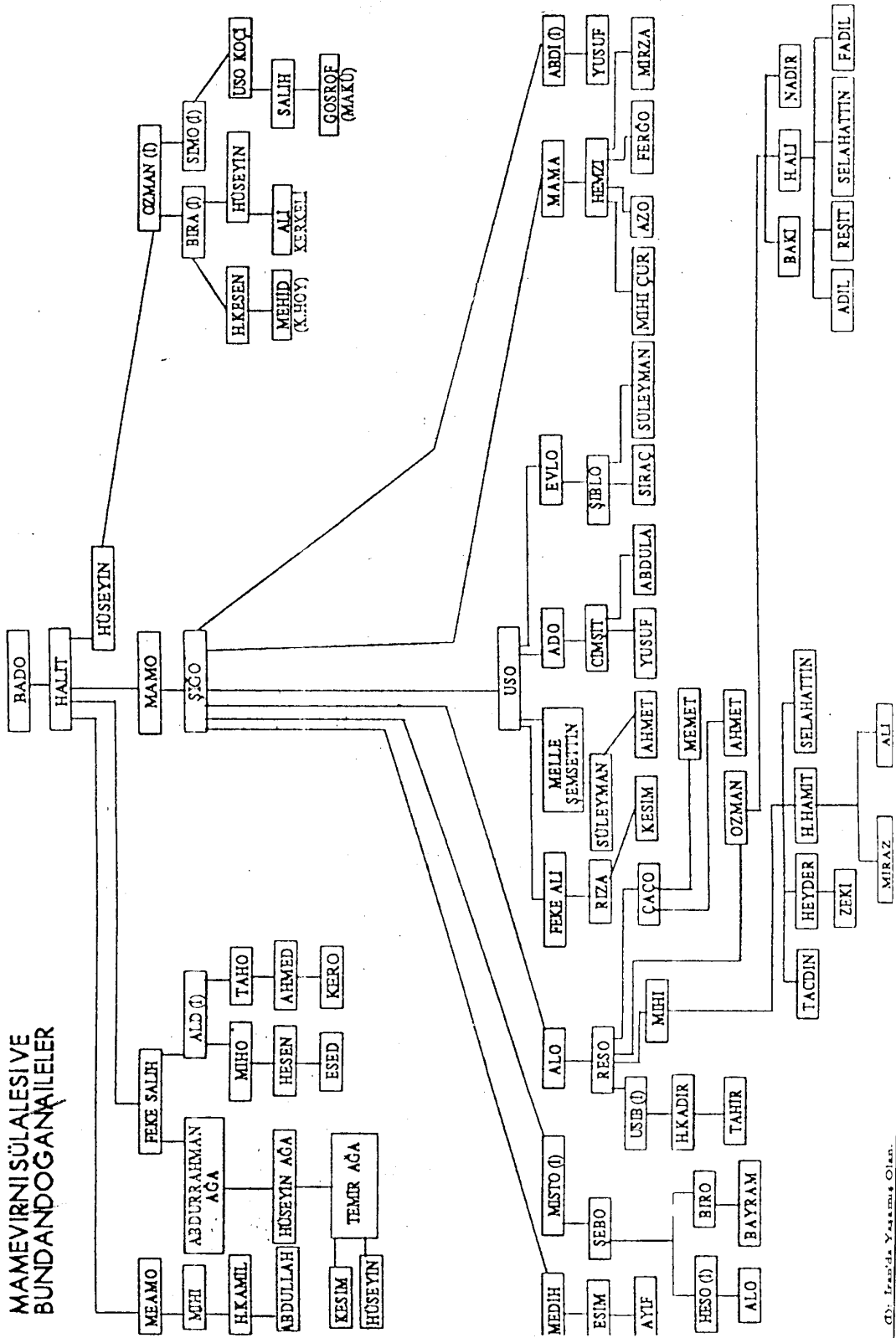
ŞEMA 3. MAMAVİRNİ KABİLESİNİN SOY AĞACI

⁴⁴ Kulika ve Nemira kabilelerinin dışında yukarıda anılan kabilelerin bir kısmı İran ve Sovyetler’de (bugünkü Kazakistan, Azerbaycan ve Ermenistan’da) bulunmasına rağmen nüfuslarının çoğunluğu Türkiye’de yer almaktadır.

Sema 4.

MAMEVİRİNİ SÜLALESİ VE
BUNDANOĞAN AİLELERİ

Dr. İsmail Yaşarın Olan.

C. SOSYO-KÜLTÜREL YAPI

Günümüzde gelenekçi toplumlar, ekonomik bazı kıstaslarla birlikte, okuma yazma düzeyleri ayraç olarak kullanılarak modern toplumlardan ayrılırlar. Ekonomik düzey ile okuma düzeyi (oranı) arasında sıkı bir ilişki vardır. Çünkü okuma (eğitim ve öğretim) oranı ve düzeyini yüksek tutarak kaliteli elemanlar yetiştirildiğinde istenilen düzeyde bir ekonomi kurulabilir. Bu gelişmiş ekonomi de aynı zamanda (gene) eğitim sürecinde olumlu yönde katkıda bulunacaktır. Modern toplumlarda bu ilişki sağlanmış durumdadır.

Oysa geleneksel değerlerin hakim olduğu toplumlarda bu ilişki yok denecek kadar azdır. Bu toplumda henüz eğitimin önemi anlaşılmadığı gibi nitelikli bir eğitimi teşvik edecek ve ona yatırım yapacak bir ekonomi de görülmez. Bu açıdan doğudaki aşiretlere baktığımızda çok düşük bir kültürel düzey görürüz. Brukan aşireti de bunlardan biridir. Okuma yazma oranı çok düşüktür. Başka bir deyişle Türkiye'de ümmiliğin en yüksek olduğu yer buralardır. Ancak giderek bu alanda bir düzenlemenin olduğunu söyleyebiliriz. On yıl önce, bir ilçe merkezinden 5-10 yılda, bir iki üniversite mezunu çıkarken, günümüzde artık her kasabadan (düşük seviyeli kalitesiz ve olanaksızlıklar içinde de olsa) kurulmuş ve eğitim-öğretim yapan liseler vardır. Bu liseler mezunlarından birkaçını üniversiteye soktuğunda kendini başarılı saymaktadır. Bu dediğimiz oran köyler için daha da düşmekte, göçebe aşiretler söz konusu olduğunda sıfıra inmektedir. Yani, artık "kaç obadan, kaç yerleşim biriminden kaç kişi üniversite okuyor?" sorusu yerine "aşirette yüksek mektepte okuyan var mı?" sorusu sorulmaktadır. Bu soruya verilecek cevap bazen "evet" bazen de "hayır"dır. Evet yanıtını aldığımız zaman okuyan kişi sayısını sorduğumuzda aldığımız yanıt birkaç kişiyi geçmemektedir.

Eğitim ve dolayısıyla kültürel durum böyle bir panorama gösterirken, diğer yandan bu panoramanın bir parçası olan din eğitimine büyük bir önem verilmektedir. Bu yüzden eski medrese geleneğinin dini talebe yetiştirme isteği az da olsa yer yer görülmektedir. Özellikle aşiretçi zihniyet her çocuğun hiç olmazsa "Kuran'ı hatim" etmesini öngörmektedir.

Fakat son yıllarda gelenekçi yapıdan meydana gelen değişimler bu durum üstünde de etkisini göstermiştir. Nitekim eskiden çocuklarını bu yolla eğitim için İmam Hatip okullarına gönderenler, artık mesleki sanat okullarına veya liselere gönderiyorlar.

1. Eğitim - Öğretim Durumu

Aşirette, eskiye oranla okuma yazma bilenlerin sayısı çok artmıştır. Buna paralel olarak çocuklarını okula gönderen ve kız çocuğu okutan aile sayısı gün geçtikçe artıyor. Varlıklı aileler, ilkokulu bitirdikten sonra orta öğrenim yapmak üzere çocuklarını şehre (Van, Erciş,

Gürpınar, Muradiye, veya Özalp'a) gönderiyorlar. Orta öğrenimden sonra üniversite kazanmak bu çocuklar için çok zor bir olaydır. Çünkü buradaki eğitim olanakları okulların sahip olduğu laboratuvar, öğretmen ve diğer imkanlar çok kısıtlıdır, hatta bazen hiç yoktur.

Halbuki son yıllarda okumanın önemi aşiret içinde kavranmış bulunuyor. Okuyanlara. saygı duyuluyor. Kıymet veriliyor. Bu yaklaşım özellikle genç kuşakları okumaya teşvik eden önemli bir unsurdur.

1.1. İlkokul (ilköğretim)

Bundan birkaç yıl öncesine kadar çok az köyde ilkokul olmasına karşın bugün hemen her köyde ilkokul var. İlkokul zorunlu olduğu halde eskiden pek az kişi çocuğunu okula gönderirken günümüzde, okumanın önemi daha iyi kavranıldığından olsa gerek, çocuklarını okula gönderenlerin sayısı gün geçtikçe artıyor. Yalnız okula devam etme konusu her dönemde olduğu gibi bugün de sorun olarak gündemde durmaktadır.

Aşiret köylerinde güz ve bahar döneminde devamsızlıklar artmakta, özellikle de erkek öğrenci sayısında bariz bir azalma görülmektedir. Bu durum aşiretin işlerinin güzün yoğun olması, baharda da çocukların kuzuların önüne gönderilmesinden kaynaklanıyor. Hele yaylaya erken çıkan köylerde, okullar bahar döneminde adeta boşalıyor.

Kışın ise pek devamsızlık görülmez. Çetin kış şartlarına rağmen, çocuklar sabahları ve öğlenleri koltuklarında götürdükleri ve kırsal alanların temel, yakıt maddesi olan tezek (kurutulmuş hayvan dışkısı) ve gevenleri yakarak ısıyorlar.

Köy okullarının dışında Van ve Erciş'te birer yatılı bölge okulu bulunmaktadır. Bu okullara fakir aileler ilgi göstermekte çocuklarını burada okutmaya gayret etmektedirler. Bu temel yatılı bölge okullarında okuyan çocuklar diğerlerine nazaran Türkçe'yi daha çabuk kavıyor ve daha başarılı oluyorlar. Okul giderlerinin bu okullarda devletçe karşılanması yatılı okulları aşiret insanı için daha cazip hale getirmektedir. Bu nedenle son yıllarda yatılı okuyan öğrenci sayısı artmıştır. Yatılı okullar bu fonksiyonlarının yanında, çocuğu geldiği kültüründen kopararak baskın kültürü aşılama (asimilasyon) işlevi de görmektedir.

Son yılların önemli bir gelişmesi de kız çocukların artık okutulmasıdır. Eskiden kız çocuklarını okula göndermeyi kendi gelenek ve göreneklerine uygun görmeyen aşiret mensupları günümüzde kızlarını da olanakları elverdiğinde okutmaktadırlar. Ancak gene de erkek öğrenci sayısı kızlarla kıyaslanamayacak oranda fazladır.

1.2. Ortaöğretim (Ortaokul ve Lise)

Zengin aileler çocuklarını ilkokuldan sonra en yakın şehir merkezine ortaokul ve liseye

gönderiyorlar. Bu şehir merkezleri başta Van il merkezi olmakla birlikte Erciş, Muradiye, Gürpınar ve Özalp ilçeleridir. Ancak buradaki öğretmen, laboratuvar ve diğer eğitim şartları kısıtlıdır. Ayrıca, her ilkokulu bitiren ortaokula gönderilmez. Bu nedenle ilkokuldan sonra orta öğretim gören çocukların sayısında büyük bir düşüş görülür. Bunun iki ana nedeni var: Birincisi, ekonomik olanaksızlıklar, ikincisi gene buna bağlı olarak ilkokulu bitirdikten sonraki çocuğa bir üretim aracı (iş gücü) gözü ile bakılmasıdır. Çocuk ilkokulu bitirdikten sonra ya çobanlık yapmakta ya da çiftte-çubukta çalışmaktadır. Ayrıca insan sayısının önemli bir güç sayıldığı aşirette, aşiret mensubu çocuklarını etrafında görmekten maddi olduğu kadar manevi bir güç almaktadır.

1.3. Üniversite

Aşiret çocuğu olup ta bütün engelleri aşip üniversiteye gelenlerin sayısı azdır. Hem iyi bir lise eğitimi göremeyen, hem de maddi olanakları büyük bir şehirde üniversiteyi okumaya elvermeyen öğrenci, liseden sonra kısa yoldan hayata atılmak istemektedir.

Diğer yandan tüm bunlara karşın aşiretin reis ve lider aileleri ile varlıklı aileleri -ki çoğunlukla bunlar aynı ailelerdir- çocuklarını ne pahasına olursa olsun okutmak istemekte ve bunu başarmaktadırlar.⁴⁵ Bu kesim okumanın önemini kavramış ve bürokrasi ile ilişkileri iyi olan ailelerdir. Okuyan çocukları sayesinde devletle olan kontaklarını daha da güçlendiriyor, yöredeki okuma boşluğunu dolduruyorlar. Ayrıca okuyanlar arasında lider kadrolar devşirilmekte, aşiret ve kabile reisleri bunların sayesinde ekonomik ve politik güçlerine güç katmaktadırlar. Hasılı bu kesim, okumanın geri kalmış bir bölgedeki avantajlarının farkındadır. Bundan başka bu yolla belli görevlere gelmiş kişilerin yöredeki rollerinin ne .kadar önemli ve etkili olacağını biliyorlar. Bu nedenle özellikle hakimlik, savcılık, doktorluk ve mühendislik mesleklerinin aşiret mensuplarının gözünde yeri, kıymeti ve prestiji çok büyüktür. Onun için yörede üniversite adaylarının tercihleri Hukuk ve Siyasalla (SBF) başlar, tıp ve mühendisliklerle sürer. Nitekim Brukan aşireti içinde okuyanların çoğu bu mesleklerde görülüyor. Yapağımız araştırmada yalnız Kartal ailesi içinde -halen üniversitede okuyanlar hariç- 3 avukat, 2 doktor, 2 eczacı, 3 mühendis ve 1 teknisyen bulunduğu tespit edilmiştir. Tüm aşiret için bu alandaki meslek dökümü aşağıda gösterilmiştir.

Teknik eleman : Mühendis 8, Doktor 5, Eczacı 3, Hukukçu 7,

Öğretmen⁴⁶ : İlköğretim 10, Ortaöğretim 2, Diğer 7.

⁴⁵ Osmanlı döneminde bu kesim çocuklarını saray çocuklarının gittiği okula göndermek sureti ile okutmuşlardır.

⁴⁶ Bunlardan 5 öğretmen -ki bunlar 2 yıllık Van Eğitim Enstitüsünden mezun olan İlkokul öğretmenleridir- (3 öğretmen Yumaklı, 1 öğretmen Topuzarpa, 1 öğretmen Beydağı köyünden) 1 Siyasal mezunu (Uluşar köyünden) ve 1 üniversite mezunu (Beydağı) toplam 7 kişi Muradiye Brukilerindedir. 1 Mühendis, 1 Ekonomi Fakültesi terk Özalp (Yukarı Akcagülle köyü)den 1 Akademi mezunu, 1 doktor Gürpınar'dandır. (Bkz. Tablo 1) Geri kalan 6 hukukçu, 5 doktor, 5 mühendis, 3 eczacı, 3 öğretmen, 1 muhasebeci, 3 tekniker de merkez köylerine bağlıdır. Bunlar şehirde veya şehire yakın köylerde yaşayan Brukilerdir.

Bu durum bize şunu gösteriyor. Yerleşik hayata geçen ve şehire yakın olan aileler için okuma (eğitim) oranı daha yüksektir. Çünkü bu aileler şehir ile olan temaslarından ötürü daha modern ve çağdaş düşünebiliyorlar. Bu yüzden çağa ayak uydurmaya çalışıyor, çevrelerinde bulunan insanlar gibi yaşamak istiyorlar. Hatta bu alandaki aşırı istek ve hırsları onları çevrelerine oranla daha başarılı kılıyor diyebiliriz.

Okuyan kişinin başka bir özelliği de yörede kendisine kurtarıcı gözü ile bakılmasıdır.⁴⁷

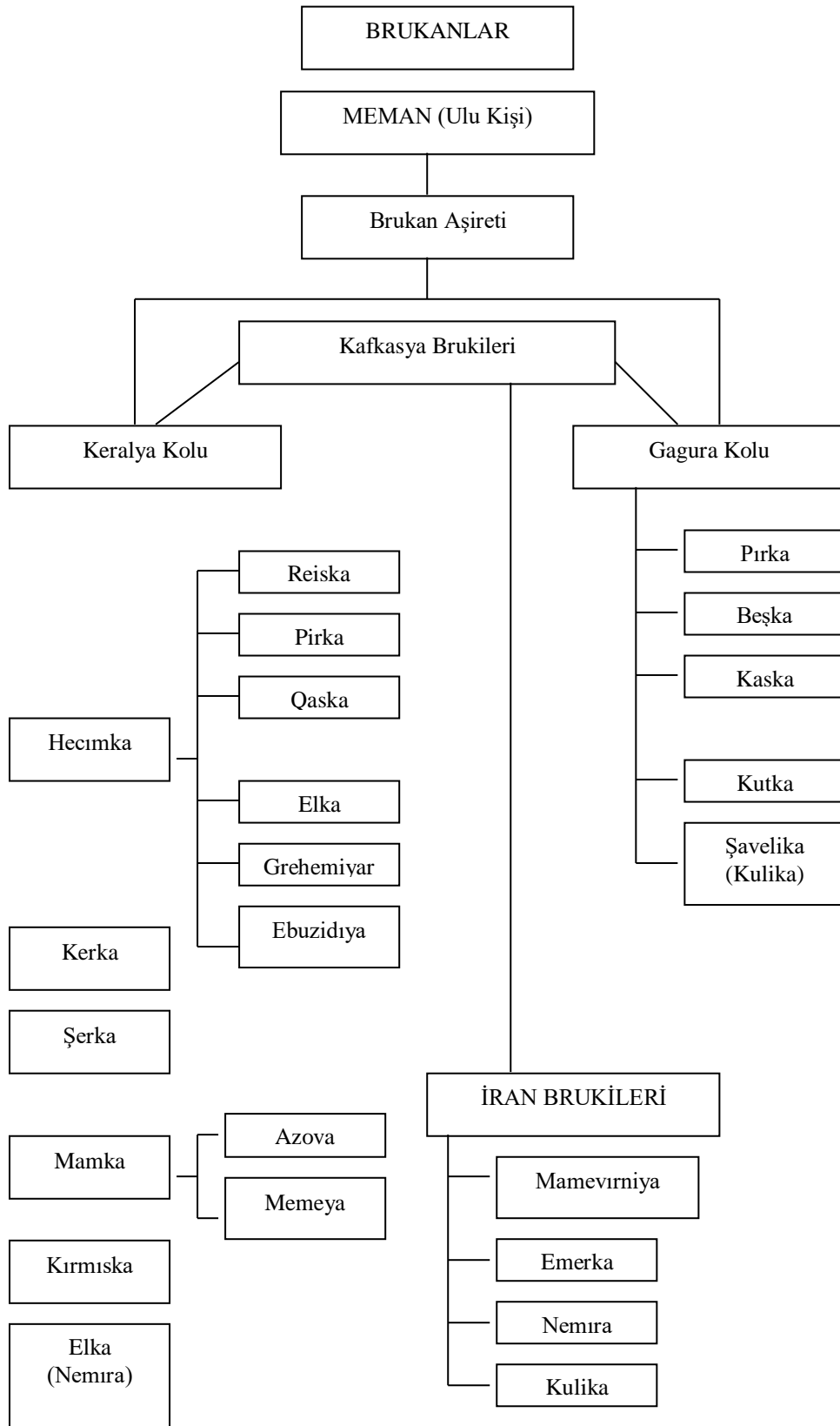
Bu nedenle gözler hep üniversitelinin üzerindedir. Ona umut ve güven bağlanır. Varlığından haz ve şeref duyulur. Ailesi için artık bir gurur ve ayrıcalık vesilesidir üniversitede okuyan kişi.

Genç aşiret mensubu üniversitedeyken tatil için memlekete geldiğinde kendisine hep iki soru sorulur: 1. "Ne zaman okulu bitireceksin?", 2. "Okul bittiğinde ne olacaksın?" Yani mesleğin neyle ilgili. Çünkü kişiye bitireceği okula bağlı olarak alacağı görev oranında saygı ve kıymet biçilir. Ve okuyan kişinin döndükten sonra çevresindekilerin sorunlarını çözeceğine inanılır. Bunun manevi hazzını yaşar okuyan kişinin ailesi, çevresi, aşireti. Bu sebeplerden ötürü daha lisedeyken üniversiteye gidecek çocuk yönlendirilir. Zihni ona göre oluşturulur. Kişi üniversitede okuduğu sürece bu toplumsal itilim ve baskı altındadır.

---

⁴⁷ Bir arkadaşımın babası bana yıllar önce "doğulu okuyan gençler üniversiteyi bitirince kendini milletvekili sanıyorlar" demişti. Nedenini sorduğumda ise "koşullanma, toplumsal şartlar-istemler ve sorumluluk duygusu ile" açıklamıştı. O zaman yadırgadığım bu görüşün doğruluğunu zamanla bizzat yaşayarak gördüm. Tabii bu milletvekilliği illa parlamenter olmak şeklinde gerçekleşmeyebilir. Burada önemli olan kişinin kendisini "milletin vekili" sayması. Halkın sorunlarına ilgi göstermesi ve meselelere duyarlı olmasıdır.

Şema 5.

2. Gelenek, Görenek ve Töreler

Yukarıda açıkladığımız bir eğitim: düzeyine sahip gelenekçi aşiret insanı tamamen değişik değer ve değer yargılarına sahiptir. Aşiret sisteminde, en büyük ve kutsal değerler namus, dostluk, şan, şeref ve şöhret gibi unsurlardır. Biz duygusu; kan bağları, soy ve akrabalık ilişkileri aşiret içinde ve aşiretler arası ilişkilerde önemsenen değerlerdir.

Değer yargıları ise bu değerlere bakışta (bakış açısında) ortaya çıkar ve yıkılmaz birer tabu haline döner. Giderek kanunların ve nizamların ötesinde bir işlerliğe sahip olurlar. Bu yargılar süreç içerisinde (zamanla) aşireti yönlendiren sosyal birer norm olup çıkarlar. Sonra kuşaktan kuşağa aktarılarak gelenek haline gelirler. Bunların çerçevesi çizilerek töreye dönüşür. Töreye göre, geleneklere uygun bir biçimde yaşamak gerekir.

Aşirette biz duygusu çok gelişmiştir. Bu duygu tarihi süreç içerisinde aşirete her türlü olay karşısında birlikte saldırı ve birlikte savunma mekanizması geliştirmiştir.

Büyüklere saygı, otoriteye bağlılık, mutlak itaat, doğuştan gelen statü gibi geleneksel toplumların temel özelliklerine sahiptir aşiret yapısı.

Öyle olaylar vardır ki ölmeye ve öldürmeye sebeptir bu gelenekçi ve töresel yapı. Örneğin; aşiret yaşamında "Erkeğin bıyığına, kadının saçına, atın kuyruğuna dokunulmaz". Bu üç kutsal şeye dokunan kişi açıkça düşmanlık ilan etmiş demektir. Yani bunlardan birine dokunmak ölmek veya öldürmek için yeterli bir sebeptir. O zaman silahlar konuşur insanlar ölür, yeni kan davaları başlar.

Öte yandan "at, avrat, silah" şanın, şerefin ve şöhretin vesilesi oldukları gibi kötü olaylara ve prestij kaybına da sebep olabilirler. Aşiret deyişiyle bu üçlü, kişiyi "vezir"de eder "rezil"de. Bu nedenle bu değerler nazik ve hassas değerlerdir. Dikkat etmek gerekir.

Bu töre ve tabular yer yer sürmekle birlikte artık eski şiddetini kaybetmiştir, diyebiliriz. Ancak geleneksel değerler hakim oldukça, yani gelenekçi (göçebe) yaşama biçimi ve onun ilişki ve koşulları var oldukça bu töreler ve tabular da olacak ve koşulların elverdiği oranda hüküm sürecektir. Öte yandan bu koşulları ortadan kaldırmaya yönelik olan sanayileşme esnasında bu değerler yerini sanayileşmiş toplumun değer ve yargılarına bırakacaktır.

Bu töre ve -zaman zaman katmerleşmiş- tabuların yanısıra aşiret yapısına hakim çok çekici ve renkli gelenekler de mevcuttur. Şimdi sırasıyla bunları inceleyelim:

2.1.Oyunlar⁴⁸

2.1.1. Halk Oyunları:

Aşiretin yaşama biçiminden kaynaklanan çeşitli oyunlar vardır. Bu oyunlar düğünde, bayramda, seyranda oynanır. Tek başına kadınların ve tek başına erkeklerin oynadığı oyunlar olduğu gibi kadın ve erkeklerin birlikte oynadıkları oyunlar da vardır. Kadın ve erkeğin birlikte oynadıkları oyunlara "Çergobez" adı verilir. Çergobezde sesi güzel ve gür olanlar oynanan oyunun ritmine göre türküler söylerler. Bir başkası çevirir, yani söylenenleri aynı makamda tekrarlar. Bazen söyleyen ve çevirenden biri kız biri delikanlı olabilmekte ve aşklarını örtük bir biçimde bu türküler aracılığıyla dile getirebilmekteler.

Aşiretin oyunları ağır ve hareketli oyunlar olmak üzere iki kısma ayrılır. Hareketli, kıvrak ve bol figürü olan oyunlar genellikle erkekler tarafından davul zurna eşliğinde oynanır.

Hızlılık ve çabukluk bir anlamda göçebe ve hareketli yaşamın bir ifadesidir diyebiliriz.

Ağır oyunları, kadın ve erkekler elele vererek oynarlar. Davul zurna ile oynandığı gibi çalgısız sadece türkü eşliğinde de oynanır bu oyunlar.

Aşiretin oynadığı hareketli ve ağır oyunlar şunlardır:

Ağır Oyunlar	Hareketli Oyunlar
Üçayak (sepe)	Koçeri
İki ayak (dü pe)	Xerzani
Tek ayak (yek pe)	Narı
Kılıç (çeşitli tarzlarda)	Baso
	Temirağa
	Lurke

2.1.2. Cirit

Eskiden -özellikle- İran Bruikleri tarafından oynanıp şimdi pek oynanmayan bir oyundur. Oyun şöyle oynanır: At üzerinde geniş bir düzlükte iki ekipten oluşmuş iki süvari takımı tarafından ismine cirit denilen bir metre uzunluktaki çubuklarla oynanır. Cirit elindeyken atını diğer takıma doğru süren oyuncu o takımdan bir isim çağırıp ciriti ona fırlatır, ismi çağırılan kişi kendisine fırlatılan çubukla bu süvariye kovalar ciritini tekrar ona fırlatır. Cirit yalnızca oyuncuya fırlatıldığından ata değmemelidir. Ata değdiği takdirde oyuncu puan kaybeder. Sonuçta en çok isabetli atış yapan takım kazanır. Bu oyun çok tehlikeli olup büyük oranda marifet ister (Yıldız, Dursun ve diğ. 1986:116).

⁴⁸ Bu konudaki bazı gelenekler konusunda Burhan Kartal'ın İst. Ün. yayınlanmamış tezinden de faydalanılmıştır.

2.2. Belirli Günler

2.2.1. Koç Katımı

Ekim veya Kasım aylarında kınalanmış ve süslenmiş koçların şenlikler arasında koyuna katılması olayıdır. 20 gün kadar sürer koç katımı ve şenlikleri. Olayın şenliklerle kutlanması aşiretin geçim kaynağı olan koyununa verdiği önemi gösterir.

Koç katımında koçu olmayana koçu fazla olan tarafından tekrar iade etmek üzere koç verilir. Karşılıklı yardımlaşmalar olur, insanlar birbirine daha yakınlaşır. Özel yemekler yapılır. Çobanlarına armağanlar verilir. O yılın kuzulama bakımından bol ve bereketli olması için dilek ve temennilerde bulunulur.

Böylece sosyal ilişkilerin çok yoğun olduğu bir sosyal ortam yaşanır. Tıpkı birlikte saldırı ve birlikte savunmada olduğu gibi burada da biz duygusunun hakimiyeti sonucu bir birliktelik oluşur. Bu vesile ile toplumsal bir birliktelik ve bütünlük yaşanır ve dostluklar pekişir.

2.2.2. Köse

Koç katımından sonraki 105. günde, koyunların doğum zamanında, yapılan bir bayramdır. Bu bayram genellikle Şubat başlarına veya ortalarına rastlar. Gece gençler ve orta yaştaki kişiler bir eve toplanırlar. Aralarında yetenekli bir genci köse olmak üzere seçerler. Sonra bu kişi makyaj yapılarak tanınmaz hale getirilir. Yüzüne yünden sakal takılır, başına bezden külah giydirilir. Yüzü un ve kömürle boyanır ve en nihayet bütün vücudu kalın örülmüş otlarla örtülerek adete ot giysili heybetli ve dev yapılı bir hale sokulur. Diğer bir kişi de kadın kılığına girip kösenin karısı olur. Kösenin karısına "narı" denir. Bu işlemler bittikten sonra büyük şamata ve gürültü içinde ev ev dolaşılır; un, şeker, yağ gibi şeyler toplanır. Gittiği evi ayağa kaldıran köse isterse ekstra isteklerde de bulunabilir. Dileği yerine getirmeyen kişiyi dövmeye kalkar, kovalar. Kimse köseye karşı gelemez. Köyün gençlerinin, çocuklarının da kösenin ekibine katılması ile bu bir şenliğe dönüşür. Sonunda köse köy büyüğünün evine giderek gösterilerine orada devam eder. Taraftarları ile birlikte cemaatten bir şeyler ister vermeyenleri tehdit eder, dövmeye kalkışır. Kösenin karısı "narı" kaçırılır. Köse, onu bulup getirir. Bazen, narıyı dövmeye kalkışır, bazen sever. Kimse köse ile başa çıkamaz. Bu olaylar zincirleme sürer giderken herkes köseyi neşe içinde izler. Gecenin geç bir saatinde ise toplanan yağ, un, şeker gibi şeyler köse ve taraflarınca bölüşülür. Bolluk ve bereket dileğinde bulunularak dağılırlar. Tüm bunlar koyun doğumlarının bol olması için bir nevi bereket dileme törenidir (Yıldız, Dursun ve diğ. 1986: 122).

2.2.3. Çille (Kırklık)

Çille, büyük çille.(Çille mezin) ve küçük çille (Çille puçuk) diye ikiye ayrılıyor.

a. *Büyük Çille (Çille-Mezin)*: 21 Aralıktan sonra gelen 40 gündür.⁴⁹ Yani 21 Aralık ile 30 Ocak arasında kalan 40 gün büyük çillenin hüküm sürdüğü günlerdir. Bu çilleye "Çille Erbain" ve "Zemheri" diye isimlerde verilmektedir. Çille Erbain veya büyük çille kışın soğuk, şiddetli geçtiği dönemdir. Uzun kış geceleri de bu döneme rastlar. Aşiret insanı bu çetin günleri atlatmak için önceden tedbirini alır. Kimi zaman koyunlar ve büyükbaş hayvanlar yoğun kar yağışı ve şiddetli soğuklar yüzünden içeride yemlenip sulanır. Oysa normal zamanlarda bu işlemler dışarıda yapılır.

b. *Küçük Çille (Çille Pıçuk)*: Büyük çilleden sonra gelen 20 günü kapsar. Diğer bir deyişle 30 Ocak ile 20 Şubat arasında kalan günlerdir. Bu çillede kış giderek şiddetini kaybeder. Artık yoğun kış günlerinin geride kaldığı bu günlerde insanlar biraz ferahlar. Dışarı çıkmalar gidiş-gelişler hatta komşu köylere ziyaretler artarak sürer.

2.2.4. Hıdır Nebi

Bu çillenin son üç günü Hıdır (Hızır) Nebidir. Aslında Hıdır Nebiye Şubatla birlikte hazırlanılır. Özellikle çarşamba geceleri önemlidir. Bu geceler yemekler yenir. Kavurma, tuz ve un karıştırılarak ağza atılır. Konuşmadan uykuya dalınır. O gece görülecek rüyaların gelecekle yakından ilgili olduğuna inanılır. Ve sabah bu rüyalar tefsir edilir, (yorumlanır). Bu geceler özellikle genç kızlar ve kadınlarca önemsenir. Kendi aralarında konuşan kızlar Hıdır Nebi gecelerinde bir araya gelip dilek tutar, konuşup sohbet ederler. Öte yandan bu günler baharın müjdecisi günler olarak kabul edilir.

2.2.5. Hıdır Elyas

Altı mayıs günüdür. Çevrede bulunan Azeriler "Hıdır Elyas Kış gitti kaldı yaz" deyimini bu gün için kullanırlar. Aşiret mensupları ise "Hıdır Elyas, run, penir, helas" (Hıdır Elyas oldu yağ ve peynirde bitti) derler. Çünkü artık bahar gelmiştir. Tutulan, kışlık yağ ve peynirlerin de sonuna gelinmiştir. Bu günde kıra gidilir niyetler tutulup adaklar adanır. Bazı kişiler de kendilerinin ve çocuklarının gelecekları ile ilgili niyetler tutup komşuların pencerelerine yaklaşarak içerden duyduğu ilk cümleye göre yorumlar yapıp gelecekları ve niyetlerini değerlendirirler.

2.2.6. Nevroz

21 Mart günüdür. Yeni yılı eski yıldan ayıran "yeni gün" anlamına gelir. Yılın ilk günü, diğer bir deyişle yılbaşı demektir. Kutlamalarla karşılanır.

Nevrozla birlikte baharın, yeşilliğin bolluğun ve bereketin ve de iyiliklerin geldiğine, kötülüğün, zulmün, sömürünün, kıtlığın ve kışın bittiğine inanılır. "Bu nedenle nevroz çok pozitif bir anlama sahiptir."

Aşiret halkı bazı tekerlemelerle bu durumu dile getirir. Örneğin, aşağıdaki tekerlemede nevrozun anlam ve önemi dile getirilmiştir.

(Nevroza siltanı, daru gopal hılanı, Ziviztan û Bahar hev deranı) Sultan Nevroz Ağaç bastonunu kaldırdı, Kış ile Baharı birbirinden ayırdı.

Nevrozda aşiret gençleri ev ev dolaşır damdaki pencereden eve torbalarını sarkıtıp nevrozla ilgili tekerlemeler söyleyerek ev sahibinin yeni yılını kutlarlar. Buna karşılık ev sahibi de torbasına bir şeyler koyarak gençleri sevindirir. Gece de gençler ateş yakar, etrafında döner ve oynarlar. Bezden gaza batırılmış toplar yakılıp alevler içinde havaya atılır. Sabaha kadar yanan ve göklere fırlatılan ateşlerin alevleri ile ortalık aydınlanır. Türküler, şarkılar söylenerek yapılan kutlamalar bir şenliğe dönüştürülür.

2.2.7. Cemreler

20 şubatı havaya, 27 Şubatı suya, 6 Martta toprağa düşer. Anlamı, havanın, suyun ve toprağın ısınması demektir. Aşiret halkı bu günleri kimi zaman hayvanlarını dışarı salmanın veya ağıllara çıkarmanın belirtisi saydığından önemser. Öte yandan bu günlerin kişileri hiç olmazsa psikolojik yönden rahatlattığını gözlemlediğimizi söyleyebiliriz.

2.3. Doğumdan Ölüme Geçiş Pratikleri

"Bilindiği gibi insan yaşamında başlıca üç önemli geçiş dönemi vardır: Doğum, evlenme ve ölüm. Her birinin kendi bünyesi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı, bu üç önemli aşamanın çevresinde bir çok inanç, adet, töre, tören, ayin, dinsel ve büyü-sel özlü işlem kümelenerek söz konusu "geçiş"leri bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedir..."

Böylece geçiş dönemlerinde kümelenen adetler gelenekler, töreler ve törenlerle bunların içerisinde yer alan işlemler ve uygulamalar bir ülkenin ya da belirli bir yörenin geleneksel kültürünün ana bölümlerinden birini oluşturur. (Örnek 1977: 131)

---

⁴⁹ Çille sözcüğü Çil sözcüğünden gelmektedir. Çil: Kırk, Çille ise Kırklık anlamına gelir.

2.3.1. Doğum

Üç önemli geçişten ilki doğumdur. Doğum başta anne baba olmak üzere bütün aile, akraba ve aşireti sevindiren bir olaydır. Çünkü bir kişinin dünyaya gelmesi, ailenin nüfusu dolayısıyla gücünün artması demektir. Dolayısıyla aşiret içinde çok nüfusa sahip olan aile kendisini daha güçlü ve güvenli hissetmekte, çevresinde de öyle görülmektedir. Hele doğumda erkek çocuk olması halinde hiç kimsenin keyfine diyecek olmaz. Doğumun bir fonksiyonu da anne ve babaya kazandırdığı toplumsal saygınlıktır. Doğum yapmayan kadın aşağılanıp horlanır. Kötü muamele görür. Kocasını yeniden evlenmeye üstüne kuma getirmeye teşvik edilir.⁵⁰ Kadın kısırlıktan kurtulmak için yatırlara, hocalara gittiği gibi adak adar çeşitli tütsüler yapar, hasılı hamile kalmak için çaba sarfeder. Diğer yandan karısı çocuk doğurmayan erkek de erkek yerine konmayarak toplum içinde küçültücü hareketlere maruz kalır. Bu nedenle aşiret içinde çocuğun -özellikle de erkek çocuğun- aile, akraba ve aşiret için önemi büyük olduğu kadar anne ve babanın toplumda toplumsal rollerini yerine getirmesi açısından da son derece önemlidir. Onun için her doğum bir bayram havasına dönüşür.

a. Ad Koyma

Çocuk doğduktan sonraki en önemli işlem çocuğa ad koyma işlemidir. Çocuğun adının belirlenmesinde doğduğu ortamın, doğduğu tarihin ve yörenin belirleyici etkisi olduğu gibi silsile ve sülaledeki isimlerinde etkisi vardır. Aşiret içinde en çok kullanılan isim ata-baba isimleridir. Bununla, kişi nesebindeki ve sülalesindeki değer verdiği ve önemli saydığı kişileri yaşatmak ister. Bu isimler Halit, Serdar, Serhan, Mehmet, Hamit, Süleyman, Baro, Ado, Uso gibi isimlerdir.

Ata baba ismini takip eden en yoğun isimler Peygamber isimleri ile dini isimlerdir. Onun için isim bulmakta güçlük çeken veya isim vermek isteyen kişi önce din hocasına danışır. Hoca da genellikle Mehmet, Muhammet, Musa, İsa, İbrahim gibi peygamber isimleri koymaktadır.

İsim belirtmekte bir etken de doğum tarihi ve zamanıdır. Örneğin ramazan ayında doğan kişilere "Ramazan", bayramda doğan çocuklara da "Bayram" isminin verildiği yaygındır (Mermi köyü -Çınar ailesi).

İsim belirlemede başka önemli bir etkense çocuğun doğduğu yer ismi veya doğum zamanı gidilen yer ismi olmaktadır. Sabahleyin İran'a gidecek adamın akşam bir kızı olmuş, İran'a gideceği için kızın ismini "İran" koymuş (Topaktaş/Van).

Gene Brukilere içinde sıkça Zozan kız ismine rastlanmaktadır. Yaptığımız araştırma Zozan

---

⁵⁰ Çocuk sahibi olma ailede o kadar, çok önemlidir ki bazen kısır kadının kendisi kocasını yeniden evlenmeye zorlar. Bu fedakarlığı bile bile göze alır. Yörede birçok ikinci evliliğin böyle gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

isimli kızların yayla anlamına gelen "Zozan "da doğduklarını öğrendik.

b. Çocuğun Cinsiyeti

Erkek çocuk aşirette kız çocuğa nazaran daha çok önemsemekte ve değer verilmektedir. Bu nedenle erkek çocuk doğuran kadına daha çok değer verilir. Hep kız doğuran kadın ise erkek çocuk doğuruncaya kadar, doğuma aralıksız ve sırf bir erkek çocuk dünyaya getirmek için devam eder. Buna rağmen erkek çocuk olmazsa ziyaretlere, yatırlara ve tekkelere gidilir. Son yıllarda doktora da başvurulduğu görülmektedir. Bu da fayda etmezse tıpkı çocuğu olmayan ailelerde görüldüğü gibi koca yeniden evlenmekte yeni bir eş almaktadır. Bu yeniden evliliğin amacı çevre tarafından bilindiğinden yadırganmaz.

Erkek çocuğun aşirette bu kadar çok önemsenmesinin üç ana nedeni var:

1. Erkek çocuk soyun devam ettiricisi sayılmaktadır. Bu nedenle erkek çocuğu olmayana "zürriyetsiz" gözü ile bakılır.
2. Ailenin, kabilenin ve giderek aşiretin gücü sahip olduğu erkek sayısı ile ölçülür. En fazla erkek çocuğa sahip aile çevrede en güçlü prestije sahip oluyor. Bu durum "eli değnek tutan, parmağı tetik çeken" kişi sayısı olarak değerlendiriliyor. Güç savaşının insan sayısına dayalı olarak hüküm sürdüğü aşiret sisteminde bu nedenle erkek sayısı ve dolayısıyla erkek çocuk önem kazanıyor.
3. Erkek, aşiret sisteminde üretime kadından daha aktif ve daha etkili olarak katılıyor. Sürü gütmeye, koyun besleme, yük yükleme, tarla biçme, ot kaldırma, koyun kırpma gibi aşiret için hayati önem taşıyan işler erkek tarafından gerçekleştiriliyor. Ve en önemlisi obadan obaya at sürme; şan, şeref ve nam sahibi olma erkeğe mahsus bir gelenektir. Kadın bu tür işlerde ve olaylarda bazı istisnalar dışında kendini gösterememektedir.

İşte tüm bu nedenler bir arada düşünüldüğünde aşiretçi için erkek çocuğun önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

c. Dış Hediği

Çocuk dış çıkarmaya başladığı zaman olay ailesi tarafından kutlanır. Bu vesile ile çocuğun ailesi buğday, nohut, fasulye gibi bazı tahıl maddelerini kaynatıp komşulara gönderir. Bu tahıldan armağanlar çocukların dışının çıktığını komşulara müjdeler. Komşular da gönderilen tepsilere çocuk için elbise, sabun, nazarlık, giyecek gibi maddeler koyarak geri gönderir, olaya sevindiklerini bildirirler.

d. Nazardan Sakınma

Çocuk doğduktan sonra özellikle erkekse nazardan saklamak için çeşitli çarelere başvurulur. Bunları şöyle sıralayabiliriz.

- 40 gün kadar saklanır, kimseye gösterilmez.
- Belli bir yaşa gelinceye kadar erkek çocuk kimliğini gizlemek için kız elbisesi giydirilir.
- Katran döktürülür, yüzü, gözü boyanır.
- Muska ve Vefk yaptırılarak boynuna asılır.
- Alnına sakızla yeşil boncuk yapıştırılır.

Bu arada çocuk hastalanırsa geleneksel sağaltma metotları kullanılır. Yukarıda nazardan saklamak için yapılanlar çocuk ölümlerinin çok olduğunu gösteriyor. Bunun için çocuk hastalandıktan sonra -kimi zamanda hastalanmadan evvel- uğruna adaklar adanır, özellikle Van yöresindeki aşiret halkı çocuklarını Zeve şehitliğine (Muradiye yöresindeki Brukilerde Babageyleni diye anılan bir ziyarete) götürmektedirler. Sırta bardak atma, çeşitli şifalı otları kaynatıp içirme de geleneksel sağlatma çareleri arasında sayılabilir. Son yıllarda yörede çoğalan çocuk doktorları ve aşiret halkının tıbbın iyileştirici fonksiyonuna giderek artan inancı doktora gitmeyi artırmaktadır. Artık bir hastalık anında çocuğunu hocaya veya yatıra götürme yerine doktora götürülenlerin sayısında belli artış gözlenmektedir.

2.3.2. Sünnet ve Kirvelik

a. Sünnet

"Dinsel, töresel ve törensel işlemler arasında en katısı ve en yaygın olanı sünnet geleneğidir (Örnek 1977: 170)." Sünnet dinsel bir özelliğe sahip olmasına rağmen yöresel bazı farklılıklar göstermektedir. Aşiret içinde en geç 14 yaşına kadar sünnet işlemi tamamlanır. Çünkü bu yaş evliliğin mümkün olabileceği yaştır. Kişi aşiret sisteminde evlenmeden önce sünnet olmak zorunda olduğundan, çocukken bu iş halledilir. Yaygın olan sünnet yaşı ise 0-7 yaş gurubudur.

Sünnet edilecek çocuk (veya çocukların) ailesi kendine uygun düşen bir zaman seçtikten sonra konuklarına haber verir.⁵¹ Kırsal alandaki aşiret mensupları çağırma işlemi elçiler (kişiler)ce gerçekleştirirken şehirde yaşayanlar bugün bu işlemi artık matbu davetiyeler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Sünnet cinsel organın uç kısmındaki derinin çepeçevre kesilmesinden ibarettir. Çocuk, varsa kirvesi yoksa bir yakının kucağına oturtulur. Kesme işlemi sırasında çocuğu oyalayıcı sözler söylenir. Kesilme sırasında da "Allahu Ekber" denilerek tekbir getirilir. Sünnet işlemi esnasında hem gizliliği sağlamak hem de nazardan

⁵¹Bu mevsim genellikle işlerin yoğun olmadığı sonbahardan kışa girilen zamandır.

saklamak için çocuk ve kirvesinin üstüne peştamal örtülür.

Sünnet işlemini gerçekleştiren kişi sünnetçidir. Sünnetçi genellikle ya yörede pratikten yetişmiş kişidir veya genellikle Siirt'ten gelen bir kişidir. Son yıllarda doktor ve uzmanların gerçekleştirdiği sünnetler ise giderek artmaktadır.

Sünnetten sonra çocuğa ve ailesine, davetliler ve kirvesi tarafından armağanlar verilir. Çocuğun ailesi de kirveye armağan verir. Bu armağanlar koç, bir takım elbiselik, gömlek, ayakkabı gibi şeylerdir. Çocuk için getirilen armağanlar arasında üstünde "Maşallah" yazılı elbise, ayakkabı, oyuncak, şeker ve lokum yaygındır.

Sünnet süresince davul zuma çaldırılır, şenlikler yapılır. Oyunlar oynanır. Sünnet de bir nevi düğün kimliği kazanır. Aşiret içinde oğlan çocuğun erkekleşmesinin ilk evresi sünnet olayıdır. Bu, askerlikle sürer, düğünle pekişir. Bu nedenle bu üç geçiş pratiği yapılırken önemsenir ve güzel yapılmaya çalışılır.

Ayrıca tantanalı ve gösterişli düğün yapmak o aileye, kabileye ve giderek aşirete güç ve prestij sağlar. Bazen de bu düğünler düşmana bir nispet yapma, mesaj yollama aracına dönüştürülür.

b. Kirvelik

Kirvelik, bir erkek çocuğun sünnet töreninin külfet ve masraflarını başka bir aile büyüğünün üzerine alması ile iki aile gurubu arasında kurulan sanal akrabalığa verilen addır. Çocuklarını birbirleriyle evlendiren aileler, nasıl adına hısımlık denilen kurumlaşmış bir dostluk ve yakınlık kurarlarsa, bir çocuğun sünnet töreninin üstlenmesi ile birbirine bağlanan ailelerde kurumlaşmış bir yakınlık kururlar (Örnek 1977: 183). Bu şekilde kurulan akrabalığa kirvelik diyoruz. Böylece kirve çocuğa karşı bir takım sorumluluklarla yüklenmiş olur. Aşirette kirve, "kiriv" veya "kirva" diye de çağrılır.

Aşiretteki kirveliliğin yaygın kirvelik anlayışından farkı, kirve olan kişi kendisi yalnız değil tüm ailesi ile kirvesi olduğu aşiretin veya ailenin yakın bir akrabası gibi görülür, ilişkilerde buna göre düzenlenir. Onun içindir ki aşiretler arası koordinasyon ve birlik sağlanmak istendiğinde veya kan davası sona erdikten sonra tamamen unutturulmak istendiğinde başvuru en etkili yollardan biri de kirvelik kurumdur. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi kirvelik kurumu var olan ilişkileri pekiştirdiği gibi, aileler arasında yeni sosyal ilişkiler ağını meydana getirir ve bu ilişkileri genişletir. Ayrıca "farklı dil, din ve etnik guruplardaki aileleri birleştiricidir" (Örnek 1977:183).

2.3.3. Askerlik

Askerlik geçiş dönemlerinden ayrı bir özellik gösterir. Herkesin uyması gereken bir zorunluluk olmasındadır bu farklılığı. Bir nevi ulusal bir gelenektir diyebiliriz. Ancak yöresel olan aşiret halkının bu olaya olan bakış açısıdır.

Aşiret sisteminde yaşayan kişi askerliğini yapmadan erkek sayılmadığı gibi pek adamdan da sayılmaz. Çünkü askerlik delikanlılık çağındaki kişiyi olgunlaştıran, pişiren, ona sorumluluk duygusunu kazandıran önemli evredir. O nedenle kişi askere davul zurna eşliğinde gönderilir, gelirken davul zurna ile karşılanır. Bazen de köyde askere gideceklerin sayısı artınca gidiş gelişler tam bir düğün ve şenlik havasında olur.

Askerde "hemşericilik" başka deyimle aynı yöreden olanların birbirini tutması kollaması gayet yaygındır. Hele aynı aşiretten olunca bir ailenin iki çocuğu gibi birbirine sahip çıkılır. Birliktelik ve biz duygusunun ön plana çıktığı yerlerden biri de askerliktir.

Askerde ve askerden sonra hüküm süren bir de "tertipçilik" vardır. Aynı tertipten olanlar aynı dönem askere alınan kişilerdir. Bu nedenle bu kişiler arasında bir yakınlık, bir sıcak ilişki doğar. Bu ilişki askerden sonraki yıllarda da sürer. "Asker arkadaşı" önemlidir.

Asker beklemek, bin türlü duygusallıkla yüklü bir olaydır. Hele askerin anası, yavuklusu, nişanlısı veya karısı ayrı bir Hasretin içinde oldukları gibi ailede de özellikle bu kişilere askerden dönülünceye kadar sıcak, hoşgörölü, bir yakınlıkla yaklaşıp muamele edilir.

Kocası askerde ölen gelinin gönlü kırılmaz, anasının gönlü hoş tutulur.

Kişi askere gitmeden ve askerden geldikten sonra konu-komşu ve akrabalarca davet edilir. Askere gittiği zaman ise herkes gönlünden koptuğunca yardımda bulunur.

2.3.4. Evlilik ve Düğün

Evlilik ve düğün adetleri düğün öncesi ve düğün sonrası olarak iki ana kısma ayrılır. Düğün öncesi kız isteme faslından başlayıp gelin getirme süreci olan düğüne kadar sürer. Bu sürede kız isteme, nişan ve başlık parasının tespiti yapılır. Alınan başlık parası ile çeyiz hazırlanır. Ancak çeyiz hazırlıklarına kız ve ailesi tarafından çok önceden başlanmış olabilir. Her iki durumda da çeyiz hazırlıkları düğünden önceye tekabül ettiğinden düğün öncesi adetleri içinde ele alacağız.

Düğün ise gelinin güvey evine götürülmesinin hazırlıkları ile başlar, rovi (gün belirleyicilik adeti) balgı (at yarışı), kına, nikah (dini nikah)la sürüp gerdek gecesi ile son bulur. Şimdi bunları teker teker ele alıp daha yakından inceleyelim.

a. Düğün öncesi

i. Kız İsteme

Eskiden tamamen görücü usulü ile gerçekleştirilen kız isteme, günümüzde artık yavaş yavaş yerini oğlanın gönlüne göre kız istemeye bırakmıştır.

Bu gelenek "gelin, damadın gönlüne göre olmalıdır" tekerlemesi ile dile getirilir. Kız isteme yerinde, zamanında ve de sıcaklığı sıcaklığına gerçekleştirilmesi gereken çok hassas ve nazik bir konudur. Bu hususta "Mıra bukuzın nerme nerm, kiza bıxazın germe germ"(kızları isteyin sıcak sıcak, erkekleri öldürün yumuşak yumuşak) sözü hala aşirette geçerliliğini korumakta ve kız isteme sürecinde sık sık vurgulanarak dile getirilmektedir.

Kızı istemek için, oğlan tarafı önceden belirlediği bir kişi veya heyeti kız evine gönderir.⁵² Bu kişi veya kişilerin çevrede saygınlığı olan ağır başlı, konuşmasını bilen, oğlan tarafına yakın, kız tarafı üzerinde ise nüfuzu olan bir heyet olmasına dikkat edilir.

Heyet (elçiler) kız evine gittikten sonra niyetini açıklar. Kendileri ile akraba olmak istediklerini dile getirip makul bir şekilde kızı isterler. Kız tarafı bu isteği kabul ederse "kendilerinin de bu akrabalıktan şeref duyduklarını" belirtip o anda veya sonradan kararlaştırılan bir günde oğlan tarafını evine bekler. Eğer kız tarafı bu isteği paylaşmazsa bazı bahaneler ileri sürüp isteklerini red eder.⁵³ Oğlan tarafının ısrar etmesi halinde ise, kız tarafı doğrudan doğruya kızlarını vermek istemediklerini söyler. O zaman isteme heyeti dargın bir şekilde evi terk eder ve iki aile arasına dargınlık girer. Ancak genellikle oğlan tarafı kırılmamak için önceden kız tarafının ağzını arar. Eğer isteklerini kabul edecek bir hava sezinlerlerse elçilerini gönderir. Kız tarafı da kabul eder.

ii. Söz Kesme (Belge)

Erkek tarafı kararlaştırılan günde ailenin ileri gelenleri ve kadınları ile kız evine gider. Beraberinde götürdükleri helat (armağan) ve takılar gelin adayına takılır. Bu arada erkeğin babası, abisi veya diğer bir yakını cebinden çıkardığı bir "altın belge"yi kızın boynuna takar.⁵⁴ Böylece "kız, belge edilmiş olur." Diğer bir deyişle kız için söz kesilmiş olur.

Bu işleme takının kendisinden kaynaklanan "belge" adı verilir. Fakat belge günümüzde - özellikle şehirdeki yaşayan aşiret mensupları arasında yerini yüzüğe terk etmiş durumdadır.

⁵² Bu heyete elçi anlamına gelen "Xazgini" adı verilir.

⁵³ Bu bahaneler genellikle ya "kızımız henüz evlilik çağında değil" ya da "kızımız sözlüdür" şeklindeki telkinlerle veya çok ağır bir başlık islemek şeklinde olur.

⁵⁴ Belge boyuna takılan bir çeşit altına verilen addır.

Yani kıza söz kesilirken, bir yüzük takılarak "nişanlanmış" olur. Bu da bize aşiret halkının içinde yaşadığı toplumun sosyal baskısıyla kendi geleneğini yavaş yavaş terkedip çevresinde yoğun ve baskın bir biçimde yaşanan geleneğe uyduğunu göstermektedir.

iii. Nişan

Belgeden sonra nişan tarihi belirlenir. Nişan tarihinin uzun ya da kısa olması erkek tarafının maddi olanaklarına göre değişir. Nişan tarihinin belirlenmesinden sonra davetliler çağrılır. Davet edilen kişileri, ismine "topayı" denilen birer "mendil" veya birer "çorap" v.b. gibi hediyeler gönderilir. Topayı aynı zamanda nişanda davetliler tarafından sofraya para atılmasını simgeler. Uzak yerden gelecek davetliler bir gün önceden gelerek damat evinin yakınları ve köylüler tarafından ağırlanır. O gece düğün alayının atları hazırlanır. Sabahleyin düğün alayı şenlik içinde yola çıkar. Davul zurna eşliğinde gelin evine varılır. Gelin evi izzet ikram içinde davetlileri içeri alır. İçeride "dengbej" denen ozanlar erkek misafirlere kahramanlık veya aşk türküleri söyler. Dışarıda rengarenk elbiseler içinde gençler, kadınlar, kızlar el ele girerek türküler söyleyip oyunlar oynarlar. Nişan bir cümbüş ve şenlik havası içinde sürüp gider. Bu sırada takı takmak için bir ara verilir. Damat adayının babası, kardeşleri ve yakınları kıza altından yüzük, bilezik, beşibirlik gibi takılar takarlar. Oğlanın annesi de geline getirdiği, renkli eşarp, mendil, sabun, ayna, tarak gibi hediyeler sunar. Hediyelerin miktar ve kıymeti damat evinin maddi durumuna göre değişir. Takıların takılması ile gelin adayını nişanlanmış olur. Bu işlemden sonra nişan şenliklerine devam edilir. Nişan şenlikleri süresi 1 ila 3 gün arasında değişir. Bu arada takılar takılmadan önce başlık kararlaştırılır.

iv. Başlık

Başlık nişan töreninde miktarı belirlenen,⁵⁵ erkek tarafının kız tarafına vermesi gereken para veya maldır. Eskiden başlık bedeli olarak daha çok koyun alınırdı. Çok eskiden deve alındığı da bilinir. Ve buna bazen "xelat" olarak bir mavzer silah veya bir küheylan at eklenirdi. Ancak günümüzde tamamen paraya dönüşmüş bulunan başlık ve miktarı aileden aileye, kabileden kabileye değişiklik gösterir.

Kanımızca başlık aşirette, kişiye üretim aracı olarak bakmaktan kaynaklanan bir bedeldir. Şöyle ki;

Kız çocuğu belli bir yaşa geldiğinde hayvancılıktan göçe, oradan çifte-çubuğa kadar her işe koşmakta ve üretime katılmaktadır. Aileye faydasının azami düzeyde dokunmaya başladığı dönemde evlenerek baba evinden ayrılmaktadır. Böylece baba önemli bir dayanağını, yani

aileye katkısı dokunan bir "üretim aracını" kaybetmiş oluyor. Bir anlamda mağdur oluyor. Buna karşılık oğlan babası üretime ve günlük işlere katkıda bulunacak bir elemana sahip olmuş oluyor, işte başlık, kız babasının mağduriyeti ile oğlan babasının bu işteki kazancını eşitlemek için kullanılan bir dengeleme aracı olarak ortaya çıkmış diyebiliriz. Nitekim başlık parasının ortaya çıkış dönemlerinde aşağı yukarı standart bir miktar olması bunu gösteriyor.

Ancak bugün başlık tamamıyla amacından saptırılarak bir sosyal düzey (ve statü) göstergesi haline dönüştürülmüştür.

Bu nedenle zengin bir adamın kızının başlık parası ile fakir bir adamın başlık parası arasında çok büyük farklar vardır. Aynı şekilde aşiret reisi ile sıradan bir aşiret mensubunun kızları için biçilen başlık da çok büyük farklılıklar gösteriyor. Böylece başlık parası sosyal tabakalara göre bir değişiklik gösterir. Brukan aşireti içinde bu dağılım şöyledir:

- a) Zengin tabakada 5-10 milyon
- b) Orta tabakada 2-4 milyon
- c) Fakir tabakada 500 ile 1.500.000 TL arası⁵⁶

Kız tarafı aldığı başlık parasını çeyiz için harcar. Kızına yüklüce çeyiz bırakmak isteyen kişi aldığı başlık yetmezse kendisi para ekler. Bazen başlık parasından çeyiz parası alındıktan sonra bir miktar artar. Artan para, kızın ailesine kalır.

Başlığın Kararlaştırılması: Başlık, davetlilerin topluca bulunduğu odada, herkesin yanında açık bir biçimde kararlaştırılır. Kız büyüğü alacağı başlık miktarını oğlan tarafının şahsında cemaate söyler, oğlan tarafı söylenen miktara itiraz etmez. Bu tavrını da aşiret içinde söylenen "Tü qeri ez penırım, tü geliyi ez mij-ım" "sen bıçaksın ben peynirim, sen vadisin ben sisim" özdeyişleri ile dile getirir. Bunun anlamı şudur: Biz bu gün senin evinde kızına talip bir aile olarak bulunuyoruz. Boynumuz kıldan incedir. Ne dilerse o olur. Ancak elini vicdanına koy, öyle konuş. Böylece bu mütevazı yaklaşım karşısında kız tarafı oğlan tarafıyla bir zıtlasmaya girmemeye çalışır. Başlık parasına ilk itiraz cemaatin nüfuzlu ve varlıklı kişilerinden gelir. Onların hatırı için kız babası bir miktar iner. Sonra diğer davetliler için bir indirim yapılır. En nihayet oğlan tarafının kadınları kendi hatırları için de bir miktar indirmesini isterler. Bu indirim de yapılıncaya başlık miktarı son halini alır ve bu rakam kesinleşmiş başlık parası olarak kararlaştırılmış olur.

---

⁵⁵Kimi aileler başlığı düğünde de belirleyebilmektedir. Ancak izlenmesi gereken prosedür değişmiyor.

⁵⁶ Rakamlar 1987 itibariyledir.

v. Çeyiz

Kız babası, başlık parasını aldıktan sonra kızını için çeyiz hazırlıklarına başlar. Bunun için evin kadınları ile şehre gider. Kızın odasına sermesi için halı, kilim, perdelikler, yün yatak takımı, battaniye, koltuk yastıkları, minderler, lüks lambası v.b. gereçler alır. Ayrıca kap kaçak, iğne, iplik, bir torba sabun, bir torba çekirdeksiz üzüm çeyiz eşyaları arasında görülebilir. Bunun yanında bir çeyiz sandığı hazırlanır. Bu sandıkta kız için elbiselikler, ayakkabılar, çorap, mendil gibi şeyler, damat için gömlek, çorap kravat iç çamaşırı mendil gibi şeyler konur. Bu arada davetlilere hediye olarak verilen çorap, mendil v.s. de çeyiz eşyası arasında sayılır.

Alınan eşyaların yanı sıra çeyiz eşyaları, özellikle hayvancılığın yoğun olduğu köylerde, kızın ailesi tarafından yapılır. Bunlar aranda elle yapılmış halı, kilim, battaniye, yastık, çorap kız için hazırlanır. Ayrıca yeni bir evin ihtiyaçları sayılan yün ipleri, at beresi, çadır ve kon ipleri ve öküzleri yüklemek için cacım, hurç şeklindeki yüklüklerde çeyiz içinde bulunur. Bu eşyalar, yarı göçebe yaşayıp hayvancılık yapan Bruki köylerinde halen yaygındır.

Buna karşılık şehirde oturan aşiret kızlarının çeyizlerinde radyo-televizyon, çamaşır makinası, koltuk takımı, porselen yemek takımı tül ve perdelikler görülebilir.

Çeyiz hazırlıkları bittikten sonra gerekli ambalaj ve denkle yapılır. Düğünden önce gelen davetlilere çeyiz teşhir edilerek gösterilir. Bu arada davetlilerin gelin için getirdikleri hediyeler de çeyize katılır. Sonra çeyiz bir araca yüklenerek damat evine gönderilir.

b. Düğün

Düğün evliliğin gerçekleştiği olaydır. Kız evi, hazırlıklarını tamamlamışsa oğlan evini haberdar eder. Her iki ailenin üzerinde anlaşacağı bir tarih tespit edilir. Bu, düğün tarihi olarak ilan edilir. Davetliler son görevlerini yapmak üzere tekrar çağrılır. Çağrılılar şenlik ve şadlık içinde bir araya toplanır. Düğün evlenme sürecinin en canlı ve en heyecanlı dönemidir. Bundan sonra kız evinde bir haberci gönderilir. Bu haberciye "Rovi" denilir. Rovi de içinde olmak üzere aşağıda anlatılan kına gecesi, at yarışı (balgi), para toplama, nikah ve gerdek düğün olgusunun birer parçasıdır. Şimdi bunlara sırasıyla bir göz atalım.

i) Rovi

Düğün gününe 2-3 gün kala erkek evinin kız evine gönderdiği bu haberciye aşiret.'içinde "Rovi" denir. Rovi kız evine, kaç tane süvarinin geleceğini, ne zaman geleceğini bildirmeye giden şahıstır. Rovi tilki anlamına gelir. Bu kişiye Rovi adı verilmesi tesadüfi değildir. Kız evine giden habercinin çok kurnaz ve hünerli bir kişi olması gerektiğini dile getirir.

Çünkü rovi, kimseye haber vermeden, gizlice gelin evinin bulunduğu köye ve gelin evine

gitmeye çalışır. Eğer Rovi'nin geldiği anlaşılır ve Rovi tespit edilirse köyün gençleri pusu kurup Rovi'yi beklerler. Yakaladıklarında soğuk suya batırır, döver, hırpalar, yüzünü boyarlar. Rovi bu hareketlere karşılık vermez. Sadece kurtulmaya çalışır. Kurtulmadıkça rovi'ye eziyet edilir. Köyün gençleri bu davranışı, kendi köylerinden kız götürmeyi içlerine sindiremedikleri için yaparlar. Rovi, gençlerin elinden kurtulup, kız evine kendisine hazırlanmış mindere kendini atıp oturuncaya kadar, hırpalama ve kovalamaca devam eder. Mindere oturduktan sonra her şey biter. O zaman Rovi'ye kimse ilişemez. Aksine iyice bir ağırlanır. Yemek getirilir. Kendisine izzet ve ikramda bulunulur. O da gelecek süvari ve misafir sayısını bildirir ve döner. Böylece kız tarafı gelecek düğün alayı için hazırlıklara başlar. En hünerli ve becerikli rovi kimseye yakalanmadan “mindere” ulaşan kişidir. Bu hüner ve yeteneği çevrede takdir edilir. Rovi'ye saygınlık kazandırır. Rovi'nin becerisi düğünde konuşulur. Bu durum, kız köyünün gençlerini üzer. Bu nedenle Rovi kendine güvenen en pratik ve yetenekli gençler arasından seçilir.

Rovi daha kız evindeyken, davetliler erkek evinde toplanmaya başlar. Davetliler köyün zengin aileleri damat evinin akrabalarınca bölüşülerek misafir edilir. Seçkin ve çok yakın davetliler ise damat evinde konaklar. Ertesi gün kız evine varıldığında misafir ağırlama işinin aynısı kız tarafının köylülerince yerine getirilir. Yalnız burada bir noktayı belirtmekte yarar var. Her ne kadar davetliler başka evlerde yatıp kalksalar da yemek düğün evinde yenir. Misafirler yatmadan yatmaya konaklarına giderler. Düğün şenlikleri nişandaki gibi ancak daha da bir coşku ve heyecan kazanmış bir şekilde sürer.

Kadınlarla erkekler el ele girip "çergobez" oluşturur. Davul zurna eşliğinde oynarlar. Bu sırada çevrede seyredenler davulcu ve zurnacıya oynayanların şerefine ismine "Şabaş" denilen paralar “savurarak”, verir. Davulcu bu parayı aldıktan sonra şerefine şabaş verilmiş oyuncunun yanına yaklaşır, çomağını kafasının üstünde uçurarak ismini yüksek sesle çağırıp çomağı davula vurur. Bu arada evinin şen olması, şerefinin bol olması temennisinde bulunur.

Aşirette davul zurna çalan kişilere hor bir gözle bakılır. Bu işlerin dışında kendilerine önem verilmez. Bunlara "mırtıv" denir. Mırtıv denilen gezgin topluluğu, aşiretin Kafkas kolu Rusya'dan göç ederken bunlar da peşlerine takılıp gelmişlerdir. Bu nedenle aralarında düğün dernek ilişkilerinden dolayı bir yakınlık oluşmuştur. Ancak buna rağmen "mırtıv"ların sosyal ve toplumsal statüleri aşiretin ve diğer yöre halkının gözünde düşüktür. Bunun bir nedeni de bu kesimin at arabacılığı, hamallık v.b. gibi işlerde çalışmaları ve fakir bir gurup olmalarında yatmaktadır.

Her ne olursa olsun, "mırtıv"lar özellikle Van'da düğünlerin kopmaz doğal birer parçaları haline gelmişlerdir. Yalnız şunu belirtelim ki mırtıvlar arasında da herkes değil, bu işi meslek

haline getirmiş kişiler davul-zurna çalmaktalar. Zaman zaman davul zurnalar sustuğunda govend⁵⁷ te bulunan şahıslarca kıvrak ve oyunun ritmine uyan türküler eşliğinde oyunlar oynanır. Bu sırada içerde de yaşlılara deng-bejler kahramanlık türküleri söyler.⁵⁸ Bu şenlikler komşu köylerden ve uzak yollardan dağdaki, bayırdaki çobanlarca bile duyulur. Böylece dağdan, bayırdan, yoldan geçenlerin ve komşu köyde duyanların ve isteyenlerin katılması ile düğün alayı kalabalıklaşır, şenlikler gürleşir. Bunlar kına gecesine kadar sürer gider.

ii) Kına Gecesi

Kına gecesi gelini getirmeden bir gün evvelki gece yapılır. Genellikle bu, erkek tarafının kız evine vardıkları geceye denk düşer. Bu gecede şenlikler sürerken gelinin eline oğlan tarafının kadınları tarafından kına yakılır. Bu arada gelinin arkadaşları da ellerine kına yakar. Bir tepsi kına da erkeklerin oturduğu odaya gönderilir, isteyen erkekler de ellerine kına yapabilir. Diğer tarafta aynı gece damadın yanında toplanan sağdıç, arkadaşları ve köylüleri onunda ellerine kına vururlar. Böylece gelin ve damat sön hazırlıklarından geçirilerek buluşmaya hazır bir hale getirilirler. Berbuk⁵⁹ geceleyin gelinin başını yıkar. Saçlarını tarar ve örer. Sabahleyin giydirip süsleyerek "xeli"sini (duvağını) bağlar.⁶⁰ Toy beylerine haber vererek gelinin hazır olduğunu bildirir.⁶¹ içerde gelinin etrafında toplanan arkadaşları koro halinde heval (arkadaş) isimli şarkıyı söyleyerek ondan ayrılmaktan duydukları acıyı ve ezikliği dile getirirler. Göz yaşları arasında onunla vedalaşırlar. Bundan sonra berbuk ile gelinin annesi arasında sevinç ve kızgınlık dolu türküler karşılıklı olarak söylenir. Buruk bir yalvarış, bir yakarış içerisinde gelinin annesinden kızını ister. Gelinin annesi bir takım şartlar ile sürer. Bu şartların yerine getirilmesi için olumlu cevap alınca gelin ikisinin kolları arasında dışarı çıkarılır. Gelin kendisi için özel olarak hazırlanmış ve süslenmiş araca bindirilir. Bu geleneksel araç, attrır.⁶²

Gelin at veya otomobil v.b. bindirilirken çeşitli dualar okunur. Silahlı olanlar havaya ateş ederler. Atlılar gelinin etrafında cirit yaparak üç kez dönerler. Çeşitli gösteriler arasında sevinçle ağır ağır yola çıkılır. Uzaklaşan düğün alayının ardı sıra gelinin annesi xeriv (garip, gurbetçi) isimli bir şarkıyı ağlamaklı bir sesle söyler.

iii. At Yarışı (Balgi)

Düğün alayının erkek evine doğru yola çıkması ile at yarışı başlar. Bu yarışa atına güvenen biniciler katılır. Atlar yarışın başlayacağı noktaya toplanır. Bu sırada toy beyi başlama işareti

⁵⁷Govend: Oyunda bulunan kişilerin meydana getirdikleri çember biçimindeki düğün halayı.

⁵⁸Dengbej: Oturarak ağıtımsı ve çalgısız olarak kahramanlık veya aşk türküleri söyleyen kişi.

⁵⁹Berbuk: damat tarafının, geline eşlik eden belli başlı kadınları.

⁶⁰Xeli: Gelinin başına bağlanan etrafı işlemeli ve pullarla süslenmiş başlık.

⁶¹Toy beyi: Düğünün büyüğü sayılan kişi.

⁶²Ancak günümüzdeki koşulların ve sosyal yapının değişmesinden ötürü bu araç yerine göre otomobil, minibüs, otobüs, traktör, kamyon vb. olabilmektedir.

vererek yarışı başlatır.

Damat evinde toplanmış halk damlara ve yüksek yerlere çıkararak bu yarışı izlemeye çalışır. Atlılar kıyasıya yarışır ve ilk gelen atlı birinci sayılır. Bu atlı aynı zamanda gelin alayının yola çıktığının ve gelmekte olduğunun habercisidir. Bu nedenle kendisine koç, altın veya elbiselik kumaş armağan edilir. Atının göğsüne birinci geldiğini simgeleyen bir ipek puşi bağlanır.

Yarıшта ikinci ve üçüncü gelen atlılara da benzeri armağanlar verilir. Yarışa katılanların çoğunluğu 15-30 yaş grubu arasındaki gençler olduğundan yarış çok heyecanlı geçer. İzleyenler bu nedenle çok keyifli dakikalar geçirirler.

Yarıştan başka önemli bir oyun da “kep kaçırma” olayıdır. Atma ve kendine güvenen binici rakip saydığı ve gözüne kestirdiği kişiye yaklaşır. Birden kafasından kepini veya şapkasını alarak atını mahmuzlar. Kepi alınan binici atı birden yerinden fırlatıp dört nala kaldırarak bu kişiyi kovalar. Kepini geri almaya çalışır. Kepi alıp uzaklaşan kişinin bu davranışı başarıya ulaşırsa ün kazanır. İyi binici olduğuna dair sözler söylenerek takdir edilir. Gelin alayı bu yarışmalar, kovalamacalar, şamata ve şenlikler içinde damat evine varır.

Bu sırada damat, sağdııcı ve arkadaşları ile gelini beklemektedir. Damadın bir elinde bir elma bulunur, öbür eli ise içinde şekerleme, üzüm ve madeni para karıştırılmış olan kalburdadır.

Gelin atından indirilip eve girince, damat önce elindeki elmayı geline atar, sonrada yemiş ve paraları saçar. Bu arada gelinin etrafında toplanan çocuklar bunlara hücum ederek onları toplar.

Gelin atından indikten sonra bir genç gelinin atına binmeye çalışır. Genç orada bulunanlarca engellenmeye çalışılır. Ancak bu genç binmede ısrar eder, atına bindikten sonra da kovalamaca ve hücumlar arasında atını sürer. Bunu talihinin açılması, güvey olması için yapar.

Gelin içeri alındıktan sonra sıra yemek yemeye gelir. Yemek için damat evi önünde koyunlar koçlar kesilip hazırlıklar yapılır. Geleneksel ve ünlü düğün yemeği et ve üstüne seğme (çekirdeksiz üzüm) serpiştirilmiş pirinç pilavıdır.⁶³ Yemek yenmeden önce para toplama işlemi gerçekleştirilir.

iv. Para Toplama

Daha önce nişanda davetlilere “topayı” gönderildiğini ve bunun aynı zamanda düğünün paralı olduğunu simgelediğini belirtmiştik. Bu nedenle düğüne katılanlar önceden hazırlıklı gelirler.

---

⁶³ Bu pilav önceleri bulgurdan yapılırdı. Ancak şimdi pirinç daha bol ve makbul sayıldığından pirinçten yapılmaktadır.

Ortaya üzeri ipek mendille kaplanmış sini gelince herkesin gözü toy beyine döner. Çünkü; öncelik ve en büyük parayı atma şerefi toy beyi yapılmakla ona verilmiştir.

Toy beyi parayı attıktan sonra sırayla diğer konuklar onu izler. Parayı toplayan şahıs parayı verenin ismini yüksek sesle okuyup ne kadar verdiğini cemaata ilan ederek bu esnada "malı aba", evi abad ola, diye çağırır. Buna karşılık olarak da cemaat da koro halinde "kuri vi zava", oğlu damat ola diye karşılık verir. Yalnız burada önemli bir husus şudur: Davetlilerin para atma sırası ve düzeni olanların aynı zamanda toplumsal statü ve sıra düzenini belirtir. En zengin ve saygın kişiler en fazla parayı atarken en fakirlerle de olanakları dahilinde en az parayı atarlar; ancak hiç kimse toplum içindeki yeri ne olursa olsun toy beyinden daha fazla para atamaz. Böyle bir hareket toy beyine hakaret sayılır.

Para toplandıktan sonra davul zurna çalmaya devam eder. Düğün gece yarısına kadar sürüp gider.

c. Nikâh

Genellikle resmi nikah ya kıyılmaz veya düğünden sonra kıyılır. Ancak günümüzde artık nüfus kayıtlarından ve diğer bazı sorumluluklardan ötürü resmi nikah yapılması giderek yaygınlık kazanmaktadır aşiret içinde.

Dinsel nikah ise, genellikle gece damat ile gelin gerdeğe girmeden önce kıyılır. Hoca tarafından önce geline, şahitleri önünde, sonra damada bazı sorular sorulup telkinlerde bulunur, daha sonra da nikah kıyılır.

Ancak medeni nikah kıyılrsa bile dini nikah gene de kıyılır.

Çünkü aşiret halkına göre medeni nikah sadece dünya evi bazı vecibeler için gereklidir. Oysa asıl olan ve zorunlu olan nikah dini nikâhtır. Bu nedenle çok eşli evlilik yapan kişi, ilk evliliğinde resmi nikah varsa diğerlerinde yoktur.

Böylece "Çok eşli evliliğin yasak olması nedeni ile birden çok kadınla evlenen erkek, yasa gözünden kaçırıldığı yasak evliliği dinsel kişinin tanıklığı ve ilanıyla bağlı bulunduğu gruba kabul ettirmektedir" (Örnek 1977: 198).

d. Gerdek

Nikahtan sonra gerdeğe girilir. Medeni ya da dinsel nikahtan sonra, gelinle güveyin bir araya gelmelerine gerdek denir. Böylece gelini ve güveyin evliliği, yasa, din ve bağlı bulunduğu toplum üyelerinin onayı ile geçerli sayılmış olur. (Veyis1977: 197).

Gerdeğe girmeden önce geline berbuk (gelini bekleyen kadın kişi) ve köyün belli başlı

kadınları tarafından gerekli cinsel bilgiler anlatılır. Gelin korku ve endişeleri giderilerek gerdeğe hazırlanır. Damat da aynı biçimde sağdııcı tarafından bilgilendirilir. Geline sevgiyle yaklaşılması telkin edilir. Başta kızın bekareti ve bu sorunun çözüm şekli olmak üzere diğer bütün hususlar konuşulur. Genellikle damat gerdek gecesine kadar gelini görmez. Bu yüzden heyecanlıdır. Bu heyecanı giderilmeye çalışılır. Gece yatma zamanı damat sağdııcı ve diğer arkadaşları ile kapıya gelir. Kapı açtırılır, damat sağdııcı (kılavuzu) tarafından içeri itilir. Bu geceye gerdek gecesi denildiği gibi “zifaf gecesi”, odaya da gerdek veya “zifaf odası” denir.

Bekaret Bezi: Sabah erken saatlerde, damadın annesi gelin ile damadın yatağından aldığı kanlı beyaz bezi komşularına gösterir. Bu beze bekaret bezi denir. Bu gelinin kızlığını ve bekaretini damadın da erkekliğini kanıtlar. Bekaret bezi onurla, ak yüzle gösterilir ve gelin güveyi takdir edilir.

2.3.5. Ölüm

"Ölümün herkes için kaçınılmaz bir son oluşu dünyanın her yanında ölüm çevresinde toplanan adetlere ve işlemlere evrensel bir karakter kazandırmıştır (Örnek 1977: 207)". Bu evrensellik içinde de olsa Brukan aşireti içinde ölüm olayı kendine has bir yöresellik arz etmektedir.

Hasta kişi ölmeden önce etrafında özellikle kan bağı ile bağlı olan akrabalar akın akın hastayı ziyaret etmeye gelirler. Ölüm halinde ise⁶⁴ olay önce "sala" ile yaşanan birimdeki halka bildirilir. Sonra da olay kulaktan kulağa en ücra köylere ve kasabalara kadar yayılır. Şehre veya başka bir köye giden bir kişiye rastlayan ora halkı hal hatır sorarken, kişi ilk etapta meydana gelmiş yeni bir olay varsa hemen onu anlatır. Bu olaylar arasında ölüm önemli bir yeri kapsar ve önemsenir. Çünkü aşiret halkı üç olayda çok yakın bir birlik içine girerek birbirlerine yakınlıklarını gösterir. Bunlar sırasıyla askerlik, düğün ve ölüm olaylarıdır.

Bu nedenle ölüm olayı duyulur duyulmaz toplanan akraba ve ahali, gerekli vecibeleri yerine getirdikten sonra ölü evinde bir araya gelir. Mezar elbirliğiyle kazıldıktan sonra hep birlikte mezarlığa gidilir ve defnedilir. Aynı kalabalık birlikte döner, fatiha okuyup evinin büyüğüne başsağlığı diler ve o gün dağılırlar. Daha sonra "şin" (yas) başlar. Yas ölen kişinin büyüklüğü, etkinliği, saygınlığı ve ailedeki yerine göre değişir. Ölümün ilk günlerinde kadınlar bir araya toplanır ağıt yakarlar. Bu süreç, şin devam ettiği sürece devam eder. Şin, yani yas, 1 ay, 40 gün, 3 ay, 1 yıl ve birkaç yıl sürebilir. Ama Brukilerde, bazı istisnalar hariç en yaygın yas süresi 40 gündür. Bu süre zarfında komşu İl-İlçe ve köylerden gelen akraba, tanıdık ve komşular ölü evinin acısına ortak olmaya çalışır. Ölü evine gelirken bir şeyler getirirler. Ölen

---

⁶⁴ Ölüm olayı, hastalanma veya normal ölüm sürecinin dışında bir vaka ile de meydana gelmiş olabilir. Kan davasının dışında kalanlar aynı işlemi görür. Kan davası sonucu olan ölümlerde ise daha sonra anlatacağımız gibi ayrı bir prosedür izlenir.

kişi büyük ve saygınsa getirilen yaslık, ya bir koçtur veya bir torba şekerdir genellikle. Bununla, ölü evine gelen misafirlerin ağırlandığında ev sahibine yardım etme, katkıda bulunma amacı güdülür.

Ancak, düğünde olduğu gibi ölüm olayında da toplanan misafirleri komşular kendi aralarında paylaşarak ağırlar. Fakat düğünden farklı olarak, düğünde yalnız yatmaya giden misafir ölüm olayında yemeğe de davet edilip ağırlanır.

Ölümünden belli bir süre sonraya kadar, ölünün akraba ve yakınları saç sakal tıraşı olmazlar. Kadınlar siyah elbiseler giyer siyah puşular bağlarlar. Ayrıca saçlarını kesme ve dağıtma işlemi de yas eylemi arasında görülebilir.

Belli bir süre sonunda komşu veya akrabadan biri ölünün yakınlarını berbere götürüp tıraşlarını yaptırır. Aynı kişinin ailesi de kadınların siyah elbiselerini değiştirmelerini sağlar. Buna aşiret içinde “reşrakını” (siyah kaldırma) adı verilir.

Böylece ölüm ve yas psikolojisi ve duygusundan kurtulan ölü evi normal günlük yaşantısına döner.

Daha sonra ölen kişinin yaşı ve mal varlığı müsaitse ıskat, okutulur. Ayrıca her bayramda mezarına gidilip üzüm, şeker gibi şeyler hayır olarak dağıtılır ve mevlüt okutulur.

D. KAN BAĞLARI VE POLİTİKA

1. Genel Durum

Brukan aşiretinin siyasi, merkezi Van (Merkezi) sayılır. Bu arada ilçe ve köylerde de merkeze bağlı olarak secim zamanı yoğun bir şekilde siyaset yapıldığı görülür.

Başlıca siyaset uğraşı alanları 2 grupta toplanabilir:

1. Parlamento Seçimleri

2. Yerel Seçimler

Yerel seçimler, kırsal kesimler için önemli olan muhtarlık seçimleri ile il ve ilçe belediye başkanlıkları ve encümen azası seçimlerini kapsamaktadır.

Aşiret mensuplarının en çok iç içe olduğu ve bu nedenle kendilerini en çok ilgilendirmesi gereken seçimlerin yerel seçimler olması gerektiği halde, aşiret halkı daha ziyade parlamento (milletvekili) seçimlerine yoğun ilgi gösterir. Öyle ki bu seçimlerde zaman zaman kavga gürültü çıktığı hatta ölümle sonuçlanan olayların yaşandığı görülmektedir.

2. Seçimlerin Niteliği

Aşiret aynı zamanda siyasi bir birliktir. Bu birlik aşiret reisliği kurumu tarafından idare edilir. Aşiret reisi aşiretin mülkünün manevi sahibi, aşiretin de babası sayılır. Bu nedenle aşiretin çıkarlarını korumak, prestijini sürekli yüksek tutmak, onun görevleri arasındadır. Bu çıkarlar şunlardır. Aşiretin diğer aşiretler arasında önemli olan yerini korumak hatta daha üst düzeylere çıkarmak. Aşiretin veya mensuplarının devlet ile olan ilişkilerinde, aracılık yapmak. Bürokrasi ile kurulacak kontak yoluyla, aşireti devlet katında temsil etmek ve olup bitecek işlerini halletmek.

Bütün bu fonksiyonların reiste bulunması onun maddi gücünün beraberinde getirdiği politik gücünü de gösterir.

Ayrıca kan bağları politik yapılanmada herhangi bir parti, ideoloji veya örgütsel yapıyı tanımaz. Onun esas aldığı ve desteklediği yegâne unsur kendisi ile kan bağı içinde, olan kişidir. Bu kişi aşiret reisi olunca destekleme daha da pekişip kuvvetlenmektedir.

Aşiret sisteminde politikaya gladyatör faaliyetçi olarak (fiilen) katılan yalnızca aşiret reisliği müessesesi ve bu müessesenin çevresinde oluşan aşiret reisinin yardımcı ve danışmanları durumunda olan ileri gelenlerdir. Çoğu zaman bunlar, kabile reisleri sıfatını taşıyan kişilerdir. Aşiretin geri kalan çoğunluğu ise, destekleme, oy verme, maddi, manevi yardım sağlama biçimi ile politikaya katılırlar. Bu politik katılım politikaya olan yakınlıklarından ziyade aşiretin prestiji ve aşiret reisinin şanı ve hatırı içindir.

Aşiret reisinin fiilen politikaya katılması bir parti üyesi olmak, bir parti adına propaganda yapmak, oy toplamak, parti başkanlığı yapmak ve hatta milletvekili adayı olmak şeklinde gerçekleşir. Milletvekili sayısının yörelerin nüfus durumları ile sınırlı olup, az sayıda olması, yörede yaşayan aşiretlerin ise çok sayıda olması ilk bakışta ters bir ilişki gibi gözükmekte. Ancak durum hiç de böyle değil. Yıllarca politika içinde yaşaya gelerek deneyim sahibi olan aşiret reisleri ve ileri gelenleri, denetlenmiş oldukları bu ilişkileri kendi aralarında paylaşmaktalar. Başka bir deyişle bazen birkaç aşiret bir araya gelip bir adayı desteklemekte siyasi kombinezonlar oluşturmaktadırlar.

Kazanmanın bir şeref ve prestij sayıldığı bu seçimler, önceleri yalnız aşiret reisliği ile sınırlı olan siyasal katılımı bu durumda artırmakta ve halk böylece politize olmaktadır. Yöredeki seçimler milletvekili, (eskiden) senatörlük, yahut belediye başkanlığı, il encümen üyeliği seçiminden ziyade aşiretler arası bir savaşa dönüşür. Bu savaş çoğu kez politik alanda tartışma ile yetinmez, birçok can alma pahasına sıcak bir süreç izleyip gider. Mücadeleden nüfus yoğunluğu, maddi olanaklar ve çevre aşiretler üzerinde nüfus bakımından daha güçlü

olanlar zaferle çıkar emellerine kavuşurlar.

Doğudaki birçok ilin ve çok sayıda ilçenin belediye başkanları, yerleşik yaşama biçimini seçip, halen kırdaki hüküm süren aşiret gücünü kullanarak iş başına gelmiş aşiret mensuplarıdır. İl encümeni kısmen, muhtarlık seçimleri ise tamamen bu yapılanmanın etkisindedir. Kuşkusuz bu seçimlerin en önemlisi parlamento seçimleridir. Parlamento seçimleri kan bağları ile meydana gelmiş siyasi bir birlik olan aşiretin gücününken belirgin göstergesidir. Bu gücün belirmesinde merkezi otorite ile olan ilişki ve çelişkiler çok büyük önem kazanmaktadır. Bu nedenle, devlet kademeleri ile iyi ilişkiler kurmuş çoğu zaman aşiretin reisi veya ileri geleni durumundaki hanedan aileler ve bu ailelerin etkin (diğerine nazaran daha okur yazar, daha gözü açık ve becerikli sayılan) kişileri ön plâna çıkar. Ve bu aileler sürekli bu süreci kontrol altında-tutup seçim dönemlerinde parlamento yolunu kendilerine rahatlıkla açabilmekteler. Nitekim bu tezimizi aşağıdaki veriler belirgin bir biçimde temellendirmektedir:

Van gölü havzasında yaptığımız araştırma ve incelemede, siyasal katılımı kontrol edip yönlendiren böylece politik etkinliğe sahip olan sürekli seçimlere girip kazanan aileler şunlardır:

Van'da Kartal ailesi, Bruki aşiretinden, Cumhuriyetin kuruluşundan bu güne dek hep seçimlere katılmış ve kazanmışlardır. Önce ağabey Hamit Kartal milletvekilliği, sonra uzun yıllar Kinyas Kartal (Kinyas Kartal aynı zamanda aşiretin reisidir) milletvekilliği, meclis başkan vekilliği, yeğeni olan Fevzi Kartal senatörlük yapmışlardır.⁶⁵ Aşiretin çeşitli kademelerinden insanlar (ki artık bugün bu insanlar okumuş hatta üniversite mezunu kişilerdir) parti il başkanlıkları, gençlik kolları ve diğer örgütlenme faaliyetlerini ellerinde bulundurmaktadırlar. Diğer aşiretlerde de durum aynıdır.

Berjeri aşiretinden İhsan Bedirhanoğlu gene uzun yıllar Van'dan milletvekili seçilmiş, bir başka aşiretin ileri gelenidir. Muhsin Görentaş, Salih Yıldız, Arvasilerden Aydın Arvasi aynı yöreden bu ilişkilerle parlamentoya girmiş kişilerdir.

Ağrı'da Sipikan aşiretinden Halis Öztürk, Kufrevilerden Kasım ve Cesim Kufrevi kardeşler gene uzun yıllar milletvekilliği yapmışlardır. Bitlis'te de etkinliği olan Kufreviler aşiret ilişkilerinin yanı sıra daha etkin bir biçimde tarikat ilişkilerini kullanarak seçilmekteler. Gene Bitlis'te Mutlu ailesinden Muhuyettin Mutlu, inanlardan da Abidin ve Kamuran İnan kardeşler aynı ilişkilerle meclise giren kişilerdir.

---

⁶⁵ Fevzi Kartal, Başbakanlık da yapmış olan ama aşireti olmayan Ferit Melen'in rakibi olarak seçime katılmış, oyların büyük çoğunluğunu (30 bin civarında oy) alarak senatoya girmiştir (1977). Bu olay aşiretlerin güçlerinin bir göstergesi olması bakımından kayda değer görülmektedir.

Hakkari'de Pınyaniş aşiretinden Zeydanlar aşiret reisliği konumu ile parlamentonun kapılarını açan bir başka aşirettir.

Bunlardan başka Van'da Graviler (Ebubekuri Gravi) Ağrı'da Heyderanlar (Bu aileden Hüseyin Paşa Hamidiye Alaylarının kuzey kolunun mirivalığı yapmıştır). Hakkari'de Çolemerikler politikaya etkin ve yoğun katılan diğer aşiretlerdir.

Bu ilişkiler öyle yoğun öyle kuvvetli ki, Mardin'de yaşayan Türk aşireti, Diyarbakır cezaevinde yatan reisleri Ahmet Türk'ü, 6 Kasım 1987'de, Milletvekili seçmiş SHP'nin listesinden parlamentoya göndermiştir. Bu seçimde ilginç bir gelişme olmuş, SHP Ahmet Türk'ü merkez yoklamasında veto etmiş olmasına rağmen, daha sonra ön seçim kararı alınmış, bu İlde yapılan ön seçim sonucu Ahmet Türk, gıyabında, liste birincisi seçilmiş ve parlamentoya girmiştir.

Bunun en büyük nedeni milletvekilliği seçimlerinin aşiretin gücünü ve etkinliğini göstermesi bakımından bir prestij yarışına dönüşmesidir. Ki zaman zaman bir aşiret diğer aşiretlerle siyasi kombinezonlar oluşturarak rakiplerini yenmeye çalışır. Brukan aşiretinin bünyesinde zaman zaman birleştirdiği aşiretlerin başında, Memani, Mukuri, Şevi, Etmaneki gibi aşiretler yer almaktadır.

Yerel seçimlerde durum biraz farklıdır. Gerçi parlamento seçimlerinin aritmetiği, zaman zaman belediye başkanlığı ve il encümen azaların seçimlerine yansır, Ama genelde yerel seçimlerde ilin farklı ilçe ve köylerinde farklı durumlar gözlemek mümkündür.

Muhtarlık seçimlerinde ise aynı köyde aynı aşirete bağlı farklı kabile adaylarının birbirleriyle mücadele ettikleri yerel seçim çekişmeleri olarak kaydedilebilir.

3. Merkezi İdare ile İlişkiler ve Parlamento Giden Yol

Siyasal İlişkiler

Brukan aşiretinin siyasi merkezi Van demiştik. Bu merkezin önderliği ise uzun süre Reiska kabilesinin elinde bulunmuştur. Reiska kabilesinin ve dolayısıyla Brukan aşiretinin reisi de Kinyas Kartal'dır. Kinyas Kartal aynı zamanda aşiretin siyasi lideridir. Kinyas Kartal'ın uzun süren siyasi ve sosyal reisliği onu artık sembolik ve doğal bir lider haline getirmiştir.

Ancak şunu rahatlıkla belirtebiliriz ki Kinyas Kartal'ın otoritesi ile Reiskaların önder kabile olma özellikleri, eski yıllara nazaran zayıflamış, gittikçe daha da zayıflamaktadır. Gelişen olaylar bize bunu göstermektedir. Burada kayda değer olan ilişki, zayıflanan bu önderlik ve otoritenin yerini başka bir yönetim ve otoritenin almamasıdır. Çünkü bu zayıflama çeşitli güçler ve kabileler arasındaki yönetim kavgasından ziyade doğrudan doğruya, aşiret olayının

(sisteminin) gün gittikçe zayıflaması ve çökmesi ile ilgilidir. Ancak buna rağmen Reiska kabilesi ve onun ileri gelen mensupları rollerini onlara sağladıkları sayısız avantaj ve üstünlüklerden dolayı sürdürme çabası içindedirler.

Brukan aşireti bölgede siyasi olarak en nüfuzlu aşiret olarak bilinir. Yaklaşık 30 bin seçmeni vardır. 1945'te T.C.'nin çok partili sisteme geçmesi ile aşiret siyasi alanda daha da güçlenmiş bu siyasal güç yönetim düzeyindeki kişilerin ekonomik güçlerini de olumlu yönde etkilemiştir.

Çok partili sisteme geçilmesi ile birlikte Brukan aşiretinin (dolayısıyla Kartal ailesinin)⁶⁶ siyasi panoraması ise şöyledir:

İlk defa 1950 yılında yapılan milletvekili seçimlerinde aşiretin adayı olarak, aşiretin günümüzdeki reisi olan Kinyas Kartal'ın kardeşi Hamit Kartal ortaya çıkmıştır. Hamit Kartal, D.P.den aday olmuş, ancak seçimi az bir farkla kaybetmiştir. 1954 seçimlerinde ise Hamit Kartal, Brukilerin politikaya biraz daha ısınıp aktif katılması ile, seçimi kazanıp Brukilerin seçtikleri ilk milletvekili olarak parlamento'ya girmiştir. Hamit Kartal, 1957 seçimleri arifesinde D.P. tarafından veto edilmiştir. Aşiret, bu davranışa tepki olarak bu sefer CHP'nin kazanmasını sağlamıştır. Kinyas Kartal ise bu dönem bir ara DP'nin il başkanlığını yapmıştır (Kinyas Kartal'ın bu dönemde aday olmayıp sadece il başkanlığı ile yetinmesi daha önce yaşadığı iki sürgün olayına bağlanabilir).

4. Sürgünler ve Reisin Politikadaki Fonksiyonu

Doğuda geniş çapta üç kez sürgün yapılmıştır. Birincisi 1926 da, ikincisi 1937 de, üçüncüsü ise 1960 da yapılmıştır.

1926 ve 1937 de yapılan sürgünler milli devlet politikasına dayanıyordu. Amacı ise milli birlik ve bütünlüğü sağlamaktı. Çünkü bu iki sürgün döneminden önce doğuda merkezi otorite(idare)ye karşı isyanlar düzenlenmiştir. Bu isyan ve hareketlerde aşiret reisleri ve feodal beylerin büyük fonksiyonları olduğu gibi dini lider, şeyh ve tarikat başkanları da büyük görev almışlardır. İşte bu nedenle sürgünler ağa, reis ve şeyhleri kapsıyordu. Nitekim 1926 sürgünlerinden önce Şeyh Sait isyanı (1925 - Palu, Dicle, Solhan, Diyarbakır) ve Nehri (Şemdinan - 10 Haziran 1925 Nehri) isyanları olmuştur.

1937 sürgünlerinden önce ise Şemdinli (Hakkari 1928-30) Ağrı Zilan (1929-30) ve Dersim (1937) isyanları meydana gelmiştir. Bu isyanları önlemek ve isyanların örgütleyicileri

---

⁶⁶ Geniş anlamda Brukiler için siyaset denildiğinde uzun yıllar hep Kartal ailesi akla gelmiştir. Çünkü bu aile mülkiyet ilişkilerini ve sosyal önderliği kontrol etmekle birlikte siyaseti de hep elinde tutmuştur. Ancak politikadaki bu hegemonya günümüzde artık (Daha sonra göstereceğimiz gerekçelerden dolayı) çözülmeye başlamıştır diyebiliriz.

durumundaki liderleri, halkın tepkisini artırmadan, pasifize etmek yolu benimsenmiş, bu yol sürgün olarak uygulamaya konulmuştur.

Bu çerçeve içerisinde, Kinyas Kartal 1926'da İzmir'e, 1937'de ise Trakya'ya sürülmüştür. Daha sonra çıkarılan af kanunu ile ağa, bey ve reisler geri dönmüş, 1945'ten sonra -çok partili ortama geçme ile birlikte- bu güçler -özelikle aşiretler- üzerindeki baskılar kaldırılmış aksine bunlar siyaset sahnesine çekilmişlerdir.

Kinyas Kartal'ın 1950-1954 ve 1957 seçimlerinde milletvekili adaylığından alıkoyan neden bu sürgünler idi. Bu süre içinde arka planda kalarak kardeşini milletvekili seçirmiştir.

27 Mayıs (1960) ihtilalinde ise Kinyas Kartal, 105 sayılı kanunla yurdun çeşitli yerlerine sürülen 55 ağa içerisinde yer almış, iki kardeşi ile birlikte Sivas'a sürülmüştür (Bu sürgünde yer alan Kinyas Kartal'ın kardeşleri Bahri ve Hamil Kartal'dır). 1960 sürgünleri diğerlerinden farklı olarak ihtilali yapan gurubun siyasi felsefesinin bir sonucu olarak gündeme gelmiştir. Yani direkt isyan ve hareketlerle ilgili sürgünler olmamış, fakat feodalite ve ağalığın yıkılması "çağdaşlaşmanın" gerçekleştirilmesi amacına yönelik iddia taşımıştır. Nitekim 55 ağanın 1960'ta sürgüne gönderen 105 sayılı kanunun gerekçesinde şöyle denmektedir: "Sosyal birtakım reformları yapabilmek, ortaçağın Türkiye'de yaşayan düzenini yıkmak, ağalık ve şeyhlik gibi müesseseleri yok etmek, 20. yüzyılda devlet üstünde devlet kuvveti olmadığını anlatmak, vatandaşın sömürülmesine, istismar edilmesine, insanlık haysiyetinden uzaklaşmasına, engel olmak gayesi ile bu kanun çıkarılmıştır" (Beşikçi 1968: 218).

Fakat sürülen 55 ağa ve şeyhin otoritesinin yerini devlet dolduramamış, sürgünlerle birlikte bir otorite boşluğu doğmuştur. Ayrıca ağalığın kalkması için gerekli altyapı oluşturulmadığından, bu boşluk eskiye oranla daha da artmış, böylece ağaların, şeyhlerin ve reislerin sürgünden dönmeleri adeta gözlenir olmuştur.

Bunun içindir ki -daha sonra çıkarılan bir afla- ağa, şeyh ve reisler geri döndüklerinde, şahşahayla ile karşılanmış, otoritelerini de eskiye oranla daha güçlenmiş bir şekilde sürdürmüşlerdir. Nitekim Kinyas Kartal sürgünden geri döndükten sonra 1965 seçimlerinde AP (Adalet Partisi)den liste birincisi olarak seçimlere girmiş, seçimi kazanmıştır. 1969 seçimlerinde gene aday olmuş, gene kazanmıştır. Daha sonraki bütün seçimlerde de aynı şekilde Van milletvekili olarak parlamentoda yer almıştır. Bu durum 1980 Eylül askeri darbesine kadar kesintisiz bir şekilde sürmüştür.

K. Kartal 7 Aralık 1986 tarihli Milliyet gazetesinde Yener Süsoy'la yaptığı mülakatla Süsoy'un sürgünlere ilişkin sorduğu soruda verdiği yanıt ilginçtir. Şöyle der Kartal: "Bu sürgünleri sineme çektim. Hoşuma gitti. Dedim ki dolu yağdı benim tarlama isabet etti."

1983'de AP'den siyasi yasaklılar arasında yer almış olan Kartal, bu dönemde de Demirel'in yakın adamlarından biri olarak ondan ayrılmamış, Demirel'in yurt çapındaki gezilerine sık sık katılmıştır. Nihayet 6.9.1987'de yapılan halk oylamasıyla (referandumla) sonunda siyasi yasağı kalkmış, hemen ardından 6 Kasım 1987 erken genel seçimlerinde, Van'dan DYP'den liste birincisi olarak seçimlere girmiştir. Ve Kinyas Kartal kendi siyasi tarihinde ilk kez bu seçimde yenilgiye uğramış ve parlamentoya girememiştir.

Bu yenilginin irdelenmesi gereken önemli iki nedeni vardır:

Birincisi, aşiret bağlarının artık eskisi kadar güçlü ve yoğun olmaması. Birlikte hareket etme ve biz duygusunun artık kesintiye uğraması ve zayıflamasıdır. Bu durum aşiret sisteminin giderek zayıfladığını ve çözüldüğünü gösteren önemli bir kanıttır.

Yenilginin ikinci önemli nedeni gene birinci nedene bağlı olarak, meydana gelen bu çözüme içinde yeni bir uyanışın baş göstermesi ve aynı aşiretten birden çok alternatif adayın çıkmasıdır. Nitekim, 6 Kasım 1987 seçimlerinde, Bruki aşiretinden Kinyas Kartal'dan başka ona rakip olarak DSP'den genç bir aday (Sabri Donat) ile bağımsızlardan başka genç bir aday (Paşa Kurşunluoğlu) Kinyas Kartal'a karşı mücadele etmiş (birincisinin partisi 17 bin, ikincisi tek başına 5 bin oy alarak) Kinyas Kartal'ın kazanmasını engellemişlerdir. Ayrıca önemli bir bölünme de Brukanlı adayı olmamasına karşın SHP'ye ve ANAP'a giden oylarla sağlanmıştır. Böylece Kinyas Kartal kendi özgül tarihinde siyaset arenasında ilk defa (DYP'nin 24 bin oy almasıyla) yenilgiye uğratılmıştır (Bkz. Tablo, 8). O Kinyas Kartal ki 1979 ara seçimlerinde yeğeni Ferit Kartal'ı Türkiye'de başbakanlık ve çeşitli bakanlık görevlerinde bulunmuş Ferit Melen gibi güçlü bir rakip karşısında senatör adayı olarak çıkarmış ve ezici bir çoğunlukla Ferit Melen'i yenilgiye uğratarak galip gelmesini sağlamıştı.

Artık bu son gelişmeler bize aşiretçilik sisteminin çökmekte olduğunu göstermektedir. Çünkü daha önce aşiret reisi hangi partiden aday olursa olsun aşiret onun etrafında tek bir güç olarak kenetlenir, başka aday çıkaramaz ve kendi adayını muhakkak kazandırır. Oysa durum şimdi tamamı ile değişmiştir. Bu bağlamda Van'daki siyasi yapının analizi kısaca şöyle yapılabilir:

1. Van merkezi siyasi olarak kozmopolit bir yapı arz etmektedir. Bu yapı içinde Van'ın yerlileri ve Siirtli (Siirt kökenli) denilen kesimlerin yanı sıra aşiretlerden Brukiler, Ertoşiler (ve bağlı kabileleri), Kurhesiniler, diğer bazı aşiretler ve bunlara bağlı kabilelerle birlikte memur kesimi yer almaktadır. Ayrıca yadsınmayacak bir sol siyasi potansiyelin varlığını da vurgulamak lazım.

2. Siyasi platformda aşiret temelinde kan bağı esasına göre örgütlenmiş grupların etkinliği birinci planda yer almakla beraber, gelenekçi ve feodal yapıya dayalı bu birlikler az da olsa

kentlerde sanayileşmenin, kırdaki da tarımda makinalaşmaya geçmenin etkileriyle çözülmeye yüz tutmuş bulunmaktadır. Ekonomik yapıdaki bu değişimin siyasi yapıya yansımaması ve siyasi yapıda da buna uygun ilişkilerin gelişmemesi düşünülemez.

Nitekim son yıllarda birçok aşiret reisi ve büyük toprak sahibinin politika sahnesindeki etkinliklerini yitirmesi, yıllarca milletvekilliği yapmış ağa, şeyh, aşiret reisi, bey gibi şahısların seçim kaybetmesi, ilk defa kendi siyasi tarihlerinde seçilemeyeşleri, bunu göstermektedir.

Bu sonuçların meydana gelmesinde genç kuşağın, özellikle de okuyan gençliğin payı büyüktür.

3. Bu siyasi yapılanma, aşiret yapısına büyük oranda bağlı olsa bile geniş halk kitlelerinin artık bilinçlendiğini, tercihlerini artık buna göre yaptığını göstermektedir.

Sonuç olarak, bundan sonra, örgütlenme, siyasi çalışma, seçim (seçme ve seçilme) ve benzeri siyasi faaliyetler şartların zorlamasıyla, bu temel noktalarda odaklanıp gelişme eğilimi içindedir.

III. BÖLÜM

KAN DAVALARI

A. KAN DAVASI NEDİR?

Kan davası, aşiret veya aileler arası" çatışmalarda dökülen kanın bedelinin yeniden kan dökülerek karşılık verilmesi biçiminde öç alma duygusuyla sürdürülmesidir. Bu çatışmalarda esas alınan kan bağlarıdır. "Dökülen kan yerde kalmaz" ilkesinin hakim kılınması sonucu bir dava görülür. Görülen dava "dökülen kanın davasıdır."

Diğer bir tanıma göre, kan davası kökeninde öç alma duygusu bulunan kısas geleneğinin günümüze değin gelmiş bir biçimidir. Kan davası doğuda ciddi bir sorun olarak önemini göstermesi bakımından ilginçtir. Bu yüzden pek çok aile ocakları sönmekte, kadınlar dul, çocuklar öksüz kalmakta, çarpışanlar mutlaka ya ölmekte ya da yaralanmaktadır (Tezcan 1974, 1981).

Sorunun ortadan kaldırılması için gelenekçi yapının çözülmesi uygarlık düzeyinin gelişmesi ve de kitlelerin insanın temel değer olduğunu anlaması gerekir.

Çünkü bugün kan davalarının görüldüğü aşiretlere baktığımızda, gelişmemiş, akıldan ziyade gelenek ve göreneklerin hakim olduğu kapalı ve "biz" duygusunun etkin olduğu topluluklar olduklarını görüyoruz.

Kan davası genellikle farklı aşiretler arasında hüküm sürer. Her hangi bir kişi karşı aşiretten bir diğerini öldürdüğünde hasımlık (düşmanlık) hali meydana gelmiş olur. Bu durumda, suçu işleyenle birlikte bütün aşiret suçlu sayılır. Ve düşmanlık tek kişiye karşı değil tüm aşirete karşı güdülür. Aynı biçimde suç işleyen kişiyle birlikte mensup aşiret tümüyle savunmaya geçer, öldürülen kişinin yakınları karşı taraftan bir kişi öldürerek öç alırlar. Bu öç alma çoğu zaman direkt suçu işleyen kişiye değil de aşiretin ileri gelenlerine yönelir. Bir o aşiretten bir diğerinden öldürmeler sürer gider.

Aşiretin yapısının homojen olması, yakın kan bağları, ekolojik şartlar, yüz yüze duygusal ilişkiler birlikte saldırı ve birlikte savunma mekanizması geliştirdiğinden aşiret veya aşirete mensup aileler böyle olaylar karşısında birlik oluşturur bu birliktelik duyguları ile hareket ederler. Bu da kan davasının büyümesine ve uzun sürmesine neden olur; Bu nedenle, birkaç kuşağı kapsayan ve birkaç yüzyıllık zaman diliminde sürüp giden kan davaları görmek mümkündür.

Kan davaları, belirttiğimiz gibi, iki aşiret arasında görüldüğü gibi aynı aşiretten iki kabile

hatta iki aile arasında da görülebilir.⁶⁷

Kan davasının az ya da çok sayıda olması bizce önemli değildir. Sayılar zaman ve şartlara göre derişebilir. Önemli olan kan davasının niteliğidir. Diğer bir deyişle onu diğer toplumsal olaylardan farklı kılan ayırıcı ve çarpıcı özelliğidir. Arkasında yatan nedenler ve sorunlardır.

1979'da Van'ın Muradiye ilçesine bağlı Kocasapan köyünde Brukilerin kendi arasında çıkan, çatışmada 4 kişi hayatını kaybetmiş, 2 kişi de yaralanmıştır. Bu çatışmalarla oluşan ya da daha önce sürüp gelen kan davaları günümüzde de halen sürmektedir.

Kan davasına kendi özgül niteliğini kazandıran şey, yörenin kendi değerleridir. Birlikte yaşama, doğaya birlikle karşı koyma herhangi bir saldırıya karşı birlikte savunma davranış biçimlerini geliştirmiştir. Her an ve her yerde birliktelik paylaşma güdüsünü psikolojik olarak yerleştirmiştir. Bu duyguya süreklilik kazandırılıp gelenek haline getirilmiş olması onu tamamen pekiştirip yerleştirmiştir. Bu sosyal psikolojik nedenler, tümüyle sosyolojik olan toplumsal yapıların örgütlenme biçiminden kaynaklanan, güçlü olma düşüncesiyle birleşince, kan davasının sürekliliğinin neden bu kadar şiddetle sürdürüldüğü daha iyi anlaşılır.

Aşiret güçlü olmak zorundadır. Doğaya karşı, doğal afetlere (sele, fırtınaya, depreme v.b.) karşı, sürülerine ve kendilerine zarar veren vahşi hayvanlara karşı, özellikle de diğer aşiretlere karşı güçlü olmak zorundadır. Aksine yok olmaya mahkum olur. Çünkü o kendinden başka kurtarıcısının olmadığını bilir. Bu bilinçle hareket eder. Aşiretçinin bu istemi, belki de kendi dışında oluşmuş en önemli tarihi misyonudur.

Ekonomik, politik ve sosyal çıkarların çatışması ise bunu gün ışığına çıkarır: Bu duygu ve düşünceleri besler ona zemin hazırlar. Diğer bir deyişle ekoloji ve üretim biçimi bu yapıyı oluşturur. Oluşan bu karakter tekrar bu ekoloji ve sosyal yapı içinde gerçekleşme zeminini bulur.

B. KAN DAVASININ SEBEPLERİ

Kan davalarının sebepleri çok çeşitlidir. Ancak önemli olan iki neden vardır ki diğer nedenlerde bu ikisinin etrafında kümelenirilebilir: Bu iki önemli neden ekonomik ve sosyal (toplumsal) nedenlerdir.

1. Ekonomik Nedenler

Kan davalarının görüldüğü alanlarda (kasaba ve köylerde) toprak anlaşmazlıkları çok

---

⁶⁷ Örneğin, 1981'de Muş'un Malazgirt ilçesinde, Hesenan aşiretinin iki kabilesi arasında meydana gelen çatışmada, ilk etapta 13 kişi ölmüş, bu sayı kan davası zihniyeti sonucu aynı yıl 14 ve daha sonra 32 kişiye çıkmıştır.

yaygındır. Ve bu başat (baskın) bir nedendir. Bir çok toprak parçasının sınıfları devlet tarafından belirlenmemiştir. Kadastro girmemiştir.⁶⁸

Bunun sonucu olarak aynı toprak parçası üzerinde birden fazla aile hak iddia edebilmekte bu da kanlı olaylara neden olmaktadır.

Nitekim 1974'te Muradiye'ye bağlı Yumaklı köyünde Brukan aşiretinin iki kabilesi arasında meydana gelen ve 1 kişinin ölümü ile sonuçlanan, gene aynı köyde 1980'de Brukanlılar ile Şemsikiler arasında meydana gelen ve 4 kişinin ölümü ile sonuçlanan; 1975'te Beydağı köyünde meydana gelen ve bir kişinin ölümü ile sonuçlanan olaylarla başlayandan davalarının kökeninde toprağa bağlı sınır anlaşmazlığı, su sorunları ve sınır ihlali yatmaktadır.⁶⁹

2. Sosyal Nedenler

Sosyal nedenin temelinde ise kadın unsuru vardır. Kadınlı ilgili sebepler şöyle sıralanabilir. Kadına karşı geleneğe uymayan herhangi bir davranışta bulunma, kız kaçırma, aynı kızın iki kişi tarafından sevilmesi, kızların şiddetle okumaya zorlanması, kaçırılması ve ırza geçme olayları sayılabilir.

Silah taşıma geleneği, adaletin yerine getirilmediği inancı ve devlet kurumlarının zayıflığı kan gütmenin ve öç almanın telkin geleneği ile sürdürülmesi,⁷⁰ namus, şeref anlayışı diğer toplumsal nedenlerdir.

Yukarıda sayılanlardan başka, kan davasının sürdürülmesinde çıkarları olan bölgedeki nüfuzluların etkisi kabadayılık, yiğitlik, mertlik unsurlarının sürekli işlenmesi, senlik benlik kavgaları, çocuk kavgaları, adi kavgalar, particilik ve nihayet kültürel yetersizlik kan davasını teşvik eden, körükleyen diğer sosyal sebeplerdir. Ayrıca yörenin fakir olması işsizliğin üst düzeyde seyretmesi, sürekli çalışılan işlerin olmaması, sosyal uyumsuzluğu körükleyen öteki nedenlerdir.

Öte yandan geleneksel değerlerin insan ilişkilerine atfettiği yargılar da söz konusudur. Kadın sosyal ve siyasal haklarından mahrum olma gibi bir değer yitirimi ile karşı karşıya olduğu

---

⁶⁸ Özellikle Topaktaşı, Topuzarpa, Beydağı, Akçağülle (ve Merkez) köylerinde bu durum çok yaygındır. Söz konusu köylerde kullanılabilir Arazinin çoğu hazinenin elindedir. Köylüler hazineden kiralamak koşulu ile bu arazileri kullanma yoluna gitmektedirler. Bu da anlaşmazlıklara ve çatışmalara neden olmaktadır

⁶⁹ Bu olayların hepsinde öldüren taraf köyü terketmiş, köydeki arazi ve diğer mülk ve varlıkları hasımlarının elinde kalmıştır.

⁷⁰ Telkin geleneği ve içerdiği sözlerin etkinliğini göstermesi açısından aşağıda verilmiş olan ve yörede sıkça kullanılan bazı deyimlerin Türkçe'si şöyledir:

- Yol bir karış olur ama düşman dost olmaz.
- Siyah köpek ak olmaz.
- Aslanın dişisi de erkeği de aslandır.
- Deyip yapan erdir, demeden yapan aslandır, deyip de yapmayan eşektir.
- Erkek kuzu bıçak içindir.
- Kız isteyin sıcak sıcak, Erkek öldürün yumuşak yumuşak / sessiz sedasız.

halde namus kavramına verilen önem ve yaklaşım biçiminden dolayı kadın "öldürme" olayının baş nedenlerinden biri olmaktadır.

Diğer yandan şan, şöhret, namus, şeref gibi kavramlar yüksek derecede pozitif içeriklere sahiptirler. Bunlardan birinin çiğnenmesi sürüp gidecek yeni bir çatışma için yeterli bir sebeptir. Bu nedenle "Erkeğin bıyığına, kadının saçına ve atın kuyruğuna dokunulmaz". Bu empretif buyruklar sosyal ve etik birer norm olarak ortaya çıkmıştır. Bu deyişte erkeğin bıyığı yiğitliği, kadının saçı namusu, atın kuyruğu ise şan, şeref ve şöhreti simgeler. Töreye göre bunlar bilek, yürek ve silah gücü ile korunur.

Yukarıda belirttiğimiz, gibi aşiretin ve feodal sistemin ortaya çıkardığı bu sosyal normlara uyulmadığı veya çiğnendiği takdirde cezai müeyyideleri hukuksal normların dışında ve onlardan daha sert ve şiddetli bir biçimde işler. Bu kendi içinde başka bir hukuksal sistem olan yaptırımlar yazılı değildir. Ancak benimsenen toplum tarafından gerektiği yerde işler Kendine has sosyo-ekonomik ve kültürel yapının sonucu olarak ortaya çıkan bu değerler, hayati bir öneme sahip olduklarından, bunlardan sapma kan davası için yeterli bir gerekçe olabilmektedir.

3. Kan Davasının Bazı Karakteristik Özellikleri

Kan davası, klan kabile veya aşiret üyelerinden birinin başka bir aile kabile (aşiret) veya klanın üyelerinden birini öldürmesi sonucunda meydana gelen düşmanlık halidir. Kan davası yaşadığı toplum yapısında kendine has bir organizasyon gösterir. Ve bu bölgeler sosyal, ekonomik ve kültürel yönden geri kalmış gelenekçi yapının hakim olduğu bölgelerdir.

Böylece kan davaları meydana geldiği toplumun koşullarına göre yapısına uygun bazı işleyişler ve kurumlar geliştirir. Örneğin intikam almak kutsal bir görevdir. Ve aynı zamanda bir şeref meselesidir. Kan davasına karışmış birçok insan için gelenekler ve görenekler de ayrıca intikamcıyı teşvik eder. Bu kişinin sosyal statüsü ve saygınlığı buna göre belirlenir, intikamını alamayan bir kişiye (kendi köyünde) kız verilmeyecek kadar ileri gidilerek, o kişi zayıf telakki edilir. Ve yöre halkının inançlarına göre "kısas kıyamete kalmaz", "Gün geçer kin geçmez", "Kanla ödenir kan" şeklinde dile getirilir. Bu inanış ve düşünüş biçimi, kan davasını sürekli canlı ve gündemde tutar. Dolayısıyla, her iki taraf kişisel olarak bu konudaki yanlışları görseler bile bu sosyal baskıdan kurtulamazlar. Aşağıda anlatılan iki örnek olay, bu bağlamda çok çarpıcı birer örneklerdir.

Urfa'da dört çocuğu olan bir ailenin bir çocuğu kan davasında öldürülür. Katil İstanbul'a kaçır. Kardeşlerden biri katili bulup öldürmek için görev alarak İstanbul'a gider. Bir zaman sonra kardeşinin katilini bulduğunda öldürmez. Çünkü geçen süre içinde evlenmiştir ve

İstanbul koşulları onun yapısında ve görüşünde bazı değişikliklere yol açmıştır. Birkaç yıl sonra, Urfa'daki iki kardeşi İstanbul'dakini ziyarete giderler. İstanbul'a intikam için gönderdikleri kardeşlerinin "kutsal görevi" yerine getirmediğini öğrenirler. Görevi yerine getirmediği için kendi öz kardeşlerini öldürür ve Urfa'ya dönerler. Çünkü bunu yapmazlarsa köylerine dönüp şerefli insanlar olarak yaşayamayacaklarını, toplum tarafından hor görüleceklerini bilirler (Nimetoğlu. Kan davaları, Urfa. s.10. Basılmamış materyal. Urfa Maiyet Memurluğu, Kaymakamlık Tezi -Tezcan s. 155).

Bir diğer olayda da, İstanbul'da babasının katilini bulup öldürdükten sonra yakalanan bir kişinin gazetecilere şu sözleri söylediği tespit edilmiştir: Fotoğrafım gazetelerde yayınlanmalıdır. Komşular gazeteyi okuyacak ve fotoğrafımı görecekler ve “Bravo, ne iyi evlat... Babasının intikamını aldı. Şerefli bir kişidir o diyecekler. Çok mutluyum şimdi” demiştir (Tezcan 4981: 155). Bu iki olay bize sosyal baskının kan davasındaki rolünü yeterince açıklamaktadır.

Kan davasında intikam, mutlaka katilin kendisinin öldürülmesini öngörmez. Öldürülecek kişi katilin kardeşi, babası, amcası ya da akrabası da olabilir. Çünkü olay meydana geldikten sonra (öldürme olayı bir tek kişi tarafından gerçekleştirilmiş olsa bile) iki aile, kabile veya aşiret tüm bireyleri ile birbirine düşman olur. Kan davası herhangi bir yolla son bulmadıkça çözüme ulaştırılmadıkça bu düşmanlık hali sürer. Bu durum, birlikte saldırı ve birlikte savunma mekanizmasının gelenekçi topluma hakim olmasının bir sonucudur.

Kan davasının önemli bir özelliği de, kadının intikam almak için öldürülmeyeceğidir. Kadın kan davasına gerek neden olması açısından, gerekse de intikam alınırken intikamı alacak kişiye yani oğluna, kocasına, kardeşine veya akrabasına sağladığı yardım ve yararlılıkla belli ve etkin bir role sahip olduğu halde asla öldürüleceklerin listesinde yer almaz. Çünkü "geleneğe göre kadını öldürmek zayıflık ve şerefsizliktir". Bu durum kadının sosyal konumuna bağlı olarak ortaya çıkan bir sonuçtur.

D. KAN DAVASI OLAYININ ÖNLENMESİ VE KAN GÜTMEME

I. Halk Tarafından Uygulanan Toplumsal Önlemler

Kan davaları çoğunlukla barış ile son bulur. Barışma iki kanlı aşiretin veya ailenin bir araya getirilmesi ve kararlaştırılan yerde -ki bu yer çoğu kez, hasımlardan birinin daha ziyade ölü sayısının çok olduğu tarafın veya ailesinin evidir- yemek yenilmesi, karşılıklı el ya da yüz öpülmesi ve barış sözü verilmesi ile gerçekleşir.

Barışma, toplumsal çatışmanın herhangi bir yazılı belgeye indirgenmeden ortadan

kaldırılması yolunda yapılan bir anlaşmadır. Bu anlaşmanın "ilkesi ve kuralları şifahen (sözlü) belirlenir. Bu da sözün, bu toplumda ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. Bu norm, bir değer olarak ilhamını feodal geleneğin tarihsel süzgeçten geçerek gelip yerleşen kültüründen alır.

Barışmayı sağlayan ya yörenin ileri gelen insanları, aşiret reisleri, şeyhleridir ya da devletin yöredeki temsilcileridir. Barışmada mağdur tarafa kanlık (diyet) ödenir. Kanlık, para olabileceği gibi koyun, kuzu, at gibi hayvanlarla tarla, bağ, bahçe gibi gayrimenkuller de olabilir. Bu tür kanlık, genellikle, tüm akrabaların desteği ile ödenir. Ayrıca karşı tarafa kız verilmek kaydıyla da barış sağlanabilir. Burada kız, bir tür kanlık yerine geçer. Esasında kız vermenin yanısıra aileler arası evlenmeler kan davasını önlemede etkin bir yoldur. Bu evliliklerle akrabalık ve kan "bağı kurulduğundan, intikam ve kin unsuru zayıflayarak, zamanla yok olabilmektedir.

Barışmada etkin rol oynayanlar genellikle belli çıkarları gözetirler. Bu çıkarlar kendilerinin veya barışı gerçekleştirenlerin temsil ettikleri gurubun çıkarlarıdır. Bununla beraber barışan taraflardan en çok mal ve can kaybı olanın bu kayıpları tazmin edilir. Çünkü ilk öldüren taraf, bir önlem olarak yerleşim birimini terk eder. Diğer bir deyişle göç eder. Geride kalan taşınmaz malları ise kanlısı tarafından yağmalanır ya da durum açıklığa kavuşuncaya kadar el vurulmadan öyle kalır. Barış sağlandığında ise yerleşim yerini terk eden taraf arazisinin başına dönerek tekrar işler.

Barışma ile bu toplumsal yara geçici de olsa bağlanır. Yöreye huzur ve güven gelir. Ekim, biçim ve verim artar. Buna bağlı olarak refah ve mutluluk düzeyi de yükselir. Çünkü kan davası hüküm sürdüğü sürece yörenin gündeminde özellikle ilgili ailelerin gündeminde birinci maddeyi, teşkil eder. Bütün dikkat, bedensel ve zihinsel faaliyetler bu konuya çevrilir. Bu sorun halledilmedikçe, başka bir deyişle kaybı olan taraf hasımları ile eşitlik sağlamadıkça kendini eksik ve aciz hisseder. Çevrenin onu küçümsediği ve horladığı duygusuna kapılır. Çoğu zaman bu duygularında haklıdır. Çünkü, çevrenin böyle bir durumda onu küçümseyip horladığı bir gerçektir.

Öte yandan barışmanın yanı sıra, kirvelik kurumu da kan davalarını önleyen başka bir unsurdur. Daha önce belirttiğimiz gibi kirvelik sünnet olayında meydana gelir. Sünnet edilen çocukların kirvesi çocukların manevi babası, babalarının da kardeşi sayıldığından, aileler arasında güçlü bir bağ meydana gelir. Bu nedenle, bölgede yaygın olan kirvelik kan davalarının azalması ve önlenmesinde etkin bir rol oynamaktadır.

Halk tarafından alınan bu toplumsal önlemler yanında devletin alacağı önlemler daha önemli bir fonksiyona sahiptir.

2. Devlet Tarafından Alınması Gereken Önlemler

Kan davasında barış ve diğer benzeri çözümler hiç kuşkusuz kalıcı değil geçici çözümlerdir. Çünkü kalıcı olan çözüm sonuçtan çok nedenleri ortadan kaldıran çözümdür. Barışma bir aşiret reisinin, dini liderinin, şeyhlerin veya -son zamanlarda yaygınca görülen, devletin yöredeki temsilcilerinin (Vali, Askeri komutanlar v.b.) araya girmesi ile- belli, bazı çıkarlar gözetilerek sağlanıyor. Ama sorunu kökten çözemiyor.

Bu nedenle, her şeyden önce sosyo-ekonomik koşullar iyileştirilerek halkın kültürel düzeyinin yükseltilmesi, devletin alacağı ve alması gereken en önemli önlemdir. Ekonomik yapının geliştirilmesi diğer bir deyişle bölgenin sanayileştirilmesi, kırsal alanda yeni tarım tekniklerinin uygulanmasının sağlanması, diğer taraftan sosyal yaşam ve refahın yüksek bir seviyeye ulaştırılması yani yol, su, elektrik, okul ve iletişim olanaklarının sağlanması gelenekçi ve kapalı yapıyı parçalayacak, halkın sosyal ve kültürel durumunu olumlu yönden etkileyecek, soruna bakış açısını değiştirecektir. Bu sayede "kana kan" diyen halk, "kanı kanla yumazlar, kanı su ile yurlar" demeye başlayacaktır. Çünkü araştırmamızda, kan davalarının geçtiği bölgelerin eğitim düzeyinin diğer yörelere göre çok düşük olduğunu gördük.

Ayrıca, devletin alacağı önlemler arasında toprak reformu ve sınır belirleme kanunları da önemli bir yer tutar. Çünkü olayların çoğunun toprak kaynaklı, ekonomik bir nedene dayandığını yukarıda nedenler bölümünde belirtmiştik. Bu önlemler alındığı takdirde kan davaları azalacak, giderek yok olacaktır.

IV. BOLUM

AŞİRET YAPISINDAKİ ÇÖZÜLMELER VE BU ÇÖZÜLMENİN NEDENLERİ

Aşiret sistemi, hızla gelişen, değişen koşulların etkisiyle ve giderek yerleşik hayata geçmesiyle çözülmeye yüz tutmaktadır. Bu çözüme ve değişimin nedenlerini irdelediğimizde yerleşik hayata geçmenin ve modernleşmenin önemli etkileri olduğunu görüyoruz. Şimdi bunlara bakalım.

A. YERLEŞİK HAYATA GEÇİŞ

Aşiretçi sistemi ayakta tutan temel karakter onun göçebe yanındır. Göçebelik azaldıkça, yani yerleşik hayata geçildikçe sistemde yaşanan ilişkilerin niteliği giderek değişmekte, kendine özgü bir hal almaktadır.

Bruki aşireti de ilk zamanlar yani Karacadağ'da, İran'da, Kafkasya'da ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de göçebe olarak yaşamış bir aşirettir. Ama gün geçtikçe toprağa bağlananların sayısı artmış, hayvancılığın yanısıra tarımcılıkla da uğraşanlar çoğalmıştır. Böylece tam göçebelik, tarıma ve toprağa bağlılık oranında bırakılmış, bir yandan yerleşik bir yaşama geçilirken diğer yandan yarı göçerlik doğmuştur. Yarı göçerler Brukiler arasında kışın köyde yazın yaylada yaşamak biçiminde ortaya çıkmıştır. Böylece aşiretçi ne hayvanından, dolayısıyla yaylasından ve obasından uzaklaşmış ne de topraktan vazgeçebilmiştir.

Ancak bu denge, gittikçe yerleşik hayata geçme lehine bozulmuştur. Çünkü günümüzdeki gelişmeler bunu zorunlu kılmıştır. Daha sonra değineceğimiz nüfus artışı, tarımda modernleşme, kentleşme ve sanayileşme bu değişimde temel rolü oynamıştır.

Böylece bir köye yerleşen aşiret veya aşiret bireyi, bir nevi bir içgüdüyle yaptığı ve ondan hiç vazgeçemeyecek gibi dört elle sarıldığı hayvancılığı, yeni yerleşim birimlerinde sürdürmeye çalışmıştır. Yani giderek asıl işi çiftçilik veya diğer zanaatlardan biri olmaya başlayan köylü, bu arada ürünleri için hayvanda beslemektedir. Bunun yanı sıra ticaret için sürü besleyen aileler de mevcuttur. Bunlar genellikle aşiretin zengin ve nüfuzlu kişileridir. Bir kısmı tamamıyla şehre yerleşmiş, çeşitli işletmeler açmış, diğer bir kısmı da köyde yaşayan zenginlerdir. Şehirde yaşayanlar kendileri ve aileleri daimi olarak köye gitmeksizin çobanlarının refakatinde sürülerini kiraladıkları bir yaylaya göndermektedirler. Hayvancılık bu kişiler için sadece bir yan iş, bir para kazanma kaynağı haline gelmiştir. Bunların köy ve köylülükle ilişkileri yoktur. Şehirde evleri, apartmanları, dostları, çalıştıkları siyasi partileri vardır. Bu durum bize bu kişilerin aşiret ve feodal toplumla yaşantı bakımından bir bağları ve ilgilerinin kalmadığını göstermektedir Çünkü bunlar, Mercedes otomobile binen, küçük veya orta boyda ticarethane işleten ya da işletme veya fabrikaları olan, apartmanda yaşayan,

çocuklarını üniversiteye gönderen kişilerdir. Bu zümreye köy kökenli yeni kentliler diyebiliriz. Köy kökenlilik kavramı burada çok önemli bir anlam taşır. Çünkü bu kesim bahsettiğimiz çerçevede -her ne kadar- bir yaşantı sürüyorsa da eskisi kadar yoğun olmamakla birlikte, henüz aşiretçi ve feodal zihniyeti tamamen üzerinden atamamıştır. Bu kesim özellikle siyasi seçimlerde veya bir güç birliğinde veyahut bir kan davasında aşiretçi ve gelenekçi zihniyeti -özellikle kendi çocukları için- her seferinde yeniden gündeme getirmektedir. Bunların sayısı küçümsenemeyecek kadar çoktur. Bu kesim Van, Muradiye, Gürpınar, Erciş, Gevaş şehir merkezlerinin yanı sıra, İstanbul ve Ankara şehir merkezlerinde yaşamaktadır. Bu ailelerden bazıları şunlardır: Kartallar (Van-Ankara-İstanbul), Eryiğit, Donat, Taylan, Kıran aileleri (Van-İstanbul), Elçi, Özgökçe (Van-İzmir), Kurşunluoğlu (Gürpınar-Ankara)- Özerler, Yalvaçlar, Çelikler, Uçkanlar, Çiftçiler v.b., (Muradiye-Van), Ateş, Mermit, Çınar aileleri ile Hacı Ali Balooğulları, Şubu oğulları, Hacı Ali oğulları, Hacı Mıstıoğulları, Ömer Katoğulları köylerin yanısıra Van merkezde de yaşayan ailelerdir. Bu, aileler çoğu "bir kolun veya kabilenin lideri durumunda aileler olup her biri geniş ve çok sayıda üyeye sahiptirler.

Öte yandan köyde yaşayan zengin ailelere gelince; bunların bir kısmı yukarıda saydığımız ailelerin köydeki uzantılarıdır. Diğer kısmı ise burada yaşamakta olup, toprağa bağlanmış ancak yazları hayvanları için yaylaya çıkan ailelerdir. Çoğunun bağı, bahçesi tarlası, hatta bazısının traktörü, otomobili, kamyonu, otobüsü vardır. Yani bu kesim giderek tam ve yarı göçebelikten toprağa bağlanmaya ve yerleşik hayata geçmeye yönelmiştir. Böylece aşiret reisi, toprağı ve mülkiyet ilişkilerini kontrol etme fonksiyonundan dolayı cılız da olsa ağa kimliğini kazanmıştır. Ayrıca şeyhlik bu yapıda etkin bir kimliğe bürünmektedir. Brukiler içinde aşiretten şeyh olmamasına karşılık, çeşitli şeyhlerin aşiret üyeleri arasında müritleri vardır. Bunlar ekin ve ürünlerinin 9 da birini gelirlerinin (paranın) bir kısmını ve de 40 koyundan birini bu şeyhlere zekât olarak vermektedirler. Böylece şeyhler kısa bir sürede bu ürün ve sermaye birikimiyle zenginleşmekte bağ, bahçe, tarla hatta sürü sahibi olmakta ve -giderek- onlar da mülkiyet ilişkilerini denetleyerek nüfuzlu ve etkin kişiler olmaktadır.

Tüm bunlar, bize şu gerçeği açık bir biçimde gösteriyor: Aşiret gelişen ve değişen koşulların etkisiyle, göçebelikten yarı göçbeliğe, oradan da giderek yerleşik hayata geçmektedir. Bu meyanda şehre göç ve kentleşme de devam etmektedir. Bu değişme ve mobilite, insan ilişkilerinde hatta sistemde değişmelere neden olmakta, yeni gelişmeler ve ilişkiler ortaya çıkarmaktadır.

B. GELİŞEN (DEĞİŞEN) KOŞULLARIN ETKİSİ

Çağımızda bilim ve teknoloji baş döndürücü bir hızla gelişmekte bu hız 20. yüzyılın son çeyreğinde astronomik boyutlara ulaşmaktadır.

Rönesans'la başlayan bilimsel gelişme, aydınlanma çağında olgunluk ve yetkinlik düzeyine ulaşırken, 19. yüzyılın başlarında Rönesans düşünürü sayılan F. Bacon'un "Bilgi kuvvettir" tespitini adeta doğrularcasına, bilgiyi uygulama safhasına büyük bir etkinlikle geçirmiş, bu yolla çevresini denetleyerek değiştirmiş ve ona hakim olmaya başlamıştır.

Bilimin teknikle birleşip uygulama safhasına geçirilmesi makinalaşmayı o da sanayileşmeyi yaratmıştır. Bundan sonradır ki sanayi, teknoloji ve bilim üçlemesi birbirini karşılıklı etkileyerek yukarıda bahsettiğimiz hızlı gelişmeler ortaya çıkarmıştır. Söz konusu gelişmeler sosyal, siyasal ve kültürel alanda hızlı değişmelere yol açmış, bu değişme ve değiştirme işi insan ve toplumla sınırlı kalmayarak onların ilişkilerinde ve bu ilişkileri düzenleyen siyasal sistemlerde de değişikliklere yol açmıştır.

Bu değişme söz konusu gelişmenin boyutlarına göre yerden yere, ülkeden ülkeye değişmektedir. Günümüz Türkiye'si de bu gelişmelerden kendine düşen payı almış böylece yeni bir toplumsal yapılanma ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu değişme ve gelişmelerin günbegün artarak sürüp gittiği bir yerde elbette aşiretler de bundan nasibini alacaktır. Bu durum söz konusu sistemlerin çözülmesine giderek karmaşık ekonomik ve toplumsal ilişkilerin görülmesine neden olmaktadır. Başka bir deyişle, yapı değişikliği görülmekte, aşiret ve gelenekçi yapı giderek çözülmektedir.

Aşiret sisteminin değişmesini sağlayan nedenler genel olarak çağımızda bu tür değişikliklerin de kökünde bulunan nedenlerdir. Bu bağlam ve ilişki içinde aşiretçi (ve feodal) yapının çözülmesinde tespit ettiğimiz nedenler şunlardır:

Nüfus artışı, tarımda makinalaşma ve kullanılan yeni teknikler, yeni kitle iletişim ve ulaşım araçları, sanayileşme, şehir ve köy (kırsal alan) arasındaki mobilite ve diğer faktörlerdir. Şimdi sırasıyla bunlara biraz daha yakından bakalım.

1. Nüfus Artışı

"Doğu Anadolu'da feodal yapıyı, yani statükoyu parçalayacak tek unsur, nüfus artışı ve bu oluşumun tarımdaki makinalaşma ile çok dinamik bir kimliğe bürünmesidir" (Beşikçi 1968: 117).

Öte yandan normal bir kentleşmeden bahsedemeyiz. Söz konusu nüfus artışı sadece demografik bir yığılmaya neden oluyor. Çünkü "nüfus artışı ve makinalaşmanın başlaması

kapalı gurupların, özellikle dış ilişkiler alanında değişmeler meydana getirmekte, üretim ve tüketim mallarının alınıp satıldığı yerler, idari işlerin cereyan ettiği yerler, nüfus ve askerlik ile ilgili işlerin yapıldığı yerler bu koşullar altında değişmektedir" (Beşikçi: 161). "Mesela Van (ve ilçelerinin) nüfusu Cumhuriyet kurulduktan sonra hızla artmıştır. 1927'de 75.329 olan Van'ın nüfusu, 1960'ta 211.034 olmuştur. Bu süre içinde nüfusun yıllık ortalama artış oranı yaklaşık olarak %3,4'dür, 1960'tan sonra bilim, teknoloji ve sanayileşmenin sonuçları daha da etkin görülmeye başladığından bu gelişmeler nüfusun büyümesine de etki etmiştir. Nitekim 1960'ta 211.034 olan Van'ın nüfusu, 1965'te 266.840, 1970'te 325.763, 1975'te 368.314, 1980'de 468.646 olarak tespit edilmiştir. Bu süredeki yıllık ortalama nüfus artışı %39.89'dür yani %40'dır. 1985'te yapılan sayımda ise Van'ın nüfusu 547.216 olarak tespit edilmiştir; Bugün bu rakam 607.400 kişi olarak tahmin edilmektedir (1965, 1985 Genel Nüfus Sayımı D.I.E. yayını) (Bkz.Tablo 2).

Şehir merkezlerine gelince:

Van merkez ilçe 1980 nüfus sayımında köyleri ile birlikte 143.865 nüfusa sahip, sadece-şehir içi nüfusu ise 92.602'dir. 1985'te ise bu rakamlar köyleri ile birlikte 169.602, şehir merkezi nüfusu ise 121.306'dır (Bkz. Tablo 3 ve 4). Nüfus yoğunluğu dağılımı ve bu nüfusun erkek ve kadın olarak ayrımını için Tablo 5'e bakınız.

Yukarıda vermiş olduğumuz istatistikler ve Tablo 2'de gösterdiğimiz rakamlar hızlı bir nüfus büyümesini bariz bir şekilde gözler önüne sermektedir. Fakat buna paralel olarak modern anlamda bir kentleşme şimdilik görülmüyor. Yani normal bir kentleşme olayı olmadığı, tamamen demografik bir yığılma olup bu yığılma fonksiyonel bir duruma getirilmediği, kentleşme ile birlikte sanayileşme ve tarımda modernleşme gerçekleşmediği halde, bu demografik yığılma ve onun sonucu oluşan şartlar gene de feodal yapıya dayanan statükoyu er geç paralayacaktır (Beşikçi 1968: 117).

Öte yandan kaynakların kıt olması, olan kaynakların da yeterince verimli bir biçimde kullanılmaması artan nüfusu beslemeyince yani iş olanakları bulmak için "göç" oluyor. Göç köy, kent arasında diyalog vesilesi" olmakta, değerler aktarımını gerçekleştirmektedir. Başat olan değerler, kentin ve sanayileşmenin değerleri olduğundan bu ilişkide denge kırsal alanın (köyün yani bir anlamda gelenekçi yapının) aleyhine bozulmak zorundadır.

2. Tarımda Makinalaşma ve Yeni Teknikler

Birkaç yıl öncesine kadar Brukan aşiretinde (ve yörede) yaygın olan tarım araçları karasaban, kağrı, kotan (pulluk), tırpan, tırmık gibi ilkel tarım araçları idi.

Ziraat, nadasa dayanan kuru ziraat şeklinde yapılırdı. Az miktarda olan su, çok uzak

yerlerden, köylünün kendi olanakları, ile açtığı arklarla getirildiğinden yeterli olmamakta idi. Çünkü gelen su, 60, 70 hanelik köylerde muhtarın denetiminde sıraya tabi olduğundan, sıra geldiğinde sulama mevsimi bitmiş oluyordu.

Bu şekliyle kendi olanakları ile ark açıp su getiren köyler arasında Beydağı, Yumaklı, Dibeközü, Çitören, Arısu, Tevekli, Topaktaş köyleri sayılabilir. Bunlardan Beydağı ve Yumaklı oavadan yüzlerce km. uzaklıkta bulunan Suphan gölden su getirmektedir. Su yolu engebeli ve sarp dağları aşım ovaya geldiğinden su, tarlaya çok azalmış olarak ancak varabilmektedir. Dibekdüzü, Çitören, Arısu, Tevekli, Topaktaş gibi köyler ise Ermenilerden kalma kanalları onarmışlardır. Hıdır ve Çomaklı gibi birkaç köyde ise devletçe yapılan bir gölet veya havuza rastlanır. Buna bağlı olarak gene bir kaç yıl öncesine kadar çiftçi gübre nedir bilmez ve kullanmazdı. Tarım yapmak ise şu düzeni izlerdi:

Farklı yörelerden genellikle tarımın olmadığı dağlık kesimden gelen mevsimlik tarım işçileri tarlayı tırpan veya orakla biçer, 40 dönümlük bir tarlanın biçimi bazen bir ay sürmektedir. Biçilen ekin, kağnı ile taşınır, cercer veya döğen denilen ve öküzlerin çektiği bir aletle harmanlanır, harmanda ürün dirgen ile savrularak sap ile saman bir birinden ayrılır. Böylece bir şahsın tarlasının başına varıp biçmesi ile harmanın kaldırılması bir mevsim 3-4 ay (Haziran sonu - Ağustos-Eylül başına kadar) sürer. Harman kaldırıldıktan sonra yeni tarlanın ekimine başlanır. Bu süreçte çok sayıda tarım işçisi yer alır, buna göre ilişkiler gelişirdi.

Ancak bu durum 1965'lerde giderek değişmeye başladı. Günümüzde durum artık tamamıyla farklıdır diyebiliriz. Son görülen tablo şöyledir:

Tarımda makinalaşmaya geçilmiştir.. Aşağı yukarı bütün köylerde -her birinde en az 2 tane- traktör vardır. Traktörlerin en az birer takım diğer tarım araçları vardır: Bunlar römork, pulluk, patos, savurma (Tarım araçları için bkz. Tablo 6) ve bazılarında biçer makinaları vardır. Ayrıca biçer-döver makinasına sahip köyler de mevcuttur. Biçeri olmayan ve çok miktarda ekini olan bazı köyler (Kalecik, Hıdır, Çomaklı, Topuzarpa gibi) dışarıdan (Siirt, Urfa, Viranşehir, (Mardin) gibi yerlerden biçer-döver getirtmektedirler.

Böylece tarım süreci baştan sona kadar makinalarla yürütülmektedir. Tabi bu arada tek tuk de olsa, özellikle biçmede tırpan, orak; kaldırmada karasaban, pulluk; taşımada kağnı gibi aletlere rastlanmaktadır. Her köyde sayılan bir iki kişiyi geçmeyen ve çok fakir olan çiftçiler ekini dövmek ve savurmak işini gene patos ve savurmalarla yapmaktadırlar. Ayrıca traktörün girdiği alanlar yalnız karasabanı değil, aynı zamanda ortakçılığı da tasfiye etmiştir.

Kıyası, genel olarak traktör, pulluk, harman makinası (patos ve savurma) ve biçer döver gibi modern tarım aletleri döğen, cercer, kağnı ve karasaban gibi ilkel tarım araçları ile bir arada

görülmüş zamanla birinciler ikincilerin aleyhine artarak çoğalmış, günümüzde ise birinciler tamamıyla hakim duruma gelmiştir. Modern tarım araçlarının mülkiyeti, belirli kişilerin elinde bulunmakla birlikte, bunlardan yoksun olan geçimlik köylülerle, orta halli aşiret köylüsü de yararlanabilmektedir. Burada aşiret toplumunda hüküm süren kan ve akrabalık bağlarını hatırlamak gerekir.

Şimdi gelelim bu panoramanın sonuçlarına.

Tarımda makinalaşmaya gidilmesi (özellikle, traktörün kullanılmaya başlanması) çok önemli iki sonuç doğurmuştur.

1. Tarımda makinalaşma üretim tarzının ve biçiminin değişmesine yol açmış, bu değişiklik - giderek- aşiretçi yapıyı (ve aşiretçi zihniyeti) ve değerlerini parçalayarak yerine yeni değerler getirmiştir.

2. Traktörleşme nispetinde işsizlik açık bir şekilde baş göstermiş, şehire yönelmeye yol açmıştır. Diğer bir deyişle makineler çok sayıda insanın yapabileceği işi çok daha az bir zamanda daha iyi yaptığından işsizlik meydana gelmiş, boşta kalan işgücü şehirlere akın ederek değişim sürecini hızlandırmıştır.

3. Kitle iletişim ve Ulaşım Araçlarının Etkisi

Eskiden köyden köye, şehirden şehire bir ulaşım ve yük aracı olarak kullanılan at, eşek, öküz, kağnı ve at arabalarının yerini artık dolmuş, minibüs, kamyon, traktör ve küçük otobüsler almış bulunuyor. Aşiretin bütün köylerinin birer minibüsü vardır. Bunlar sabah köyden çıkar, ilçelere veya vilayet merkezine köyden yolcu götürür, akşam üzeri tekrar yolcularım alarak köye dönerler. Bu arada köydeki ticari ve özel otoların, kamyon ve traktörlerin de ulaşımında önemli rol oynadıklarını vurgulamak gerekir. Böylece her gün köyden şehire - şehirden köye çokça insan taşıyan yeni ulaşım araçları, yeni bir toplumun inşasına öncülük etmektedir.

Özellikle bu inşada ulaşımın yanı sıra iletişim araçlarının yerini vurgulamak gerekir. Köye yol gittikten sonra şehrin olanaklarını da götürür. Ardından elektrik, radyo, TV, çamaşır makinası, buzdolabı, gazete, kitap v.b. gidince, artık günümüzde yeni bir tartışmaya tanık oluyoruz. Köyler şehirleşip de yok mu olmakta, yoksa köy şehir ayırımı ortadan kalkmakta mıdır?" Gerçi bu tartışmayı Doğu Anadolu ve dolayısıyla Brukan aşiretinin köyleri için yapmak şimdilik erkendir. Ama bu olanakların cılız da olsa yaratılması bu sürecin başlatılması açısından önemli ve anlamlı görünüyor. Diğer taraftan iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesi sonucu teknik bilginin yoğunlaşması, bunun da sonucu olarak eğitim-öğretimin öneminin anlaşılması, eğitim ve öğretim düzeyini yükseltmekte ümmilik giderek azalmaktadır.

4. Şehir ve Köy Arasındaki Mobilite (İç Göçler)

Şehire olan göç oranının fazla olduğu görülmektedir. Van şehir merkezinin nüfusu 1960'ta 22.043, 1965 nüfus sayımına göre nüfusu 31.010 iken, 1980'de 92.801, 1985'te ise 121.306'yı bulmuştur (DİE. Genel Nüfus- sayımı 1965-1980-1985). Bugün ise bu nüfus 150.000 olarak tahmin edilmektedir. İlçe merkezlerinin nüfuslarında da aşağı yukarı aynı oranlarda bir artış kaydedilmiştir (Bkz.Tablo3).

Bu artışlar doğal nüfus artışından Öteye büyük oranda kentleşme ve köyden kente göç olayının sonucudur.

Göç nedenlerinin başında, artan köy nüfusuna karşılık üretimin fazlaca artmayışı ile aşiret köylerinde traktörleşmenin (makinalaşmanın) yol açtığı işsizlik ve bu yüzden doğan geçim sıkıntısı gelir. Geçim sıkıntısı içindeki fakir ailelerin gençleri İstanbul, Ankara, İzmir, Adana gibi büyük kentlere mevsimlik inşaat işçisi olarak gitmekte, inşaat sezonu sonunda tekrar köyelerine geri dönmektedirler. Bazen de köylüler arasında meydana gelen anlaşmazlık ve kan davaları şehre göç etmeye neden olmaktadır. Diğer yandan zenginleşen köylülerin şehirde yaşama istek ve dürtüleri ve şehirde yaşamamanın çekiciliği bu kesimi şehire yöneltmektedir.

Bu durum ağa, şeyh, reis ve diğer zenginleri, bir yanları hayvancılığa ve toprağa bağlı olduğu halde diğer yandan onları şehre bağlamıştır. İşte bir yanları ile ilkel üretim biçimlerine bağlı olan bu kesim, diğer yönü ile kapitalist ilişkilere yönelmekte, kazançlarını şehirde herhangi bir işletmede değerlendirmektedirler. Bu şehir merkezleri yaşadıkları yere en yakın şehir merkezleri (Van, Muradiye, Erciş) olabildiği gibi özellikle çok zenginler için, İstanbul, Ankara, Mersin gibi büyük merkezler de olmaktadır.

Böylece şehirde oturmaya başlayan ve yeni denetim ve ticaret alanları bulan ağa ve aşiret reisi köydeki arazisi veya sürüsünü kahyası ya da baş hizmetçisi yoluyla denetliyor. Artık şehirde aşiretin bu andığımız kesiminden, büyük şirketlerin yetkili satıcısı, başbayii, otel sahibi ve işleticisi, mağaza sahibi, otobüs işletmecisi hatta fabrika sahibi olanına bile sıkça rastlanmaktadır.

Kısacası şehir ve köy arasındaki mobilite ve ilişkiler şehrin lehine gelişmekte ilişkiler yaşama biçim ve değer yargıları da bu mobilite ve ilişkiler oranında değişmekte, yeni bir hal almaktadır.

5. Sanayileşme

Sanayileşme yok denecek kadar azdır. Özellikle aşiret köyelerinin yoğun olduğu ve bağlı bulunduğu ilçe merkezlerinde sanayileşmeden söz edilemez. Ancak Van merkezinde az da

olsa son yıllarda bazı gelişmeler kaydedilebilir. Van'ın en büyük fabrikası Van Çimento Fabrikasıdır. Bunun yanında Sümerbank'ın 1 adet deri ve ayakkabı fabrikası, 1 adet yün fabrikası, 2 adet un, 1 adet de bulgur fabrikası mevcuttur. Ayrıca çok uluslu(Arap-Türk) ve bir çok bankanın (T.C. Ziraat Bankası, T.C. İş Bankası, Dış Ticaret ve Yatırım Bankası) ortak olduğu bir Et Entegre Sanayii tesislerinin inşası devam etmektedir. Bu tesis bittiğinde, kendi alanında Ortadoğu'nun en büyük Et Entegre Tesisleri arasında yer alacağı kaydedilmektedir. Van'ın ayrıca eski bir sanayii sitesi mevcut olup yörenin motorlu araç tamir ve bakım işlerini yapmaktadır. İnşası henüz biten ve sahiplerine yeni (Mart 1988). teslim edilen yeni sanayi sitesinin daha gelişmiş ve daha modern bir şekilde çalışacağı tahmin ediliyor. Bu sanayi sitesinin özellikle kırsal alandaki işsiz kesimini çekmesi bakımından önemi vardır. Bu nedenler ile köyden kopup gelen ve sanayii sitelerinde çırak, kalfa olarak çalışanların, hatta ustalaşarak burada bir dükkan işletenlerin sayısı bir hayli yüksektir. Bu amaçla gelenler daha sonra ailelerini de yanlarına almaktadırlar. Bu yolla köyden gelmiş küçük esnaf ve zanaatkar kesim yeni alışkanlıklar edinmekte, tamamıyla de köyden kopmadığı için, köyü ve akrabaları ile ilişkilerini sürdürdüğünden yeni alışkanlıklarını oraya taşıyarak çevresini etkilemektedir. Diğer tarafta, aynı ilişki biçimini sürdüren bir kesim de, şehir merkezinde küçük bir devlet memurluğu elde etmiş kesimdir. Bunlar bu değişim sürecini etkileyip hızlandırmaktadırlar.

6. Diğer Faktörler

Nüfus artışı, modern alet ve teknikler, yeni ulaşım ve iletişim araçları, sanayileşme, ve dolayısıyla şehre göç bizce aşiretçi ve gelenekçi yapıyı çözen, yerine yeni yaşama biçimleri ve değerlerini getiren temel nedenlerdir. Ancak bunlar temel neden olmakla beraber bu değişim sürecini etkileyen ve hızlandıran çokça başka unsur da vardır. Örneğin yeni alt yapı tesislerinin inşası, yeni yolların yapılması, eskilerin ıslahı, yeni barajların, su kanallarının inşaa edilmesi ve yeni gübreleme sistemlerine işlerlik kazandırılması gibi gelişmeler bu değişimde üstlerine düşen etkiyi yapmaktadırlar. Böylece, her alanda yeni bir nüfus yeni bir iş potansiyeli bunları yapan, idare eden, işçiler, teknisyenler, bürokratlar ve devletin resmi görevlileri... Bunlar ister istemez aşiret halkı ile fonksiyonel bir iletişim içerisindeyler. Zaten bu yüzden aşiret sadece kendi tüketimi için üretim yaparak kapalı bir ekonomik tarzı oluşturmaktan kurtulup, aşiret reisi ve ağa ile birlikte ekonomik gücü ellerinde bulunduranlar, mülkiyet ilişkilerini denetleyenler artık ticaret için fazla üretim yapmaya başlamışlardır. Böylece yeni bir ticaret erbabı ortaya çıkarak ağa, reis ve şeyh ile birlikte mülkiyet ilişkilerini kontrol etmekte, yeni bir ticaret sınıfı oluşturarak yeni bir güç elde etmektedir.

Kısaca diyebiliriz ki, bütün bu saydığımız nedenler aşiret ve feodal yapıyı hızla ve giderek artan bir şiddette parçalayıp çözmekte, yerine yeni değerler ve sistemler yerleştirmektedir.

Böylece göçebe toplumdan yerleşik ve zirai toplum yapısına, zirai toplum yapısından da giderek sanayi toplum yapısına bir geçiş söz konusudur. Diğer bir deyişle, Brukan aşireti kapalı ekonomik yapıdan, açık ekonomik yapıya bir geçiş çizgisi izlemektedir. Bu da, ekonomik olarak kapalı toplum yapısından açık topluma geçmenin ifadesidir.

SONUÇ

Sonuç olarak diyebiliriz ki, günümüzde geniş anlamda iki tür toplum söz konusudur. Bunlar modern toplum ile gelenekçi toplumdur. Bu toplumları birbirinden ayıran temel özellikler vardır. Günümüzde gelenekçi toplumdaki modern topluma -bölgeden bölgeye hızı değişmekle birlikte- bir gidiş vardır. Yani bir değişme vardır ve bu değişme modern toplumun lehine gelişmektedir. Aşiretlerde elbette bu sürecin içinde yer alacak ve bu değişimden nasibini alacaktır.

Modernleşme, iktisadi alanda sanayileşme, siyasi alanda halk kitlelerinin idareye artan ölçüde katılmalarıyla ölçülür. Modernleşme sürecinin başında bulunan toplumlara "geleneksel", varış noktasında bulunan toplumlara ise "sanayii toplumu" diyebiliriz ve bu iki toplum tipini şu özellikleri ile birbirinden ayırabiliriz:

Geleneksel toplum, toprağa, yani tarıma bağlı bir ekonomi, ilkel bir teknoloji, zayıf üretim, toprak sahibi seçkinlere, bölgeciliğe ve kan bağına dayalı bir siyasi yapı, üstte seçkin yönetenler altta ise idare edilen basit halk kitlelerinden oluşan hiyerarşik ve iki ögeli bir sosyal sınıf yapısı, geniş ve üretim birimi olan aile yapısı, yaygın bir cehalet ve kaderciler bir hayat görüşü arz eden bir karaktere sahiptir. Ayrıca statü ve rollerin kişilerin ne yaptıklarına göre değil, kim olduklarına göre dağılması, kanun ve kuralların kişiye göre değişen biçimlerde uygulanması, görev ve hakların sınırlarında belirsizlik olması da bu toplumun temel özellikleridir. Böyle bir toplumun insan tipi ise otoriter insan tipidir. Bu tip, kendinden yaşlılara sorgusuz sualsiz saygı gösterir, kendinden küçüklerden ise böyle bir saygı ve itaat bekler. Kişiler arası ilişkilerde dengesizlik hakimdir, bir tarafın kuvvetli, bir tarafın zayıf olduğu düşüncesi vardır (Ozankaya: Türkiye'de ve Japonya'da Sosyal Değişme ve İktisadi Gelişme. Master Tezi 1969).

İncelediğimiz aşiret de (Brukanlar) yukarıda bahsettiğimiz özellikleri içeren veya bu özelliklere uygun davranışlar, ilişkiler gösteren bir toplumdur. Bundan ötürüdür ki biz çalışmamızda bu aşireti yeri geldikçe gelenekçi bir toplum olarak andık. Ve bu toplumun giderek -çağımızdaki gelişme ve değişmelere uygun olarak- modern topluma doğru bir gidiş izleyen özellikler gösterdiğini ortaya serdik. Söz konusu modern (sanayileşmiş) toplumun özellikleri ise şunlardır:

Yalnız tarıma değil sanayii ve hizmet sektörüne dayanan iktisadi bir yapı, yüksek bir iktisadi verimlilik, tarımın ticarileşmesi, yani tüketim için değil pazar için üretim yapılması ve para ekonomisinin kurulmuş olması, iki ögeli toplumsal sınıf yapısı yerine geniş, yatay ve dikey toplumsal hareketliliğin olması, iktisadi bir birim olmaktan çıkmış dar bir aile tipi, nüfusun tarım sektöründen sanayii sektörüne göçü sonucu meydana gelmiş büyük kentlerin varlığı bu

toplum tipinin temel özellikleridir. Bu toplumsal yapının insanı ise çevresine hakim ve çevrede hüküm süren kanunların anlaşılır olduğunu bilen, böylece çevresini kontrol edebilen, kendinden aşağıdaki insanlara bakıp teselli bulan değil, kendisinden önde olanları örnek alan bir insan tipidir. Böyle bir toplumda siyasi, iktidar farklılaşan görevlerle işleyen ve mesleki bir bürokrasinin ortaya çıktığı bir hükümet biçiminde kendini gösterir (Ozankaya 1964: 294).

En nihayet aşiretçi yapı veya sistem gerek kendi iç dinamiklerinin gelişmesiyle, gerekse de dış baskıların sonucu olarak giderek çözülmekte, yeni bir toplumsal yapıya (Modern topluma) doğru yol almaktadır. Bu yolun sonunda duran modern topluma ne zaman ulaşılacağı ise bu gelişme ve değişimin hızına bağlıdır. Hıza ivme kazandıracak olan faktörler ise yukarıda andığımız iç dinamiklerdeki gelişme ile dış baskıların (bilim, teknik ve sanayileşmenin) etkisidir.

Amaç çağdaş düzeye ulaşmak, hatta bu düzeyin üstüne çıkmak ise görevde bu amaca ulaştırılacak olan yollara işlerlik kazandırmak olmalıdır. Böylece çağdaş, müreffeh, demokratik bir topluma, yani özlenen düzeye ulaşılabilir.

EKLER

EK – A: BRUKAN AŞİRETİNİN SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPISIYLA İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMANIN ANKET SORULARI

1. Cinsiyetiniz :

Erkek ( ) Kadın ( )

2. Kaç Yaşındasınız ( )

3. Medeni Durumunuz

Evli ( ) Bekar ( ) Dul ( )

4. Eğitim Durumunuz

Okuma Yazma biliyor ( ) Okuma Yazma Bilmiyor ( )

5. Okuyup-Yazma biliyorsanız hangi okulu bitirdiniz.

İlkokul ( ) Orta veya dengi bir okul ( ) Lise veya dengi bir okul ( )

6. Aileniz toplam olarak kaç fertten oluşmaktadır ve bunların kaç erkek, kaç kadındır?

Erkek ( ) Kadın ( ) Toplam ( )

7. Geçiminizi ne ile sağlıyorsunuz?

Hayvancılık ( ) Çiftçilik ( ) İşçilik ( ) Marabacılık (İcarcılık ( )

8. Ailenizde aşağıdaki mesleklerden birinde çalışan var mıdır?

Memur ( ) Yönetici ( ) Öğretmen ( ) Kalfa ( ) Ustabaşı ( ) Düz işçi ( )

Taşaron ( ) Müteahhit ( )

9. Ailenizde geçimini sağlamak için başka illere çalışmaya giden var mı, varsa kaç kişi?

Bir kişi ( ) İki kişi ( ) İkiden fazla ( ) Yok ( )

10. Varsa ne tür işlerde çalışıyorlar? .....

11. Toplam olarak ne kadar hayvanınız var?

Küçükbaş (.....) Büyükbaş (.....) Toplam (.....)

12. Ailenizin kaç dönüm arazisi var (.....)

Ve bu arazinin ne kadarı tapulu?

Hepsi ( ) Bir kısmı ( ) Hepsi tapusuz ( )

13. Tarım yapılan arazinizde ne ekerek değerlendirmektesiniz?

Buğday ( ) Arpa – Yulaf – Çavdar ( ) Şeker pancarı ( ) Sebze ( ) Meyve ( )

14. Toplam yıllık geliriniz ne kadardır? (..... TL)

15. Yazları yaylaya çıkar mısınız?

Evet ( ) Hayır ( )

16. Yaylada kaç ay kalıyorsunuz (.....ay)

17. Hayvanlarınız olmasaydı yine yaylaya çıkar mıydınız?

Evet ( ) Hayır ( )

18. Çevre köy ve aşiretlerle aranız nasıl?

Gayet iyi ( ) Normal ( ) Kötü ( ) Düşmanlık halindeyiz ( )

19. Aileniz hiç kan davası yaşadı mı?

Evet ( ) Hayır ( )

20. Yaşadıysa bu kan davasında her iki taraftan kaç kişi öldü? (..... kişi)

21. Bu kan davasının sebebi / sebepleri ne idi?

Arazi ve sınır anlaşmazlığı ( ) Su meselesi ( ) Namus meselesi ( )

Başka varsa belirtiniz (.....)

22. Davalı olduğunuz aile veya aşiret arasında barışma oldu mu, yoksa kan davası halen sürmekte mi?

Barıştık ( ) Aramızdaki kan davası halen sürmektedir ( )

23. Eğer sürüyorsa kaç yıldır bu kan davası sürüp gelmektedir? (..... yıldır)

24. Siyasetle ilgilenir misiniz?

Yakından ilgilenirim ( ) Sadece oyumu kullanırım ( ) Hiç ilgilenmem ( )

25. Ailenizde herhangi bir seçimde adaylığını koyan var mı? Nerde?

Muhtarlık ( ) Belediye Başkanlığı ( ) İl Encümen Üyeliği ( ) Parti İl Başkanlığı

veya Yönetim Kurulu Üyeliği ( ) Millet Vekilliği ( )

26. Hangi partiyi destekliyorsunuz? (.....)

27. Ailede farklı partileri destekleyen var mı?

Evet ( ) Hayır ( )

28. Aşiretiniz halen bir reisi (lideri) var mı? Varsa adını yazınız? (.....)

29. Aşiret reisiniz herhangi bir yerden adaylığını koyduğunda herhangi bir sebeple ona oy vermediğiniz zamanlar oldu mu?

Başkalarına oy verdiğim oldu ( )

Yalnızca kendi aşiretimin adayına oy verdim ( )

30. Yaşadığınız yerde aşağıdaki hizmetlerden hangileri var?

Elektrik ( ) Yol ( ) Telefon ( ) Köy minibüsü ( )

31. Aşağıdaki tarım aletlerinden hangisine sahipsiniz?

Traktör ( ) Biçerdöver ( ) Karasaban ( ) Pulluk (Kotan) ( ) Orak/Tırpan ( )

32. Yaşadığınız evde aşağıdaki eşyalardan hangileri var?

Televizyon ( ) Buzdolabı ( ) Elektrik Süpürgesi ( ) Dikiş makinası ( )

Mobilya Takımı ( ) Porselen Yemek Takımı ( )

Alüminyum ve Bakırdan Yapılmış Yemek Takımı ( )

33. Sizce aşiretçilik daha çok sürer mi?

Sürer ( ) Sürmez ( )

34. Cevabınız “Sürmez” ise sebebini açıklayabilir misiniz?

.....

35. Boş zamanlarınız var mı? Varsa nasıl değerlendiriyorsunuz?

TV seyrediyorum ( ) Kitap okuyorum ( ) Köy odasına gidiyorum ( )

Komşu köylere gidiyorum ( ) Köyde oyun oynuyorum ( ) Yatıp uyuyorum ( )

36. Gelecekle ilgili sizi en çok düşündüren ve kaygılandıran sorun nedir?

.....

EK – B: TABLOLAR VE ŞEMALAR**Tablo 1. Brukan Aşiretinin 1987’de Bilinen Yüksek Öğretim Durumu**

KOL	YER		MESLEKLER								
	Bağlı olduğu merkez	AİLE VEYA KÖY	Hukuk	Mühendis	Doktor	Eczacı	İdareci	Orta ve lise öğretmeni	İlkokul öğretmeni	Diğer	Toplam
Kafkas Brukileri	Van Merkez ve Köyleri	Kartal Ailesi	5	3	2	2	1	1	2	2	18
		Diğerleri	1	3	2	1		1	2		10
	Gürpınar				1					1	2
İran Brukileri	Muradiye	Yumaklı							3		3
		Beydağı					1				1
		Uluşar	1						1		2
		Topuzarpa							1		1
		Kocasapan									
	Özalp	Y. Akçagil		1						1	1
TOPLAM			7	7	5	3	3	3	9	4	39*

* Bu rakamlara 1987 yılı itibarıyla üniversitede okuyanlar dahil değildir. 400 bine yaklaşan nüfusu olan bir aşiret için “39” az bir rakamdır. Hele bu sayının da aşiretin üst tabakasına mensup kişileri –daha çok- gösterdiğini düşünürsek durumun vehameti daha da açık görülür. Diğer önemli bir nokta da şudur: Bu sayıdan sadece bir tanesi kadındır.

Tablo : 2
Van İlinin Sayım Yıllarına Göre Nüfus Sayımları Arası Yıllık Artış Oranı ve Yıl ortası Nüfus Tahmini*

YILLAR	SAYIM YILLARI NÜFUSU	YILLIK ARTIŞ ORANI	YIL ORTASI NÜFUS TAHMİNİ
1927	75.329		145.500
1935	143.434		138.800
1936			132.300
1937		-47.74	126.100
1938			120.200
1939			114.600
1940	112.975		114.900
1941			117.800
1942			120.800
1943		24.75	123.800
1944			126.900
1945	127.858		130.200
1946			133.700
1947		26.46	137.300
1948			141.000
1949			144.700
1950	145.944		149.600
1951			155.200
1952		36.60	161.000
1953			167.000
1954			173.200
1955	175.250		179.800
1956			186.600
1957		37.10	193.600
1958			201.000
1959			208.600
1960			217.900
1961		46.93	228.300
1962			239.300
1963			250.800
1964			262.900
1965	266.840		274.200
1966			285.300
1967		39.90	296.900
1968			309.000
1969			321.600
1970	325.763		333.600
1971			333.300
1972		34.10	344.900
1973			356.900
1974			369.200
1975	368.314		382.100
1976			397.100
1977			412.800
1978		38.64	429.000
1979			445.900
1980	468.646		463.500
1981			481.700
1982			500.700
1983			520.500
1984			541.000
1985	547.216		562.300
1986			584.400
1987			607.400
1988			631.400
1989			656.200
1990			682.100

* Genel Nüfus Sayımı. 12.10.1980 D.İ.E. (Devlet İstatistik Enstitüsü).

Tablo : 3

1960 - 1965 GENEL NÜFUS SAYIMLARINDA VAN İLİ MERKEZ VE İLÇELERİNİN ŞEHİR MERKEZİ, BUCAK, KÖY İTİBARI İLE NÜFUSLARI (1965 GENEL NÜFUS SAYIMI*)

İL VE İLÇE ADLARI	1960 SAYIMI KESİN SONUÇLARI			1965 SAYIMI GEÇİCİ SONUÇLARI		
	Şehir Nüfusu	Bucak ve Köyler Nüfusu	<i>Toplam</i>	Şehir Nüfusu	Bucak ve Köyler Nüfusu	<i>Toplam</i>
Merkez	22043	29402	51445	31010	34301	65311
Başkale	2383	15818	18201	4013	19430	23443
Çatak	1126	11058	12184	1636	12649	14285
Erciş	9927	27563	37490	14050	12675	46725
Gevaş	3580	18555	22135	4036	21629	25665
Gürpınar	1006	19951	20957	996	24042	25038
Muradiye	1864	29615	31479	2307	33996	36303
Özalp	1630	23665	25595	2255	28086	30341
TOPLAM	43859	175627	219486	60303	206808	267111

*1965 Genel Nüfus Sayımı, D.İ.E. Yayını.

Tablo: 4**1960 – 1965 İL VE İLÇELERE GÖRE NÜFUS VE YILLIK NÜFUS ARTIŞ ORANI***

İl ve İlçe Adları	1960 Sayımı Kesin Sonuçları			1965 Sayımı Geçici Sonuçları			
	Toplam	İl ve İlçe Merkezler Nüfusu	Bucak ve Köyler Nüfusu	Toplam	İl ve İlçe Merkezler Nüfusu	Bucak ve Köyler Nüfusu	Yıllık Nüfus Artış Oranı
65 VAN							
00 Merkez	143865	92801	51064	181215	121306	59909	46.16
01 Başkale	40948	9770	31178	47918	12538	35380	31.44
02 Çatak	22225	2442	19738	24821	2932	21889	22.09
03 Erciş	73343	27582	45761	96594	42881	53713	55.07
04 Gevaş	40152	7410	32742	46454	9470	36984	29.16
05 Gürpınar	38289	3228	35061	42136	3533	38593	19.10
06 Muradiye	61253	10321	50932	75946	15552	60394	43.00
07 Özalp	48571	3660	44911	58727	4250	54477	37.97
TOPLAM	468646	157214	311432	573801	212462	361339	40.49

*1965 Genel Nüfus Sayımı, D.İ.E. Yayını.

Tablo : 5**Van İl ve İlçelerinin 1980 Yılı İtibarıyla Köy ve Şehir, Kadın ve Erkek Nüfus Durumu**

İlçeler	TOPLAM			ŞEHİRLER NÜFUSU			KÖYLER NÜFUSU		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
Toplam	468616	244802	223844	156852	85213	85213	311794	159589	152205
00 Merkez	143865	75885	67980	92801	50039	42762	51064	25846	25218
01 Başkale	40948	22063	18885	9770	5718	4052	31178	16345	14833
02 Çatak	22225	11593	10632	2442	1240	1202	19783	10353	9430
03 Erciş	73343	38368	34975	27582	15166	12416	45761	23202	22559
04 Gevaş	40152	20320	19832	7410	3879	3531	32742	16441	16301
05 Gürpınar	38389	19927	18362	2866	1539	1327	35423	18388	17035
06 Muradiye	61253	31995	29258	10321	5692	4629	50932	26303	24629
07 Özalp	48571	24651	23920	3660	1940	1720	44911	22711	22200

* 12.10.1980 Genel nüfus Sayımı, D.İ.E.

Tablo 6.**2000 Yılı Van İli Kent ve Köy Nüfusları**

İLÇE KODU	İL ADI	İLÇE ADI	TOPLAM		ŞEHİR		KÖY	
			DE FACTO	DE JURE	DE FACTO	DE JURE	DE FACTO	DE JURE
65 VAN								
0	VAN	MERKEZ	289081	288794	226965	225628	62116	63166
1	VAN	BAHÇESARAY	17063	17415	4098	4182	12965	13233
2	VAN	BAŞKALE	51059	49676	15687	15070	35372	34606
3	VAN	ÇALDIRAN	47593	48155	9029	7979	38564	40176
4	VAN	ÇATAK	20875	21034	4435	4658	16440	16376
5	VAN	EDREMİT	15249	15696	4307	4509	10942	11187
6	VAN	ERCİŞ	142388	145229	77095	78397	65293	66832
7	VAN	GEVAŞ	28504	29629	10335	10788	18169	18841
8	VAN	GÜRPINAR	36105	37797	6193	6916	29912	30881
9	VAN	MURADIYE	42688	44287	12475	12982	30213	31305
10	VAN	ÖZALP	51799	54143	6581	6679	45218	47464
11	VAN	SARAY	20315	20277	3860	3568	16455	16709
TOPLAM			762719	772132	381060	381356	381659	390776

Tablo : 7**VAN Tarımsal Araç ve Gereç Sayısı ***

ARAÇ VE GEREÇLER	ADET
Karasaban	3639
Hayvan pulluğu	1005
Kulaklı traktör pulluğu	2292
Döner kulaklı traktör pulluğu	3
Diesel traktör pulluğu	435
Toprak frezesi (Rotavator)	6
Ot tırmığı	2999
Tahıl mibzeri	582
Kombine tahıl mibzeri	166
Harman makinası	1464
Döven	1320
Sapdöver	270
Kendi yürür biçer döver	6
Traktörle çekilen çayır biçme makinası	448
Krema makinası	10713
Tarım arabası (Römork)	2899
Traktör	2773

* Tarımsal yapı ve Üretim 1986, D.İ.E.

EK – C: BİR AŞİRET REİSİNİN ANOTOMİSİ: KİNYAS BEY

Yararlandığımız Kaynaklar ve Kinyas Bey Hakkında Bazı Notlar.

Giriş.....	.....
I. Karacadağ'dan Göç.....	.....
II. Kinyas Bey'in Doğu ve Rusya'daki Durum.....	.....
III. Rus İhtilali ve Türkiye'ye Geri Dönüş (Göç).....	.....
IV. Türkiye'deki Gelişmeler ve Yeni Durum.....	.....
V. Genç Kinyas'ın Dönüşü.....	.....
VI. Sürgünlerle At Başı Giden Politika ve Kinyas Bey.....	.....
VII. Genel Değerlendirme.....	.....
VIII.Sonuç	.....
Kaynaklar.....	.....

YARARLANDIĞIMIZ KAYNAKLAR ve KİNYAS BEY HAKKINDA BAZI NOTLAR

Bu çalışma üç kaynaktan beslenerek yazılmıştır. Birincisi Kinyas Kartal'ın kendisidir. İkincisi yazılı kaynaklardır, üçüncüsü ise aşiretin yaşayan ruspi (aksakallı) denilen bilgileridir.

Bu kaynaklarla buluşmamı kısaca anlatmam gerekiyor. Çünkü beslendiğim kaynağın ne olduğu bilinmezse ortaya çıkan ürün anlaşılabilir. Kinyas Bey'le ilk defa 1986 yılında Ankara'da tanıştım. O yıl üniversiteyi yeni bitirmiş, H.Ü. Sosyoloji bölümünde yüksek lisans yapıyordum. Yüksek lisans tezimin konusu "aşiretler"di.. Dolayısıyla hem içinden geldiğim için daha yakından tanıdığım, hem de güçlük çıkarılmadan araştırma yapacağım bir aşiret. Çünkü o yıllar yayla-mera yasakları başlamış, öyle dağda-yaylada araştırma yapmak her babayiğidin harcı değil. İşte bu nedenlerle Brukan aşiretini araştırma konusu olarak seçiyorum. Böylece hem beni okutanlara ve bu araştırmayı yapma noktasına getirenlere şükran borcumu ödeyeceğimi, hem yaşananları yazılı hale getirerek bir yazılı kültür başlatacağımı hem de bu anlamda tarihe Brukan'larla ilgili bir not düşeceğimi düşünüyorum. Bu düşünceler beni Kinyas Kartal'a sürüklüyor. O Kinyas Kartal ki yıllarca ağa-reis, feodal bey diye benimde o yıllarda içinde bulunduğum gençlik grubu tarafından hep suçlanmış, dışlanmış ve eleştirilmişti. Bu yüzden gençliğimden beri Kinyas Bey'i bildiğim duyduğum halde o güne kadar yüz yüze tanışmışlığım olmamıştı. Kimi zaman ağa diye eleştirmişiz, kimi zamanda "ağanın" aşiretinden olmaktan dolayı eleştirmişiz. Böyle karmaşık, paradoksal bir durum söz konusu.. Yani aramızda zımmen de olsa bir bağ var, ama açığa çıkmamış. Sonra telefonla ulaştım kendisine ve görüşmeye karar verdik.

İşte bu duygularla 1986'nın baharında (sanırım nisan ayıydı) daha önce telefonda sözleştiğimiz üzere Ankara Kızılay'da bulunan, daha çok eski parlamenterlerin uğrak yeri olan Anadolu kulüpteki buluşma yerine gidiyorum. Bu benim Anadolu kulübüne ilk gidişim. İçeri girip üçüncü kata çıkıyorum. Biraz sonra Kinyas bey geliyor. Kendisini karşılıyorum: Uzun boylu, yaşına rağmen dinç görünen, o yıl 86'sına gelmiş olmasına rağmen beli bükülmemiş bir koca çınar gibi duruyor karşımda. Tanışıyoruz. İlk etapta kocaman gözlerini saran beyaz gür kaşları dikkatimi çekiyor. Çok sakin. Hareketleri yavaşlatılmış gibi. Sözcükleri seçerek konuşuyor. Cümleler dolu ve etkileyici. İnsanı hemen etkileyen bir tarzı var.

Telefon görüşmelerimizde bahsetmiştim ama biraz daha kendimden söz etmemi istiyor. Anlatıyorum. Ailemi soruyor onları da anlatıyorum. Anlattıklarım kendisine tanıdık geliyor. Babamı yakından tanıyor. Bana kanı ısınyor, durum hoşuma gidiyor. Hem okumuş olmam, hem de Burakan aşiretini ve kendisini inceleme, araştırma konusu yapmam müthiş etkiliyor kendisini. Dostluğumuz böyle başlıyor. Onun sevecen davranışları bende saygı uyandırıyor.

Benimde eski kanaatlerim, ön yargılarım yavaş yavaş siliniyor. Aşiret, aşiretçilik, geçmiş, tarih gelecek konusunda konuşuyoruz. Konu konuyu açıyor. Ben anlatılanları hem dinliyor hem de yazmaya, not etmeye çalışıyorum. Zaman su gibi akıp gidiyor. Zaman daralıyor. Konuşmanın, anlatılacakların değil ama o gün için vaktimizin ve görüşmenin sonuna geliyoruz. Ama öyle anlaşılıyor ki bu görüşmede daha konuşacaklarımızın ancak onda birini konuşuyoruz. Sonra ben kendisini daha fazla yormamak için izin isteyip kalkıyorum. Ayrılırken tekrar gelmemi, tekrar görüşmemizi sıkı sıkıya tembih ediyor. Benim de istediğim bu zaten. Daha öğrenmek istediğim, konuşmak istediğim çok şeyler var çünkü. Bu konuştuklarımızın bir kısmı “kendi otobiyografisinde” ve “Aşiret Düzeni” çalışmasında da yer aldı.

Kinyas Bey’le görüşmem böyle başladı, aralıksız ve kesintisiz sürüp gitti. Artık aramızda kurulan bağ araştırmanın boyutlarını aşmıştı. Ömrünün ancak son 7 yılına yetişebilmişim. Ama bu son 7 yılda çok yoğun bir diyalog oluştu aramızda. O dönemler kendisi istenmeyen bazı olaylara karşı karşıya kalmıştı. Uzun yıllar siyasetten men edilmişti. Bu yıllarda (benim de tanıdığım) bir oğlu (Bekir) öldürülmüştü, bir oğlu (Şahin) başka bir nedenle tutuklanmıştı. Bunların verdiği acı ve hüznü vardı içinde. Beni görünce bir nebze teselli oluyordu adeta. Bende gençliğini gördüğünü söylüyordu, oğlu gibi yakınlık duyuyordu. O nedenle Ankara’da evde olduğu zamanlarda, çoğunlukla da kulüpte ziyaretine gidiyordum. Hem araştırmamı sürdürüyordum hem de bu koca çınardan çok şey öğreniyordum. Doğrusu bu yakınlaşma ve aramızda kurulan bağ beni de etkilemişti. Araştıran ile araştırılan arasında kurulmuş sıkı bir bağdı bu. Ama bu durumun araştırmaya yansımamasına dikkat ediyor ve objektif davranmam gerektiğini biliyordum. Olan biteni o zaman tez danışmam olan hocama anlattım. Anlattıklarımı ilginç buldu. Kendisinde merak uyandırmıştım. Hocam da kendisiyle tanışmak istediğini söyledi bana. Ama bir türlü kısmet olmadı.

Bir gün beni Demirel ile tanıştırmak istediğini söyledi Kinyas Bey. Demirel o zaman siyasi yasaklıydı. Zincirbozan’dan dönmüş, Güniz Sokaktaki evinden Türkiye’yi örgütleyiyor, siyasete girmeye hazırlanıyordu. Önce beklemediğim bu teklif karşısında şaşırıdım, tereddüt ettim. Gençlik heyecanı ve dikbaşlılığı ile karşı çıktım. Sonra beni ikna etti, birlikte gittik. Demirel kapıda karşıladı Kinyas Bey’i, içeri girdik. Her tarafı kitaplarla doldurmuş, adeta düzensiz bir kütüphanenin ortasında bulduk kendimizi. Sağa sola savrulmuş kitaplar. Masa ve sehpalarda at bibloları duruyordu. Ortadaki kocaman bir sandalyede Demirel oturuyor. Önünde sandalye ile kıyaslandığında küçük kalan bir masa. Masada bazı dokümanlar, dosyalar sağa sola savrulmuş kitaplar v.s. Demirel’in sağına soluna bazı sandalyeler konulmuş gelen konukların oturması için. Bizde geçip oturuyoruz. Kinyas Bey Demirel’in yanına ben de

Kinyas Bey'in yanına oturuyorum. Sandalye sayısı yetersiz olduğundan gelen bazı konuklar yerlere, çıplak betona olduğu gibi çöküp oturuyor. Bu durumu yadırgıyorum içimden. Sonra Demirel'i yakından incelemeye koyuluyorum: Yüzü buruş buruş, şakakları çıkmış, avutları çökmüş, yüzündeki etleri aşağıya doğru sarkıyor. Kelimeleri yuvarlayarak söylüyor. Sanki güçlkle söylüyor. Konuşuyor gibi. İçimden geçiriyorum: "Demirel bu mu" diye. Hiç resimlerdeki, televizyonlardaki Demirel'e benzemiyor sanki. Yıllardır ismini duyduğumuz, gazetelerde her gün boy boy resmini gördüğümüz, televizyonda nerdeyse hemen hemen her gün seyrettiğimiz, sağın babası, MC'lerin mimarı, darbeleri görünce şapkayı alıp kaçan, günde on aydının öldürüldüğü bir zamanda "siz bana sağcılar adam öldürdü dedirtemezsiniz diyen, defalarca başbakanlık yapmış, Türkiye'yi yıllarca yönetmiş, 7 defa gelip 8 defa gitmiş olan (o zaman), 25 yıldır fiilen politikanın içinde, Türkiye'nin gündeminde olan Demirel bu mu?" diye geçiriyorum içimden. Bu demek.

Büyük bir hayal kırıklığına uğruyorum. Çünkü bunca şeyin müsebbibi, bunca olayın "kahramanı" ve bu kadar Türkiye'yi peşinden sürükleyen, oyalayan adamı daha farklı canlandırmıştım muhayelemde.

Etraftaki kişilerle konuşuyor Demirel. Konuşmaların çoğu o zaman iktidar olan Özal ile ilgili. Özal'ı hazmetmediği her halinden belli. Konuşmalarında da açık açık dile getiriyor bunu. "Özal'm sırtını yere vurun çocuklar, sırt üstü düşün, oradan yıldızları sayın" deyişini hiç unutmuyorum. Gelenlerin arasında her türden adam var. Ordu mensupları generaller bile var. Örneğin Orhan Kılercioğlu'nu o gün orada Demirel'in yanında görüyorum. Orhan Paşa diyor. İltifat ediyor. Sanki kendisini Zincirbozan'a paşalar göndermemiş gibi. Kendisini siyasete ve iktidara yine paşaların taşıyacağını bilmenin hesabını yapıyor herhalde. Son derece pragmatik. Hedefe varmak için her türlü aracı kullanmayı mubah görüyor besbelli.

"Diyelim bir hedef bellemiştir. Hedefin merdivenin kırkinci basamağına çıkmak olsun. 15 basamağı geldin, birisi seni itti. 5 basamak geri düştün. Yılıp, bu iş olmuyor deyip, sırtını dönüp gidecek misin? Yoksa, üstünü başını silkeleyip tekrar merdivenleri tırmanmaya devam mı edeceksin? Ben ikincisini seçtim", diyor. Çünkü merdivenin birinci basamağı ile kırkinci basamağı arasında çok fark vardır. Kırkinci basamakta ufuk başkadır, dünya başkadır" diyor. Kendi başarısının felsefesini böyle çiziyor. Ve bu sözler bir daha unutmamak üzere beynime, hafızama kazılıyor.⁷¹

---

⁷¹ Bu sözler daha sonra (benzer biçimiyle) "Demirel'in Başarı Anahtarı" adı altında bazı gazetelerde yayımlandı. Yayımlandığı biçimiyle buraya alıyorum: "Zorluklarla karşılaşan kişi ne yapacak? Bu iş olmuyor deyip, tuttuğu yoldan vaz mı geçecek? Yoksa, inat edecek, kararlılık içinde olacak, sebat gösterecek, o zorluğu aşacak... Yoldan dönmek en kolay iştir. Ama, bir yere varamazsınız. Çünkü, ancak yolun devamı sizi bir yere götürür... Ne gibi? Merdiven çıkıyorsunuz. Kırk ayaklı bir merdiven. Kırkinci basamağı çıkarsanız; bu sahanlıktır. Oradaki ufuk merdivenin tabanındaki ufuktan farklıdır. Ve önemli olan oraya erişebilmektir. Oraya sığıp çıkamazsınız

Kinyas Bey konuşuyor kendisiyle. Beni tanıştıyor. Kinyas Bey ismimi söylediği halde bir kez de Demirel soruyor. Ne iş yaptığımı, nerde okuduğumu, ne yapmak istediğimi falan soruyor. Politikaya girmemi öneriyor. Dinliyorum sadece. Derken bir süre sonra kalkıyoruz. Kinyas Bey o anı tarihleştirmek, dondurmak istiyor. Birlikte bir resim çekilmemizi öneriyor. Demirel talimat veriyor. Bir yerden biri çıkıyor, elinde fotoğraf makinesiyle, karşımızda duruyor, deklanşöre basıyor, ve Kinyas Bey'in dediği oluyor. O an o resimle sabitleniyor.(Bkz. Ekteki resimlere)

Demirel bir adamı yanına çağırıyor. Orta yaşlı post bıyıklı biri. Hayri bey diye biri. Benim telefonlarımı adreslerimi kaydetmesini söylüyor. Sonra çıkıyoruz. Demirel kapıya kadar Kinyas Bey'i uğurluyor. "Kinyas ağa" diye hitap ediyor kendisine. Sonra talimat veriyor kendi arabasıyla bizi bırakmaları için. Kinyas Bey itiraz ediyor, ama nafile. Demirel ısrar ediyor. Ve üstünde Demirel plakası olan beyaz bir mercedes bizi Güniz sokaktan alıp Anadolu kulübüne bırakıyor.

Kinyas Bey Demirel ile ilişkilerimi sürdürmemi öneriyor. Ben biraz mahcupça da olsa reddediyorum. Demirel iktidarlarında, başta doğuda olmak üzere, halkın ve gençliğin başına gelenleri heyecanlı bir biçimde anımsatıyorum.

Bunun üzerine Kinyas Bey Demirel'le olan bir anısını bir görüşmesini anlatıyor, beni ikna etmek için. "Diyarbakır senatörü ile birlikte Demirel'i ziyarete gitmiştik. Çıkışta özel görüşme talebimiz üzerine yan odaya geçtik. Üçümüz yalnızdık. Ben Demirel'e şunları söyledim: Çeşitli nedenlerle eline silah alan dağa çıkan herkese eşkıya diyorlar. Oysa bunlar eşkıya değil. "bir çoğu zulüm zelalet görmüş yakınlarını haksızlıklar sonucu kaybetmiş insanlardır" dedim. 'Yani hasılı doğuda haksızlık ve zulüm yapılıyor' dedim. Demirel bana dönerek doğru diyorsun Kinyas Ağa. Bak hak taala tarafından "ilahi adalet" tecelli etti adalet yerini buldu. Şimdi burada yapılanları bir benzeri Bulgaristan'da Türk'lerin başına geldi, onlara yapılıyor. O nedenle de binlerce Türk kökenli Bulgar vatandaşı çile ve perişanlık içinde sürünmekte, yollara düşmektedir." dedi.

O yıllarda Bulgaristan'dan bir "göç ve kaç" başlamıştı. Kinyas Bey o olayla Demirel'in aslında farklı biri olduğunu, düşündüklerini yapamadığını anlatmak istiyordu. Ben ise daha çok Demirel'in bu söylemle ve ince politikayla doğu milletvekillerini kendine bağladığını düşünüyordum.

---

mutlaka basamak çıkacaksınız. Derken... Mesela, yirminci basamağa geldiniz. Birisi, orada hulk oldu (ortaya çıktı), sizi aşağıya itti. Beş basamak düşünüz aşağıya. Ne yapacaksınız? Kalkıp bu merdiven çıkılmaz deyip çıktığınız basamakları inerek, başladığınız yere mi döneceksiniz; yoksa üstünüzü başınızı düzeltip tozu, toprağı silkip yeni baştan o merdiveni çıkmaya mı devam edeceksiniz? Merdiveni çıkmaya devam etmezseniz, tepesine varamazsınız. Binaenaleyh, karşılaştığınız zorluk ne olursa olsun, belki biraz zaman alır, ama inat edin, merdiveni çıkın. Bu benim, arkadaşlarıma söylediğim sözdür: Müşküllerden yılmayınız"

Böyle bir çok anımız oldu. Zaman geçiyordu. Artık yavaş yavaş işin sonuna geliyorduk. Kinyas Bey’de yılların yorgunluğu vardı. Erivan’da, Bakü’de, İran’da, Van’da, Ankara’da, Sivas’ta ve Trakya’da (sürgünde), kah siyasette, kah aşirette, kah sürgünde yaşadıklarının yorgunluğu vardı yüzünde. Yaşadıkları tarih olup, çizgi olup yüzüne yansımıştı sanki.

Yüzündeki her çizgi her bir olayın tanığı gibiydi. Zaman ferman dinlemiyordu. Zaman akıp gidiyordu. Ve işin sonuna doğru geliniyordu.

1992’nin yazıydı. Tatil için Van’daydım. Van’ın meşhur Cumhuriyet caddesinde arkadaşlarımla yürürken omzuma bir el dokundu. Dönüp baktım, tanıdık biri. ‘Kinyas Bey’in kendisine ait olan iş hanındaki avukat yeğeninin dükkanında beni beklediğini’ söyledi. Şaşırdım. Sonra denilen yere gittim. Kinyas Bey’i iki adamla beraber oturdum buldum.

Bir süre hoş beşten sonra bana dönerek; “Işık (sevdiği insanlara “gözümün ışığı” anlamında böyle hitap ederdi) bir mektup yazdırmam gerekir, sen yazabilirmisin?” diye sordu. Kinyas Bey o sıralar 92 yaşında. Mektubu kendisi yazacak durumu yok. Ben de “tabiki, elbette yazarım” dedim. Bu cevaptan sonra durumu anlattı: Yanındaki adam Merkez Gendelava köyünden Gemo oğlu Abdullah (Abdullah-ı Gemo) denilen biri idi. Önce politikayla uğraşan oğlu Nadir Bey’i çağırması mektubu yazması için. O da kendisini seçimlerde desteklemediğinden Abdullah-ı Gemo için mektup yazmayacağını söyleyerek çıkıp gitmiş. Bunun üzerine ben aklına gelmişim ve o gün o mektubu o söyledi ben yazdım. Mektubun içeriği kısaca şöyle: Gendelavali Abdullay’ı Gemo denilen aşiret mensubu kişi Diyarbakır havalisinden bir tüccara bir sürü büyük baş hayvan (sığır) satmış. Ancak Diyarbakır’lı tüccar zamanı gelip geçtiği halde paraları ödememiş. Abdullah yardım için Kinyas Bey’e başvurunca, oda Diyarbakır’lı dostu eski senatöre Abdullah’a parasını geri alması için, nüfuzunu kullanarak, yardımcı olmasını istiyordu. Mektup kısaca böyle. Ama kinyas Bey’i asıl üzen oğlunun Abdullah’ın siyasetteki tutumunu gerekçe göstererek mektubunu yazmamış olmasıydı. Oysa diyordu Kinyas Bey: “oğlum siyaset başka, oy başka, akrabalık başka şeydir. Bunlar için akrabalıktan vazgeçilir mi?” diye sitem ediyordu. Kendilerine oy vermemiş olmasına rağmen orda Abdullah’a yardım etme çabasına tanık oldum. Bu da aslında aşirette kan bağının nedenli güçlü olduğunun bir göstergesiydi.

Mektuptan sonra birlikte çay içip sohbet ettik. Bana söz verdi. Kendi hikayesinin özellikle aydınlanmamış bölümü olan Rusya’dan kaçıışı ve Leyla Hanımla olan ilişkilerini anlatacaktı. Bende böylece hikayenin sonuna gelmiş olacaktım. Ve bana dönüp dedi ki: “Sen Diyarbakır’a görevinin başına dön (O sıralar, aynı zamanda , GAP Belediyeler Birliği Genel Sekreterliği görevini yürütüyordum.) ben de bir süre Van’da kaldıktan sonra Ankara’ya döneceğim. O zaman haberleşiriz. Ankara’ya gelirsin. Sonra hayatımın merak ettiğin bölümünü, yani

Sovyetler Birliği ile ilgili son perdesini de anlatırım.” dedi. Vedalaşıp ayrıldık.

Ben daha sonra Diyarbakır’a döndüm. Bir hafta sonra Kinyas Bey’in ölümü haberi geldi. Çok üzüldüm. Yıllarını siyasete vermiş koca çınarı ölüm siyaset kürsüsünde yakalamıştı. Oğlu bir parti çalışmasında (parti il kongresinde) kürsüde konuşmasını istemiş. Konuşurken yaşlı kalbi dayanamamış, kürsüde duruvermişti... Bir anda ölümü dört bir yanda yankılandı. Hemen atlayıp Van’a geldim. Cenazeye yetiştim. Mahşeri bir kalabalık vardı. Demirel başta olmak üzere Demokrat partiden bu yana bir çok siyaset arkadaşı özel bir uçakla Van’a gelmişlerdi. İğne atsan yere değmezdi. Öyle büyük bir kalabalık vardı. İskele Caddesi dolup taşıyordu. Kalabalık daha sonra cenazeyi defnetmek üzere Kinyas Bey’in köyüne harekete geçti. Hiç unutmam. Ortalık ana baba günüydü. Hem Van’lı Hemşehrileri, hem akrabaları, Brukan aşireti, siyasetten dostları Türkiye’nin dört bir yanından gelmiş, son yolculuğunda kendisini yalnız bırakmamışlardı. Cenaze defnedildikten sonra Van’a dönüldü.

Taziye için gittiğimiz evde oğlu Nadir Beye taziyelerimi sunduktan sonra konuştum. Projemi anlattım. Brukan aşireti, ve Kinyas Bey üzerinde çalıştığımı söyledim. Projenin yarım kalmaması gerektiğini, Kinyas Beyin artık günahıyla- sevabıyla aşiret tarihine ve kitlelere mal olduğunu, biyografisinin yazılması gerektiğini söyledim. Bunun için eğer varsa elinde belge, bulgu bana iletmesini rica ettim. Ama maalesef bu istemim ya belge bulgu olmadığı için ya da önemsenmediği için hiçbir zaman yerine gelmedi. Ben de elimdekiyle yetinmek zorunda kaldım. Ve bu elinizdeki çalışmayı yaklaşık on yıldır elimde tuttuktan sonra yayınlıyorum. Zaman zaman bu işin önemini kavramış kişilerle (örneğin yeğeni Halit Kartal’ı burada anmam gerekir) karşılaştığımızda hep bu proje üzerinde durduk konuştuk. Hatta bazıları bitmemiş dokümanı fotokopi çekip aldılar benden ve elden ele dolaştırdılar. Büyük bir istek vardı. Bu nedenle artık bendeki çalışmayı olduğu gibi veya var olduğu kadarıyla gün ışığına çıkarmaya karar verdim ve çalışmayı yayınladım.

Kinyas Beyle olan ilişkim kısaca böyle. Ama kendisi yaşarken yeterince faydalandığımı söyleyemem. Bugün bu eksikliği daha iyi anlıyorum ve kendisini rahmetle anıyorum.

Biyografi için beslendiğim ikinci tip kaynaklar ise yazılı olanlardır. Ancak bu konuda, yazılı kaynak yok denecek kadar azdır. Çünkü aşiretin yazılı bir kültürü yoktur. Bilgiler, söylenceler kulaktan kulağa aktarılır genellikle. Ancak bütün bunlara rağmen Kinyas Beyle ilgili bilgilere dolaylı olarak bir lisans bitirme tezinde, dönemin bazı gazetelerinde kendisiyle yapılan bir iki söyleşide rastladım. Özellikle bunlardan en kapsamlı denilebilecek olanı 1998 yılında Milliyet’ten Yener Susoy’la yapılmış olan söyleşidir. Ayrıca Anadolu Basın Birliği’nin yayınladığı “Erivan’dan Van’a Hatıralarım” adlı bir kitapçığı da eklemek lazım. Bu kitapta anlatılanlar, Yener Susoy’la yapılan röportaj arasında bazı çelişkiler mevcuttur. Örneğin

Yener Susoy'la yapılan röportajda Kürt olduğunu söyleyen Kinyas Bey, Erivan'dan Van'a Hatıralarım adlı kitapçıkta Türk olduğunu ileri sürer. Bu çelişki "Erivan'dan Van'a Hatıralarım" kitapçığının Kinyas Beyin çok isteyerek yaptığı bir iş olmadığı daha çok "dönemin ruhuna" uygun mesaj verdirmek amacıyla Anadolu Basın Birliğinin zorlamasıyla yapıldığını akla getirmektedir.

Kinyas Bey son yıllarında Sosyal Demokrat Partilerde politika yapmanın daha doğru olduğunu etrafına telkin ediyordu. Van'da yıllardır doktorluk yapan, aslen Ağrı Diyadin kökenli olan Dr. Mehmet Ali Mızrak bana Kinyas Bey'le arasında geçen şu diyalogu aktardı: "Kinyas Bey bir gün bana muayeneye gelmişti. Arada gelir, sağlık kontrolünden geçirirdim. Muayeneden sonrada oturur sohbet ederdik. Bir gün muayeneden sonra bana 'Eğer politika yapacaksanız Sosyal Demokrat Partilerde yapın' dedi. Sebebini sorduğumda şöyle cevap verdi: 'Çünkü sağ partilerde faşizan eğilimler ve Kürtlere karşı aşırı tutumlar var' dedi ve başından geçen bir olayı nakletti. Olay kısaca şöyle: 1980'li yıllarda Kinyas Bey Van'ın merkeze bağlı olan köyünde dinlenmektedir. O sıralar Alman ZDF Televizyonundan bir ekip kendisi ile röportaj yapmak ister. Kinyas Bey kabul eder, görüşme gerçekleşir. Bu görüşmede kendisinin ağa olmadığını, aşiret mensubu olduğunu, aşiretinin de Kürt olduğunu v.s. vurgular. Türkiye'de Kürtlere yapılanın bir benzerinin de (o günlerde) Bulgaristan'da Türklere yapıldığını anımsatır. Bu iki durum arasında bir analogi kurmaya çalışır. Buna benzer şeyler söyler. Bu röportaj daha sonra Almanya'da yayımlanır. Muhtemelen Almanya'daki Türk Büyük Elçiliği ve oradaki istihbarat görevlileri tarafından izlenmiş olacak ki Türk makamlarına rapor edilir ve olay Demirel'e kadar gelir, daha doğrusu intikal ettirilir.

Bir yere gideceği zaman Kinyas Bey'i özel arabası ile aldıratan Demirel bu durum üzerine Kinyas Bey'i çağırır ama bu kez arabasını göndermez. Kinyas Bey bu işte bir iş olduğunu düşünür, kalkar, bir taksiye atlar Demirel'in evine gider. (Güniz sokaktaki meşhur eve). İçerde Demirel'in yanında Nahit Menteşe ve birkaç kişi daha vardır. Demirel son derece sinirlidir. Orada bulunanlara dışarı çıkmalarını, Kinyas Bey'le kendisini yalnız bırakmalarını söyler. İçerdekiler dışarı çıktıktan sonra Kinyas Bey'e döner, sinirli bir ses tonuyla sorar: "Senin bunları yapmaya, bunları demeye hakkın var mı? Ne hakla böyle konuşursun? Bizi zor duruma soktun. Yaptıkların askerlerin bile kulağına gitmiş v.s..." Sakin sakin dinleyen Kinyas Bey sorar "Beyefendi ben ne yapmışım, ne suç işlemişim onu söylemediniz. Söyleyin bende bileyim." Demirel Alman ZDF Televizyonunda yayımlanan mülakattan bahsetmektedir. Kinyas Bey aslında durumu anlamıştır, ama bunca yıldır beraber olduğu Demirel'i hiç böyle görmemiştir. Bu olay karşısında son derece şaşkındır. Demek ki kapalı kapılar arkasında başka, halka bazı gerçekleri deklere etmeye gelince başka olunuyordu.

Kinyas Bey'in şaşkınlığının nedeni buydu. Aslında bir şey yapmamış; sadece kendince bazı gerçekleri dile getirmeye çalışmıştır. İşte bu olay kendini etkiler, sarsar. Ama konumu bir türlü Demirel'den ayrılmaya da elvermez. Ya da böyle bir riski göze alamaz. Demirel'in bu yapısına rağmen onunla politikaya devam eder. Ama Demirel gerçeğini de bizzat Demirel'in kendisinden öğrenmiş olur; gene Demirel'in şahsında 'sağ gerçeğini' de kendince çözer. Nitekim Dr. Mızrak'a anlattıkları da bunu göstermektedir.

Ben, Kinyas Bey'in, son dönemlerinde şöyle bir ruh haleti içinde olduğunu gördüm: İran'dan-Turan'a, Rusya'dan – Ermenistan'a ve oradan Türkiye Cumhuriyetine uzanan uzun, meşakatli ve bir o kadar renkli yaşam deneyiminde sanki “bir şeyi” sorgular gibiydi: Ben ki bu kadar yaşadım, bu kadar badireden geçtim, bu kadar büyük bir aşirete öncülük ettim... Geldim, yaşadım, ama işte gidiyorum.Şimdi elde ne kaldı?” Adeta yaşamın anlamını sorgular gibiydi. “Evet ne kaldı elde. Yani geriye ne kalacak? Tarihe ne kalacak?” Bütün bu soruların cevabını arar, sorgular gibiydi. O nedenle Erivan'dan Van'a kitapçığını bana imzalayıp verirken çok istekli değildi. Çünkü bu kitabı bu haliyle, adeta dikte ettirilmiş biçimiyle içine pek sindiremiyordu. Gerçeğin, asıl gerçeğin bir kez daha gün ışığına çıkmasını istiyordu. Ve o yüzden benim kendisini, mensup olduğu aşireti araştırmamı hem önemsiyordu hem de hoşuna gidiyordu. Beni bu yüzden takdir ediyor, teşvik ediyor ve yardımcı oluyordu.

Elinizde bulunan biyografide Kinyas Beyin kendi ağzından anlatılanları bulacaksınız. Bana anlattıkları ile, gerek Erivan'dan Van'a, gerekse de Milliyette çıkan röportajda anlattıkları arasında (işin ideolojik – politik yanı dışında) benzerlikler de vardır. Bu nedenle bu kaynaklardan da yararlandım. Özellikle de politika dışı hayatı ile ilgili olan kısımlarında.

Yararlandığım üçüncü tip kaynaklar ise sözlü kaynaklardır. Daha önce belirttiğim gibi aşiretin yazılı bir kültürü olmadığı için yaşanan önemli önemsiz her şey sözlü bir biçimde aktarılmıştır. Tabi her aktarma aynı zamanda biraz değişme biraz aşınma demektir. Herkes kendi penceresinden bakmış olaylara ve kendi bakış açısı ile aktarmıştır. Dolayısıyla sözün, sözlü kültürün aktarılma işi biraz öznel bir iş olmuştur.

Yaşananlar bazen “dengbej” denilen söz ustalarının kulam (kelam) larında dile gelmiş/getirilmiş, bazen bir destanın mısralarına sözlü olarak yansımış, bazen de (ara çok uzayınca) bir masalın teması haline gelmiştir.Ancak bütün bunların dışında tarihin sözlü anlatımı daha çok “ruspi”leri tarafından aktarılmaktadır. “Ruspi” aksakallı demektir. Ancak ak sakal burada bilmenin, bilgeliğin bir ifadesidir. Bilgi ile yaşın birleşimi başvuru kaynağı açısından ve aşiretin yeni kuşakları açısından hep bir saygının ifadesi olmuştur. Zaten töre gereği aşirette kendinden yaşlı olana saygı gösterme, itaat etme, kendinden genç olanlardan ise saygı ve itaat etmeyi beklemek adeta bir gelenek haline gelmiştir. Hatta kimi yerde bu bir

“hak” gibi görülmüştür. Bu iki unsur birleşince aşiretin tarih bilicileri her zaman aranmış, saygı görmüşlerdir. Bu gün her ne kadar soyları ve sayıları azalmış olsa da.

İşte üçüncü kaynak olarak da bu aşiret bilgilerine başvurduk. Bu bilgiler için “geçmişini bilmek, seceresini bilmek” ve bu bilgilerini bitmez tükenmez bir aşkla etrafına ve kendinden sonra gelen kuşaklara aktarmak hem bir yaşam tarzıdır hem de yapılması gereken bir görevdir. O nedenle bilenler bilgilerini esirgemezler. Tam tersine anlatırlar, anlatırlar, anlatırlar. Uzun kış gecelerinde, köy odalarında; serin yaz gecelerinde obada, kara kıl çadırlarda, kimi zaman kentte bir cemaatte kimi zaman köyde bir sohbette hep anlatır, anlatır, anlatırlar... Bazen şenlikte bir düğünde, bazen yasta bir ölümdede. Kimi zaman yeni bir doğumu, çoğu zamanda değerli bir kaybı, bir ölümü vesile ederek anlatırlar. Geceler biter, obalarda çadırlar çözülür, göçler yollara dizilir, kışlar gelir geçer bu anlatılar bitmez.

Her ne kadar bu gün bu anlatının soyu, sayısı ve kalitesi giderek azalmış olsa bile...

İşte aşireti köklerine bağlayan bu anlatıdır. Reisi ve onun yaşamını yücelten bu anlatıdır. Hatta çoğu zaman hep eski reislerin, feodal beylerin, ağaların evlerinde besledikleri birer dengbejleri vardı. Birer anlatıcıları. Yaptıklarını kahramanlık edasıyla aktaran, türküleştiren, ağıtlaştıran, destanlaştıran dengbejler.

Ve hasılı söz çok şeydir yazılı geleneği olmayan topluluklarda. Ama sözün özünün uçup gitmemesi için bugün, bu modern çağda yazıya dökülmesi gerekiyor. İşte bu nedenlerle biz bilgelere de, aksakallılara da, tarih anlatıcılarına da başvurduk yer yer. Sözü yazının özüne dökmek için. Yaşananların, acıların, sevinçlerin, önemli olayların, yaşam pratiklerinin uçup gitmemesi için, kalıcı olması, gelecek kuşaklara da kalması için yazdık. Bu, geçmişe karşı vefa borcumuz, geleceğe karşı ise yerine getirilmesi gereken görevimizdir, diye düşünüyorum.

BİR AŞİRET REİSİNİN ANATOMİSİ

GİRİŞ

Kinyas Kartal Çarı geçiş dönemi yönetiminde, Lenin'i iktidarda görmüş, İran'da Şahlık rejiminde bulunmuş; Türkiye'de Atatürk, İnönü, Bayar, Sunay, Korutürk ve nihayet Evren ve Özal'ın Cumhurbaşkanlığı dönemlerini yaşamış olan bir aşiret reisidir. Bu zaman zarfında sayıları yüzü aşan başbakan, bakan, milletvekili ve diğer üst düzey yöneticilerini tanımış, kimisinin çalışma ve mesai arkadaşı olmuş kimisinin ise çalışmalarını dışarıdan izlemiştir. Bu olanağı, aşiret reisliğinin kendisine yüklediği rolün yanı sıra aktif politikaya atılmış olması ve 15 yıl bilfiil parlamentoda milletvekili olarak bulunması ile elde etmiştir.⁷²

Böyle renkli bir kişilik hiç kuşkusuz incelenmeye değer bir araştırma konusudur. İncelemenin bir amacı budur. İkincisi, bazı sosyal olguları tasvir edebilmek ve açıklayabilmek için kimi zaman hayat hikayeleri ve otobiyografiler önemli bir rol oynarlar. Sosyal bir olgu olan aşiret yapısının incelenip araştırılması, liderlik müessesinin daha iyi tanımlanıp tanınması bir aşiret reisinin biyografisi ile daha iyi anlaşılacaktır. Bu inceleme bu nedenle belli bir tarihe ışık tutacağı gibi bir toplumsal örgünün ve bunun bir somut görünümü olan belli bir aşiretin (Brukan aşiretinin) daha iyi açıklanmasına katkıda bulunacaktır. İkinci amaç da budur.

Çalışmada, mülakat tekniğinin yanı sıra hayat hikayesi tekniğine başvurulmuş, Kinyas Kartal'ın dışında aşiretin bazı diğer ileri gelenleri ile de görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın teorik çerçevesi için ise katılımlı gözlem tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın asıl iskeletini Kinyas Kartal'ın hayatı meydana getirmiş olmasına karşılık bu olgunun daha iyi anlaşılması için yer yer olayların geçtiği zaman ve mekanın sosyo ekonomik koşulları da irdelenmiştir. Bu koşullar konuya teorik bir çerçeve oluşturmuş, deyim yerinde ise Kinyas Kartal'ın yaşamının üstüne kurulduğu (işlendiği) tuvali oluşturmuştur. Çalışmanın bu gözle okunup değerlendirilmesinde yarar vardır.

Esasında bugün Van'da bulunan Bruki aşiretinin asıl bilinen kökleri Diyarbakır'ın Karacadağ bölgesine dayanır. Aşiret bundan yaklaşık 400 yıl önce Karacadağ'da yaşarken bir olay üzerine göç eder. Meşakatli bir yolculuktan sonra Ağrı dağının eteklerine gelir. Burada iki kola ayrılan Bruki'lerin bir kolu İran'daki Hoy ve Bakü bölgelerine, öbürü de bugünkü Erivan ve çevresine gelip yerleşir. Bu göçün üstünden yaklaşık 300 yıl geçtikten sonra 1920'lerde her iki kol (hem Sovyet hem de İran Bruki'leri) Türkiye'ye geri dönerek bu günkü Van merkez ve

---

⁷² Kinyas ismi Çarlık Rusyası döneminde Çar tarafından hizmetlerine göre belli kişilere verilen ad veya ünvanıdır. Çar'ın Kinyas ünvanı verdiği kişiye içinde çalışanları ve insanlarıyla birlikte toprak parçası bağışladığı da olur. Dolayısıyla Kinyas Kont gibi, Derebey gibi bir "titir"dir. Daha sonra bundan etkilenen bazı insanlar ve aşiretler bu ismi kendi çocuklarına vermiştir. Kinyas Bey'in babası da muhtemelen bu duygularla oğluna bu ismi vermiştir.

çevre köyleri başta olmak üzere Muradiye-Gürpınar ve çevresine yerleşirler.

Kısaca özetlediğimiz bu tarihi süreci ve gelişmeleri önce Kinyas Bey'in ağzından dinleyelim sonra olayların gelişimini ayrıntılarıyla izleyelim.

I- KARACADAĞ'DAN GÖÇ

“Beşinci göbekten dedem Şemdin, Diyarbakır'ın Karacadağ bölgesinde yaşamakta iken bir olay üzerine Iğdır-Aralık'ın Dil bölgesine göç edip yerleşmişler. Ondan sonra gelen kuşaklar sırasıyla Şemdin'in oğlu Mehmet, onun oğlu Nadir, onun oğlu Fethi, onun oğlu Bedir ve onun da oğlu ben Van'a gelinceye kadar hudut değişiklikleri ve olaylara göre Rusya, daha sonra Sovyetler Birliği, İran, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti içinde yaşadık”.

Kinyas Bey Rus sınırları içinde kalışlarını şöyle anlatıyor:

“Bizimkiler Tendürek'ten sonra Dil bölgesine gelip yerleşirler. Biz Dil bölgesine geldiğimiz zaman bu bölge İran sınırları içerisinde idi. Bu bölge bilahare Rusların eline geçti. İşte bu sınır değişikliği yüzünden biz Rusya sınırları içinde kaldık”.

Rusya'da, İran'daki Brukiler'de olduğu gibi, göçebe yaşıyorlar. Kışın Aras Nehrinin iki yakasında konaklıyor, yazın Kafkaslardaki Elegez Yaylalarına çıkıyorlar. Karın bittiği noktada konaklıyorlar genellikle. Kar eridikçe yukarılara, doruklara çekiliyor, onlar da karla beraber, karı izleyerek, yukarıya doğru, doruklara doğru çıkıyorlar. Bir nevi kar ile birbirlerini takip ediyor, kardeş oluyorlar ikiz kardeş gibi. Kar yukarılara çıktıkça onlar da çıkıyor, kar aşağılara inince (kar yağınca) da iniyorlar. Gerçekte göçebenin kaderi biraz da kara bağlıdır. Çünkü kendisinin dışında hayvanları vardır. Bütün geçim kaynağı bu hayvanlardır. Onlara bakmak için, yazın yüksek yaylalarda otlatmak, kışın ise hayvanlarını telef ettirmeden bahara çıkarmak bir yaşam savaşı, bir hüner haline geliyor. İşte Brukiler de, Paulo Çello'nun deyimi ile, kişisel ve aşiretsel menkibelerinin peşine Elegez yaylalarında, Kafkaslardaki bozkırlarda, Makü ve Hoy'daki düzlüklerde düşüyorlar. Sonra bu menkibe 300 yıl sonra onları Van düzündü, Pereşit'te, Süphan'da, Gola Kado'da bir araya getiriyor.

II- KİNYAS BEYİN DOĞUŞU VE RUSYA'DAKİ DURUM

“Dil bölgesi Rusların eline geçtikten sonra, halen Sovyetler Birliği sınırları içinde bulunan Ermenistan'ın başşehri olan Erivan'da dünyaya geldim. Bu günkü devlet çiftlikleri o zaman Ruslarındı. Ben o devlet çiftliklerinde Tarımkent,⁷³ dedikleri köyde 1900 yılında doğmuşum. Babam zengin ve gözü açık bir adamdı. Beni de çok severdi. Bana <Seni subay yapacağım. Ama süvari olacaksın, atının nalları gümüş olacak. Çivilerini altından vurduracağım> derdi.

⁷³ Bazı yerlerde de (örneğin Yener Susoy'la yaptığı röportajda) Tarımkent yerine Torunkent diyor Kinyas Bey.

Bu nedenle beni kendi isteği doğrultusunda askeri liseye gönderdi. Ondan önce ilk tahsilime Tarımkent'te başladım. O dönem Rusların ilk ve ortaokulları bir arada idi. Bu okullara "Gimnaziye" deniliyordu. Gimnaziyeyi bitirdikten sonra askeri liseye başlamak için Tiflis'te imtihana girdim ve kazandım. Böylece Ukrayna'nın Kiev şehrinde askeri liseye başladım.

Biz Diyarbakır bölgesinden göçtüğten sonra benimle o nesil arasında 300 yıl geçmiş. Yani aşağı yukarı 5 nesil. Türkiye'ye 1922'de geldiğimiz zaman ben 22 yaşındaydım. Bugün 86 yaşındayım.⁷⁴ birisi öldü 9 çocuğum ve 21 torunum var. Bildiğim yabancı diller arasında Rusça, Fransızca, biraz Almanca, biraz Arapça vardır ve ayrıca aşiretlerde konuşulan Kürtçe'yi de bilmekteyim."

Rus ihtilali genç Kinyas askeri lisedeyken yakalar.(Ekim 1917)Bu yıllarda ailesinin yanına dönmek ister, fakat bu mümkün olmaz.

" Rus ihtilali benim askeri liseyi bitirdiğim yıl başladı. O yıllarda Azerbaycan'da bağımsız bir Türk devleti vardı. Ben Bakü'de Harp Okulunu bitirip bir yıl teğmenlik yaptıktan sonra Ruslar Azerbaycan'ı istila ettiler. Bana da "Kızıl Generaller Kursuna" katılmam teklif edildi. Fakat gitmedim.

Bu yıllarda Kiev'den Erivan'a dönmek istedim. Çünkü ailem Erivan'da idi. Şüphesiz böyle bir durumda ailem de beni yanında isterdi. Şartlar bana bu imkanı vermedi. Azerbaycan'ın Bakü şehrinde Harp okuluna gitmişim. Buradaki tahsilim 2 yıl sürdü. 2 yıl sonra harp okulu mezunu olmuşum. Mezuniyetten sonra bir süre Bakü'de kaldım. Sovyet Ordusu İran'a giderken ben de kendi ordumla beraber İran'a geçtim. Kazbin bölgesinde bir süre kaldım. Bilahare Sovyet Genel Kurmay Başkanlığına müracaat ederek Erivan şehrinin Nahçıvan bölgesi askeri komiserliğine atanma talebinde bulundum ve orada göreve başladım."

Kinyas Bey Nahçıvan'da görevli iken Rüştü Paşa komutasındaki Osmanlı 9. Kafkas Tümeni'nin Erivan'da olduğunu öğrenir. Babası Rüştü Paşa'nın kuvvetlerinin safında çarpışmaktadır. Tümen komutanı Rüştü Paşa'nın aşiretlerle özellikle de Bruki'lerle çok sağlam bir dayanışması ve diyalogu vardır. Babasının komutasında bölgeyi çok iyi bilen, bölge şartlarına uyumlu, iyi binici ve iyi atıcı kimselerden oluşmuş 400 kişilik bir kuvvet vardır.

Nitekim 9. Kafkas fırkası kumandanı Rüştü Paşanın verdiği taktir vesikası bunu belgeliyor.

---

⁷⁴ Bu mülakat 1986 da kendisiyle yapılmıştır. Daha sonra 1987 yılında ise Anadolu Basın Birliğinin isteği doğrultusunda bir mülakat yapılmış ve bu mülakat "Erivan'dan Van'a Hatıralarım" adı altında yayınlanmıştır. Bu çalışma incelendiğinde bir otobiyografi olmaktan ziyade siyasi ve ideolojik bir mesaj görülür. Bundaki amaç, o dönem siyasi mecrada yer alan gençlere belli bir zihniyeti" empoze etmek ve bu yönde bir mesaj sunmaktır. Fakat daha sonraki yıllarda Kinyas Bey, böyle bir işe bulaştığından dolayı rahatsızlık duymuştur.

Daha sonra Kinyas Bey bu takdirnameyi 11 Aralık 1962 tarihinde Ankara yedinci noterinde tasdik ettiriyor. Hangi amaçla bunu yaptığını bilmiyoruz ama böyle bir belge çıkarmaya ihtiyaç duymuş. Ekte bir sureti verilmiş olan belge aynen şöyle (Bkz. Belge):

“ Bruki aşiret reisi Bedri Bey, aşiret efradından cemi eylediği dört yüz kadar atlı ile daima hudutta askerlerle birlikte ileri karagolda müştereken nöbet devriye ve keşif hidametinde bulunduğu ve evelce bu mntıkadaki harekette dahi cesareti görüldüğü kıtat zabitan ile kamerlu mevki kumandanlığının verdikleri vesikalardan anlaşılmağle iş bu takdirname ita kılındı 9.11.334.

9. Kafkas fırkası kumandanı Rüştü.”

9.Kafkas Tümeni oradayken genç Kinyas Erivan’a gelir. Babası onu Rüştü Paşa’ya götürüp tanıştırır. Üç gün sonra da babası şehit olur. Fırka da çekilir. Fırka çekildikten sonra Türkiye’ye dönmek ihtiyacı gündeme gelir.⁷⁵

Kinyas Bey’in babasının ölümü aşağıdaki belgede şöyle anlatılmaktadır.

“Van Vilayeti Celiliyesine

Bruki aşireti 334 ve 336 senelerinde aşiret ile beraber hükümetin gendusine tevdi eylediği vazife ifaye şitap eylemiştir. müstedi Kinyas’ın pederi mücadelede şehit olmuş ve nadir bey mahdumu aşairin sah muhafız evladim her ikisi de aşiretleri ile birlikte maruz tarihlerde İğdır civarında cidal milliyeye iştirak etmiş efendiler 4-17/7/40 518 numruludur.”

Aşiret Fırka 8 K. Miralay

Süleyman Sabri

Brukiler yaşadıkları bölgenin jeopolitik konumları gereği asker bir aşiret olmuşlardır. Nitekim Bedir Bey’in resmi olmayan 400 kişilik kuvvetinden önce babası Fethi Bey bir alayı yönetmiştir. Bu alay Hamidiye alayları örnek alınarak kurulmuş bir alaydır. Kimine göre ise Hamidiye Alayları bu ve benzeri Alaylar örnek alınarak oluşturulmuştur. Böylece o dönemlerde askeri tarzın aşirette yaşama biçimi olarak bir gelenek halini aldığı görülüyor. Bu gelişmeleri Kinyas Bey’in ağzından dinleyelim. “ Bu çatışmalardan önce dedem Fethi Bey’in komutasında bir aşiret alayı vardı”. Bunu anlamak için padişahlık devrini aşiretlerle

---

⁷⁵ Nitekim Kinyas Bey daha sonra Türkiye’ye kaçak yoldan girdiğinden tutuklanacak onu Rüştü Paşa’nın bu ilgisi sayesinde Kazım Karabekir kurtaracaktır

padişahlık ilişkilerini iyi bilmek lazım, özellikle de Abdülhamit Dönemini. Çünkü Hamidiye alayları onun devrinde kurulmuştur.

Bir tarihi vakıa olarak aşiretlerde ciddi bir padişahlık sevgisi vardı. Padişahlar daima bir aşiret politikasına sahip olmuşlardır. Araplar bile İsrail gerçeği karşısında Abdülhamit'i daha yeni anlayabildiler. “ Padişahlık dönemi yönetimi aşiretlere o zaman coğrafi, siyasi ve ekonomik şartların bir sonucu olarak bazı rahatlıklar getirmişti. Bunu açıklarken o dönemin özlemine duyuyorum anlamına gelmesin. Hamidiye alayları Türk askeri tarihinde bir gerçektir.⁷⁶ Alaylar bu millete hizmet vermiştir. Ruslar da Türkleri örnek alıp iki alay da onlar kurdular. Birine benim dedem Fethi Bey Komutanlık yaptı. Diğerini de Zilan aşiretlerinden Güneş ailesine kurdumuşlardı” diyor Kinyas Bey.

“ Dedem Fethi Bey'in komutanlık yaptığı bizim Bruki aşiretinin meydana getirdiği süvari alayı 93 harbinde Ruslarla beraber iştirak etmek zorunda kalıyor. Aşiret büyükleri aralarında karar alıyorlar ve dedem Fethi Bey askerlerine emir veriyor savaş alanında Ruslara karşı çarpışacaklar diye. Durumu anlayan Rus yönetimi dedem Fethi Bey'i ortadan kaldırmak için Doğubeyazıt'taki komutana verilmek üzere onunla bir zarf gönderiyor. Yaptıkları plana göre dedem zarfı verdikten sonra aşiretinin dışında bir bölgede öldürülmüş olacaktı. Durumu anlayan dedem canını kurtarmayı beceriyor. Daha sonra da aşiret alayımız Türk kuvvetleriyle birleşiyor. Bunları daha sonra bana amcam anlatmıştı.”

Kinyas Kartal Rusya'daki yaşamlarını, değer yapılarını ve özellikle talebelik yıllarındaki bu ilişkileri (belleğinde kaldığı kadarıyla) şöyle anlatıyor.

“Bizim Erivan'da kendimize has gelenek ve göreneklerimiz vardı. Töremiz vardı. Bunlara göre yaşadık. Giyim kuşamdan sosyal yaşamdan, yaşama biçiminden dini değerlere kadar her şeyimiz farklıydı. Müslüman toplumun gereklerine göre yetiştirildik.

Babam beni askeri liseye yazdırdığı zaman çarlık dönemi idi. Okulun direktörü ile bir görüşme yapmıştı. Bizim Müslüman olduğumuzu, bana domuz eti yedirmemelerini söylemişti. Direktörümüzün emri ile domuz eti yedirmemeleri söylenmişti. Domuz pişirildiği zaman bana ayrı masa açılırdı. Ben yemekhaneye girince gözlerimle özel masamı araştırırdım, görmeyince o gün domuz eti olmadığını anlayıp arkadaşlarımla yemeği yedim. Bir gün domuz eti pişirilmişti, bana da ayrı masa ayrılmamıştı. Direktör içeri girip benim yemek yemeyip bir kenara oturduğumu görünce anladı. Bunun üzerine personelden 80-90 kişinin

---

⁷⁶Hamidiye Alayları 1891'de II.Abdülhamit tarafından kurulmuştur. Sayıları 36 olan bu alaylar uzun süre Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde hüküm sürmüşler. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle birlikte bu alaylarda resmi olarak kaldırılmış ancak alaylar uzun süre örgülerini ve örgütlemelerini bozmadan sürdürmüşler. Daha sonra bu alaylardan bazıları Kafkas cephesinde de görev almışlardır. Kuzey kolunun mirlivasi Patnos'ta oturan Heyderan aşireti reisi Hüseyin Paşa, Güney kolunun mirlivasi ise Siverek civarındaki Milli aşireti reisi İbrahim Paşa idi

işine son verip yerine yenilerini aldılar. Çarlık Rusya koyu Ortodoks bir yönetim idi. Dine önem verir bu konudaki müesseseleri sağladı.

Bazen de arkadaşlarım beni kızdırmak için hakaret anlamında ‘Tatarın’ derlerdi. Bu onların Tatarlara karşı olan duygularını açığa vuruyordu. Ben de onlara emsali kelimelerle mukabele ederdim. Bazen de dini değerlerimi hedef alan sözler söylerlerdi. Bu yüzden bir kez bir talebe arkadaşımı dövüp iki dişini kırdım. Disipline verildim. Savunmamı yaptım. Durum aydınlığa kavuşunca da hakkımda herhangi bir işlem yapılmadı. Üstelik bana ve dini değerlerime saygısızlıktan dolayı öğrenci azarlandı.”

Kinyas Kartal bütün görüşmelerinde, verdiği mülakatlarda Müslümanlığa özel bir vurgu yapıyor, Ruslarla birlik olmadığını söyleme ihtiyacını hissediyor, özellikle Ermeniler’le olan çatışmalarını ön plana çıkarıyor. Burada göçle gelen ilk kuşak olmasının yanı sıra almış olduğu büyük sorumluluğun payı yadsınamaz bir gerçek gibi görünüyor.

Rusya’daki yıllarda özellikle Ermenilerle olan çatışmalar anlatımlarda baş listeyi almaktadır. Güneyde Osmanlıların Enver Paşa komutasındaki Kafkas cephesi kuvvetleri etrafında Ermenilerle çatışmalar var. Bu çatışmalar Türkiye’ye gelinceye kadar sürüp gider.

Rusya’daki yaşamımız boyunca birçok güçlük ve çatışmayla karşılaştık. Birçoğunun ortasında kaldık. Kafkas cephesi, Ermenilerle olan çatışmalar 93 harbi bunlardan bir kaçıdır. Bunlarla ilgili birkaç anımı anlatayım: Öğrenci olduğum yıllarda paskalya münasebetiyle köydeki evimize gelmişim.. o yıllarda ordularımız Sarıkamış’ta “ General Kışa “ yenilmişti.

Enver Paşa hareketinden sonra askerlerimiz donmuş. Silahları yerde kalmıştı. Bölge halkı bu silahları topluyor aşiretlere satıyordu. Bu silahlardan 6 at yükü tüfekte bizim aşirete getirilmişti. Rahmetli babam köylüler adına pazarlık yaparak satın alıyordu. Babamın amcasının oğlu Mehmet Bey de babamın yanında idi. Mehmet Bey bir silah seçti ve babama “bunu size alalım.” dedi. Silahın dipçiğinde kan izi vardı. ‘Mehmet’ dedi babam ‘bu silahta ecdat kanı vardır. Benim içim bu silahı kullanmaya elvermez. Allah’tan dileğimdir. Askerler buraya kadar gelsin onların safında dövüşüp şehit olayım’ Allah babamın duasını kabul etti. 9. Kafkas Fıkrasında dövüşürken babam Ermeni kurşunuyla şehit oldu.

Söz Enver Paşadan açılmışken, onunla ilgili bir anımı anlatayım. Onunla karşılaştığım zaman ben Harp Okulu öğrencisiydim. Bakü’deki Büyük Tiyatrodan Kuran-ı Kerim aleyhinde bir konuşma oldu. Enver Paşa bu toplantıdaydı. Söz aldı ve Kuran-ı Kerimi güzel bir üslupla müdafaa etti. Daha sonra ben birkaç arkadaşımın yanına gittik. “Paşam, bize bir hatıra olarak kartvizitinizi verir misiniz.” diye sorduk. Bir küçük kağıt parçasına adını ve adresini yazdı, bize verdi. Onu uzun zaman saklamıştım sonra kaybettim.

Biz Kafkasya'daki Aşiretler Kafkas cephesinde Enver Paşa'ya çok yardım ettik. Birçok kişi hayatını onun yolunda gözünü kırpmadan verdi. Fakat harbin sonucu maalesef müspet olmadı. Açlık, yokluk ve birde kış eklendi. Ecdat milli çıkarlar için atların tersindeki arparları çok yemiştir. Ruslarla çarpışan askerlerimiz buğday kavurması (kavurga) ile karınlarını doyuruyordu.

Babam ecdat kanı ile onurlanmış silahı Kafkas cephesinde kullanıp henüz şehit olmadan bu silahla ilgili bir anımı hatırlıyorum. O ilkbahar çadırlarımızda 5 erkek 1 kız kardeş oturuyorduk. Kahvaltıdan henüz kalkmıştık. Babam da aramızdaydı. 1-2 km ötede sığırlarımız yayılmıştı. Sonra birilerinin bunları kovaladığını gördük. Babam benden silahını istedi. Silahı getirdim. Bir iki el ateş etti ve dereye doğru indi. Ancak dereye inince bunun bir Ermeni pususu olduğunu anladık. Ermeniler tuzak kurmuş. Azerileri de bu dereye çekmişti. Aşiretimizden bir anda dereye 1000-1500 süvari indi. Çetin bir çatışma oldu. Azerilerin ve bizim sürülerimizi kurtarmıştık. Dostluklar yenilendi. Babam bu silaha, bu çatışmada veda etti. Bundan sonra çaplı aldı ve onu kullandı.

Rusya'da iki tür Ermeni vardı. Başlangıçtan beri bizim komşumuz olan Ermenilerin yanı sıra birde Osmanlı İmparatorluğunu terk edip gelenler vardı. Bunlara 'kahdogom' deniliyordu. Bütün huzursuzluğu bunlar yarattı. Bütün işleri güçleri çetecilikti. Bu çetelerin birisi bir gün (1918) bizim aşiretin köylerinden Zeve'ye geldi. Kadın çoluk çocuk ne varsa hepsini katlettiler. Evleri ve tarlaları yaktılar. Bizim aşiretin yaşlılarından Kafkasya'da Zeve'de Ermeniler'in yaptığını bilmeyen yoktur. Bu acı hatıranın acıları hala vardır.

Ermeniler'in bize yaptığı asıl büyük mezalim İran'dan geçerken yol boyunca oldu. Göç kervanına hiç beklenmedik anda saldırıyor, sürülerimizi mahvediyor ya da götürüyorlardı.

III-RUS İHTİLALİ VE TÜRKİYE'YE GERİ DÖNÜŞ (GÖÇ)

“ İhtilalin ben Askeri lisedeyken olduğunu daha önce söylemiştim. Stalin'in gözü kör olsun. Sabah okula geldik. Öğleye doğru ihtilalciler okula baskın yaptı. Ellerinde silahları ve sopalarıyla. Kimse bir şey yapamadı. Karşı gelmeye imkan yoktu ve her şey onların isteği doğrultusunda oldu.”

Bu arda hızla rejim değişikliği olur. Birçok cephede karşı saldırılar meydana gelir. İç çatışmalar başlar. Kafkasya'nın kuzeyinde Kazaklar isyan eder. Yeni rejim ve düzene uyum sağlamak hayli güç ve zordur. Bu arada intibak sağlamayan, yeni rejimi benimsemeyenler çeşitli yollardan Sovyetleri terk etmektedir. Yeni iktidar çeşitli cephelerde savaşmakta olan askerlerini geri çekip içerideki meseleleri halletmeye çalışır.

Bu gelişmeler üzerine 9.Kafkas Tümeni de Erivan'dan geri çekilir. Denge Ruslardan destek

gören Ermenilerin lehine döner. Bedir Bey'in şehit olmasından sonra aşiret İran'da bir yıl daha kalır. Sonra geri dönüş kararlaştırılır.

İran'da kalınan yılı takip eden yılda tekrar asıl topraklara, Türkiye'ye dönülür. Ancak aşiretin hepsi geri dönmez. Bir kısmı kalmaya devam eder. Halen de orada yaşamaktadırlar. Gelenler çeşitli kollardan hudutları aşarak bin bir güçlük ve belayı defederek Kars'a ulaşır (1920). Kars'tan sonra yola devam ederek Van'a gelirler. Bu arada bir kısım akraba ve aşiret mensubu Kars'ta kalmayı tercih eder ve oraya yerleşir. 400 yıl önce Karacadağ'dan Kafkaslara olan göç bu sefer Kafkaslardan Van'a doğru aynı güçlük ve zorluklarla devam eder. Göç epey zaman devam eder. Nitekim gelenlerin bir kısmı yeni duruma intibak etmezler ve geri dönerler. Geri dönenlerin başında özellikle Canik ve etrafına yerleşenler gelir. Bugün hala bu ailelerin ardılları Rusya, Kazakistan, Nahcivan sınırları içerisinde yaşamaktadır.

“ 1920-1923 yılları arasında Van bölgesine olan ilticamız devam etti. Van ve ilçelerine bağlı köylere (Van merkez-merkez köyleri, Muradiye köyleri, Gürpınar, Özalp ve köylerine) yerleştiğimiz zaman 5000 aile kadar vardık. Şüphesiz hükümetten sıcak ilgi gördük. Buna rağmen yerleşmedeki geçiş döneminde bir hayli sıkıntılar geçirdik. 5000 civarındaki hane yaşlısı, hastası, çoluğu çocuğu ile yeniden yerleşmeye çalışıyorduk. Ermenilerden çektiklerimiz adeta unutulmuştu. Biz millet olarak zaten kindar değiliz. Ama hiç olmazsa yakın geçmişin olaylarını çocuklarımıza anlatmalı ve onlarda tarih şuurunu yaratmalıyız.”

Şimdi ise aşiretimiz 400-500 bin kişilik nüfusa sahiptir. Bunların her biri bir başka aileye gelin verdi ve gelin aldı. Hısım-akrabalarıyla Türkiye'nin çeşitli illerine dağıldı. İstedikleri yerlere gidip yerleştiler.

IV-TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMELER VE YENİ DURUM

Bilindiği üzere bu yıllar (1920'li yıllar) Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarıdır. Ve Osmanlı İmparatorluğu üzerinde bir rejim değişikliği söz konusudur. Padişahlık kaldırılmış, monarşiden Cumhuriyete geçilmiş ve TBMM kurulmuştur. Atatürk'ün önderliğinde meydana getirilen bu gelişmeler, yapıya uygun kurumların ve yeniliklerin inşası ile yeni boyutlar kazanmıştır. Her reform ve yenilik doğası gereği önceleri bir takım tepkiler ve direnmelerle karşılaşır. Atatürk'ün yaptığı yenilikler de yer yer tepkiler görmüştür. Aşiretler tarafından en çok tepki gören unsurlar ise kılık kıyafet değişikliği ile dine dayanarak yapılan işlemler olmuştur. Aşiretler ise dini değerlere geleneksel ölçüler içinde bağlı olan kapalı toplumlardır. Önceki giyim kuşamları da bir anlamda dini destekler ve tamamlar nitelikteydi. O nedenle yeni kılık kıyafet değişikliğini kolay ve çabucak benimsemediler.

Bu gelişmeler olurken İran'da bulunan Bruki'lerin diğer kolu da yavaş yavaş Türkiye'ye

gelmiş, Muradiye'nin etrafındaki köylere yerleşmekteydiler. Ancak 1926 ve sonrasında yukarıda kısaca izah ettiğimiz nedenlerle idareyle, ihtilafa düşmüş tekrar İran'a dönmüşlerdir. Bu gidiş ve gelişler çok çeşitli ve sıkça olmuştur. Nihayet işler rayına girip adaptasyon sağlandıktan sonra 1930'da Van'da bulunan Vali Paşa vasıtası ile İran'a giden aşiretler ve dolayısıyla Brukiler'in İran kolu geri çağırılmıştır. Çünkü daha önce bölgede yaşayan Ermeniler yaşanan olaylar sonucu tehirciye tabi tutulmuş (1915) bölge adeta insansızlaştırılmıştır. Bu boşalan yerlere yerleşmeleri için İran başta olmak üzere yakın yerlerdeki aşiretlerin gelip yerleşmeleri teşvik edilmiştir. Böylece geri dönen İran Brukiler'i Muradiye'nin Beydağı (Ut), Yumaklı (Anzaf), Uluşar (Korsot), Topuzarpa (Anguzek), Yalındüz (Simtatos), Özalpın Azikara Köylerine yerleşmişler.⁷⁷ Daha doğrusu boşaltılmış olan bu köyleri yeniden kurmuşlar. Bu köyler Ermenilerin göç etmesi sonucu boş bulunmaktaydı. Ayrıca 5-10 aile halinde başka köylere gidip yerleşenler de olmuştu. Bunlarda genellikle bu saydığımız köylere yakın olanlardır. Kafkasya'dakiler gibi İran'da kalıp yaşamını orda sürdürenlerde olmuştur. Aralarında akraba ziyaretleri yakın tarihlere kadar sürmekte olan aşiret mensupları sınırlardaki güvenliğin arttırılması, İran-İrak savaşı nedeniyle azalmıştır. Çok az sayıda gitmeye çalışanlarda günümüzde pasaport kullanarak bu ziyaretlerini gerçekleştirmektedirler. Böylece Karacadağ'dan başlayan Ağrı Dağının eteklerinde ikiye ayrılıp iki koldan Kafkasya'ya ve İran'ın Makü ve Hoy bölgelerine doğru uzanan Bruki aşiretlerinin bu iki kolu 300 yıl sonra Van sınırları içinde tekrar bir araya gelmiştir. Daha artmış bir nüfus ve zenginleşmiş ekonomik bir yapıyla bir araya gelen bu aşiret böylece bölgedeki diğer aşiretler karşısında başat bir güce sahip olmuştur.

Bruki'ler diğer aşiretlere göre daha farklı bir yapıya sahip oldukları gibi kendi içlerinde de farklılık göstermektedirler. Bu farklılık sosyo-ekonomik koşullarda olduğu gibi giyim, kuşam, gelenek ve göreneklerde de kendini gösterir. Bunun başlıca nedeni aşiretin tarihi serüvenidir. Ufak farklılıkları bir tarafa bırakarak genel bir gözlem yaptığımızda şunları görürüz.

Bruki aşireti göçebe ve yarı göçebe kabilelerden oluşmaktadır. Ancak bu kabileler zamanla giderek yerleşik hayata geçmiştir. Tam göçebelik tamamıyla son bulmuş ama yarı göçebelik yer yer sürmektedir. Göçebelikten yerleşik hayata geçişte şehirlerin büyüyüp gelişmesinin ve yeni iş olanaklarının rolü büyük olmuştur. Bu sebeple şehre yakınlık derecesine göre yerleşik hayata geçiş artmıştır. Başka bir deyişle şehre uzaklık derecesiyle yerleşik hayata geçiş arasında bir korelasyon vardır. Şehre yakın olanlar daha hızlı yerleşmişler. Şehrin büyüklüğü, kapasitesi ve olanakları da yerleşikliği etkilemiştir. Halen Van'a bağlı köylerdeki Bruki'ler,

---

⁷⁷ Parantez içindeki isimler köylerin Ermenice isimleridir. Ve bugün hala halk arasında bu isimler kullanılmaktadır. Daha sonra Kürtçe isimlerle birlikte bu isimlerde yasaklanarak yürürlükten kaldırılmış, yerlerine Türkçe isim konulmuştur. Ancak Türkçe isimler resmi dairelerde kullanılmıştır.

hayvancılık yapıyor olsalar bile, yerleşik düzene geçmiş olmalarına rağmen, aynı koşullardaki Muradiye Bruki'leri yarı göçebeliklerini sürdürmektedir. Kışı düzdeki köylerinde geçiren Bruki'ler yazın dağlara doğru yaylalara göçmekte ve yazı orada geçirmektedirler. Yaylada kalma süresi mevsim koşullarına ve hayvanların barınma ve beslenme durumuna göre değişir. Ayrıca Muradiye bölgesindeki Bruki'lerin halen yarı göçebeliği sürdürmelerinde rol oynayan başka (önemli) bir faktör de İran'daki yaşamlarının da bu yaşam tarzının önemli bir benzerlik arz etmiş olmasıdır.

Aşiret tarafından saklanan hayvanlar, küçük ve büyük baş olmak üzere ikiye ayrılır. Küçükbaş hayvanlar çokluk sırasına göre toklu-koyun-sığır-koyun-koç ve keçiden oluşmaktadır. Büyükbaş hayvanlar sayı olarak küçükbaştan az olup inek, öküz, manda, camız, at, eşekten oluşur. Bunlar sürüler halinde bir arada tutulur. Bir koyun sürüsü en az 300 en çok 600 koyundan oluşur. Her sürüye en az 2 en çok 4 çoban ve silahlı koruyucular refakat eder. Sürüler genellikle 8. ve 9. aylarda satılır. Daha önceleri daha yüksek fiyattan pazarlamak için İran'a götürülen sürüler sınırların sık denetimi sonucu günümüzde G. Antep'in iç ve dış pazarlarında satılmaktadır. Koyun satışlarından elde edilen paralarla yeni sürüler alınmakta bu sürüler gelecek sezondaki satışlara hazırlanmakta ve bu döngü böyle sürüp gitmektedir.⁷⁸

Aşiretin geçim kaynaklarından bir başkası da çiftçiliktir. Verimsiz ve geniş araziler üzerinde yakın geçmişe kadar ilkel metotlarla yapılan tarım herkesin kendi iç tüketimine yönelikti. Fakat günümüzde makineleşme ve toprak ıslahı yeni gübreleme sistemleri verimi artırmakta, tarım yapılan alanların sayısı da çoğalmaktadır. Bu durum yerleşik yapıya geçmeyi teşvik etmekte ve hızlandırmaktadır. Kafkasya'dan gelen Bruki'ler İran Bruki'lerine nazaran daha geniş araziler üzerinde daha etkin bir tarım yapmaktadırlar. Bunun üç temel nedeni var :

1. Daha önce gelip geniş arazilere sahip olmaları
2. Yerleşik hayata İran Bruki'lerinden önce geçmiş olmaları
3. Van merkezine daha yakın olmalarıdır.

Bu avantajlar bu grubun mülkiyet ve yönetim ilişkilerini de denetlemesini sağlamış nitekim liderlik müessesesi bu grupta teşekkül etmiştir. (Kinyas Bey bu grubun bir üyesidir.)

Üçüncü bir geçim kaynağını da şehirlerdeki işler teşkil etmektedir. Bugün nüfusu 500 bini aşan bu aşiretin bir kısmı hala kırsal alanda yaşamaktadır. Ancak şehre yerleşenler daha

---

⁷⁸ Ancak son yıllarda uygulanan "yayla ve mera yasakları" hayvancılığı adeta can çekişir hale getirmiştir. Bu nedenle aşiretin hayvancılıkla geçinen kolu mağdur olmuş, gittikçe yoksullaşmış, sonuçta kentlere göç etmek zorunda kalmıştır. Bu yanlış politika sadece Brukilere değil aynı zamanda bölge hayvancılığını ve giderek Türkiye çapında hayvancılığı sarsmış ve kötü sonuçlar doğurmuştur. Nitekim daha önceleri komşu ülkeler başta olmak üzere dış ülkelere canlı hayvan ve kırmızı et ihraç eden bölge ve Türkiye bugün canlı hayvan ve kırmızı et ithal eder hale gelmiştir.

güçlenmekte ve gelişmekte olduklarından şehre giderek rağbet artmaktadır. Tamamen kırsal alandan kopmak isteyenler şehirde bir iş tutmakta yada bir işe (kamu kuruluşunda) girmekte aynı zamanda köydeki hayvancılığı ve çiftçiliği de diğer yakınları veya marabası (köydeki temsilcisi) tarafında yürütmektedir. Ayrıca maddi durumları çok iyi olanlar Ankara-İzmir-İstanbul gibi kentlere yerleşerek burada büyük işletme, imalathane hatta sanayi kollarından birini işletmektedir.

Şehre göçün ve yerleşmenin diğer bir etkin yolu da okuma düzeyi ile ilgilidir. Öğrenim gören aşiret gençlerinin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Okuyanlar lise veya üniversiteyi bitirdikten sonra ya serbest çalışmakta ya da devlet dairelerinde yer almaktadırlar. Böylelikle tamamıyla şehre yerleşmektedirler. Ayrıca şehre yerleşenler yakın çevrelerini ya doğrudan yanına almakta ya da dolaylı olarak örnek olmak yoluyla şehre gelmeleri konusunda onları etkilemektedir.

Aşiret kendine has gelenek, görenekleri, düğünleri, oyunları ve yaşama biçimiyle de değişik bir sosyal ve kültürel yapı gösterir. Ancak bu gelenekçi yapı gün geçtikçe çözülmekte yerini yeni toplumun yaratmış olduğu değerlere bırakmaktadır. Bunda hiç kuşkusuz yeni alt yapıların inşası (köyün yolu-suyu elektriği)nin yanı sıra artık köylere de televizyonun girmesinin, PTT hizmetlerinin oluşturulmasının büyük ve belirleyici rolü vardır. Kitle ulaşım ve iletişim araçları geliştikçe, şehirler modernleştikçe, sanayileşme arttıkça, eğitim ve öğretim düzeyi yükseldikçe aşiretçi yapı parçalanmakta, geleneksel yapılar terk edilmektedir. Bu gelişme ve değişimin etkisi oranında eski değerler yerini modern toplumun yeni değer ve kurumlarına bırakmaktadır. Bu kurumlar böylece fonksiyonel bir biçimde hem birbirinin gelişim ve değişimini hem de kendi dışındaki kurum ve kuruluşların değişimine sebep olmaktadır.

Kafkasya ve İran'dan dönüp Van'da birleşerek bir birlik meydana getiren, ayrıca kendi aralarında da Mamevırnı, Kırmızıki, Hecimki, Pirki, Kerki, Şerki, Mamka, Beşka, Kaska, Şavalıka ve Kulika gibi kollara ve kabilelere ayrılan Bruki aşireti böyle bir sosyo-ekonomik ve kültürel konjonktür üzerinde yer almakta, yaşamlarını bu şartlarda sürdürmektedir.

Hiç kuşkusuz Kinyas Kartal'da eskiden var olagelen böyle bir sosyal organizasyonun sonucudur. Başka bir deyişle bu toplumsal yapı aşiret reisliği diye bir müesseseye (kuruma) sahiptir. Bu kurum Türkiye'ye dönüşten sonra Kinyas Kartal'ın şahsında somutlaşmış ve onun eline geçmiştir.

V- GENÇ KİNYAS'IN DÖNÜŞÜ

Kinyas Bey Türkiye'ye 1922 yılında döner. Ailesi ve akrabaları aşiretle birlikte Kars'ın Iğdır

bölgesine gelir. Buraya 1920 de gelirler ama göçün arkası kesilmez, fırsat buldukça aşiretin geri kalan kısmı peyderpey göç ederek Türkiye'ye gelir. Bu sırada genç Kinyas Bakü'dedir. Ailesiyle diyalogu kesilmiştir. Ailesinin yanına gelmek ister fakat şartlar buna elvermez. Nihayet bir fırsatını bulup gelmek istediğinde ise ailesinin göç ettiğini öğrenecektir.

Aşiret göç etmeden önce ileri gelenleri (Glave) toplanıp karar alır. Bu arada Kinyas'ın durumu da tartışılır. Bir yandan Türkiye'ye gelecek 5000 aile öbür yandan genç Kinyas'ın durumu vardır. Kinyas ailesinin okuyan (üstelik askeri harp okulunda okuyan) tek kişisi olarak hem aile hem de aşiret için büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle Rusya'da bırakmak istemezler. Ama sonuçta gelecek 5000 ailenin durumu ağır basar ve göç başlar. Genç Kinyas ise Sovyetler Birliğinin Bakü kentinde kalmıştır. Uzunca bir süre ailesinden haber alamaz. Merak eder. Ancak bir türlü ulaşamaz. Çünkü Sovyet Devrimi daha yenidir ve devrimin inşası, yerleştirilmesi son hızla devam etmektedir. Bir yandan devrimin lideri Lenin'in önderliğinde bu işler yapılırken öte tarafta iç isyanlar bastırılmakta, Kazaklar ayaklanmakta, muhalifler düzene uydurulmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle her tarafta bir korku, bir tedirginlik ve bir belirsizlik hakimdir. İşte bu ortamda Rus Harbiye'si sayılan bir okulu yeni bitirmiş olan Genç Kinyas, kendi deyimiyle "Kızıl Generaller Kursu" na gitmeyi geri çevirmiş, merak ve endişe içinde ailesine ulaşmaya çalışır. Ama bunu başaramaz. Bu yüzden kendisi gitmeye, daha doğrusu kaçmaya karar verir. Ancak bir engel vardır: Leyla ya da aşiretin deyişiyle Leylo.

Leylo Kinyas Beyin sevdiği kızdır. Genç kız da uzun boylu yakışıklı Kinyas'a tutkundur. Kaçmaya karar verdiğinde bir ikilem içinde kalır genç Kinyas. Ne eli Leylo'dan olur ne de Rusya'da kalmak ister. Kararını Leyla'ya açar. Genç kız şaşırır, panikler, üzülür çok düşünür. Ama sonuçta Kinyas'sız yapamayacağını anlar onunla birlikte kaçmaya karar verir. Hem de her türlü riski göze alarak. Ancak Leylo'nun da bir handikapı var: Ailesi. Sonuçta subay olan babasına haber vermez. Annesine kararını ve derdini açar. Annesi Leyla'yı vazgeçirmeye çalışır, ama nafi. Genç kız kararlıdır. Kendisini kararından vazgeçiremeyeceğini anlayan annesi bunun üzerine kendisine biraz para (ve altın) verir, yolluk hazırlar. Ana kız bir daha birbirlerini görmemek üzere vedalaşırlar. Leylo, Kinyas'ın aşkı uğruna dönüşü olmayan yollara koyulur. Böylece Kinyas bir subay kızı olan Leylo ile beraber gizliden Erivan'a gelir. Aileden kimseyi bulamayınca şaşırır. Çok iyi Rusça bildiğinden kendisini Kinyas olarak tanıtmaz. Nihayet aşiretten geri kalan ve orada bulunan bir aile ile temas kurar ve aşiretin Türkiye'ye göç ettiğini öğrenir. Bunun üzerine o da dönmeye karar verir. Karşı ısrarlara rağmen Leylo'da bu karara katılır. Karara katılmanın ötesinde kendisi ile birlikte gelmek istediğini ve bu konuda kararlı olduğunu belirtir. Nihayet yola çıkma kararı alınır. İki at

bulunduktan sonra gerekli giyecek ve yiyecekler temin edilir ve yolculuk (Sovyet'lerden kaçış) gece başlar. Atlarla süren yolculuk koşulların elverişsizliğinden dolayı yaya olarak devam eder. Sınırdaki bozkır, Araz nehri, bataklıklar ve sarp dağların aşılması hayli zaman alır ve çok güç olur. Yol arkadaşının kadın olması işi daha da güçleştirir. Kaçış yolculuğu günlerce sürer ve nihayet Kars'a oradan da Iğdır'a gelirler. Iğdır'a geldikten sonra Kinyas bazı kişilerce ihbar edilir ve Türk Yetkilileri tarafından tutuklanır. Bu Kinyas Bey'in Türkiye'deki ilk tutuklanmasıdır.

Bu tutuklanmayı kendisi şöyle anlatır:

“Türkiye'ye 1922 yılında geldim. Iğdır'da beni ihbar ettiler ‘Rus subayıdır’ diye. O sırada Kazım Karabekir Paşa Kars'ta idi. Karabekir'e telgraf çektik. ‘Bu Bedir beyin oğludur. Rusya'da subaydı. Şimdi Türkiye'ye gelmiştir’ diye. Sonra beni serbest bıraktılar.”

Sovyetlerden gelen Bruki aşireti bir müddet Kars'ın Iğdır bölgesinde kaldıktan sonra burayı yerleşim için yeterli ve uygun bir bölge olarak görmeyerek Van'a doğru yol alır. Ağrı'dan geçilir. (ancak bu geçiş sürecinde hem Kars'ta hem de Ağrı'da bazı aileler kalır. Bugün bile başta bu iki il sınırları içinde olmak üzere çevre illerde çok sayıda Bruki vardır.) Ve nihayet Van ve yöresine (çevresine) kesin yerleşme başlar. Aşiret geldiği zaman Van küçük bir şehir, çevresi ise sakin ve ıssızdır. Bu bölgedeki toprakların ise büyük bir kısmı boştur. Bu topraklara yerleşmeye başlanır. Yerleşme ve buraya olan sürekli göç. üç yıl sürer. Üçüncü yılın sonunda buraya gelip yerleşen aile sayısı 4500-5000 ne ulaşır.

Göçten önce Rusya'da durum şöyledir: Kinyas Bey'in babası dışında 3 amcası vardır. Bedir (babası), Ahmet, Hasan, Hüseyin (amcaları).

Bedir ile Ahmet Rusya'da öldürülüyor. Bedir'i Ermeniler, Ahmet'i ise Acemler öldürüyor.

Hüseyin ile Hasan ise Türkiye'ye göç ile geliyorlar. (Şimdiki Kalecik köyü ve civarına yerleşiyorlar. Kalecik'te bu gün bu iki kardeşin çocukları ve torunları yaşıyor.) Glavi'nin başı Hasan Bey'dir. Hasan Bey Türkiye'ye geldikten sonra reisliği Hüseyin Bey'e bırakıyor Hasan Bey'in çelebi tavrına karşılık Hüseyin Bey otoriter, despotik bir yapıya sahiptir. Tebasını zapt-u rapt'a alarak yönetme eğilimine girer. Bu yüzden bazen aşiretin ileri gelenleri ile tartışır. Bir zaman Kinyas Bey de bu tartışmaya dahil oluyor. Ancak sonuç alamaz. Kinyas Bey sonuca ancak Hüseyin Bey öldükten sonra ulaşılıyor.

Hüseyin Bey 1943'de ölüyor. Hüseyin Bey'in oğlu Mehmet Bey Reislik talep etmiyor. Biraz sonra anlatacağımız nedenlerle Hüseyin Bey'in yerine Kinyas Bey geçiyor, 1940'lı yılların ortalarına doğru. Hemen sonra da DP kuruluyor. Daha sonra Kinyas Bey'in kardeşi Hamit Bey siyasete atılıyor. Siyaset konumlarını daha da güçlendiriyor, pekiştiriyor. Hasan Bey ise

çok sonraları (muhtemelen 1960'larda) ölüyor.

Önceleri Hamit Bey ilgileniyor politikayla. DP kurulduğu yıllarda Hamit Bey İstanbul'da, bir bankada veznedar olarak çalışıyor. Yeni kurulmuş olan DP'de kendileri için bir gelecek görüyor, bu nedenle yeni parti ilgisini çekiyor, izliyor. Ayrıca yıllarca CHP'nin tek parti döneminde uyguladığı baskı ve zulüm politikasına alternatif yaratma iddiası ile ortaya çıkıyor DP. Bu CHP karşıtlarını, CHP'den baskı gören, CHP döneminde sürgün edilen aileleri, aşiretleri otomatik olarak DP'ye itiyor, orada saflaşmalarını sağlıyor. Hamit Bey ve ailesi de baskı ve sürgün gören ailelerden. O nedenle DP saflarında politika yapmaya karar veriyorlar. Bu durumu K. Kartal bir gazetenin muhabiri ile yaptığı bir mülakatta şöyle dile getirmektedir. Bu bakış aynı zamanda Kinyas Bey'in bir dönem (1923-1945) değerlendirmesi ve DP'li olmasının da gerekçesidir.

“Tek parti olarak CHP'nin yönetiminde olduğu dönem zulüm gördük. Jandarma dipçığı altında memleket inliyordu. Yaşadım gördüm bunları. Hak hukuk yoktu. Daha fazla kimseye oraya buraya saldırmak istemiyorum, saldırırsam beni koruyacak kimse yok.” diyor.⁷⁹

Böylece “siyaset kendilerini eski konumlarından sıyracak, artık devlet tarafından itilip kakılmayacaklar” diye düşünüyorlar. Sırtlarını dayadıkları bir siyasi güç olacak DP onlar için bundan sonra. Bu sayede maddi ve manevi olarak güçlenecekler.

DP Van örgütü ilk önce Van'da Kör Ahmet diye bilinen birine veriliyor. Hamit Bey bu arada parti yetkililerine müracaat ederek partinin Van teşkilatının kendilerine verilmesini istiyor. Kendi durumlarını, konumlarını, oy potansiyelini parti yetkililerine anlatıyor. Önceleri dikkate alınmıyor anlattıkları. Sonra Kör Ahmet başarısız olunca parti Hamit Bey'e dönüyor, onu görevlendiriyor. Böylece DP'ye resmen giriş yapılıyor. Kartal ailesinin DP ile başlayıp AP'de devam eden ve DYP'de noktalanan siyasal serüveni ve süreci Hamit Bey'in bu girişimi ile başlamış oluyor. Hamit Bey'in bir dönem (den daha az) millet vekilliğinden sonra Kinyas Bey yerine geçiyor, uzun yıllar hem milletvekili hem de aşiretin başı olarak kalıyor.

Peki bu süreç nasıl gerçekleşiyor? Bu sorunun cevabı, reislik kurumunu ve bu kurumunun Kinyas Bey'in şahsında kurumlaşmasının tahlilini gerektiriyor.

Rusya sonrası bir göç serüveni, reislik kurumunun el değiştirmesi, Hüseyin Beyle beraber yaşanan bazı huzursuzluklar ve biraz dağınık bir yapı var. Bir tarafta Kafkas Bruki'leri öte taraftan İran Bruki'lerinin durumu var, hasılı bir toparlanmaya ihtiyaç var.

---

⁷⁹ Burada dikkat çeken önemli bir noktada şudur: Aynı mülakatta Demirel'e taptığını ve çok yakın olduğunu belirten Kartal, böyle bir sorunda kendini yalnız hissetmektedir. Kanımızca nereye dayanıyor olursa olsun aşiret mensubu kişi kendisini yalnız hissetmektedir. Sanki dayandığı yüce dağlardan başka dostu yok gibi... Bu durum aşiretin içinde (kapalı bir toplum olarak) biz duygusunu geliştirmekte, her hangi bir saldırıda “birlikte savunmayı” geliştirmektedir. Bir yerde bu duygu aşiretçiliğin yaşayıp sürmesinde motorize bir güç olmaktadır.

Artık sıra bu ailelerin birlik ve beraberliğini sağlamaya, bölgede kendine bir yer edinmeye gelir. Uzun ve yorucu geçen göçten sonra aileler parçalanmış, ölenler olmuş, can ve mal yönünden aşiret yorgun ve bitap düşmüş, moral olarak zayıflamıştır. Bu durum yörede bulunan diğer aşiretler için bir avantaj sağlar. Çünkü baştan beri bu aşiretin buraya gelmesini istemeyen bazı aşiretler ve aileler vardır. Bu aşiretler kalabalık olan Bruki'lerin bölgeye yerleşmesinin güç, çıkar ve prestij dengesini kendi aleyhlerine değiştireceğini düşünürler. Bu nedenle ayrılıklar ve zıtlasmalar zaman geçtikçe daha da kesinleşir. Onun için Bruki'ler elden geldiğince çabuk toparlanmak ve güçlenmek ihtiyacını hissederler. Zaten eskiden beri varolan kan bağlarını pekiştirmek ve yöredeki varlıklarını ve ağırlıklarını kaybetmemek aksine daha da arttırmak çabasına girişirler. Bunun için de bir aşiret reisine gereksinim duyarlar. Çünkü bu topluluğu derleyen, toparlayan lider durumundaki kişiler daha önce Türkiye'ye dönmeden çeşitli sebeplerle ölmüş ya da öldürülmüşlerdir. Göç sırasında liderliği sürdüren Hasan Bey Türkiye'ye gelince köşesine çekilmiş, idareyi ele alan Hüseyin Bey ise ölmüştür. Kinyas Bey'in gelişinin üstünden ise yaklaşık 20 yıldan fazla zaman geçmiş, Kinyas Bey biraz daha yakından her şeyi tanımaya başlamıştır. Zaten Göçten sonra hep yolu gözlenen genç Kinyas geldikten sonra da tüm gözler üstüne çevrilir. Bunun üç önemli nedeni vardır:

1. Mülkiyet ilişkilerinden doğan üstünlük
2. Ortaya çıkan yeni koşullar
3. Kinyas Bey'in karizması

1.Kinyas Bey'in ailesi gelen aileler içinde zengin olanlardan biridir. Bu nedenle baştan beri mülkiyet ve sosyal ilişkileri zaman zaman bu aile denetlemiş ve Türkiye'ye gelip Van' yerleştikten sonrada en geniş araziye (başlangıçta 20-30 bin dönüme) bu aile sahip olmuştur. Bu durum genç Kinyas'a reislik yönünde önemli bir avantaj sağlamıştır.

2. Kinyas Bey'in babası öldürülünce reislik amcalarına (önce Hasan Bey –ardından Hüseyin Bey'e) geçiyor. Hem Hüseyin Bey'in bu konumu iyi değerlendirememesi hem de Hüseyin Bey öldükten sonra oğlunun böyle bir taleple çıkış yapmaması yeni bir durum ortaya çıkarıyor. Bu yeni durumun yarattığı boşluk ve yeni koşullar Kinyas Bey'in karizması ile birleşince yeni lider doğmuş oluyor.

3. Kinyas Bey'in karizması: Bunu da ikiye ayırmak lazım. Birincisi, Kinyas ailenin okumuş nadir çocuklarından biridir ve üstelik aşiret tarafından önemsenen askeri okullarda okumuş ve hatta Sovyetlerin subayı olmuştur. Bu özellik onu emsallerinden ve ailenin diğer fertlerinden ayırmış ona tartışmasız bir üstünlük sağlamıştır.

İkincisi, Kinyas Bey'in kişisel karizmasıdır. Zeki, atak ve cesurluğuyla çocukluğundan beri

göz doldurmuş (bu nedenle zaten önemsenip ta Kiev'e, Bakü'ye askeri okullara gönderilmiş) meziyetlerini gerçek yaşamda yer yer göstermiş, Sovyet'lerden kaçış bu uygulamalardan biri olarak değerlendirilmiştir. Öğrenimi yanında birkaç dil bilmesi, yeni durumu çabuk kavrayıp öğrenmesi, gelecekle ilgili kestirilerde bulunması, genç yaşına rağmen bazı hususlarda uyarılarda bulunması onu giderek ön plana çıkarmıştır. Nihayet uzun boyu ve kendine has fiziğini de (nitekim 92 yaşında öldüğünde sırtı hala kamburlaşmamış ve yaşlılarında görülmeyen bir fizik ve dinamiğe sahipti) onun kişisel karizmasını etkileyen bir faktör olarak saymak lazım.

İşte bu nedenlerle, Van'a döndükten sonra kendi konumunda olanlar ve yaşça daha büyük olanlar arasından sıyrılarak başa geçmiş daha doğrusu başa geçirilmiştir. Bundan sonra geçen zaman Kinyas Bey'in reisliğini daha da geliştirip güçlendirmiştir. Ayrıca yaptığı icraatlarla kendisini kabul ettirmesini bilmiştir. Bundan dolayı İran'dan dönen Bruki'lerde Kinyas Bey'in reisliğini kabul etmiş, kendi reisleri de bir ulu kişi (büyük reis) olarak ona itaat etmişlerdir. Böylece dönüşte Türkçe bile bilmeyen genç Kinyas'ın Türkiye yaşamı (serüveni demek belki daha doğru olacak) genç reis olarak başlamış, Kinyas Bey olarak sürmüştür. Nihayet T.B.M.M. parlamentosunda meclis başkan vekilliğine kadar uzanmıştır.

Kendisi bu durumu ve kurumu (reislik kurumunu) kendi bakış açısıyla şöyle değerlendirmektedir:

“Türkiye'ye geldiğimde Türkçe bilmiyordum. Azeri Türkçe'sini biliyordum. Daha sonra çat pat öğrenmeye başladım. Meclise intisap edince biraz daha tekemmül etti.”

Ve aşiret reisliği hakkındaki görüşünü ise şöyle dillendiriyor:

“Aşiret reisliği dededen babadan intikal eden bir müessesedir. Sevgi ve saygıya dayanır. Ne kanunu, ne anayasası, ne nizamı vardır. Sevilirsen, seversen yaşarsın.”

İlişkiler hakkındaki görüşüne gelince:

“Kul hakkı yenilmiyor, suistimal yapılmıyor desem yalandır. Fakat onların ömrü kısadır. Ben onların bir tek meteliğine tenezzül etmem. Onların bana ihtiyaçları düştüğü zaman imkanlarım dahilinde bütün arzularını yerine getiririm”demektedir.

VI. SÜRGÜNLERLE AT BAŞI GİDEN POLİTİKA ve KİNYAS BEY

Bruki aşireti Van'a yerleştikten sonra kısa sürede genişleyip güçlenir. Bölgedeki en güçlü ve etkin aşiretlerden biri durumuna gelir. Gün geçtikçe nüfus olarak ta artar. Yerleşme düzeni tamamlandıktan sonra ekonomik olarak da bir refahlama olur, acılar unutulur, aşiretin morali tekrar düzeldir.

Bu yıllarda (1924-1925) Doğuda şeyh Sait isyanı başlar. Şeyh Sait ve Cibranlı Halit önderliğinde başlayan isyan 1925'te bastırılır. Bu arada İstiklal Mahkemeleri kurulur. Şeyh Sait Diyarbakır'da, Cibranlı Halit'te Bitlis'te İstiklal mahkemeleri tarafından arkadaşlarıyla birlikte asılırlar. (1925)

1926 yılında hükümet doğu için bir ıslahat lahiyesi hazırlar. Lahiyeye ile doğudaki bu türden girişimler içinde bulunan ağaları, şeyhleri, aşiret reislerini batıya sürer.⁸⁰ Bu sürgünler içinde Kinyas Bey'de vardır. 1926 da o da İzmir'e sürülür.

Daha sonra Cumhuriyet istediği sistemi doğu illerinde tam olarak kurmuş bunun sonucu 30.11.1927 de 'örfi idare' ve istiklal mahkemeleri kaldırılmış, Büyük Millet Meclisinde çıkan 28.Mayıs.1928 tarihli kanun gereğince bütün adli ve siyasi mahkumlar yurtlarına ve ocakları başına dönmüşlerdir.⁸¹

Böylece Kinyas Bey'de ocağının ve aşiretinin içine tekrar dönmüştür. Nihayet sürgün ve ardından dönüş aşiret ileri gelenlerinin gücünü ve otoritesini arttırmış yöredeki prestijini yükseltmiştir.

1930'li yıllarda gene doğuda isyanlar (Zilan ve Ağrı isyanı gibi) baş göstermiş bu isyanlar 1937 Dersim isyanı ile noktalanmıştır. Bunun sonucu 1937'de doğudaki nüfuzlu bazı kişiler (ve özellikle aşiret reisleri) batıya sürülmüştür. Bu sürgünler içinde de yer alan Kinyas Bey bu sefer Trakya'ya sürülmüştür. Daha sonra oradan da döner.

1940'ların başında amcası Hasan Bey'in kızı Çile hanım ile evlenir. Bu evliliğin bir sebebi de Rusya'dan beraber getirdiği Leyla'nın çocuk doğurmamasıdır. Onun da rızasını aldıktan sonra evlenir. Çünkü Leylo adeta kader arkadaşı, can yoldaşı olmuştur. Rusya'da iken zor günlerinde yanında olmuş onun uğruna ailesini terk etmiş, her türlü zorluğu, ölümü bile göze alarak ülkesi olan Rusya'yı bırakarak Kinyas Bey'in uğruna Türkiye'ye kaçmıştır. Uzun yıllar yaşayan Leylo 1960'ın başında ölüyor.

Leylo ölmeden önce zaman zaman Rusya'ya bazı adamlar gönderiyor, ailesinin durumunu öğrenmek için. Gidenlerden üçünün adı Yakup, Yasin ve Temir ağadır. Bunlar orada bu faaliyetleri esnasında yakalanarak tutuklanıyorlar. Yakup 12 sene Rusya'da kalıyor, Yasin oradaki zindanlarda ölüyor. Temir Ağa ise Sibirya'ya sürülüyor. Orada bir Rus generali ile karşılaşıyor. Aralarındaki konuşmada Temir ağa Kinyas Bey'in akrabası olduğunu söyleyerek serüvenini anlatıyor. General Kinyas Bey'i tanıyor. Eski dönem arkadaşı muhtemelen. Ve Temir Ağa'ya yol veriyor, bir nevi kaçmasına yardımcı oluyor, sınırda bırakılmasını sağlıyor; böylece Temir ağa Rusya'dan kaçarak gizlice Türkiye'ye geliyor. Bir daha da gitmiyor.

---

⁸⁰ Fırat, 1981,s.207

Bu olay Kinyas Bey'in Leylo'ya verdiği önemi gösteriyor. Onun uğruna gözde adamlarını tehlikeye atmaktan sakınmıyor. İlişkileri bu denli ileri...

Bu yıllarda amcasının kızıyla evlenmiş olan Kinyas Bey bir yandan aşiret meseleleri ile ilgilenirken bir yandan da hayvancılık ve çiftçilik yaparak ekonomik durumunu güçlendirmeye çalışıyor.

1945'te çok partili sisteme geçildikten sonra birer oy deposu olarak görülen aşiret reisleri gene aşiretlerinin başına dönmüşlerdir. Bu sefer dönen aşiret reisleri fiilen politikaya da atılmış, partilerin yöredeki, ocak başkanı, bucak başkanı, il başkanı veya belediye başkanlığı görevlerini üstlenmiş veya doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine girmişlerdir.⁸² Kinyas Bey'de bu durumdan istifade eden aşiret reislerinden biridir.

Kinyas Bey sürgünden döndükten sonra dönemin DP Van il başkanlığını yapmıştır. Bu dönem Kinyas Bey'in fiilen Türkiye siyasi hareketi içinde yer aldığı dönemdir. Bundan sonra siyasetle ilişkisi hiç kesilmemiş çeşitli kademelerde kesintisiz sürüp gitmiştir. Böylece aşiret reisliği ve parti yöneticiliği giderek onun yöredeki siyasi liderlik fonksiyonu ile birleşmiş, otoritesini pekiştirmiştir. Bu durum, Kinyas Bey'in devletin üst düzeydeki kademeleri ile kontak kurmasını sağlamış, siyasi hayatta ilerlemesine neden olmuştur. Diğer taraftan siyasi liderlik, aşiret liderliğini daha da güçlü ve etkili kılmıştır. Bir anlamda Kinyas Bey aşiretin devlet nezdindeki temsilcisi durumuna geçmiş, idare (bürokrasi) ile aşiret arasında kontak noktası olmuştur. Arazi davasından, kan davasına, barışma ve mahkeme sorunlarının çözümünden, iş bulma gibi konulara kadar (yapsa da yapmasa da) halk kendisine yönelmiş bu durum kendisine olan itaat ve bağlılığı arttırmıştır. Başka bir deyişle Kinyas Bey politikayı kendi lehine kullanmayı iyi bilmiş ve bu sayede politik yaşamında başarılı olmuştur.

Ve en nihayet 1960 da askeri ihtilal olduktan sonra gene doğudan 55 ağa, aşiret reisi, şeyh vb. (54 kişi DP'den, 1'i Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden) 105 sayılı kanunla sürgüne gönderiliyor. 105 sayılı sürgün kanununun gerekçesi şöyle zikredilmektedir. "Sosyal bir takım reformlar yapmak, orta çağın Türkiye'de yaşanan düzenini yıkmak, ağalık ve şeyhlik gibi müesseseleri yok etmek, 20.yüzyılda devlet üstünde devlet kuvveti olmadığını anlatmak, vatandaşın sömürülmesi, istismar edilmesine, insanlık haysiyetinden uzaklaşmasına engel olmak gayesi ile bu kanun çıkarılmıştır."⁸³ İşte bu gerekçelerle sürülen 55 kişiden biri de Kinyas Kartal'dır ve bu sefer Sivas'a sürülür.

Daha sonra çıkan bir af kanunu ile sürgünler serbest bırakılır. Sürgünden dönen bu şahıslar tekrar işlerinin, aşiretlerinin ve politik görevlerinin başına geçerler.

---

⁸¹ a.g.e, s.208.

⁸² Beşikçi, 1969, s.218.

Yukarıda da belirtildiği gibi, sürgünlerle birlikte yaşanan otorite boşluğu yönetim tarafından doldurulmadığı için, halk ve aşiretler tekrar eski yöneticilere rağbet etmiş bu kişiler de otoritelerini daha da kuvvetlendirerek sürdürmüşlerdir. Sürgünlerden dolayı kırılmadığını öne süren K. Kartal bu konuda şunları söylemektedir. “Aşiretle birlikte geldik yerleştik. Maalesef 1925’te Şeyh Sait isyanı oldu. 1926’da bizi ‘mutegallibe’ diyerek İzmir’e sürdüler. 1937’de Trakya’ya sürdüler. 1960 ihtilalinde Sivas’a sürüldüm. Bunları başkası yapsaydı kırılırdım. Fakat ben hariçte büyüdüm. Hariçte yaşadım. Türkiye’nin hasretini bu kadar çektiğim için bu sürgünleri sineme çektim. Hoşuma gitti. Dedim ki ‘Dolu yağdı.Benim tarlama isabet etti.’. Burada Kinyas Bey’in çok ince bir politika yürüttüğü gözüküyor. Devletle takışmak, karşı karşıya gelmek istemiyor. Her fırsatta devletten yana olduğunu vurgulamayı ihmal etmiyor.⁸⁴

Kinyas Kartal bu dönüşten sonra il bakanlığı ile başladığı politikayı milletvekili olarak sürdürmüştür. Sürgün dönüşünden sonraki ilk seçimde (1965) parlamentoya girmiş ve 1980’deki Askeri müdahaleye kadar kesintisiz olarak her seçimde milletvekili seçilmiştir. 1979 yılında boş olan Meclis Başkanlığını vekaleten yürüten Kinyas Kartal 1980 Eylül hareketiyle AP’den 10 yıllık siyasi yasaklılar listesinde yer almıştır. Geçmişte de Demirel’le çok yakın ilişkisi bulunan Kinyas Kartal her dönem Demirel’e yakınlığıyla tanınmıştır. O dönem Demirel’in gezilerine katılan, tüm davetlerinde bulunman Kinyas Kartal AP’nin devamı olarak öne sürülen DYP’de politik çizgisini sürdürmüştür. Geçmişte AP il başkanlığı yapan oğlu DYP Van il başkanlığı görevini yıllarca yapmıştır. (Sonra aynı partide bir dönem milletvekili seçilmiştir.)

Demirel ile olan beraberliği uzun yıllara dayanan Kinyas Kartal Adalet Partisini Van’da eline geçtikten sonra bu partiyi bir nevi Van’da Brukiler partisine dönüştürmüştür. Partinin il başkanlığını her zaman kendi ailesinden bir (çoğunlukla oğlu-yeğenleri) yürütmüş, yönetim kurulları ve ilçe yönetimlerindeki kişileri de elden geldiğince Bruki aşiretinden teşekkül ettirmiştir. Böylece aslında politikaya ilgisi az olan aşiret mensupları sırf diğer aşiretler veya güçler karşısında aşiret reisleri kazansın diye Kinyas Bey’in bulunduğu partiyi desteklemiştir. Bu nedenle aşiret mensupları şu yada bu biçimde politika yapmış ve seçimlere katılma oranı bu bölgede her zaman yüksek olmuştur. Politikayla ilgilenmeyen aşiret mensupları da giderek politize olmuş ve her alandaki seçimlerde politik katılım yüksek olmuştur.

---

⁸³ Beşikçi, 1969,s.218

⁸⁴ İlginçtir, aşiretler birbirleriyle kavgayı, yıllarca süren kan davalarını göze almışlardır. Ama devlet söz konusu olduğunda bunu göze alamamış hep geri adım atmışlardır. Kinyas Bey’de her fırsatta devlete olan bağlılığını ilan etme gereğini duyuyor. Devletin kuşkucu zihniyeti sonucu, bunca bağlılık ilanına rağmen, kuşkuları dağıtmadığını, gideremediğini düşünüyor hep. Ölüncüye kadar da bu böyle sürüp gidiyor. Bir aşiret reisi devlete sürekli (kendisine yapılanlara rağmen) “ben sana bağlıyım, sadığım” diyor. Çeşitli defalar bu anlama gelecek davranışlar sergiliyor. Devlet gene de güven göstermiyor Aslında Doğudaki bir çok aşiretin (ve onların liderlerinin) trajedisidir bu.

VII. GENEL DEĞERLENDİRME

Görüldüğü gibi aşiret ve siyaset ayrılmaz iki bütün haline gelmiştir. Ve bu sonuç her seferinde aşiret reisinin yararına işlemiş, aşirete ve reisine onlara (aşiretin sürekli oy depoları olmalarından dolayı) parti liderleri ve ülke yöneticileri yanında belli bir yer ve yakınlık sağlamıştır (bugün hala bu anlayış sürmektedir). Kinyas Bey bu durumu kendi yorumu ile şöyle izah etmektedir. “Ben anadan doğma politikanın içindeyim. Sebebine gelince, Şark’ta bir adam bir partiye dayanmazsa yaşaması biraz güçtür. Benim mensup olduğum bir aşiret var ve çok geniştir. 20 000 bin küsur oyları vardır. Ben milletvekili olmak istediğimde onların oyları bana kafi geliyor. Onların dışında da tutuluyorum, seviliyorum. Onlara yardım edebilmek için bir partiye intisap ediyorum. O yüzden Adalet Partisi’ne intisap ettim. 15 sene inkıtasız milletvekilliğim vardır. 12 Eylül’den sonra meclis kapandı, bende çekildim.” Kendi cephesinden politikaya bakışı bu.

Kendisinin belirttiğine göre aşiretin ayakta durabilmesi için arkasını bir yere dayaması gerekiyor. Ancak daha sonraki dönemlerde yörede bir çok aşiret koruculuğu kabul ettiği halde Bruki’ler arkalarını devlete dayamıyarak koruculuğu kabul etmeyen nadir aşiretlerden biri olmuştur. Bu yörede hiç kuşkusuz devlet yönetiminde en büyük ve belirleyici fonksiyonu partiler sivil-asker bürokrasi ve onların ürettikleri politikalar olmuştur. Böylece yukarıda anılan (1960 konumu) kanunda belirtildiği gibi çağa uygun düşmeyen aşiret sistemi ortadan kaldırılmamış, kaldırılmak istenmemiş, tersine aşiretlerin daha güçlü yaşamaları için sırtlarını dayadıkları dayanaklar bizzat siyasi partiler olmuştur. Aşiretler partilere oy sağlamış, buna karşılık partiler ve iktidarlar da aşiretin üst kademelerini (aşiret reislerini) yanına almış, koruyup kollamıştır. Bu karşılıklı ilişkilerdeki çıkarlar aşiretçiliği doğuda bir anlamda cazip hale getirmiştir. Aşiretçilik gelişen koşullar ve değişen şartlar karşısında yukarıdaki sebeplerden dolayı çözülmek için direnmiş, direnç göstermiş kısmen göstermeye devam etmektedir. Esasında bu durum politika bilimi açısından ilginç bir tezadı ortaya koymaktadır. Özünde ilerici bir kurum olan ve toplumları ileri götürmesi gereken politika kurumu Doğu ve Güneydoğu’da (bu anlamda) gerici bir fonksiyon oynadığını görmekteyiz. Çünkü cılızda olsa sanayileşme, kentleşme ve kapitalistleşme ile birlikte çözülmekte olan yarı feodal yapıyı 5 yılda bir yapılan seçimler nedeniyle adeta engellenmekte, kan bağları ve feodal değerler kullanılarak feodal ve aşiretçi duygularla bir arada tutulan insanlar ve onların prestij uğruna meydana getirdikleri siyasi birlik bu çözülmeye adeta direnmekte, direnç göstermektedir. Ama hiç kuşkusuz bu direnç belli bir yere kadar sürebilecek, bir yerden sonra koşullar karşısında çözülmek zorunda kalacaktır.

Bugün artık aşiretçiliğe dayanarak yapılan politikanın gücü gittikçe azalıyor. Çünkü koşullar

değişiyor. Halk bilinçleniyor. Kapitalizm Feodalizmi zorluyor. Aşiret halkından eğitim görenlerin, üniversite bitirenlerin sayısı gittikçe artıyor. Bütün bunların sonucunda politika yapan aşiret reislerinin, toprak ağalarının ve şeyhlerin güçleri eskiye nazaran azalıyor. Bu durum pek tabii ki Kinyas Bey içinde geçerli idi. Nitekim 1987 seçimleri bunu göstermiştir. Kinyas Bey bu seçimde kaybetmiş, ilk defa aday olduğu halde parlamentoya girememiştir.

Bu seçimle ilgili gelişmelere ve sonuçlara kısaca bakalım:

1986'da referandum ile siyasi yasaklar kalktı. Kinyas Bey hemen ardından 1987 seçimlerinde Van'dan DYP'den liste birincisi olarak aday gösterildi ve seçime girdi. Ancak ne var ki Kinyas Bey seçimi kaybetti.⁸⁵

Bu seçimi kaybetmesinin bizce iki nedeni var.

Birincisi, katı aşiretçi sistemin artık çözülmeye yüz tutması ile beraber aşirette tek adam mitosunun yıkılmasıdır. O zamana kadar seçimlerde Bruki aşiretinden Kinyas Bey'e alternatif olarak hiç kimse aday olarak çıkmamışken, bu seçimde (1987) Kinyas Bey'e rağmen Bruki aşiretinden biri DSP'den, biri de bağımsız olmak üzere 2 aday daha çıkmıştır. Dolayısıyla bu çok adaylılıkla Bruki'lerin oyları büyük ölçüde bölündü. Bir kısım Bruki'ler de SHP'ye oy verince DYP ancak 23 bin oy alabildi ve barajı geçemedi. Bu olay bize artık tek adam mitosunun kalktığını, artık aşiret içinden gerektiğinde koşullara göre birden fazla adayın çıkabileceğini göstermektedir. Burada önemli olan yalnızca Kinyas Bey'in seçimi kaybetmesi değil, onun karşısında aynı aşiretten başka adayların çıkması ve aşiretin farklı partilere oy vermesidir.

Kinyas Bey'in seçimi kaybetmesinin İkinci nedeni, sosyo-ekonomik ve kültürel düzey ile birlikte yükselen eğitim ve öğretim seviyesinin yarattığı birey tipinin artık kendi iradesiyle hareket etme eğilimine girmesidir. Aşiretten bağımsızlaşmaya başlayan özgür birey gelenekleri aşan bir mantaliteyle sorunlara bakıyor. Son yıllarda bölgede meydana gelen siyasal oluşumlar ve bunların yarattığı siyasal bilinç bu süreci hızlandırmıştır. Öyle ki aynı aşirete mensup gençlerin siyasal bilinçleri aşiret bağlarının önüne geçmiş, daha belirleyici olmuştur. Bu siyasal bilinçlenmeye bir nevi "erken çözücü etken" diyebiliriz. Çünkü daha alt yapıda, sanayileşme, kentleşme ve ekonomik gelişme meydana gelmeden üst yapıdaki siyasal ve kültürel gelişme çözücü etki yapmış, aşiretçilik giderek çözülmeye başlamıştır.

VIII- SONUÇ

Kinyas Kartal'ın Erivan'da başlayan yaşamı Kiev ve Bakü'de askeri öğrenci olarak sürüyor. Rus ordusunda teğmenken Türkiye'ye kaçıyor. Eğitimini, karizmasını ve mülkiyet ilişkilerini kullanarak şartları lehine çevirip başa geçiyor. Bu otoritesini politika ile pekiştiriyor. Bu arada gönderildiği her sürgünden (1926-1937-1960) daha da güçlenmiş ve saygınlık kazanmış olarak geri dönüyor. En nihayet fiili politika ve 15 yıllık milletvekilliği, meclis başkanlık vekilliği peş peşe geliyor. Politikaya DP'den atılıyor, AP ile sürdürüyor DYP'de noktayı koyuyor. 82 anayasası ile siyasi yasaklı oluyor... 1986'da siyasi yasaklı olma hali kalkıyor ve Doğru Yol Partisinde yandaşları ile birlikte politikayı sürdürüyor. 1987 seçimleri ile kaybediyor. Politikadan çekiliyor. 92 yıl yaşıyor. Bruki aşiretinin gelmiş geçmiş en popüler reisi...

Kinyas Kartal doğuda varlık gösteren aşiret reislerinden sadece biridir. Kendi bireyselliğini kaldırdığımızda geri kalan (sosyo-ekonomik ve politik koşullar) diğer aşiretler ve onların reisleri için de geçerlidir. Ancak şunu belirtelim ki gelişen koşullardan dolayı doğudaki aşiret reislerinin ve ağaların sayıları gittikçe azalmaktadır. Kalanlar ise temsil ettikleri kurumlar ile birlikte nitelik değiştirerek yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Ancak bu statükonun sonuçta koşullar karşısında er veya geç çözüleceğini, 21. yüzyıla girerken modern toplumların değer ve sistemlerinin hakim olacağını belirtmek gerekiyor.

---

⁸⁵ Bu seçimlerde ANAP aldığı 42 bin oyla 5 milletvekilini de parlamentoya göndermiştir.

KAYNAKLAR

A) SÖZLÜ KAYNAKLAR

1. Kinyas Kartal
2. Aşiretin tarih bilen yaşlıları (Ruspiler)
3. Başka aşiretlerin (Celali-Milli) tarih bilicileri

B) YAZILI KAYNAKLAR

1. Kinyas Kartal, Erivan'dan Van'a Hatıralarım, Anadolu Basın Birliği, Genel Merkez, Genel Başkanlık Özel. No:23.
2. Milliyet Gazetesi : 7 Aralık 1986, Yener Susoy, (Kinyas Kartal ile Yapılan Mülakat)
3. Beşikçi İsmail. Doğu Anadolu Düzeni, E. Yayınları. Ankara 1969.
4. Fırat. M. Şerif. Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara. 1981.

EK – 4: VAN VE HAVZASININ SOSYO-EKONOMİK YAPISI HAKKINDA BİR ANALİZ (1999)

TARİHSEL YAPI

Van ve havzasında eski medeniyetlerin tarihçesinin yaklaşık 6000 yıl önceye dayandığı biliniyor. İlk yerleşmenin M.Ö. 6500, ilk kentlerinde M. ö. 3500 yıllarında ortaya çıktığı dikkate alındığında Van dünya üzerinde en eski yerleşkelerden biri sayılır. M.Ö.2000 lerde Hurilerin mekan edindikleri Van'da M.Ö.8041-836 yıllarında Urartu devleti kurulmuş başkenti ise Tuşba yani bugünkü Van olmuştur. Daha sonra sırasıyla İskitler, Medler ve Persler hakim olmuştur. M.Ö.66 da ise Van Romalıların eline geçmiş, M.Ö. II. Yüzyıldan VII. yüzyıla kadar Sasanilerin idaresinde kalan Van 1071 de bölgeye gelen Türklerle Sökmenli devleti egemenliğine, daha sonra kısa bir süre Selahaddin'in devleti Eyubilerin eline geçmiş, XIII. Yüzyıldan itibaren İse Selçukluların egemenliğinde kalmıştır. Daha sonra kısa aralıklarla İlhanlılar, Karakoyunlular ile Akkoyunlular resmi geçidi var Van'da. 1507 de Şah İsmail bölgede hakimiyet kurmuş, 1514 de Şii yayılmasından endişe duyan Yavuz'un seferi Çaldıran Savaşı ile Osmanlıların eline geçmiştir. Van özerk bir eyalet olarak yıllarca kendine bağlı çok sayıda sancağa merkezlik etmiştir. 1915'de Ermenilerin hakimiyetine geçen Rusların desteği ile devlete dönüşmüş, 1920 de geri alınmış, 1923 de vilayet yapılmıştır. Kısaca tarihi böyle Van'ın.

DEMOGRAFİK YAPI

Van, demografik, topografik, idari, tarihi ve turistik değerleri ile ihtiva ettiği potansiyeller açısından kuzeyde Kars ve Ağrı, güneyde Hakkari, batıda Bitlis ve Muşun oluşturduğu üçgende önemli bir yere sahip olan bölgesel bir merkezdir.

Demografik olarak, bölgenin en büyük ilidir. Arşiv kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla 1611 de Van'ın nüfusu 20 bin, 1827 de 10 bin ile 12 bin arası, 1839 da 50 binden fazladır. 1882 tarihli Osmanlı istatistiklerine göre nüfusu 51.149 idi ve bu nüfusun %22 Ermeniydi. 1965 yılında 547.216 olan nüfusu 1990 da 637.433 e, 1997 de 762.719 a yükselmiştir. 1985-1990 arasındaki zaman diliminde ilin yıllık nüfus artış oranı %3.05 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran %2.17 olan Türkiye'deki nüfus artış hızından yaklaşık bir puan daha yüksektir. Van'daki bu nüfusun 258.967 si il ve ilçe merkezlerinde yaşarken 378.466 sı bucak ve köylerde yaşamaktadır. Buna göre Van ilinde Kentleşme oranı %40.6 dır. Bir başka deyişle Van nüfusunun %60 ı hala kırsal alanda yaşamaktadır. Van ilinin hala köylü ağırlıklı bir toplum olduğu, kentleşmenin daha tam olarak gerçekleşmediği, hakim ekonomik yapının tarım ve hayvancılık olduğu söylenebilir. Fakat kırsal alanlardaki yerleşim birimlerinde 1985-1990 arası yıllık nüfus artış hızını %1.7 olmasına karşılık kentsel alanlarda bu oranın %5,05 olduğu

göz önüne alınırsa Van'ın hızlı bir kentleşme süreci yaşadığı görülmektedir.

Zaten Van merkezi nüfusu Ermenilerle yaşanan sorunlar sonucu 70 binden (1927 de) 6980 e inmiş, 1935 de 9.400, 1944 de 12 bin, 1965 de 31.431, 1975 de 63.663, 1985 de 110.653, 1990 da 153.111, 1997 dede 226.965 olarak tespit edilmiştir. (D.İ.E.) 1985 yılında nüfusu 110.653 iken 1990 yılında, yıllık %6.4 nüfus artış hızıyla (ki bu rakam Türkiye kentleri genel yıllık nüfus artış hızı olan %3.3 ün iki katına eşittir.)153.111 kişiye ulaşmış, 1990-97 arasında bu artış devam ederek kent nüfusu iki katına yakın artarak 226 bine ulaşmıştır. Ki bunlar resmi rakamlardır. Gayri resmi rakamlar daha fazladır ve daha gerçekçidir. Van ili 1990 verilerine göre nüfus bakımından Türkiye'nin 32., il merkezi bakımından da 26. büyük kentidir. Bugün ise köy boşaltmaları ve aldığı yoğun göç karşısında Van'ın nüfusunun 500 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu demektir ki yaşanan olağan üstü koşullar karşısında Van il merkezinin nüfusu 4 yıl içinde ikiye katlanmıştır. Bütün bu göstergelere baktığımızda Van'ın demografik açıdan Van gölü havzasında yer alan en büyük il olduğu görülmektedir.

TURİSTİK VE TOPOGRAFIK YAPI

Topografya açısından Van'ın yer aldığı coğrafi konum bir yandan tarıma elverişli ovalar, öte yandan hayvancılık açısından sahip olduğu yüksek platoları ve yaylaları ile büyük önem taşırken ayrıca Van gölü Van'a ayrı bir güzellik katmaktadır. Km² düşen insan sayısı 33 olan, 11 ilçesi, 570 bucak ve köyü, 478 mezrası ile 19.869 km² ye yayılmış olan Van sayısız doğa harikası ve doğal kaynakları ile dikkat çekmektedir.

İdari açıdan baktığımızda konumu itibari ile jeopolitik olarak büyük değer taşıyan bir bölgenin odak noktasında yer alan Van aynı zamanda bir bölge kentidir. Kars, Ağrı, Hakkari, Muş, Bitlis gibi illerin ve bunlara bağlı ilçelerin ülkeyle bağlarını sağlayan bir kavşakta yer almasının yanında aynı zamanda bu illere çeşitli hizmetler veren ticari ve idari bir yapıya sahiptir. Hava alanının varlığı, bölge bazında örgütlenmiş kurumların bölge müdürlüklerinin burada yer alması ilin sahip olduğu özelliklerdir.

Doğusunda İran, daha kuzeyde Azerbaycan ve Ermenistan güneyde ise Irak'a olan yakınlığı Van'ı uluslar arası önemi olan bir konuma sahip kılmaktadır.

Van Kalesi, Hoşap Kalesi, Toprak Kale, Çavuştepe eski Tuşba kalıntıları, Akdamar Adası Muradiye Şelalesi ve Edremit Beldesi ile beraber sahip olduğu sayısız tarihi ve kültürel değerler Van'ı tarihi ve turistik bir belde olarak dünyaya açmaktadır.

"Van Kedisi"ni adeta sembol edinmiş olan Van kendine has toplumsal yaşama biçimleri, folkloru, türküleri ve kültürel yaşama biçimleriyle de üzerinde önemle durulması gereken bir ilimizdir.

Bütün bunlar madalyonun bir yüzünü teşkil etmektedir. Bir de madalyonun bir başka yüzü vardır. Kuşkusuz yukarıdaki güzellikleri anlatırken bunları da görmezlikten gelemeyiz. Bunları da tespit edip çözümleri için gereğini yapmalıyız ki daha güzel daha yaşanır çağdaş bir belde yaratabilelim.

Bilindiği üzere Doğu Anadolu bölgesi ülkenin en az gelişmiş bölgelerinden biridir. Van da bu bölgede yer aldığından bu geri bırakılmışlıktan payını almıştır. O nedenle Van'ı ve sosyo ekonomik sorunlarını irdelerken bölgenin bir parçası olarak ele almak Van'ı, Van Gölü havzasını oluşturan bir toplumsal, sosyal ve ekonomik yapı içinde değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olarak görünmektedir.

Van bir çok yer altı ve yer üstü zenginlik kaynaklarına sahiptir. Kömür, demir gibi madenler, tarıma elverişli ovalar, hayvancılığa elverişli yaylalar, enerji ve sulamayı sağlayacak nehirler ve akarsular genç bir nüfus Van ekonomisini canlandıracak kalkınmanın doğal ve sosyal kaynaklandır.

Böylesi zengin yer altı ve yerüstü zenginlik kaynaklarına sahip olmak kalkınma için çok büyük değer taşıyor. Dolayısıyla bu durum, eskiden beri bu bölgenin geri kalmışlığını kıt kaynaklarla ve iklim koşullarıyla açıklayan tezlerinde ne kadar beyhude olduğunu ortaya koyuyor. Aksine kaynaklar ve potansiyeller bol; iklim ve topografik koşullar ise günümüzde sahip olunan teknolojilerle aşılabılır.

Ancak buna rağmen günümüzde gelişme kaydetmenin bazı koşulları var. Daha da ötesi bugün bölgede uygulanmakta olan bazı projelerin uygulanması düşünülen Doğu Anadolu Projesi olan DAP' ın başarıya ulaşmasının önünde duran bazı sorunlar ve dar boğazlar var. Bu sorunların giderilmesi aynı zamanda DAP projesinin hedefe ulaşmasının ön koşuludur. Biz şimdi bu sorunlara işaret edecek ve bazı öneriler getireceğiz.

Yaşadığımız sorunların nitelik olarak iki kısma ayrıldığını belirtelim. Sorunun birinci kısmı ve önemlisi siyasidir. Tabi siyasi sorunlarında üstünde biçimlendiği bir ekonomik ve toplumsal (sosyal) sorunlar ağı vardır. Bunlar meselenin alt yapısını oluşturuyor. Biz öncelikle bu yapıyı irdelenecek, daha sonraki yazılarımızda meselenin siyasi boyutu üzerinde de duracağız. Aslında siyasi ve ekonomik sorunları aynı zamanda iç içe bir bütün teşkil ettiğini de unutmamak gerekir. Peki nedir bu sorunlar?

SORUNLAR:

- 1: Yarı feodal bir düzen. Aşiretçi bir yapı. Buna bağlı gelenekçi bir toplumsal yapılanma.
- 2: Adil olmayan bir gelir ve refah bölüşümü

- 3: Yukarıdaki unsurların etkisiyle bölgesel bazda oluşmuş kısmi bir kapalı ekonomik yapı ve buna bağlı siyasi anlamda yer yer kapalı bir toplumsal yapı
- 4: Tarım ve sanayiinin önündeki dar boğazlar
- 5: Toprak mülkiyet ilişkilerindeki çarpık ve dengesiz dağılım.
- 6: Eğitim ve sağlık hizmetlerindeki temel sorunlar
- 7: Nüfusun kontrolsüz büyümesi ve kırdan kente olan göç olgusu ve yoğun işsizlik.
- 8: Kırsal alanda yaşanan istihdam sorunları.
- 9: Kentler üzerindeki nüfus baskısı ve sağlıksız çarpık kentsel gelişme.
- 10: Bu sorunların çözümünün koordineli bir biçimde yürütülmemesi, önemsenmemesi ve gerekli yatırımların özellikle bu alanlara yapılmaması sonucunda yaşanan güçlükler.

Van ve bölgesinde uygulanan projelerin başarıya ulaşması, bölge insanına yararlı hale getirilmesi için giderilmesi gereken birer ön koşuldur. Bunların ne anlama geldiklerini ve neler içerdiklerini irdelerek üstünde duracak ve özellikle gelenekçi yapıda, tarımda ve sanayide yaşanan sorunları açıklayacağız. Yalnız şunun bilinmesi gerekir ki bu sorunlar aşılmadan bir yere varılmayacağı gibi, yapılacak bazı etkisiz girişimler de bu sorunların etkisi ve ağırlığı altında güdük kalacaktır.

GELENEKÇİ YAPI

Bölgenin karşı karşıya olduğu acil çözülmesi gereken sorun yarı feodal bir düzen, aşiretçi bir yapı ve buna bağlı gelenekçi bir toplumsal yapıdır.

Bilindiği üzere ilin ve bölgenin özellikle kırsal alanlarında bir yarı feodal düzen mevcuttur. Bu düzenin en belirleyici ögesi toprak mülkiyet ilişkilerinin hala küçük bir azınlığın denetiminde olmasıdır. Bu mülkiyet ilişkileri günümüzde kendine has toprak işletme biçimlerini yaratmıştır. Bunlar marabacılık, ortakçılık gibi gelenekçi tarım işletme biçimleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum aynı zamanda üretim biçimini üretim ilişkilerini de etkilemektedir. Üretim biçimi, toprağı denetleyenlerin dışında toprağı işleyenler içinde yeniden üretmekten ziyade tüketime yönelik bir üretim biçimidir. Dolayısıyla tarımda "meta" üretimine, yani sanayide işlenecek tarımsal ürün ya da tüketim fazlası bir üretim öngörülmediği için gelişmeyi engelleyici bir durum arz etmektedir. Bu durum kırsal alının gelişmesi için mutlak surette aşılması gereken bir handikaptır.

İkinci önemli öge, bölgede hala göçebe, yarı göçebe veya yerleşik düzende yaşamakta olan aşiretlerin varlığıdır. 20. yy son çeyreğinde insanoğlu aya gidip, teknoloji ve bilim çağında dev adımlarla ilerken, yerleşik olmayan toplulukların hala kara kıl çadırlarda oradan oraya

sürüklenecek yaşamları, yerleşik olanların da köy ve mezralarda buna benzer bir yaşam sürmeleri kapalı bir ekonomik yapı ve dolayısıyla kapalı siyasi yapı arz etmektedir. Kapalı toplumsal yapı ise gelişmenin önündeki en büyük engeldir. Bu toplumsal yapılanma büyük halk kitlelerinden ziyade bunları yöneten aşiret reisi ağa veya beylere yaramaktadır. Dolayısıyla aşiretler siyasi anlamda birer oy deposu olarak değerlendirilmektedir. Böyle düşünenler aşiretçiliğin ortadan kalkmasını da istemezler. Çünkü böyle bir toplumsal yaşamın olması onların varlık nedenidir. Bir toplumsal yaşama biçimi statiktir ve en önemlisi statükocudur. Gelişme ve değişimin ayak bağıdır, engelleyicisidir. Gelişmek ve modernleşmek için bu durumun değişmesi gerekir. Değişim için göçebe toplulukların yerleşik hayata geçirilmesi, modern tarım ve hayvancılık yapma koşullarına kavuşturulması gerekir.

Ayrıca tüketime yönelik üretim tarzı değiştirilmeli, tarımda meta üretimine geçilmelidir. Bununla beraber modern tarım tekniklerine daha etkili ve verimli kullanabilmeleri için bugünden başlayarak bölge köylüsü, çiftçisi eğitilmeli yarınki koşullara hazır hale getirilmelidir. En önemlisi tarıma dayalı sanayileri geliştirmenin öne kırsal kesimden başlanarak açılmalıdır.

Bunlar yapılmadıkça yani mevcut statüko değiştirilmedikçe modern toplumun, gelenekçi toplumun ciddi bir alternatifi haline getirmek ve bu geçişi sağlamak mümkün görünmemektedir. Bu nedenle sorunların çözümüne yarın geç kalmamak için bugünden başlanmalıdır.

TARIMSAL YAPI

Bu bölgenin önünde duran önemli bir dar boğaz da tarım sektöründe yaşanan sorunlardır.

Bu sorunun bir toprak reformu yanı vardır, öncelikle bölgedeki toprak mülkiyet ilişkilerinde yaşanan çarpık ve dengesiz dağılımı gidererek kalkınmayı tabana yaymak için toprak reformu yapılmalıdır. Bu aynı zamanda kırdan kente yaşanan insan göçünü de durduracak bir uygulama olacaktır, ikinci aşama tarım reformu ile desteklenmelidir.

Van'da arazi dağılımı şöyledir. Mera %60, tarım dışı %7; işlenen arazi %18; orman-fundalık %1; çayır %5. Arazinin %82 si sulamaya müsait olmasına karşılık ancak %36 sulanabilmektedir. (Kaçan, 200,46) Üstelik bölge insanı yıllardır kuru ziraate dayalı olarak tarım yapmaktadır. Teknik anlamda bilgisi, modern anlamda tecrübesi yoktur. Hangi topografyada hangi ürünü ekeceğini ve hangi tür toprakta daha çok verim elde edeceğini bilmemektedir. En önemlisi yarın bazı projeler devreye girdiğinde ve su geldiğinde, bu suyu nasıl kullanacak? Çünkü bölgede öyle toprak çeşitleri var ki sözgelimi beş su verildiğinde verim elde ederken yedi su verdiğimizde toprak çoraklaşmaktadır.

Bütün bu sorunları aşmak için kırsal alandaki üreticiyi bugünden başlayarak mesleki Tarımsal Eğitimden geçirmek gerekir. Bu eğitimi demonstrasyon (uygulama)larla desteklemek ve pekiştirmek gerekiyor.

Hangi ürünün hangi pazarda satılacağı konusunda devlet ciddi çalışmalar yapmalı, çiftçiye bu konuda devlet güvencesi vermelidir.

Unutulmamalıdır ki üretici eğer ürettiğini satabiliyorsa bir daha o ürününü eker. Eğer bir üretim sürecinde zarar ediyorsa bir daha o işe asla girişmez. Demek ki üretimin, özellikle belli ürünlerde üretim yapmanın lokomotif pazarlama mekanizmasıdır.

Pazarlamanın diğer bir katkısı da, üreticiyi Pazar ve Para Ekonomisinin içine çekerek geleneksel kalıpları yıkmasıdır. Üretici pazarla tanıştığı oranda üretimde verim, kalite artacak buna bağlı olarak refah düzeyi yükselecektir.

Diğer bir tarımsal sorun tarımda makineleşmeye geçilmesi, yeni tarım ve gübreleme tekniklerinin kullanılmasıdır.

Öncelikle bölgede tarım mutlak surette "örgütlenmelidir" dir. Böyle bir uygulama alt yapıda köklü değişiklikler yapmanın yanında yaşama ve düşünme tarzında da değişiklikleri kaçınılmaz kılacaktır. Yani ilkel tarım araçlarının yerine makinenin kullanılması aynı zamanda feodal düşünce ve değerlerde de değişiklik yaratacak bunu yerine modern toplumsal değerler hakim olacaktır.

Ayrıca hayvancılık açısından önemli bir potansiyele sahip olan Van ve çevresine hayvancılığı destekleme ve geliştirme kredilerinin verilmesi bu alanda hem iç ihtiyacı hem de dışa dönük bir üretim sürecim hızlandıracaktır. 1997 itibarıyla 146.152 baş sığır, 1.697.199 baş koyun ve 137.364 baş kıl keçisi vardır. Oysa 1991 yılında 2.433.763 koyun mevcuttu. Aradaki yıllarda uygulanan yayla-mera yasaklamaları hayvancılığı öldürdü. Bu da hem Van'a hem de ülke ekonomisine büyük zarar verdi. Hayvancılığın önündeki her türlü engel (mera-sınır yasakları gibi) kaldırılmalı modern hayvancılık için kredi ve yeni teknikler dahil her türlü destek sunulmaktadır.

SANAYİ

Sanayide üç temel sorun var. Birincisi yeterli düzeyde bölgesel bazda bir sermaye birikiminin olmaması var olan sermayenin de dışarıya (batıya) kaçmasıdır. İkinci sorun bölgesel pazarın oturmuş bir sanayi için küçük olması. Üçüncü ise sanayi için gerekli alt yapı ve teşviklerin olmamasıdır.

Her şeyden önce bu bölgede yaşayan ve bu bölgede para kazanan tüccarın, esnafın,

müteahhidin, sanayici ve yatırımcının ulaşması gereken bir bilinç düzeyi var; oda bu kişilerin bu bölgeyi ve kendi halklarını sevmeleri ve bu zihniyeti taşımalarıdır. Parayı burada kazanıyorlar ancak yatırımı gidip batıya yapıyorlar. Bu durum bölge halkına büyük bir haksızlık olduğu gibi bölgenin geri kalmasının da nedenlerinden biridir, özel yatırımların kamu yatırımları içindeki payı bölgede %40 civarında iken Türkiye'de bu rakam %70 dir.

Doğunun dışarıya olan sermaye akışı mutlaka durdurulması gerekir. Batıdaki veya yurt dışındaki sermaye bölgeye gelmemek için kendilerince bahaneler bulabilir. Ama bu halkın içinden çıkan ve üstelik bu halka dayanarak kazananların bu konuda haklı gerekçeleri olamaz. O halde yapacakları iş parayı kazandıktan sonra hemen batıya göç etmek değil , bölgede kalıp yatırım yapmaktır. Bu sorun çözüldükten sonra bölgesel pazarın küçük oluşu yurt dışında ve yurt dışında (ihracata) yönelik üretim yapmak kaydıyla aşılabılır.

1989 yılı itibarıyla koca Van ilinde ticaret sanayi odasına kayıtlı sadece 194 şirket vardır. Ve sınır bir il olmasına rağmen bunlar yalnız 14 'ü ithalat-ihracat la uğraşmaktadır.

Üçüncü sorun olan alt yapı sorununun çözmek ise tamamen devletin yapacağı bir iştir. Devlet bu bölgeye yatırım yapanları kredi ve teşviklerle desteklemeli. Devlet İstanbul, İzmir, Adana gibi sanayi bazında doyunluğun son aşamasına gelen bölgelere yeni yatırımları ağır vergilerle önlemeli, bu tür yatırımları teşvikler yoluyla bu bölgeye kanalize etmelidir. Ayrıca elektrik, su gibi bölgede olan girdileri ucuz fiyatlarla sağlamalıdır.

Oysa bugün bunun tam tersi bir politika izlenmektedir. D.I.E. verilerine göre teşvik furçasının sürdüğü yıllardan biri olan 1992 yılında teşvike bağlanmış yatırım tutan 18 trilyon 323 milyar TL. dir. Bunun sadece %3 ü Doğu Anadolu bölgesine, %1 i Güneydoğuya verilmişken, geriye kalan %96 sı Batı Bölgelerine (%51 Marmara, %20 İç Anadolu, %9.1 Ege, %8.2 Akdeniz, %7.4 Karadeniz'e) verilmiştir. Rakamlar gösteriyor ki Doğu Anadolu söylenenin aksine teşvikten en az düzeyde yaralanmış olan bölgedir. Bir de tabii işin başka bir boyutu var: Teşvik belgesi yatırım veya üretim değildir. Çoğu yatırımcı belge almış ama yatırıma biç başlamamıştır. Bir kısmı yatırıma başlamış biraz teşvik de almış ama yatırımı sürdüremeyerek yarıda bırakmıştır. Bir diğer kısmı ise yatırımı tamamladığı halde işletme kredisi bulamadığı için kapısına kilit vurmuş, işletmemektedir. Bu üç biçim altında üretime geçmemiş ama teşvik belgeli yatırımlarda sanki bölgeye yatırım yapılmış (ve üretim yapılmaktadır) gibi gösterilmektedir. Oysa bu doğru değil, Van başta olmak üzere bölgede teşvik belgesi ile yatırım yaparak bugün üretim yapan çok az tesis vardır.

Dolayısıyla bugünkü teşvik olayının bölge için ekonomik canlanmaya çok büyük katkılar sağladığını söyleyemeyiz. Ama her şeye rağmen, her bakımdan zengin potansiyeller içeren Van ili sanayi üretimi için büyük bir gelecek vaat etmektedir.

Yarın üretim sürecine girildiğinde, sanayi girdisi ürünleri açısından, diğer bölgelere göre daha hesaplı olacaktır. Üretim merkezleri bölgede olunca ulaşımdan da kazandıracak, bölgede ucuz iş gücünü de hesaba kattığımızda sanayi yatırımları için bölge çok verimli konuma yükselecektir.

O halde bölgede sanayi yatırımı yapacak olanlar fazla zaman kaybetmeden şimdiden işe koyulmalıdır.

DÜNYADA VAN

İzlenimlerimi sizlerle paylaşmak istiyorum. Çünkü Van yazın dünyanın en güzel beldelerinden biri. "Dünyada Van; Ahirette iman" sözü de bundandır. Tabii Karduka'nın bu şirin coğrafyasında sorunlar da var. Hem de diz boyu... 1990 verilerine göre nüfus bakımından Türkiye'nin 32., il merkezi bakımından da 26. büyük kentidir. Van'ın bugün köy boşaltmaları ve yoğun göç karşısında nüfusunun 500 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.

.....

Van'a girdiğimizde ilk göze çarpan şey ana caddelerde durmadan akan insan seli... Bir yerden bir yere yetişmek için adeta dirsekleriyle yol açarak koşuşturan mutsuz, stresli insan kalabalıkları... Geçim derdine düşenlerin oluşturduğu işportacılar ordusu da işin cabası... Bütün bunlar 15 yıllık çatışma ortamının getirdiği cerahatlar... Göç ve kaç hareketinin sonucu... Kiminin köyü yakılıp yıkılmış, kimi mera ve yayla yasağına takılmış, kimi koruculuğu kabul etmediği için kaçmış... Kimi de iş umarıyla baba topraklarını terk ederek gelmiş Van'a... Aslında "gelmek" kelimesi yetersiz kalır bu serüvende, kendilerini can havliyle Van'a atmışlar demek daha doğru olur. Kentin varoşlarına savrulan bu insanlar her sabah Xacort'tan, Şamranaltı'ndan, Süphan Mahallesi'nden, Sıhke'den, Akköprü'den, Yeni mahalleden, Karşiyaka mahallesinden, Muradiye, Özalp yolu civarındaki barınaklarından çıkarak kent merkezine hücum etmekte, ekmek kavgasında ayakta durmaya çalışmaktadırlar., Aslına bakılırsa bu durum Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı en büyük trajedi... Ve üstelik bu trajediyi çözmek için siyasi iktidar, samimi bir çaba sergilemiyor...

Başbakan Ecevit'in Çatak ilçesine bağlı ve Konalga merkezi köy projesi ise halkın sorunlarının çözüleceği bir projeden çok ağaların, beylerin işine yarayacak bir proje niteliğinde... Konalga Çatak'a bağlı birkaç köyün bir araya getirilerek merkezileştirmek istendiği ve bu amaçla devlet tarafından konutların yapıldığı merkezi/köy projesi... Sorun o kadar büyük ki hem böyle bir iki toplu merkezi köy oluşturmakla çözülemez, hem de projenin mantığı yanlış. Karşılaştığımız köylülere soruyoruz, "Konalga'ya dönecek misiniz" diye... Cevap bıçak gibi keskin geliyor, "Neden döneyim abi? Tekrar ağaya köle olmak için mi?"

Malım, canım hatta namusum gasp edilsin diye mi? Hayır kesinlikle dönmeyeceğim. Kendi köyüme döndüreceklerse döneyim" diyorlar. Aslında projenin, yanlış olduğu başından belliydi. "Eğer siyasi iktidar samimi ise insanların tekrar, evlerine, tarlalarının ve topraklarının başına dönmesini, zararlarını tazimin ederek tarım ve hayvancılık alanındaki çalışmalarının devamını sağlasın" deniyor..

Evet bu köyden kente olan göçün dramı... Yani Van'ın zenginleri, okumuşları hep göçmüş... Hepsi dışarıda, batıda. Buradan bu zenginlere bir çağrımız var: "Sizler bu topraklardan çıktınız. Zenginliğinizin ilk kaynakları buralar: İstanbul'da katınız, Antalya'da yatınız olsun. Bunlara bir şey demiyoruz. Ama Van'da da küçük bir atölyeniz olsun." Herhalde hakkaniyet ölçüsü bunu gerektirir. Sadece öldüğünüzde cenazeniz gelmesin Van'a diriniz önce gelmeli. Yapacağınız hizmetler için inanın halk sizi omuzlarda taşıyacaktı.

Başka bir sorun da kentleşmemiş nüfus, o da yok, olan da göç etmiş... Örneğin Ermeniler küçük el zanaatlarıyla önemli bir dinamikmiş zamanında. Bunlar göç edince ve ettirilince bir boşluk doğmuş. Bu boşluk ikame edilememiş yıllarca...

Ekonomi son yıllarda döviz, beyaz eşya ve otomobil sektörü temelinde cereyan etmiş. Bunun da sebebi paranın "güvenlik kaynaklı" bir mekanizmaya bağlanarak" işlenmesi. Öyle ki buradaki asker, polis gibi memurların aldıkları yüksek maaşlarla daha küçük yaştaki kızlarının çeyizlerini bile oluşturdukları söyleniyor. Ahali ise kilimcilik, sınır ticareti, gibi işlere yönelmiş son yıllarda. Yönelmiş ama o kendine has güzelim motifleri ile Van kilimi, kilimci dükkanlarında alıcı bekliyor. Alan yok. Son yıllarda turist hemen hiç gelmemiş. Yeni yeni tek tük gelenler var. Eskiden binlerce turist Akdamar Adası'nı ziyaret ediyordu.

Bütün bu tabloya rağmen Van'da son model Mercedesler, Şeroki cipler, yabancı arabalar vızır vızır caddelerde boy gösteriyor. Bu çelişkinin kaynağı Yüksekova, Başkale ve Doğubeyazıt'tan akan kayıt dışı ekonomiye bağlanıyor. Bir de tabii son yıllardaki "sınır ticareti", özellikle mazot ithalatı, (ki o da şimdilerde valilikçe durdurulmuş) bir kısım esnafın batıdaki büyük firmaların örneğin Koç'un, Sabancı'nın bölgede mallarını (bayilik sistemiyle) satarak bir nevi komisyonculukla oluşturdukları birikimleri var.

Bu birikimlerde sanayiden ziyade katma değeri olmayan alanlara kaymıştır.

Hayvancılık ise son yıllarda uygulanan yanlış politikalar mera ve yayla yasakları sonucu öldürülmüş, adeta can çekişmekte. Üstüne üstlük kaçakçılığı önleme adı altında sığırlara küpe takılmakta, hayvanlara büyük bürokratik uygulamalar sonucunda "kafa kağıdı" verilmektedir. Tabii bu uygulama kaçakçılığı önleyecekken yeni "resmi" bir kaçakçılık başlatmaktadır. Bir çift sığır küpesi için 100 milyon bastıran istediği kadar, hayvanı getirip sınırdan

geçirebilmektedir. Anlayacağınız küpeli sığırlarla kafa kağıdına sahip koyunlar bayağı revaçta görünmektedir bu aralar Van'da. Geçim amacı ile hayvancılık yapanlar ise bu uygulamadan bizar olup nerede ise hayvancılığı terk etmektedir. Geçtiğimiz günlerde Tarım Bakanı'nın Van'da yapmış olduğu göstermelik şov da bu işi çözmeye yetmemiş, kaldı ki zaten böyle bir niyetlerinin olduğunu da sanmıyorum.

Bu tablonun bir de öbür yüzü var. Umut veren yüzü... Örneğin gidişimizin haftasında Avrupa Birliği'nin bölgesel kalkınma ile ilgili yetkilisi Prof. Dr. Peter Trunere'le karşılaşılıyor. Bay Trunere'le daha önce İstanbul'dan AB ile ilgili toplantılardan tanışıyoruz. Kendisi aynı zamanda Stuttgart Üniversitesi Bölgesel Kalkınma Enstitüsü Başkanı; Van başta olmak üzere Hakkari, Muş, Ağrı da Avrupa Birliği'ne entegrasyon çerçevesinde, bölgesel kalkınma konusunda çalışma yapıyor. Belediye başkanının daveti ile biz de Van'da yapılan gezi ve çalışmanın bir kısmına katılıyoruz. Arıtma kompleksini, su depolarını geziyoruz. Amaç bölgesel kalkınma çerçevesinde Van'a aktarılacak kaynakların kullanılacağı alt yapı sorunlarını belirlemek ve bu alanda projeler geliştirmek. Yani anlayacağınız Türkiye henüz Avrupa Birliği'ne girmedi ama Avrupa Birliği yetkilileri somut çalışmalar için Van'a girdi bile... Bu da Avrupa yolunda, gelişme adına sevindirici tabii ki... Ayrıca OHAL Van'da kalkmış... Ve her gazete artık Van'da okunuyor. Bunlar ağır aksak da olsa demokrasi adına güzel gelişmeler.

Van Kentleşiyor, gelişiyor, ilerliyor. Bir de tam anlamıyla bir demokratikleşme olursa... O zaman özgürlükler yaratıcılığı, yaratıcılık üretimi, üretim verimi de verimi ve gelişmeyi sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- ARVASI, Ahmet. 1968, Doğu Anadolu Gerçeği, İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- BATES, Damel, G. 1973, Nomads and Farmers: A Study of The Yörük of Southeastern Turkey, The University of Michigan.
- BEŞİKÇİ, İsmail. 1968, Doğu Anadolu'nun Düzeni, İstanbul: E Yayınları.
- BOTTOMORE, T.B. 1977, Toplum Bilim, (Çev. Ünsal Oskay), Ankara: Doğan Yayınevi.
- BOTTOMORE, T.B. 1966, Doğunun Sorunları, Ankara: Toplum Yayınevi.
- ERDOST, M. İlhan. 1987, Şemdinli Röportajı, İstanbul: Onur Yayınları.
- ERÖZ, Mehmet, Doğu Anadolu Hakkında Sosyo Kültürel Bir Araştırma, Ankara: Boylam Matbaası.
- FIRAT, Şerif. 1981, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- GÜVENÇ, Bozkurt. 1971, "Etnolojik ve Sosyal (Kültürel) Antropolojik Araştırmalar", Türkiye'de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi, Ankara: H.Ü. Yayını .
- KAFESOĞLU, İbrahim. 1983, Türk Milli Kültürü, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- KARTAL, Burhan, İ.Ü. Lisans Bitirme Tezi, İstanbul, 1972 (Yayınlanmamış Doküman).
- KARTAL, Kinyas. 1987, Erivan'dan Van'a Hatıratım, Ankara: Türk Basın Birliği.
- MAURICE, Duverger. 1983, Sosyal Bilimlere Giriş, (Çev: Ünsal Oskay), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- OTTORBEIN, F. K. And C. OTTERBEIN. 1965, "An Eye For an Eye, A Tooth For a Tooth, A Cross Cultural Study of Feuding, American Anthropologist, 57, 6, No.1.
- OZANKAYA, Özer. 1964, Türkiye'de ve Japonya'da Modernleşme Denemeleri, Ankara.
- ÖRNEK, S. Veyis. 1977, Türk Halk Bilimi, Ankara: Türkiye İş Bankası.
- ÖZER, Ahmet. 1994, GAP ve Sosyalleşme, Dicle Ün. Yayın, Diyarbakır.

ŞEVKİ, M. Ali. 1968, Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklanması, Elif Yayınları, İstanbul.

ŞİMŞEK, Erdal, “Kuruluşundan Günümüze Hamidiye Alayları”, Yazı Dizisi, 12, 13, 14 Ocak 2002, Yeni Şafak Gazetesi.

TARHAN, Mümtaz. 1959, Kültür Değişmeleri, İstanbul: EFY.

TEZCAN, Mahmut. 1974, “Türkiye’de Kan Davaları ve Önlenmesi Çareleri”, Adalet Dergisi, 65, 8.

1981, Kan Davaları, Ankara: A.Ü. Yayını No: 80.

YASA, İbrahim. 1968, Türkiye’nin Temel Yapısı ve Toplumsal Sorunları.

(1969), Ankara: SBF (Ders Notları).

YILDIRIM, Cemal. 1979, Bilim Felsefesi, Ankara: Remzi Kitabevi.

YILDIZ, H. Dursun, ÇAY A., H. Ve Diğerleri. 1986, Türk Milli Bütünlüğü İçinde Doğu Anadolu, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

I.KISIM: GENEL OLARAK DOĞU'DAKİ AŞİRETLERİN KONUMLARI

I.BÖLÜM: TANIM, SINIFLANDIRMA,TARİHÇE

A.AŞİRETİN TANIMI VE YAPISI

- Kan Bağları
- Belli Bir Alan
- Hayvancılık ve Göçebelik
- Kendine Has Yaşama Tarzı

B.AŞİRET KÜLTÜRÜ VE BU KÜLTÜRÜN KAYNAĞI

- 1.Aşiret Kültürü
  - Coğrafya
  - İnsan Unsuru
  - Cemiyet
- 2.Aşiret Kültürünün Kaynağı
  - İskit Teorisi
  - İndo German Teorisi
  - Altaylı Teorisi
3. Kamucu Toplum Biçimi Olarak Aşiret
4. Kadının Göçebe ve Yerleşik Hayattaki Konumu ve Statüsü

C.DOĞUDAKİ AŞİRETLER VE SINIFLANDIRMALARI

D.GÜNEYDOĞUDAKİ AŞİRETLER VE SINIFLANDIRMALARI

1. Güneydoğuya Dışarıdan Gelen Göçebe Aşiretler
2. Güneydoğuda Yaşayan Göçebe ve Yarı Göçebe Aşiretler
3. Aşiretler ve Yaşadıkları Yerler
  - 3.1. Diyarbakır İl Sınırları İçinde Yaşayan Aşiretler
  - 3.2. Mardin İl Sınırları İçinde Yaşayan Aşiretler
  - 3.3. Siirt İl Sınırları İçinde Yaşayan Aşiretler
  - 3.4. Urfa İl Sınırları İçinde Yaşayan Aşiretler
  - 3.5. Adıyaman ve Gaziantep İl Sınırları İçinde Yaşayan Aşiretler

E.KISA BİR TARİHÇE

- 1.Osmanlı Dönemi
  - 1.1.Yavuzun Doğu Seferi
  - 1.2.Hamidiye Alayları
  - 1.3.Bu Dönemde Brukan Aşiretinin Durumu
- 2.Cumhuriyet Dönemi
  - 2.1.Cumhuriyet Döneminde Aşiretlerin Politik Yapısı
  - 2.2.Reislik Kurumunun Cumhuriyet Dönemindeki Biçimleri ve İlişkisi
    - 2.2.1.Sadece Aşiret Reisleri
    - 2.2.2.Dini Liderlikle Bütünleşen Aşiret Reisliği
    - 2.2.3.Üçüncü Grup Reislik

II.KISIM: BRUKAN AŞİRETİNİN SOSYO-EKONOMİK - KÜLTÜREL VE POLİTİK YAPISI

I. BÖLÜM:GÖÇLER VE AŞİRETİN BÖLGEDEKİ KONUMU

A. KARACADAĞ,KAFKASYA VE İRAN ÜÇGENİNDEKİ GÖÇ VE TÜRKİYE'DEKİ YERLEŞİM ALANLARI

- 1.Karacadağ'dan Göç
  - 1.1.Göçün Düzeni
- 2.Kafkasya'dan Göç
- 3.İran'dan Göç

B.AŞİRETİN BÖLGEDEKİ KONUMU

- 1.Yönetimsel Konumu
- 2.Coğrafi Konumu
  - 2.1.İklim
  - 2.2.Yağış ve Bitki örtüsü
- 3.Ulaşım

II.BÖLÜM: AŞİRETİN EKONOMİK,TOPLUMSAL VE POLİTİK YAPISI

A.EKONOMİK YAPI

- 1.Hayvancılık
  - 1.1.Pazarlama Biçimleri
  - 1.2.Yaylaya Göç
  - 1.3.Yayla Hayatı
- 2.Çiftçilik
  - 2.1.Kiracılık
  - 2.2.Marabacılık
  - 2.3.Yarıcılık
  - 2.4.Gündelikçilik
- 3.Kaçakçılık

B.TOPLUMSAL (SOSYAL) YAPI

- 1.Aile
- 2.Soy İlişkileri ve Akrabalık
  - 2.1.Evlenme ve Akrabalık İlişkisi
    - 2.1.1.Evliliklerin Yönü
      - a.İç Evlilik
      - b.Dış Evlilik
      - c.Berdeli (Değişik) Usulu
    - 2.1.2.Evliliklerin Tipi
      - a.Tek Eşli Evlilik
      - b.Çok Eşli Evlilik
- 3.Aşiret İçi İlişkiler ve Hiyerarşi
  - 3.1.Aşiret
    - 3.1.1.Aşiret Yönetimi
      - a.Divan

- b. Gelavilik
- c. Aşiret Reisliği
- 3.1.2. Aşiret Reisinin Görevleri
- 3.1.3. Reislik Kurumunun El Değiştirmesi
- 3.2. Aşiretler Arası İlişkiler
  - 3.2.1. Ekonomik İlişkiler
  - 3.2.2. Sosyal İlişkiler
  - 3.2.3. Siyasi İlişkiler
- 3.3. Yeni Bir Aşiretin Ortaya Çıkması
- 3.4. Kabile

C. SOSYO KÜLTÜREL YAPI

- 1. Öğretim Durumu
  - 1.1. İlk Öğretim
  - 1.2. Orta Öğretim
  - 1.3. Üniversite
- 2. Gelenekler, Görenekler ve Töreler
  - 2.1. Oyunlar
    - 2.1.1. Halk Oyunları
    - 2.1.2. Cirit
  - 2.2. Belirli Günler
    - 2.2.1. Koç Katımı
    - 2.2.2. Köse
    - 2.2.3. Çille (Kırklık)
    - 2.2.4. Hıdır Nebi
    - 2.2.5. Hıdır Elyas
    - 2.2.6. Nevroz
    - 2.2.7. Cemreler
  - 2.3. Doğumdan Ölüme Geçiş Pratikleri
    - 2.3.1. Doğum
      - a. Ad Koyma
      - b. Çocuğun Cinsiyeti
      - c. Diş Hediği
      - d. Nazardan Sakınma
    - 2.3.2. Sünnet ve Kirvelik
    - 2.3.3. Askerlik
    - 2.3.4. Evlilik ve Düğün
      - a. Düğün Öncesi
        - i. Kız İsteme
        - ii. Söz Kesme
        - iii. Nişan
        - iv. Başlık
        - v. Çeyiz
      - b. Düğün
        - i. Rovi
        - ii. Kına Gecesi
        - iii. At Yarışı
        - iv. Para Toplama
      - c. Nikah
      - d. Gerdek
    - 2.3.5. Ölüm

D.KAN BAĞLARI VE POLİTİKA

- 1.Genel Durum
- 2.Seçimlerin Niteliği
- 3.Merkezi İdare ile İlişkiler
- 4.Siyasi İlişkiler
- 5.Sürgünler ve Reis(ler)in Politikadaki Fonksiyonu

III.BÖLÜM: KAN DAVALARI

A.KAN DAVASI NEDİR?

B.KAN DAVASININ SEBEBLERİ

- 1.Ekonomik Nedenler
- 2.Sosyal Nedenler

C.KAN DAVASININ BAZI KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

D.KAN DAVASI OLAYININ ÖNLENMESİ VE KAN GÜTMEME

- 1.Halk Tarafından Uygulanan Toplumsal Önlemler
- 2.Devlet Tarafından Alınması Gereken Önlemler

IV.BÖLÜM: AŞİRETÇİLİĞİN ÇÖZÜLMESİ ve ÇÖZÜLMENİN NEDENLERİ

A.YERLEŞİK HAYATA GEÇİŞ

B.GELİŞEN VE DEĞİŞEN KOŞULLARIN ETKİSİ

- 1.Nüfus Artışı
- 2.Tarımda Makineleşme ve Yeni Teknikler
3. Kitle İletişim ve Ulaşım Araçları
- 4.Şehir ve Köy Arasındaki Mobilité (İç göçler)
- 5.Sanayileşme
- 6.Diğer Faktörler

SONUÇ

KAYNAKLAR

EKLER

- Ek.A.Brukan Aşiretinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı
İle İlgili Yapılan Araştırmanın Anket Soruları
- Ek.B.Tablolar ve Şemalar
- Ek.C.Bir Aşiret Reisinin Anatomisi: Kinyas Bey
- Ek.D.Van ve Havzasının Sosyo-Ekonomik Yapısı
Hakkında Bir Analiz (1999)